

चालू घडामोडी मासिक

जून २०१९/अंक ४२/वर्ष ४

मूल्य
२० रुपये

MPSC | PSI | STI | ADO तसेच इतर अनेक स्पर्धापरीक्षांसाठी उपयुक्त

लेखन आणि संकलन

विशाल दत्तात्रय वझरकर

MPSC TOPPERS

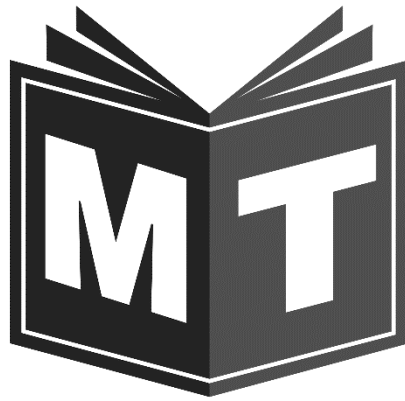
चालू घडामोडी मासिक

जून २०१९

लेखन आणि संकलन

विशाल द. वझरकर

ॲडमिन

MPSC TOPPERS

अनुक्रमणिका		
क्र.	चालू घडामोडी घटक	पृष्ठ क्र.
१.	विशेष लेख	०४
२.	राष्ट्रीय	०७
३.	आंतरराष्ट्रीय	१४
४.	प्रादेशिक	१९
५.	आर्थिक	२४
६.	योजना व विधीविषयक	२७
७.	क्रीडा	३१
८.	संरक्षण व विज्ञान-तंत्रज्ञान	३६
९.	परिषदा व युद्धसराव	३८
१०.	अहवाल व निर्देशांक	४२
११.	नवीन नियुक्त्या व राजीनामे	४५
१२.	पुरस्कार व सन्मान	५२
१३.	निधनवार्ता	५८
१४.	दिनविशेष	५८

MPSC TOPPERS

MPSC | PSI | STI | ADO अशा सर्व परीक्षांच्या
तयारीसाठी उत्कृष्ट मोबाईल ॲप

4.7 ★★★★★

विशेष लेख

अमेरिकेने भारताचा जीएसपी दर्जा काढला

- अमेरिकेने भारताला दिलेला व्यापार अग्रक्रम दर्जा (जीएसपी: जनरलाइज्ड सिस्टीम ऑफ प्रिफरन्स) काढला असून, याची अंमलबजावणी ५ जूनपासून होणार आहे.
- या निर्णयामुळे भारतातून अमेरिकेत होणाऱ्या निर्यातीवर मिळणारी शुल्कमाफीची सवलत बंद होणार आहे. त्यामुळे काही भारतीय वस्तू अमेरिकेत महागणार आहेत.
- विकसनशील देशांना आर्थिक लाभ मिळावा, यासाठी अमेरिकेकडून जीएसपीचा दर्जा देण्यात येतो. यामुळे विकसनशील देशांतून अमेरिकेत होणाऱ्या निर्यातीवर कोणतेही शुल्क आकारण्यात येत नाही.
- अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष डोनाल्ड ट्रम्प यांनी ४ मार्च रोजी भारताचा हा दर्जा काढण्याची घोषणा केली होती आणि त्यासाठी ६० दिवसांचा नोटीस कालावधी होता, जो ३ मे रोजी संपला होता.
- भारताने अमेरिकेच्या नोटिशीला समाधानकारक उत्तर दिले होते. पण दुर्दैवीरित्या अमेरिकेला ते मान्य झाले नाही, असे वाणिज्य मंत्रालयाने म्हटले आहे.
- भारतीय बाजारात अमेरिकेला न्याय्य व योग्य व्यापारसंधी मिळवून देण्याची हमी भारताकडून मिळत नसल्याने हा निर्णय घेत असल्याचे ट्रम्प यांनी म्हटले होते.
- अमेरिकेतून आयात होत असलेल्या वस्तूवर भारत जादा कर लादत असल्याचा अमेरिकेचा आरोप भारत सरकारने फेटाळून लावतानाच, अमेरिकेबरोबरचे आर्थिक संबंध मजबूत करण्यासाठी प्रयत्नशील आहेत असा दावा केंद्र सरकारने केला आहे.
- जीएसपी अंतर्गत भारतासारख्या विकसनशील देशाला अमेरिकेने दिलेल्या सवलती या एकतर्फी असून प्रतिसादात्मक किंवा पक्षपाती नाहीत, त्यामुळे कुठलीही असमानता निर्माण होते, असे म्हणता येणार नाही, असेही सरकारने म्हटले आहे.

या निर्णयामागील कारणे

- भारत-अमेरिका दरम्यानचा द्विपक्षीय व्यापार सातत्याने वाढत असला तरी तो भारताच्या बाजूने झुकलेला आहे. म्हणजेच भारतातून अमेरिकेला होत असलेली निर्यात अमेरिकेतून होत असलेल्या आयातीच्या तुलनेत बरीच जास्त आहे. हीच बाब अमेरिकेला खटकत आहे.
- भारताने अधिकाधिक अमेरिकन उत्पादनांना आयात करतून सूट द्यावी म्हणजे व्यापारातील ही तूट कमी होईल, अशी अमेरिकेची मागणी आहे. त्यासाठी भारताला झुकविण्यासाठीच अमेरिकेने भारताचा व्यापार अग्रक्रम दर्जा काढून घेतला आहे.

या निर्णयाचे भारतावरील परिणाम

- भारत २०१७ मध्ये जीएसपी कार्यक्रमातील सर्वात मोठा लाभार्थी राहिला. २०१७ मध्ये जीएसपी अंतर्गत भारताने अमेरिकेला ५.६ अब्ज डॉलरच्या (४० हजार कोटी रुपये) वस्तू निर्यात केल्या होत्या. त्यात भारताला १९० दशलक्ष डॉलरचा (१३३० कोटी रुपये) फायदा कर सवलतीमुळे झाला.
- भारताला आतापर्यंत या व्यवस्थेचा मोठा फायदा झाला असून, अमेरिकेने जीएसपी दर्जा काढून घेण्याचा निर्णय घेतल्यामुळे भारताला आता हा फायदा होणार नाही.
- जीएसपी व्यवस्थेमुळे आतापर्यंत भारताच्या हजारो उत्पादनांना अमेरिकेत करमुक्त प्रवेश मिळत होता, तो आता बंद झाला असून त्यावर कर भरावा लागणार आहे.
- भारतातून अमेरिकेत निर्यात होणाऱ्या काही वस्तूवर ३ ते ११ टक्के कर लागणार आहे. त्या वस्तूंमध्ये ऑटो पार्ट्स, खाद्य पदार्थ, दागिने आणि लेदरच्या वस्तूंचा समावेश आहे.

या निर्णयाचे अमेरिकेवरील परिणाम

- अमेरिकेच्या या निर्णयामुळे भारताला तर नुकसान होणारच आहे पण त्या बरोबर अमेरिकन व्यापारांना देखील या गोष्टीचा फटका बसणार आहे.
- तज्ञांच्या मते भारत आणि अमेरिकेत अंदाजे ९० अब्ज डॉलरपर्यंत व्यापार होतो. त्यामध्ये जीएसपीचा हिस्सा फारच कमी आहे. त्यामुळे या निर्णयाचा फटका भारतापेक्षा जास्त अमेरिकेला बसणार आहे.
- या धोरणाच्या प्रत्युत्तरात भारतही अमेरिकन उत्पादनांवर कर लादू शकतो. असे झाल्यास अमेरिकन कंपन्यांच्या अडचणी आणखी वाढतील. अमेरिकी उद्योगांना ३०० दशलक्ष डॉलरचा फटका अतिरिक्त करामुळे बसण्याची शक्यता आहे.
- जीएसपी अभावी अमेरिकेच्या लघु उद्योगांना नवा कर बसणार असून त्यातून लोकांच्या नोकऱ्या, गुंतवणूक जाईल आणि त्याचा फटका सरतेशेवटी ग्राहकांना बसणार आहे.
- भारताचा जीएसपी दर्जा कायम ठेवावा असे अमेरिकेतील अनेक उद्योगांचे म्हणणे होते. तरीही ट्रम्प यांनी भारताला जीएसपीमधून बाहेर काढण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे.

जीएसपी काय आहे?

- व्यापाराला चालना देण्यासाठी विविध देश प्राधान्य व्यापार करार (पीटीए) करतात. त्या अंतर्गत उभय देश काही विशिष्ट वस्तूंवरील आयात करामध्ये कपात करतात. त्याचा उभय देशांना लाभ मिळतो. निर्यातदार देशाच्या निर्यातीत वाढ होते, तर आयातदार देशाच्या नागरिकांना त्या वस्तू स्वस्त दरात मिळतात.

- अमेरिकेने अशा करारासाठी जीएसपी (जनरलाइज्ड सिस्टिम ऑफ प्रिफरन्स) व्यवस्था निर्माण केली आहे. यात अमेरिकेकडून व्यापार वृद्धिंगत होण्यासाठी इतर देशांना सीमाशुल्कात सूट देण्यात येते.
- अमेरिकेकडून व्यापारात देण्यात येणारी विशेष प्राधान्याची ही सर्वात जुनी आणि मोठी प्रणाली आहे. याची सुरुवात १९७६ मध्ये विकसनशील देशांच्या आर्थिक वाढीसाठी केली होती.
- हा दर्जा प्राप्त असलेल्या देशांना हजारो वस्तू कोणत्याही शुल्काविना अमेरिकेला निर्यात करण्याची सूट मिळते. आतापर्यंत सुमारे १२९ देशांना सुमारे ४८०० वस्तूसाठी जीएसपीचा फायदा मिळाला आहे.
- इच्छुक देशाचा जीएसपी व्यवस्थेत समावेश करण्यासाठी अमेरिकेने काही निकष निश्चित केले आहेत. लाभार्थी देशाने अमेरिकन उत्पादनांनाही आयात करात सवलती द्याव्या, हा त्यापैकी सर्वात महत्वाचा निकष आहे. भारताने या निकषाचे पालन केले नसल्याचा डोनाल्ड ट्रम्प यांचा आक्षेप आहे.

अझीम प्रेमजी होणार निवृत्त

- आयटी क्षेत्रातील आघाडीची कंपनी असलेल्या विप्रो लिमिटेडचे संस्थापक, कार्यकारी अध्यक्ष आणि व्यवस्थापकीय संचालक अझीम प्रेमजी जुलै महिन्यात निवृत्त होणार आहेत.
- प्रेमजी ३० जुलै २०१९ रोजी विप्रोच्या व्यवस्थापकीय संचालक व कार्यकारी अध्यक्षपदावरून निवृत्त होणार आहेत. अझीम प्रेमजी यांनी विप्रोची धुरा तब्बल ५३ वर्षे वाहिली आहे.
- भारताच्या आयटी उद्योगाला जागतिक स्तरावर नेणारे उद्योजक म्हणून प्रेमजी यांची ओळख आहे. भारताच्या उद्योग विश्वात विशेषतः आयटी क्षेत्रात विप्रोचे योगदान खूप महत्वाचे आहे.
- प्रेमजी निवृत्तीनंतर सुद्धा विप्रोच्या संचालक मंडळावर अकार्यकारी संचालक आणि संस्थापक अध्यक्ष म्हणून कार्यरत राहणार आहेत.
- याशिवाय विप्रो एंटरप्रायजेस लिमिटेडचे अध्यक्षपद व विप्रो-जीई हेल्थकेअर कंपनीच्या संचालक मंडळाचे अध्यक्षपदही त्यांच्याकडे कायम राहील.
- अझीम प्रेमजी यांचे पुत्र व सध्याचे विप्रोचे मुख्य धोरण अधिकारी व संचालक मंडळाचे सदस्य रिषद प्रेमजी यांची विप्रोच्या कार्यकारी अध्यक्षपदावर नियुक्ती केली जाणार आहे. त्याचबरोबर सदस्य रिषद हे विप्रोचे पूर्णवेळ संचालकसुद्धा असतील.
- विप्रोच्या संचालक मंडळाने मुख्य कार्यकारी अधिकारी व कार्यकारी संचालक अबिदाली नीमचवाला यांच्या पदाच्या फेरबदलाचीही घोषणा केली आहे. नीमचवाला आता विप्रोचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी आणि व्यवस्थापकीय संचालक असणार आहेत.

अझीम प्रेमजी

- अझीम हशिम प्रेमजी यांचा जन्म २४ जुलै १९४५ रोजी मुंबईमध्ये झाला. हे प्रसिध्द भारतीय उद्योगपती व विप्रो कंपनीचे अध्यक्ष आहेत.
- वडिलांच्या अचानक मृत्यू झाल्यानंतर १९६६ मध्ये त्यांनी वयाच्या २१व्या वर्षी त्यांनी आपल्या वडिलांच्या विप्रो (मूळ नाव वेस्टर्न इंडिया डेजिटेबल प्रॉडक्ट्स) या वनस्पती तेलाच्या कंपनीची धुरा हाती घेतली.
- त्यावेळी ते अमेरिकेतील स्टॅंडफोर्ड विद्यापीठात इलेक्ट्रीकल इंजिनियरिंगची पदवी संपादन करीत होते. विप्रो कंपनीच्या व्यवस्थापनाची जबाबदारी घेतल्यानंतर त्यांनी या कंपनीचा मोठा विस्तार केला.
- एकीकडे साबण, तेल, तूप या पारंपरिक धंद्यांच्या विस्तारीकरणासह त्यांनी अन्य क्षेत्रांतही पदार्पण केले. त्यांनी विप्रो प्लुइडपॉवर, विप्रो टेक्नॉलॉजिस्, इन्फ्रास्ट्रक्चर, लायटिंग, इकोएनर्जी, मॉड्युलर फर्निचर अशा अनेक कंपन्या काढल्या.
- माहिती तंत्रज्ञानाचे युग सुरू झाले, हे वेळीच हेरून त्या क्षेत्रात विप्रो इन्फोटेक, माइंडट्री, नेटक्रॅकर अशा कंपन्यांद्वारे कम्प्युटर व इलेक्ट्रॉनिक क्षेत्रावर जागतिक स्तरावर आपली मुद्रा उमटवली.
- १९८०च्या दशकात त्यांनी विप्रोला आयटी क्षेत्राशी जोडले. सध्या विप्रो देशातील सर्वात मोठ्या आयटी कंपन्यांपैकी एक आहे. गुणवत्तेसंदर्भात भारतात '६-सिग्मा' ही प्रणाली त्यांनीच आणली व लागू केली.
- दानशूरतेच्या बाबतीतही प्रेमजी यांनी एक मानदंड प्रस्थापित केला आहे. २००१ साली प्रेमजी यांनी अझीम प्रेमजी फाऊंडेशनची स्थापना केली व त्यामार्फत ते समाजोपयोगी आणि शैक्षणिक उपक्रम राबवत आहेत.
- अझीम प्रेमजी फऊंडेशनने २०१० साली २ अब्ज डॉलर्स (१४००० कोटी रुपये) खर्चून भारतातील शालेय शिक्षण व्यवस्था उन्नत करण्याचा प्रकल्प उभा केला आहे.
- जागतिक स्तरावर अशा प्रकारचे कार्य करणाऱ्यांतील वॉरन बफेट, बिल गेट्स यांच्या 'गिव्हिंग प्लेज' नामक मोहिमेत सहभागी होणारे प्रेमजी हे पहिले भारतीय उद्योजक आहेत.
- फोर्ब्सने जाहीर केलेल्या भारतीय श्रीमंतांच्या यादीमध्ये ते तिसऱ्या स्थानावर आहेत व जगातील श्रीमंतांच्या यादीमध्ये अक्वल १००मध्ये त्यांचा समावेश होतो.
- २९.७० अब्ज डॉलर्स संपत्ती मूल्य असलेले अझीम प्रेमजी, मुकेश अंबानीनंतर (संपत्ती मूल्य ४३.६० अब्ज डॉलर्स) भारतातील दुसऱ्या क्रमांकाचे श्रीमंत व्यक्ती आहेत.
- प्रेमजी यांच्या कामगिरीसाठी त्यांना बिझनेस वीकने ग्रेटेस्ट एंटरप्रेन्युअर हा पुरस्कार दिला आहे. तसेच त्यांना अर्न्स्ट अँड यंग (Ernst & Young) जीवनगौरव पुरस्काराने गौरविण्यात आले आहे.
- मणिपाल विद्यापीठ, कनेक्टिकट विद्यापीठ व म्हैसूर विद्यापीठाने त्यांना मानद डॉक्टरेट पदव्या दिल्या आहेत.

- त्यांच्या आयटी क्षेत्रातील अनन्यसाधारण योगदानासाठी सरकारने २००५ साली त्यांना पद्मभूषण पुरस्काराने तर २०११साली त्यांना पद्मविभूषण पुरस्काराने गौरविले आहे.

विप्रो

- विप्रो भारतीय बहुराष्ट्रीय कंपनी आहे. विप्रोची (मूळ नाव वेस्टर्न इंडिया व्हॅजिटेबल प्रॉडक्टस्) स्थापना २९ डिसेंबर १९४५ रोजी मोहम्मद हाशिम प्रेमजी (अझीम प्रेमजी यांचे वडील) यांनी केली होती. तिचे मुख्यालय बंगळूरुमध्ये स्थित आहे.
- सुरुवातीला ही कंपनी वनस्पती आणि रिफाईन्ड तेलाचे उत्पादन करीत होती. वडिलांच्या निधनानंतर १९६६ मध्ये वयाच्या २१व्या वर्षी अझीम प्रेमजी विप्रोचे अध्यक्ष झाले.
- तेव्हा १३.८५ कोटी रुपये उलाढाल असणाऱ्या कंपनीत त्यांनी साबण, ट्यूबलाइट अशा ग्राहकोपयोगी वस्तू तयार करण्यास सुरुवात केली.
- १९७७ मध्ये कंपनीचे नाव बदलून विप्रो ठेवले. १९७९ मध्ये विप्रोने संगणक व्यवसायात पाऊल टाकले आणि आता विप्रो देशातील सर्वात मोठ्या आयटी कंपन्यांपैकी एक आहे.
- आता सुमारे ५७००० कोटींची उलाढाल असलेला विप्रो समूह खाद्यतेले, सौंदर्य प्रसाधने, कॉम्प्युटर हार्डवेअर व सॉफ्टवेअर, व्यक्तिगत उपयोगिता वस्तू अशा विविध क्षेत्रात एक आघाडीचा समूह समजला जातो.
- विप्रोमध्ये १.७० लाखापेक्षा जास्त कर्मचारी काम करतात. २०१९ मध्ये कंपनीचे एकूण बाजार भांडवल ८.२५ अब्ज डॉलर झाले आहे आणि सुमारे ५८ देशात विप्रोचा विस्तार झाला आहे.
- कारभारातील पारदर्शकता, उच्च गुणवत्ता, सचोटी अशी 'विप्रो' उद्योगसमूहाची अनेक वैशिष्ट्ये सांगता येतील. माहिती-तंत्रज्ञान क्षेत्रातील अत्यंत मोलाचे मानला जाणारे 'पीसीएसएम लेव्हल:५' हे प्रमाणपत्र विप्रोला मिळालेले आहे.

चंद्रयान-२ १५ जुलै लाँच केले जाणार

- इस्रोने आपले चंद्रयान-२ हे अभियान १५ जुलै लाँच केले जाणार असल्याची घोषणा केली आहे. तांत्रिक अडचणींमुळे आतापर्यंत ६ वेळा या अभियानाची वेळ पुढे ढकलण्यात आली आहे.
- इस्रोने चंद्रयान-२च्या परीक्षणाचा शेवटचा टप्पा सुरु केला आहे. याच्या अंतिम चाचण्या तामिळनाडूच्या महेंद्रगिरी व बंगळूरूच्या ब्यालालू येथे केल्या जात आहेत. इस्रोचे अंतराळयान ६ किंवा ७ सप्टेंबर रोजी चंद्राच्या दक्षिण ध्रुवावर उतरेल असा अंदाज आहे.

मिशन चंद्रयान-२

- चंद्रयान-२ हे चंद्रावरील भारताचे दुसरे अभियान आहे. हे भारतासाठी सर्वात कठीण मिशन आहे. २००८मध्ये प्रक्षेपित केलेल्या चंद्रयान-१ची ही नवी सुधारित आवृत्ती आहे.
- चंद्रयान-१ फक्त चंद्राभोवती परिक्रमा केली होती. परंतु चंद्रयान-२मध्ये चंद्राच्या पृष्ठभागावर एक रोवर उतरविला जाणार आहे.
- या अभियानाचे सर्व भाग स्वदेशी आहेत, त्यात ऑर्बिटर, 'विक्रम' नामक लँडर आणि 'प्रम्यान' नामक रोवरही समाविष्ट आहेत.
- या मोहिमेत, इस्रो प्रथमच चंद्राच्या दक्षिणेकडील ध्रुवावर लँड रोवर उतरवण्याचा प्रयत्न करणार आहे. हा रोवर चंद्राच्या पृष्ठभागावर फिरून चंद्राच्या पृष्ठभागाच्या घटकांचे विश्लेषण करेल.
- चंद्रयान-२ला जीएसएलव्ही एमके-३द्वारे प्रक्षेपित केले जाईल. हे इस्रोचे असे पहिलेच अंतरग्रहीय अभियान आहे, ज्यामध्ये इस्रो एखाद्या खगोलीय वस्तुवर रोवर उतरविणार आहे.
- इस्रोच्या स्पेसक्राफ्टचे (ऑर्बिटर) वजन ३२९० किलो आहे, हे स्पेसक्राफ्ट चंद्राला परिक्रमा घालून माहिती गोळा करेल, हे प्रामुख्याने रिमोट सेन्सिंगसाठी वापरले जाईल.
- रोवर चंद्राच्या पृष्ठभागावर फिरून माती व खडकाचे नमूने संकलित करेल. यामुळे चंद्रावरील पाणी व बर्फ यांचे अस्तित्व, हायड्रोजेन, भूगर्भाची रचना, खनिजे याबद्दल माहिती मिळेल. ही सर्व माहिती ऑर्बिटरद्वारे पृथ्वीवर पाठविली जाईल.
- चंद्राच्या पृष्ठभागावर 'अलगद लँडिंग' करणे, हा या अभियानातील सर्वात कठीण भाग आहे, आतापर्यंत फक्त अमेरिका, रशिया आणि चीनला असे लँडिंग करण्यात यश आले आहे.

चंद्रयान-१चे यश

- चंद्रयान या भारताच्या चंद्रावरील मोहिमेचा पहिला टप्पा असलेले चंद्रयान-१ हे अंतरिक्षयान २२ ऑक्टोबर २००८ रोजी प्रक्षेपित करण्यात आले. ही मोहीम ऑगस्ट २००९ पर्यंत चालविली गेली.
- चंद्र एकेकाळी पूर्णपणे द्रव अवस्थेत असल्याचा पुरावा देणाऱ्या मॅग्मा महासागर संकल्पनेची पुष्टी चंद्रयान-१ने केली होती.
- चंद्राच्या १० परीक्रमांमध्ये चंद्रयान-१ने चंद्रावर टायटॅनियम शोषून काढले आणि कॅल्शियमच्या अस्तित्वाची पुष्टी केली.
- चंद्रयान-१ने चंद्राच्या पृष्ठभागावरील मॅग्नेशियम, ॲल्युमिनियम व लोह यांचे सर्वात अचूक प्रमाण मोजले होते.

कैलास मानसरोवर यात्रा

- कैलास मानसरोवर यात्रेसाठी भाविकांची पहिली तुकडी रवाना करण्यात आली. यात्रेकरूंच्या तुकडीला परराष्ट्रमंत्री एस. जयशंकर यांनी हिरवा कंदील दाखवला.
- १९,५०० फुटांच्या उंचीवर असलेल्या कैलास मानसरोवराच्या या यात्रेदरम्यान अनेक अडचणींना तोंड द्यावे लागते. हवामान प्रतिकूल असल्यास भाविकांना अनेक अडथळ्यांना सामोरे जावे लागते.
- यात्रेचे स्वरूप तसेच भाविकांच्या सुरक्षिततेचा विचार करून अनेक नियम तसेच कायदे निर्माण करण्यात आले आहेत. या यात्रेचा आनंद अत्यंत अवर्णनीय असल्याचे भाविकांकडून सांगितले जाते.
- १९८१मध्ये सुरु झालेल्या या यात्रेमध्ये आता हजारोंच्या संख्येने भाविक भाग घेत आहेत.

कैलास मानसरोवर यात्रेबद्दल

- ही यात्रा लोकांमधील आदान-प्रदानास प्रोत्साहन देण्यास आणि भारत-चीन यांच्यातील मैत्री आणि सामंजस्य अधिक मजबूत करण्यासाठी एक महत्त्वपूर्ण पाऊल आहे.
- ही यात्रा दिल्ली, उत्तराखंड आणि सिक्किम सरकार तसेच इंडो-तिबेटन सीमा पोलिसांच्या सहकार्याने आयोजित केली जाते. चीन सरकारद्वारेही या यात्रेस सहकार्य केले जाते.
- ही यात्रा करण्यासाठी पुढील २ मार्ग उपलब्ध आहेत:

लिपुलेख खिंड (उत्तराखंड)

- या मार्गावरून केल्या जाणाऱ्या यात्रेसाठी २४ दिवसांचा कालावधी लागतो आणि प्रतिव्यक्ती सुमारे १.८ लाख रुपये खर्च येतो.
- हा मार्ग डोंगराळ असल्याने या मार्गावर ट्रेकिंग करावे लागते. तसेच यात्रेपूर्वी ३-४ दिवस दिल्लीत तयारी करणे आवश्यक असते.
- व्यक्ती शारीरिकदृष्ट्या सुदृढ असल्याशिवाय या यात्रेची अनुमती देण्यात येत नाही. याशिवाय व्यक्तीचा बॉडी मास इंडेक्स २५ किंवा त्याहून कमी असावा लागतो.
- ही यात्रा करण्यासाठी संबंधित व्यक्ती भारताचा नागरिक असणे अनिवार्य आहे. विदेशी नागरिकांना अर्ज करता येत नाही. तसेच १८ ते ७० वर्षांच्या वयोगटातील सदस्यालाच मंजुरी देण्यात येते.
- यावर्षी या मार्गाने भाविकांच्या १८ तुकड्या ही यात्रा करणार आहेत. प्रत्येक तुकडीत ६० व्यक्तींचा समावेश असेल.

नाथुला खिंड (सिक्किम)

- काही वर्षांपूर्वी सिक्कीमध्ये खुला करण्यात आलेल्या या मार्गावर बहुतांश प्रवास मोटारीने करता येतो. त्यामुळे वरिष्ठ नागरिकांसाठी हा मार्ग अधिक सोयीस्कर आहे.
- या मार्गावरून केल्या जाणाऱ्या यात्रेसाठी २१ दिवसांचा कालावधी लागतो आणि प्रतिव्यक्ती सुमारे २.५ लाख रुपये खर्च येतो.
- यावर्षी या मार्गाने भाविकांच्या १० तुकड्या ही यात्रा करणार आहेत. प्रत्येक तुकडीत ५० व्यक्तींचा समावेश असेल.

युनेस्कोने जागतिक वारसास्थळांच्या संभाव्य यादीत भारताच्या हद्दीतील कैलास मानसरोवर भागाचा समावेश केला आहे.

भारत विकसित करणार स्वतःचे अवकाश स्थानक

- पुढील दशकाच्या अखेरीस भारताचे स्वतःचे अवकाश स्थानक (स्पेस स्टेशन) विकसित करण्यात येणार असल्याची घोषणा भारतीय अवकाश संशोधन संस्थेचे (इस्रो) अध्यक्ष डॉ. के. सिवन यांनी केले आहे.
- अवकाश संशोधन आणि तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात स्वतःचे स्थान निर्माण करणाऱ्या 'इस्रो'ने या प्रकल्पाद्वारे पुढचे पाऊल टाकले आहे.
- जमिनीपासून ४०० किमी उंचीवर साधारणपणे २० टन वजनाचे अवकाश स्थानक निर्माण करण्याची भारताची योजना आहे. या स्थानकामध्ये अंतराळवीरांना १५ ते २० दिवस राहता येईल.
- हे अवकाश स्थानक पूर्णपणे स्वदेशी तंत्रज्ञानाच्या जोरावर उभारण्यात येणार असून, इतर कोणत्याही देशाची त्यासाठी मदत घेणार नाही.
- सूक्ष्म गुरुत्वाकर्षणातील वैज्ञानिक प्रयोग करण्यासाठी या अवकाश स्थानकाचा उपयोग होईल. हा प्रकल्प देशाची पहिली मानवी अंतराळ मोहीम 'गगनयान'चे पुढील पाऊल असेल.
- हा भारताचा सर्वात महत्वाकांक्षी प्रकल्प असून, यामुळे भारताला अवकाश क्षेत्रात अग्रणी भूमिका बजावण्याची संधी मिळणार आहे.
- या अवकाश स्थानकाच्या यशस्वी प्रक्षेपणानंतर अमेरिका, रशिया आणि चीन यांच्यानंतर स्वतःचे अवकाश स्थानक असणारा भारत हा जगातील ४था देश ठरेल.

अवकाश स्थानक म्हणजे काय?

- अवकाश स्थानक हे अवकाशयानच असते; परंतु त्यामध्ये अंतराळवीरांना प्रयोग करण्याची, तसेच त्यांच्या राहण्याचीही सोय असते. त्या प्रकारे त्याची बांधणी केलेली असते.
- छोटी अवकाश स्थानके पूर्णतः विकसित करूनच अंतराळात सोडली जातात; परंतु मोठी अवकाश स्थानके मोडचूळच्या स्वरूपात पाठिली जातात आणि अवकाशात भ्रमणक्षेत्र त्यांची जुळणी केली जाते.

- उड्डाणवाहक पूर्णतः क्षमतेने वापरण्यासाठी शक्यतो मोठे अवकाश स्थान रिकामे पाठविले जाते आणि अंतराळवीर व अन्य उपयुक्त साधने दुसऱ्या वाहकाद्वारे पाठविले जातात.
- अवकाश स्थानाचे सौर उर्जेवर चालतात, त्यासाठी सौरघटांचा वापर केला जातो. भूस्थिर कक्षेतील उपग्रहाच्या मदतीने अवकाश स्थानकाशी संदेश दळणवळण केले जाते.
- अवकाश स्थानक प्रामुख्याने पृथ्वीपासून ४०० किलोमीटर उंचीवरून काम करतात आणि ते पृथ्वीच्या भोवती ताशी २८ हजार किलोमीटर वेगाने भ्रमण करतात.

अवकाश स्थानकांचा उपयोग काय?

- अवकाशातील संशोधनासाठी, सूक्ष्म गुरुत्वीय शक्तीतील प्रयोगांसाठी अवकाश स्थानकांची गरज असते. या संशोधनाचा पृथ्वीवर अर्थातच उपयोग आहे.
- अवकाशाशी संबंधित विविध प्रश्नांची उत्तरे शोधण्यासाठी, सूर्याची निरीक्षणे करण्यासाठी, तसेच पूरक असे प्रयोग करण्यासाठी अवकाश स्थानक विकसित केले जाते.
- विविध पदार्थांवर अवकाशात नेमका काय परिणाम होतो, मानवी शरीरावर कसा परिणाम होतो, विशेषतः गुरुत्वीय शक्ती नसताना किंवा ती अतिशय सूक्ष्म स्वरूपात असताना काय परिणाम होतो, याचाही अभ्यास याद्वारे केला जातो.
- भारताच्या अवकाश स्थानकाच्या प्रकल्पाची घोषणा करताना इस्रोकडून सूक्ष्म गुरुत्वाकर्षणातील प्रयोगांचाच उल्लेख करण्यात आला आहे.

अवकाश स्थानकाचे कधीपासून सोडली गेली?

- १९७९ पासून आतापर्यंत ११ अवकाश स्थानके सोडण्यात आली आहेत. ती प्रामुख्याने तत्कालीन सोव्हिएत संघ, अमेरिका, आताचा रशिया आणि चीन यांची आहेत.
- रशियातर्फे सॅल्यूट, मीर, अमेरिकेतर्फे स्क्यालॅब, चीनतर्फे तियोनगॅंग ही स्थानके प्रक्षेपित करण्यात आली आहेत.

आंतरराष्ट्रीय अवकाश स्थानक म्हणजे काय?

- विविध देश एकत्र येऊन जे अवकाश स्थानक बनवितात, त्याला आंतरराष्ट्रीय अवकाश स्थानक (ISS: International Space Station) म्हणतात.
- अमेरिका, रशिया, युरोपीय देश, कॅनडा, जपान यांच्या पुढाकारातून नोव्हेंबर २०००पासून आंतरराष्ट्रीय अवकाश स्थानक कार्यरत आहे. त्यात विविध देशांतील अंतराळवीर एकत्रितपणे प्रयोग करतात.
- आंतरराष्ट्रीय अवकाश स्थानक नासा (अमेरिका), रॉसकॉसमॉस (रशिया), जेएएक्सए (जपान), ईएसए (युरोप) आणि सीएसए (कॅनडा) या ५ अंतराळ संस्थांचा एक संयुक्त प्रकल्प आहे.
- या आंतरराष्ट्रीय अवकाश स्थानकाचा पहिला भाग १९९८ मध्ये प्रक्षेपित करण्यात आला. त्यानंतर नोव्हेंबर २०००मध्ये या अवकाश स्थानकासाठी अंतराळवीर पोहोचले.
- या अंतराळवीरांनी अवकाश स्थानकाची जुळणी वाढविण्यात आली. २०११मध्ये अवकाश स्थानक पूर्णपणे कार्यरत झाले. ते आतापर्यंत अंतराळात पाठवलेले सर्वात मोठे स्थानक आहे.
- याची लांबी २४० फूट, तर रुंदी ३३६ फूट आहे. यामध्ये ६ व्यक्ती एका वेळेस राहण्याची व्यवस्था आहे. २ नोव्हेंबर २००० पासून या स्थानकात सलग १८ वर्षे, १४८ दिवस अंतराळवीरांचे वास्तव्य आहे.
- स्थानकाला रशियन ऑर्बिटल सेगमेंट (आरओएस) व युनायटेड स्टेट्स ऑर्बिटल सेगमेंट (युएसओएस) अशा दोन भागात विभागण्यात आले आहे.
- हे स्थानक ३३० ते ४३५ किमी दरम्यानच्या कक्षेमध्ये पृथ्वीभोवती फिरते आणि सुमारे ९२ मिनिटांमध्ये पृथ्वीभोवती एक प्रदक्षिणा पूर्ण करते. दररोज हे स्थानक पृथ्वीभोवती १५.५ प्रदक्षिणा पूर्ण करते.
- हे स्थानक २०३०पर्यंत सक्रिय राहण्याची अपेक्षा आहे. त्यानंतर फक्त चीनचे अवकाश स्थानक सक्रिय असेल. ही बाब लक्षात घेऊनच भारताकडून अवकाश स्थानकाचा प्रकल्प हाती घेण्यात येत आहे.

लिब्रा: फेसबुकची क्रिप्टोकॉन्सी

- सोशल मीडिया प्लॅटफॉर्म असलेले फेसबुकने आपली 'लिब्रा' (Libra) ही डिजिटल करन्सी लवकरच सादर करण्याची घोषणा केली आहे.
- फेसबुक २०२०पर्यंत बिटकॉइन या क्रिप्टोकॉन्सीप्रमाणे 'फेसबुक लिब्रा' (Libra) ही क्रिप्टोकॉन्सी सादर करणार आहे.
- लिब्रा हे वजन मोजण्याचे रोमन एकक आहे. याशिवाय फ्रेंचमध्ये "Lib"चा अर्थ मुक्त/स्वतंत्र असा होतो, त्यामुळे लिब्रा हे नाव आर्थिक स्वतंत्रताही दर्शविते.
- हे एक सुरक्षित चलन असणार असून फेसबुकमार्फत आर्थिक व्यवहार करण्यासाठी ही क्रिप्टोकॉन्सी वापरता येईल, असा दावा फेसबुकने केला आहे.
- या क्रिप्टोकॉन्सीचा जगभर प्रसार, प्रचार आणि वापर वाढावा यासाठी फेसबुक आता जगभरातील अनेक लोकप्रिय ब्रँडसोबत करार करणार आहे.
- क्रिप्टो करन्सीच्या माध्यमातून सुलाब्धे व्यवहार करण्यासाठी फेसबुक अतिसुरक्षित पेमेंट प्लॅटफॉर्म विकसित करण्यावर काम करत असून २०२० मध्ये लिब्रा क्रिप्टोकॉन्सी येण्याची शक्यता आहे.

- यावर सध्या चाचणी सुरु असून भविष्यात लिब्राकरन्सीमार्फत फेसबुक, मेसेंजर आणि व्हॉट्सअॅपद्वारे पेमेंट करता येईल.
- एक सुलभ वैश्विक चलन आणि आर्थिक पायाभूत सुविधा प्रदान करण्याच्या हेतूने या क्रिप्टोकॉन्सीची निर्मिती करण्यात आली असल्याचे फेसबुकने म्हंटले आहे.
- या क्रिप्टोकॉन्सीचे व्यवहार हाताळण्यासाठी फेसबुक 'कॅलिब्रा' (Calibra) नामक एक उपकंपनी सुरु करणार आहे.
- याशिवाय ही नवी डिजिटल करन्सी फेसबुक मेसेंजरवर असलेल्या 'कॅलिब्रा' नावाच्या डिजिटल वॉलेटद्वारे उपलब्ध करून देण्यात येईल.

लिब्रा करन्सी

- लिब्रा हे लिब्रा करन्सीचे एकक असेल, जी ३ आडव्या नागमोडी रेषांद्वारे दर्शविली जाईल.
- लिब्राचे अतिशय स्थिर राहावे यासाठी प्रयत्न केले जाणार आहेत, ज्यामुळे व्यवहारांसाठी ते चांगले माध्यम ठरू शकेल. त्यासाठी लिब्राचे मूल्य आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील स्थिर चलनांमधील (डॉलर, युरो, स्विस फ्रँक इत्यादी) बँक ठेवी, लघु मुदतीचे सरकारी रोखे यांच्याशी जोडलेली असेल.
- लिब्राला स्थिर ठेवण्यासाठी चलन साठ्याचे व्यवस्थापन लिब्रा असोसिएशनद्वारे करण्यात येईल.

क्रिप्टोकॉन्सी म्हणजे काय?

- क्रिप्टोकॉन्सी हे एक प्रकारचे डिजिटल चलन आहे. ही चलन भौतिक स्वरूपात उपलब्ध नसून, हे फक्त एक आभासी चलन आहे. क्रिप्टोकॉन्सी कोणतीही बँक नियंत्रित करत नाही.
- विविध देयकांसाठी (पेमेंट) विनिमय माध्यम म्हणून ते वापरले जाते. यासाठी ब्लॉकचेन तंत्रज्ञानाचा वापर केला जातो.
- बिटकॉइनला जगातील पहिली क्रिप्टोकॉन्सी म्हणून ओळखले जाते. ३ जानेवारी २००९ रोजी बिटकॉइन क्रिप्टोकॉन्सी म्हणून ओळखले जाऊ लागले.
- इथीरियम, रिपल, लाइटकॉइन इत्यादी काही प्रमुख क्रिप्टोकॉन्सी आहेत.
- भारतामध्ये क्रिप्टोकॉन्सीतील व्यवहारांना कायदेशीर मान्यता नाही. शिवाय जगभरातील बऱ्याच देशांनी देखील क्रिप्टोकॉन्सीला मान्यता दिलेली नाही.
- त्यामुळे फेसबुकच्या क्रिप्टोकॉन्सीला भारतासह इतर देशात कायदेशीर मान्यता मिळेल की नाही, हे अद्याप स्पष्ट झालेले नाही.
- शिवाय यूएस कॉंग्रेस देखील फेसबुकच्या लिब्रा या क्रिप्टोकॉन्सीच्या प्रकल्पाची तपासणी करणार आहे. त्यामुळे फेसबुकला 'लिब्रा' लॉच करण्यासाठी प्रतीक्षा करावी लागणार आहे.

ब्लॉकचेन तंत्रज्ञान

- ब्लॉकचेन हे एक प्रकारचे डिजिटल पुस्तक आहे. यामध्ये माहिती अतिशय सुरक्षितरीत्या साठवली जाऊ शकते. माहितीचे डिजिटल प्रकारात सर्वत्र वितरण केले जाणे हा या तंत्रज्ञानाचा मुलभूत हेतू आहे.
- थोडक्यात, कोणताही व्यवहार दोन व्यक्ती/संस्थांमध्ये पार पडला असता, त्याची एंट्री ही असंख्य संगणक/सर्वरवर जगभरात साठवली जाते. या माहितीचा एक ब्लॉक (ठोकळा) तयार होतो.
- या माहितीमध्ये बदल करणे अथवा हॅक करणे हे अशक्य असते. कारण ही माहिती बहुकेंद्रित प्रकारे साठवली जाते.
- कुणाही एका ठिकाणाहून यांचे नियंत्रण होणे शक्य नसते आणि कुठेही त्यात बदल करण्याचा प्रयत्न झाला तर इतर ठिकाणाच्या माहितीशी तुलना करून तो बदल नाकारला जातो.
- अशा प्रत्येक व्यवहार/प्रक्रियेचा एक ब्लॉक तयार होत जातो. प्रत्येक टप्प्यावर त्याची शृंखला तयार होत जाते. याद्वारे संपूर्ण प्रक्रियेचा मार्ग सहज तपासता येतो, तसेच त्यात बदल करणे कुणासही शक्य होऊ शकत नाही.
- काही राष्ट्रे डिजिटल चलन न स्वीकारता ब्लॉकचेन तंत्रज्ञानाचे इतर उपयोग विविध प्रणाली कशी भक्कम करता येईल यासाठी करत आहेत.
- हे तंत्रज्ञान अतिशय सुरक्षित व पारदर्शी आहे. क्रिप्टोकॉन्सीमध्ये याचा मोठ्या प्रमाणात वापर केला जातो. याव्यतिरिक्त याचा वापर आर्थिक व्यवहार, प्रशासन, माहिती साठवणूक आणि इंटरनेट ऑफ थिंग्स इत्यादींमध्ये केला जातो.
- १० वर्षांपूर्वी सतोशी नाकामोटो या जपानी संशोधकाने ब्लॉकचेन प्रणालीचा शोध लावला असे सांगितले जाते. मात्र सदर व्यक्तीच्या अस्तित्वाचे पुरावे दिसून येत नाहीत.

द. कोरियाच्या राजदूतांनी लॉच केले 'जयपूर फुट कोरिया'

- भारतातील दक्षिण कोरियाचे राजदूत बोंग-किल शिन यांनी अलीकडेच 'जयपूर फुट कोरिया' लॉच केले. हा दक्षिण कोरिया आणि भगवान महावीर विकलांग सहाय्यता समिती यांचा संयुक्त उपक्रम आहे.
- दक्षिण कोरियाने भगवान महावीर विकलांग सहाय्यता समितीला कृत्रिम अवयव निर्मितीच्या क्षेत्रामध्ये मदत करण्यासाठी सामंजस्य करारावर स्वाक्षरी केली आहे.
- या कराराच्या अंतर्गत, दक्षिण कोरिया भगवान महावीर विकलांग सहाय्यता समितीला आर्थिक व तांत्रिक मदत देईल.

• याशिवाय, भारत आणि दक्षिण कोरिया यांच्यातील वैद्यकीय तंत्रज्ञान क्षेत्रामध्ये व्यापाराला प्रोत्साहन देखील देण्यात येईल. यात कृत्रिम अवयव, बायोनिक्स एआरएम, ३ डी मुद्रित फ्लॅट फुट इत्यादी प्रमुख आहेत.

भगवान महावीर विकलांग सहाय्यता समिती

- भगवान महावीर विकलांग सहाय्यता समिती या ना-नफा तत्वावर काम करणाऱ्या संस्थेची स्थापना १९७५ साली पद्मभूषण विजेते डी. आर. मेहता यांनी केली होती.
- स्वतःच्या पायावर उभे राहून या अपंगांना पुन्हा सन्मानाने जगता यावे यासाठी हा उपक्रम सुरू करण्यात आला आहे. या संस्थेचे अपंगांचे पुनर्वसन आणि इतर अन्य उपक्रम देशाच्या अनेक भागांमध्ये सुरू आहे.
- अपंगांना कृत्रिम अवयव बसवून त्यांचे पुनर्वसन करण्याच्या बाबतीत ही जगातील सर्वात मोठी संस्था आहे. आजपर्यंत १.७८ दशलक्ष दिव्यांग लोकांना या संस्थेने मदत केली आहे. हे संस्था दिव्यांग लोकांना विविध कृत्रिम अवयव, व्हीलचेअर इत्यादी गोष्टी मोफत प्रदान करते.
- दुर्गम भागांमध्येही ही संस्था आपली सेवा देत असते. या संस्थेचे मुख्य केंद्र हे जयपूर आहे. या संस्थेची देशभरात २३ केंद्रे आहेत.
- कोणताही भेदभाव न करता रूग्णाला संवेदनशीलपणे मदत मिळवून देणे हे या संस्थेचे प्रमुख काम आहे. या संस्थेने काही निवडक तरुण अपंगांना रोजगार मिळावा यासाठी व्यवसायाभिमुख शिक्षण द्यायलाही सुरुवात केली आहे.
- कृत्रिम अवयवांची गुणवत्ता सुधारवी आणि ते कमी किंमतीत उपलब्ध व्हावेत यासाठी ही समिती कृत्रिम अवयव निर्मिती क्षेत्रात संशोधन आणि विकास करण्याचा प्रयत्न करत आहे. यासाठी अनेक प्रतिष्ठित आंतरराष्ट्रीय संस्थांशी या समितीने करार केले आहेत.
- १९९८ साली भगवान महावीर विकलांग सहाय्यता समितीला अपंगांच्या पुनर्वसनासाठी काम करणाऱ्या सर्वोत्कृष्ट संस्थांसाठीचा राष्ट्रीय पुरस्कार मिळाला.
- १९८२ साली भगवान महावीर विकलांग सहाय्यता समितीला अपंगांसाठी काम करणारी सर्वोत्कृष्ट संस्था म्हणून राष्ट्रीय पुरस्काराने गौरवण्यात आले आहे.

जयपुर फुट

- हा एक वजनाने हलका आणि टिकाऊ कृत्रिम अवयव आहे. ज्यांच्या पायाचा गुडघ्याच्या खालचा भाग नसतो त्यांच्यासाठी हा बरापासून बनविलेला कृत्रिम पाय उपयुक्त आहे.
- याची निर्मिती भगवान महावीर विकलांग सहाय्यता समितीद्वारे केली जाते आणि याची किंमत अतिशय कमी असल्यामुळे देशभरात मोठ्या प्रमाणावर त्याचा वापर केला जातो.

LESA: लुनार इव्हॅक्युएशन सिस्टम असेंब्ली

- युरोपियन अंतराळ एजन्सीने (ESA) अलीकडेच चंद्राच्या पृष्ठभागावरील बचाव अभियानांमध्ये अंतराळवीरांना मदत करण्यासाठी लुनार इव्हॅक्युएशन सिस्टम असेंब्ली (LESA) नामक उपकरणांची चाचणी केली आहे.
- ईएसएच्या मते, भविष्यात असहाय्य अंतराळवीरांना मदत करण्यासाठी बनविण्यात आलेले हे जगातील पहिलेच उपकरण आहे.
- नासाची २०२४ मधील चंद्रमोहीम आर्टेमिससाठी या लुनार इव्हॅक्युएशन सिस्टम असेंब्ली (LESA) नामक उपकरणांची चाचण्या करण्यात येत आहेत.
- या उपकरणाची निर्मिती युरोपियन अंतराळ एजन्सीद्वारे (ईएसए) केली जात. ईएसए ही युरोपियन संघाच्या २२ सदस्य देशांची अंतराळ संशोधनासाठी समर्पित आंतरसरकारी संघटना आहे.

वैशिष्ट्य

- LESAची संरचना एखाद्या पिरामिड-सारखी आहे. असहाय्य अंतराळवीरांना वाचवण्यासाठी चंद्राच्या गुरुत्वाकर्षणात केवळ एकाच अंतराळवीराद्वारे तैनात करता येण्याजोगे हे उपकरण आहे.

गरज

- अंतराळ मोहिमेवर जाताना अंतराळवीरांना एक विशिष्ट पोशाख (EVA Suit) घालावा लागतो, जो अतिशय मोठा व अवजड असतो.
- यामुळे अंतराळवीरांच्या हालचालीवर मर्यादा येतात व एखाद्या असहाय्य सहकारी अंतराळवीराला खांद्यावर घेऊन जाणे अवघड ठरते. यावर उपाय म्हणून LESAची निर्मिती करण्यात आली आहे.

चाचणी

- खान्या पाण्यासह खडकाळ आणि वालुकामय असा सागरी तळ आणि चंद्राचा पृष्ठभाग यात बरेचसे साम्य असल्यामुळे नासाचे अंतराळवीर LESAची चाचणी खोल समुद्रात घेत आहेत.

महत्त्व

- असहाय्य सहकारी अंतराळवीराला वाचवण्यासाठी LESA केवळ एकाच अंतराळवीराद्वारे वापरले जाऊ शकते. त्यामुळे त्वरित आणि सुरक्षित बचाव करता येऊ शकतो.
- LESA एखाद्या गोल्फ कॅडीप्रमाणे असहाय्य अंतराळवीरापर्यंत वाहून नेता येते. ज्यामुळे १० मिनिटात त्या अंतराळवीराला त्याचा सहकारी सहजतेने फिरत्या स्ट्रॅचरवर ठेवू शकतो आणि योग्य ठिकाणी वाहून नेऊ शकतो.

आरबीआयची तक्रार व्यवस्थापन प्रणाली

- रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाने (आरबीआय) आरबीआयची तक्रार निवारण प्रक्रिया सुलभ करण्यासाठी आपल्या वेबसाइटवर तक्रार व्यवस्थापन प्रणाली (CMS: Complaint Management System) सुरू केली आहे.
- आरबीआयद्वारे नियमन केल्या जाणाऱ्या संस्थांविरुद्ध उदा. वाणिज्यिक बँक, नागरी सहकारी बँका, बिगर-बँकिंग वित्तीय कंपन्या (NBFC) तक्रारी दाखल करण्यासाठी आरबीआयने लॉच केलेले हे एक सॉफ्टवेअर आहे.
- उद्दीष्ट: आरबीआयची तक्रारी निवारण प्रक्रिया सुलभ करणे आणि तक्रारीचे वेळेवर निराकरण करून ग्राहकांचे हित जोपासणे.
- गरज: ग्राहकांचा बँकिंग व्यवस्था व इतर वित्तीय सेवा प्रदात्यांवरील विश्वास व त्यांचा आत्मविश्वास टिकवून ठेवण्यासाठी त्वरित व प्रभावी तक्रारी निवारण यंत्रणा तसेच शिक्षणाद्वारे ग्राहकांचे सशक्तीकरण गरजेचे आहे.
- वैशिष्ट्ये: ग्राहकांच्या सोय लक्षात ठेवत आरबीआयने सीएमएसची रचना अशाप्रकारे केली आहे की, ते तक्रारीचे ऑनलाइन फाइलिंग करण्यास सक्षम आहे.
- तक्रार निवारण: सीएमएसमध्ये नोंदविलेली तक्रार संबंधित बँकिंग लोकपाल कार्यालयाकडे किंवा आरबीआयच्या प्रादेशिक कार्यालयाकडे निर्देशित केली जाईल.
- पारदर्शक प्रक्रिया: सीएमएसची रचना अशाप्रकारे करण्यात आली आहे की, यामध्ये तक्रारदारांना वेळोवेळी त्यांच्या तक्रारीच्या स्थितीची माहिती स्वयंचालित यंत्रणेद्वारे दिली जाणार आहे. त्यामुळे ते त्यांच्या तक्रारीच्या स्थितीचा मागोवा घेऊ शकतात. याशिवाय गरज वाटल्यास लोकपालाच्या निर्णयाविरुद्ध ऑनलाइन अपील दाखल करण्याची सुविधाही आहे. यामुळे ही यंत्रणा पारदर्शक ठरते.
- ट्रॅकिंग: या सॉफ्टवेअरमध्ये विविध सुविधा प्रदान करण्यात आल्या आहेत, ज्याद्वारे आरबीआयदेखील तक्रारीचे निवारण करण्यासाठीच्या प्रगतीचा प्रभावीपणे मागोवा घेऊ शकते.
- अभिप्राय: तक्रारदार तक्रार निवारणाच्या त्यांच्या अनुभवाद्वारे स्वेच्छेने अभिप्राय देऊ शकतात जेणेकरून सेवा प्रदात्यास त्याच्या सेवांमध्ये सुधारणा करण्यास मदत होईल.
- पुढील मार्ग: सीएमएस डेस्कटॉप आणि मोबाइल डिव्हाइसवर वापरता येऊ शकते. येत्या काळात आरबीआय तक्रारीच्या स्थितीचा मागोवा घेण्यासाठी समर्पित इंटरॅक्टिव्ह व्हॉईस रिसपॉन्स (IVR) प्रणाली देखील सादर करणार आहे. याशिवाय सीएमएसमध्ये एकत्रित झालेल्या माहितीचा वापर आरबीआय विलेक्षणसाठी करू शकते, ज्यामुळे गरज पडल्यास नियामक व पर्यवेक्षी हस्तक्षेपासाठी त्याचा वापर केला जाऊ शकतो.

राष्ट्रीय

केंद्र सरकारकडून ८ कॅबीनेट समित्यांची पुनर्रचना

- १७व्या लोकसभा निवडणुकांमध्ये विजय प्राप्त करत, सलग दुसऱ्यांदा केंद्रात सत्तेत आलेल्या पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वाखालील राष्ट्रीय लोकशाही आघाडीच्या सरकारने ८ कॅबीनेट समित्यांची पुनर्रचना केली आहे.
- पुनर्रचना करण्यात आलेल्या ८ पैकी ६ समित्या पूर्वीपासून अस्तित्वात होत्या, तर रोजगार व कौशल्य विकास आणि गुंतवणूक व विकास या २ समित्यांची स्थापना नव्याने करण्यात आली आहे.
- नव्याने पुनर्रचना करण्यात आलेल्या सर्व ८ समित्यांमध्ये गृहमंत्री अमित शहा यांचा समावेश आहे. तर ८ पैकी (निवास व संसदीय कामकाज समिती वगळता) ६ समित्यांमध्ये पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांचा समावेश आहे.
- पुनर्रचना करण्यात आलेल्या समित्या व त्यांचे सदस्य
  - नियुक्ती समिती: पंतप्रधान नरेंद्र मोदी नरेंद्र मोदी आणि गृहमंत्री अमित शहा.
  - निवास समिती: गृहमंत्री अमित शहा, रस्ते वाहतूक व महामार्ग मंत्री नितीन गडकरी, अर्थमंत्री निर्मला सीतारामन, रेल्वे तसेच वाणिज्य व उद्योग मंत्री पियुष गोयल. विशेष निमंत्रित सदस्य: हरदीपसिंह पुरी व जितेंद्र सिंग.
  - आर्थिक व्यवहार समिती: पंतप्रधान नरेंद्र मोदी, राजनाथ सिंह, अमित शहा, नितीन गडकरी, डी व्ही सदानंद गौडा, निर्मला सीतारामन, नरेंद्र सिंह तोमर, रवी शंकर प्रसाद, हरसिमरत कौर बादल, डॉ. एस जयशंकर, पियुष गोयल आणि धर्मेन्द्र प्रधान.
  - संसदीय कामकाज समिती: अमित शहा, निर्मला सीतारामन, रामविलास पासवान, नरेंद्र सिंह तोमर, आरएस प्रसाद, थावर चंद गेहलोत, प्रकाश जावडेकर, प्रल्हाद जोशी. विशेष निमंत्रित सदस्य: अर्जुन राम मेघवाल व व्ही. मुरलीधरन.

- राजकीय व्यवहार समिती: पंतप्रधान नरेंद्र मोदी, अमित शहा, निर्मला सीतारामन, नितीन गडकरी, रामविलास पासवान, नरेंद्र सिंह तोमर, आरएस प्रसाद, हरसिमरत कौर बादल, पियुष गोयल, हर्ष वर्धन, अरविंद सावंत, प्रल्हाद जोशी.
- सुरक्षा समिती: पंतप्रधान नरेंद्र मोदी, संरक्षण मंत्री राजनाथ सिंह, अमित शहा, निर्मला सीतारामन आणि डॉ. एस जयशंकर.
- गुंतवणूक आणि विकास समिती: पंतप्रधान नरेंद्र मोदी, अमित शहा, पियुष गोयल, निर्मला सीतारामन, नितीन गडकरी.
- रोजगार व कौशल्य विकास समिती: पंतप्रधान नरेंद्र मोदी, अमित शहा, निर्मला सीतारामन, नरेंद्रसिंह तोमर, पियुष गोयल, रमेश पोखरियाल निशंक, धर्मेन्द्र प्रधान, डॉ. महेंद्रनाथ पांडे या केंद्रीय मंत्र्यांबरोबर संतोषकुमार गंगवार, हरदीपसिंह पुरी या स्वतंत्र कार्यभार असलेल्या राज्यमंत्र्यांचा समावेश आहे. विशेषनिमित्त सदस्य: नितीन गडकरी, हरसिमरत कौर बादल, स्मृती इराणी, प्रल्हाद सिंह पटेल.

मोदी सरकारकडून निती आयोगाची पुनर्रचना

- भारत सरकारसाठी एक थिंक टँक म्हणून कार्य करणाऱ्या निती आयोगाला अधिक सक्षम करण्यासाठी पंतप्रधान नरेंद्र मोदींनी या आयोगाची पुनर्रचना केली आहे.
- निती आयोगाची प्रशासकीय बैठक १५ जून रोजी निर्धारित करण्यात आली आहे. या बैठकीच्या पार्श्वभूमीवर पंतप्रधान मोदींनी निती आयोगाच्या पुनर्रचनेचा निर्णय घेतला आहे.
- मागील निती आयोगाचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी (सीईओ) अमिताभ कांत यांचा पुनर्रचना केलेल्या निती आयोगामध्ये उल्लेख करण्यात आलेला नाही.

निती आयोगाची रचना

- अध्यक्ष: पंतप्रधान नरेंद्र मोदी.
- उपाध्यक्ष: राजीव कुमार.
- पूर्णवेळ सदस्य: माजी डीआरडीओ प्रमुख व्ही. के. सारस्वत, प्राध्यापक रमेश चंद, डॉ. व्ही. के. पॉल.
- कार्यकारी सदस्य: अमित शहा (गृहमंत्री), राजनाथ सिंह (संरक्षणमंत्री), निर्मला सीतारामन (अर्थमंत्री), नरेंद्र सिंह तोमर (कृषी आणि ग्रामविकास मंत्री).
- विशेष निमित्त सदस्य: नितीन गडकरी (वाहतूक मंत्री), पियुष गोयल (वाणिज्य व उद्योग मंत्री आणि रेल्वेमंत्री), थावरचंद गेल्लोत (सामाजिक न्यायमंत्री), राव इंद्रजित सिंह (सांख्यिकी राज्यमंत्री).

निती आयोग

- NITI: National Institution for Transforming India
- ही भारत सरकारची विकास धोरण ठरवणारी शिखर संस्था आहे.
- निती आयोग सरकारचा 'थिंक टँक' म्हणून कार्य करतो. केंद्र आणि राज्य स्तरावर देशाला धोरणात्मक आणि तांत्रिक सल्ला देणे हे निती आयोगाचे मुख्य कार्य आहे.
- पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या संकल्पनेतून निती आयोगाची स्थापना करण्यात आली. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी निती आयोगाचे अध्यक्ष आहेत.
- माजी पंतप्रधान जवाहरलाल नेहरू यांनी स्थापन केलेला ६५ वर्षांपूर्वीचा योजना आयोग बरखास्त करून त्याजागी १ जानेवारी २०१५ रोजी मोदी सरकारने निती आयोगाची स्थापना केली.

नवी दिल्ली येथे योग महोत्सवाचे आयोजन

- २१ जून रोजी साजरा केल्या जाणाऱ्या आंतरराष्ट्रीय योग दिनापूर्वी देशात 'योग महोत्सव' आयोजित करण्यात आला.
- याचे उद्घाटन निती आयोगाचे उपाध्यक्ष राजीव कुमार यांनी नवी दिल्ली येथे केले. याबरोबरच त्यांनी यंदाची योग दिनाची थीम 'हृदयासाठी योग'चे (Yoga for Heart) देखील अनावरण केले.
- योग महोत्सवाचा उद्देश २१ जून रोजी साजरा केल्या जाणाऱ्या आंतरराष्ट्रीय योग दिनाबाबत जागरूकता पसरविणे आहे.
- योग महोत्सवाचे आयोजन आयुष मंत्रालयाच्या अंतर्गत कार्य करणाऱ्या राष्ट्रीय मोरारजी देसाई योग संस्थेद्वारे केले जात आहे.
- या महोत्सवाच्या प्रसंगी आयुष मंत्रालयाने आंतरराष्ट्रीय योग दिन २०१९साठी २ मोबाईल ॲप्लिकेशन 'योग लोकेटर' व 'भुवन ॲप' देखील लॉन्च केले.
- योग लोकेटरद्वारे जगभरातील योग कार्यक्रमांची माहिती प्रदर्शित केली जाईल.
- तर भुवन ॲपद्वारे आंतरराष्ट्रीय योग दिन २०१९ची भौगोलिक वेळ-स्थिती आणि डॉक्यूमेंटेशन यासाठी मदत होईल. भुवन ॲप भारतीय अंतराळ संशोधन संस्था (इस्रो)ने विकसित केले आहे.

आंतरराष्ट्रीय योग दिन

- २१ जून हा दिवस जगभरात 'आंतरराष्ट्रीय योग दिन' म्हणून साजरा होण्याचे संपूर्ण श्रेय हे भारताला जाते.
- जाणकारांच्या मते योग ही भारतातील ५००० वर्ष जुनी शारीरिक, मानसिक आणि आध्यात्मिक साधना असून, ती शरीर व मनात परिवर्तन घडवून आणते.

- योगाची हीच प्राचीन परंपरा जपली जावी, यासाठी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी २१ जून हा दिवस आंतरराष्ट्रीय योग दिन म्हणून साजरा करण्यात यावा, असा प्रस्ताव २७ सप्टेंबर २०१४ रोजी संयुक्त राष्ट्रांच्या महासभेत मांडला होता.
- या प्रस्तावात योगासनांचे फायदे आणि त्याचे आरोग्यावरील परिणाम कसे असतात या बद्दलची सविस्तर माहिती देण्यात आली होती.
- संयुक्त राष्ट्रातील सुरक्षा आयोगाचे कायमस्वरूपी सदस्य असलेले चीन, फ्रान्स, रशिया, इंग्लंड आणि अमेरिका यांच्यासह एकूण १७५ देश या प्रस्तावाचे सहप्रतिनिधी आहेत.
- प्रस्ताव करण्यात आल्यानंतर तीनच महिन्यात संयुक्त राष्ट्रांने २१ जून हा दिवस 'आंतरराष्ट्रीय योग दिन' म्हणून साजरा करण्याच्या प्रस्तावाला मान्यता दिली.
- २१ जून हा दिवस जगभरातील अनेक देशांमध्ये सर्वात मोठा दिवस असतो. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय योग दिनासाठी याच दिवसाची निवड करण्यात आली.

फोर्ट विलियम लष्करी तळावर CAAQMS स्थापित

- भारतीय लष्कराने पश्चिम बंगालमधील पूर्व कमांडच्या मुख्यालयातील फोर्ट विलियम लष्करी तळावर अविरत वायू गुणवत्ता मॉनिटरिंग प्रणाली (Continuous Ambient Air Quality Monitoring System : CAAQMS) स्थापित केली आहे.
- हे कलकत्ता शहरामध्ये स्थापित करण्यात आलेली ६वी CAAQMS यंत्रणा आहे. लष्कराच्या 'गो ग्रीन' मोहिमेचा हा एक भाग असून, एप्रिल २०१९ मध्ये ही मोहीम सुरु करण्यात आली होती.

CAAQMSची वैशिष्ट्ये

- Continuous Ambient Air Quality Monitoring System द्वारे शहराच्या प्रदूषणावर अविरत देखरेख ठेवण्यात येईल.
- ही प्रणाली SO₂, NO, NO₂, NH₃, CO, O₃, VOC, PM 10, PM 2.5 यांसारख्या प्रदूषकांना मॉनिटर करेल.
- यामध्ये सापेक्ष आर्द्रता, तापमान, सूर्यकिरणे, वाऱ्याचा वेग व दिशा, दाब आणि पर्जन्य इ. संबंधित माहिती प्रदर्शित केली जाईल.
- ही माहिती इंटरनेटद्वारे दूरस्थणे संग्रहित केली जाऊ शकते आणि जनजागृतीसाठी ही माहिती विविध स्वरूपांमध्ये प्रकाशित केली जाऊ शकते.
- या माहितीचा वापर पश्चिम बंगाल प्रदूषण नियंत्रण मंडळ आणि इतर स्थानिक किंवा आंतरराष्ट्रीय संस्थांद्वारे केला जाऊ शकतो.
- CAAQMS यंत्रणा हे विशेष आहे, कारण ती 'नियंत्रण कक्षा'प्रमाणे कार्य करते (आदर्श परिस्थितीमध्ये हवेची गुणवत्ता मॉनिटर करते). त्यामुळे याद्वारे मिळालेल्या रीडिंग गुणवत्तेचा मापदंड म्हणून वापरल्या जातात.

जन शिक्षण संस्थांमध्ये अनुसूचित जाती-जमातीच्या उमेदवारांना मोफत प्रवेश

- केंद्रीय कौशल्य विकास व उद्योजकता मंत्री डॉ. महेंद्रनाथ पांडे यांनी मंत्रालयाचा कार्यभार स्वीकारताच सर्वप्रथम मंत्रालयाच्या वरिष्ठ अधिकार्यांसोबत पुनरावलोकन बैठक आयोजित केली.
- या बैठकीत जन शिक्षण संस्थांमध्ये व्यावसायिक प्रशिक्षण घेणाऱ्या अनुसूचित जाती-जमातीच्या उमेदवारांकडून कोणतेही शुल्क न घेण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे.
- समाजातील मागासवर्गीय वर्गांना कौशल्य प्राप्त करण्यास मदत करणे, हा या निर्णयामागील उद्देश आहे.

जन शिक्षण संस्था

- जन शिक्षण संस्था (JSS) योजना १९६७ साली श्रमिक विद्यापीठ या नावाने सर्वप्रथम सुरु करण्यात आली होती. २००० साली श्रमिक विद्यापीठाचे नामकरण जन शिक्षण संस्था असे करण्यात आले व त्याची कार्यक्षेत्रा ग्रामीण भागांपर्यंत रुंदावण्यात आली.
- मागासवर्गीय, श्रिया, मुली, अशिक्षित, अर्धशिक्षित आणि शालेय शिक्षणामधून गळती झालेले अशा लोकांना व्यावसायिक प्रशिक्षण देण्यासाठी जन शिक्षण संस्थांची स्थापना केली आहे.
- सुरुवातीला जन शिक्षण संस्था मानव संसाधन विकास मंत्रालयाच्या अधीन होत्या, आता त्या केंद्रीय कौशल्य विकास व उद्योजकता मंत्रालयाच्या अधीन आहेत.
- केंद्रीय कौशल्य विकास व उद्योजकता मंत्रालयाने जन शिक्षण संस्थांसाठी www.jss.gov.in वेबसाइट सुरु केली आहे, या वेबसाइटवर या संस्थांसंबंधी माहिती उपलब्ध आहे.
- सध्या देशात २४७ जन शिक्षण संस्था (JSS) कार्यरत आहेत.

जन शिक्षण संस्थेची कार्ये

- व्यावसायिक प्रशिक्षणासाठी योग्य अभ्यासक्रम आणि प्रशिक्षण मॉड्यूल तयार करणे.
- प्रौढ शिक्षण संचालनालय, राष्ट्रीय मुक्त विद्यालय संस्था आणि रोजगार व प्रशिक्षण महासंचालक यांच्याशी समांतर अभ्यासक्रमाची निर्मिती करणे.
- प्रशिक्षण देण्यासाठी मास्टर ट्रेनरला प्रशिक्षित करणे.

- सामान्य परीक्षा आयोजित करणे आणि प्रमाणपत्र प्रदान करणे.
- प्रशिक्षण घेणाऱ्या व्यक्तींना नोकरी मिळवून देण्यासाठी रोजगार निर्मात्या कंपन्यांशी करार करणे.

भारतीय विमानतळ प्राधिकरणाचा बोईंगसोबत करार

- भारतीय विमानतळ प्राधिकरणाने (AAI) हवाई वाहतूकीच्या व्यवस्थापनाच्या आधुनिकीकरणासाठी व विकासासाठी बोईंग कंपनीसोबत तांत्रिक सहकार्य करार केला आहे.
- या करारांतर्गत एयरोस्पेस क्षेत्रातील दिग्गज कंपनी बोईंग आणि एएआय भारतातील हवाई वाहतूक व्यवस्थापनाच्या आधुनिकीकरणासाठी १० वर्षांचा व्यापक आराखडा विकसित करणार आहेत. हा आराखडा १८ महिन्यांमध्ये तयार केला जाईल.
- या आराखड्यासाठी युनायटेड स्टेट्स ट्रेड अँड डेव्हलपमेंट एजन्सी (USTDA)कडून अनुदान देण्यात येणार आहे.
- बोईंगद्वारे विकसित या आराखड्याचा उपयोग भारतीय राष्ट्रीय एयरोस्पेस प्रणालीच्या (NAS) आधुनिकीकरणासाठी मार्गदर्शक म्हणून करण्यात येईल.
- हा आराखडा एयरोस्पेस क्षमतेचा कार्यक्षम वापर, सुधारित संप्रेषण, सर्वेलन्स सुविधांमध्ये गुंतवणूक, दिशादर्शन व हवाई वाहतूक व्यवस्थापनाच्या सर्वोत्तम जागतिक आणि स्थानिक पद्धतींवर आधारित असेल.
- बोईंग सध्याची तंत्रे आणि पद्धतींचे विश्लेषण करेल, यामुळे प्रकल्पासाठी आवश्यक कार्यक्षमतांमध्ये सुधारणा करण्यास मदत होईल.
- या प्रकल्पांतर्गत बोईंग भारतीय विमानतळ महानिदेशालय (भारतातील हवाई क्षेत्राचे नियामक), भारतात कार्यरत एयरलाईन्स, विमानतळ ऑपरेटर्स आणि इतर एयरोस्पेस भागीदारांशी मिळून कार्य करेल.
- एएआय सध्या देशातील एकूण १२५ विमानतळांची देखरेख करते. त्यामुळे प्रगत तंत्रज्ञान व जागतिक पद्धतींच्या अंमलबजावणीमुळे भारताची एयरोस्पेस कार्यक्षमता लक्षणीयरीत्या वाढेल.

भारतीय विमानतळ प्राधिकरण

- AAI: Airports Authority of India
- स्थापना: १ एप्रिल १९९५
- मुख्यालय: नवी दिल्ली
- भारतीय विमानतळ प्राधिकरण ही केंद्रीय नागरी उड्डाण मंत्रालयांतर्गत कार्यरत सरकारी कंपनी असून तिचे काम विमानतळ (बांधणी आणि देखरेख) आणि हवाई वाहतूक नियंत्रण हे आहे.
- ही कंपनी भारताच्या हवाई क्षेत्रासह जवळच्या महासागरातील क्षेत्रांकरिता एअर ट्रॅफिक मॅनेजमेंट (एटीएम) सेवादेखील प्रदान करते.
- एएआय एकूण १२५ विमानतळांची देखरेख करते. ज्यामध्ये १२ आंतरराष्ट्रीय, ७८ देशांतर्गत, ७ सीमाशुल्क विभागचे आणि २६ लष्करी विमानतळांचा समावेश आहे.

भारत-पोर्तुगाल उभारणार राष्ट्रीय सागरी वारसा संग्रहालय

- भारत आणि पोर्तुगाल या देशांनी भारतातील पुरातन स्थळ लोथल (गुजरात) येथे एकत्रितपणे राष्ट्रीय सागरी वारसा संग्रहालय उभारण्याचा निर्णय घेतला आहे.
- लोथल या शब्दाचा शब्दार्थ अर्थ म्हणजे 'मृतांचे शहर'. हे प्राचीन सिंधु नदी खोऱ्यातील संस्कृती (हडप्पा संस्कृती) मधील भारतातील एक अत्यंत महत्वाचे शहर आहे. या शहराचा शोध १९५४ मध्ये लागला.
- मार्च २०१९मध्ये केंद्र सरकारने सागरी वारसा संग्रहालयासाठी अनुदान जाहीर केले होते आणि पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी या संग्रहालयाच्या इमारतीचे भूमिपूजनही केले होते.
- एप्रिल २०१९मध्ये पोर्तुगालचे संरक्षण मंत्री जोया गोम्स क्रेविन्हो भारत दौऱ्यावर आले होते, त्यावेळी राष्ट्रीय सागरी वारसा संग्रहालय उभारण्याबाबत प्राथमिक चर्चेला सुरुवात झाली होती.
- भारतात बांधले जाणारे हे संग्रहालय पोर्तुगालच्या लिस्बन येथील संग्रहालयाच्या धर्तीवर बांधण्यात येणार आहे. या संग्रहालयाचे परिचालन पोर्तुगीज नौदल करते.
- या संग्रहालयाच्या प्रकल्पाची अंमलबजावणी केंद्रीय नौवहन मंत्रालयाद्वारे सागरमाला कार्यक्रमान्तर्गत करण्यात येणार आहे. यामध्ये भारतीय पुरातत्व सर्वेक्षण, राज्य सरकार आणि इतरही भागीदारांचा समावेश असेल.
- भारतीय नौदलही या प्रकल्पामध्ये सहभागी होण्यास इच्छुक असून, पोर्तुगीज नौदलाने लिस्बन येथील संग्रहालयाच्या परिचालनाच्या आपल्या अनुभवासह भारतीय नौदलाला मदत करण्याची तयारी दर्शविली आहे.
- भारताच्या समृद्ध सागरी वारसा या संग्रहालयाद्वारे प्रदर्शित व संवर्धित होईल. तसेच यामुळे भारताच्या प्राचीन जहाज बांधणी आणि दिशादर्शन तंत्र अधोरेखित होईल.
- लवकरच संरक्षण मंत्रालयाचे एक प्रतिनिधीमंडळ लिस्बन येथील संग्रहालयाचा अभ्यास करण्यासाठी पोर्तुगालला भेट देणार आहे.

जी-२० परिषदेसाठी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी जपानला रवाना

- जपानमधील ओसाका येथे जी-२० गटाच्या शिखर परिषदेत सहभागी होण्यासाठी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी जपानला रवाना झाले आहेत.
- जपानला जाण्याआधी जारी केलेल्या निवेदनात त्यांनी या परिषदेत जगातील प्रमुख आव्हानांवर चर्चा करणार असल्याचे सांगितले.
- यंदाच्या जी-२० शिखर परिषदेत डिजिटलीकरण, कृत्रिम बुद्धिमत्ता, दहशतवाद आणि हवामान बदल यासारख्या समस्यांवर चर्चा केली जाईल.

जी-२०

- जी-२० हा जगातील २० प्रमुख देशांच्या अर्थमंत्री व मध्यवर्ती बँकेच्या गव्हर्नरांचा एक गट आहे. वास्तविकपणे या गटात १९ देश व युरोपियन युनियनचा सहभाग आहे.
- युरोपीय युनियनचे अध्यक्ष व युरोपीय मध्यवर्ती बँकेचे अध्यक्ष युरोपियन संघाचे (EU) जी-२० मध्ये प्रतिनिधित्व करतात.
- जी-२० सदस्य देशांचा एकत्रित जीडीपी जगाच्या ८५ टक्के आहे व हे २० देश एकूण जागतिक व्यापाराच्या ८५ टक्के व्यापारासाठी कारणीभूत आहेत.
- जी-२०ची स्थापना २६ सप्टेंबर १९९९ रोजी झाली. या गटाचा उद्देश त्याच्या सदस्य राष्ट्रांना जागतिक अर्थव्यवस्थेच्या समस्यांवर चर्चा करण्यासाठी एकत्र करणे आहे.
- जी-२०चे सदस्य: भारत, अर्जेंटिना, ऑस्ट्रेलिया, ब्राझिल, कॅनडा, चीन, फ्रान्स, जर्मनी, इंडोनेशिया, इटली, जपान, मेक्सिको, रशिया, सौदी अरेबिया, दक्षिण आफ्रिका, दक्षिण कोरिया, तुर्की, युनायटेड किंग्डम, अमेरिका आणि युरोपियन युनियन

भारताला COP-14चे प्रथमच यजमानपद

- वाळवंटीकरणाच्या निवारणासाठी संयुक्त राष्ट्रांचा करार (UNCCD)च्या संबंधित देशांच्या परिषदेचे (Conference of Parties) १४व्या सत्राचे (COP-14) यजमानपद प्रथमच भारताला मिळाले आहे.
- वाळवंटीकरण, जमीन नापिक होणे आणि दुष्काळ अशा संकटांवर उपाययोजना शोधण्यासाठी या परिषदेचे आयोजन सप्टेंबर २०१९ मध्ये केले जाणार आहे.
- भारत चीनकडून या परिषदेचे अध्यक्षपद घेणार असून पुढील २ वर्षांसाठी म्हणजेच पुढील कोप परिषद २०२१ मध्ये आयोजित होईपर्यंत भारत या परिषदेचा अध्यक्ष असेल.
- या परिषदेचे आयोजन २९ ऑगस्ट २०१९ ते १४ सप्टेंबर २०१९ दरम्यान इंडिया एक्स्पो मार्ट लिमिटेड (ग्रेटर नोएडा) येथे केले जाणार आहे.
- या परिषदेसाठी १९७ देशातील ५ हजार प्रतिनिधी सहभागी होतील. यात विज्ञान, संशोधन क्षेत्रातले तज्ज्ञ, सरकारी प्रतिनिधी, खासगी क्षेत्र, आंतरराष्ट्रीय स्वयंसेवी संस्थांचे प्रतिनिधी आणि माध्यमप्रतिनिधी उपस्थित असतील.
- COP-14चे मुख्य कार्य संबंधित देशांनी सादर केलेल्या अहवालांचे पुनरावलोकन करणे आणि त्यांनी त्यांचे वचनबद्धतेचे पालन कसे केले याबद्दल आढावा घेणे आहे.

भारत आणि जमिनीची धूप

- भारतात जमिनीचे अधःपतन (जमीन नापिक होणे) होण्याची समस्या अत्यंत गंभीर आहे. भारतीय अवकाश संशोधन संस्था (इस्रो)च्या २०१६ मधील एका अहवालानुसार २०११-१३ दरम्यान भारतातील २९ टक्के जमिनीचे अधःपतन झाले होते.

भारताचा महत्वाकांक्षी प्रकल्प

- COP-14च्या पार्श्वभूमीवर केंद्रीय पर्यावरणमंत्री प्रकाश जावडेकर यांनी एक महत्वाकांक्षी प्रकल्प सुरू केला असून, हा प्रकल्प बॉन चॅलेंज (Bonn Challenge) नामक मोठ्या आंतरराष्ट्रीय उपक्रमाचा एक भाग आहे.
- फॅरिस्ट लँडस्केप रिस्टोरेशनसाठीची (एफएलआर) भारताची क्षमता वाढवण्याच्या हेतूने हा प्रकल्प सुरू करण्यात आला आहे.
- या प्रकल्पाच्या प्रायोगिक टप्प्यात (प्रारंभिक ३.५ वर्षे) हा प्रकल्प हरियाणा, नागालँड, महाराष्ट्र, मध्य प्रदेश आणि कर्नाटक या ५ राज्यांमध्ये राबविण्यात येईल. नंतर, पुढील टप्प्यात हा प्रकल्प संपूर्ण देशभर राबविला जाईल.
- या प्रकल्पाची अंमलबजावणी केंद्रीय पर्यावरण मंत्रालयाद्वारे इंटरनॅशनल युनिअन फॉर कंझर्वेशन ऑफ नेचरच्या (आययूसीएन) सहकार्याने केली जाणार आहे.

बॉन चॅलेंज

- २०२० पर्यंत १५० दशलक्ष हेक्टर आणि २०३० पर्यंत ३५० दशलक्ष हेक्टर दर्जा खालावलेली आणि वृक्षतोड केलेली जगातील जमीन पुन्हा उत्पादनक्षम करण्यासाठी सुरू करण्यात आलेला 'बॉन चॅलेंज' हा एक जागतिक प्रयत्न आहे.
- पॅरिसमध्ये झालेल्या COP-13 (२०१५)मध्ये भारताने स्वैच्छिक बॉन चॅलेंज स्वीकारले होते व २०२० पर्यंत देशातील १३ दशलक्ष हेक्टर आणि २०३० पर्यंत आणखी ८ दशलक्ष हेक्टर दर्जा खालावलेली आणि वृक्षतोड केलेली जमीन पुन्हा उत्पादनक्षम करण्याची प्रतिबद्धता दर्शविली होती.

प्रमुख यूएन कन्व्हेंन्सन्स

- संयुक्त राष्ट्रांची खालील प्रमुख ३ प्रमुख कन्व्हेन्शन्स आहेत:
  - UN Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)
  - UN Convention on Biological Diversity (CBD)
  - United Nations Convention to Combat Desertification (UNCCD)

पाकिस्तानातून भारतात होणाऱ्या आयातीमध्ये ९२ टक्क्यांची घट

- मार्च २०१९ मध्ये पाकिस्तानातून भारतात आयात केल्या जाणाऱ्या वस्तूंमध्ये ९२ टक्क्यांची घट झाली आहे. पुलवामा हल्ल्यानंतर भारताने सर्व पाकिस्तानी उत्पादनांवर लावलेल्या २०० टक्के आयात शुल्काचा हा परिणाम आहे.
- १४ फेब्रुवारी २०१९ रोजी झालेल्या पुलवामा दहशतवादी हल्ल्याच्या पार्श्वभूमीवर भारताने पाकिस्तानला दिलेला मोस्ट फेवर्ड नेशनचा (एमएफएन) दर्जा काढून घेतला होता.
- १५ फेब्रुवारी २०१९ रोजी पंतप्रधानांच्या अध्यक्षतेखाली पार पडलेल्या सुरक्षेवरील संसदीय समितीच्या बैठकीत हा निर्णय घेण्यात आला होता.
- पाकिस्तानची कोंडी करण्यासाठी तसेच व्यापारी पातळीवर पाकिस्तानला धडा शिकविण्यासाठी भारताने हे पाउल उचलले होते.
- वर्ष २०१८-१९ मध्ये जानेवारी ते मार्च दरम्यान पाकिस्तानातून होणाऱ्या आयातीत ४७ टक्क्यांची घट झाली असून, याचे मूल्य सुमारे ५३.६५ दशलक्ष डॉलर आहे.
- मार्च २०१९ मध्ये भारताद्वारे पाकिस्तानला केल्या जाणाऱ्या निर्यातीमध्ये ३२ टक्क्यांची घट झाली असून, त्याचे मूल्य जवळपास १७१ दशलक्ष डॉलर आहे.

पुलवामा हल्ला

- जम्मू-काश्मीरमधील पुलवामा जिल्ह्यात १४ फेब्रुवारी रोजी केंद्रीय राखीव सुरक्षा दलाच्या (CRPF) एका तुकडीवर दहशतवाद्यांनी आयईडी स्फोट करत भीषण हल्ला केला होता. यात सीआरपीएफचे ४४ जवान शहीद झाले होते.
- पाकिस्तानातील जैश-ए-महंमद या दहशतवादी संघटनेने हा हल्ला केला होता. २०१६मध्ये उरी येथे लष्कराच्या तळावर झालेल्या हल्ल्यानंतर करण्यात आलेला हा सर्वात मोठा हल्ला होता.

मोस्ट फेवर्ड नेशन म्हणजे काय?

- जागतिक व्यापार संघटनेच्या (डब्ल्यूटीओ) गॅट करारांतर्गत मोस्ट फेवर्ड नेशनचा (MFN) दर्जा दिला जातो.
- यानुसार, जागतिक व्यापार संघटनेच्या सदस्य देशांना व्यापारात प्राधान्य देणे बंधनकारक आहे. याची सुरुवात १९९४मध्ये झाली.
- दोन देशांदरम्यान आर्थिक व व्यापारी संबंध सलोख्याचे राहावेत, व्यापाराला चालना मिळावी यासाठी एमएफएन देश प्रयत्नशील असतात.
- यामुळे एखाद्या देशाला आपला जास्तीत जास्त माल दुसऱ्या देशात निर्यात करता येतो. त्यावर समोरच्या देशातून कमीतकमी आयात शुल्क लावले जाते. त्याशिवाय विभिन्न व्यापारी करामध्ये सूट मिळते.
- मात्र असे असूनही दुसऱ्या देशातून येणाऱ्या मालामुळे देशाच्या अर्थव्यवस्थेवर परिणाम होत असेल, तर या देशाला अतिरिक्त आयात कर आकारण्याची परवानगी आहे. (ज्याप्रकारे अमेरिकेने चीनच्या वस्तूवर आयात कर लावला आहे.)

भारत-पाक आणि मोस्ट फेवर्ड नेशन

- १ जानेवारी १९९६ रोजी भारताचे तत्कालीन पंतप्रधान पी. व्ही. नरसिंह राव यांच्या काळात भारताने पाकिस्तानला मोस्ट फेवर्ड नेशनचा दर्जा दिला होता.
- हा दर्जा मिळाल्याने पाकिस्तानला व्यापारात सवलती मिळाल्या होत्या. किमान निर्यात शुल्क आणि विभिन्न व्यापारी करामध्ये सूट मिळाली होती.
- परिणामी २०१७-१८मध्ये भारत-पाकिस्तान व्यापार वाढून २.४१ अब्ज डॉलरपर्यंत पोहचला होता.
- या काळात भारताने पाकिस्तानकडून फक्त ४८८.५ दशलक्ष डॉलरच्या वस्तूंची आयात केली, तर १.९२ अब्ज डॉलर वस्तूंची निर्यात केली होती.
- त्यामुळे भारताने पाकिस्तानला दिलेला एमएफएनचा दर्जा काढून घेतल्याने पाकिस्तानचा फारसे आर्थिक नुकसान होणार नसले, तरी यामुळे पाकिस्तानची जागतिक पातळीवर प्रतिमा आणखी खराब होईल.
- पाकिस्तानने भारताला अद्यापपर्यंत एमएफएनचा दर्जा दिलेला नाही. २०१२मध्ये पाकिस्तानने भारताला हा दर्जा देण्याचे मान्य केले होते. मात्र त्याची अंमलबजावणी झाली नाही.
- भारताचा पाकिस्तानच्या तुलनेत अधिक विकास झाला असून भारतातील उत्पादने पाकिस्तानच्या बाजारात स्वस्त दरात उपलब्ध झाल्यास त्याचा पाकिस्तानच्या उद्योगांना फटका बसेल असे कारण पाकिस्तानने दिले होते.
- डब्ल्यूटीओ अंतर्गत सदस्य देशांना दिला जाणारा मोस्ट फेवर्ड नेशनचा दर्जा काढून घेणे किचकट बाब आहे. मात्र, देशाच्या संरक्षणाला बाधा येत असेल तर मात्र एमएफएनचा करार मोडता येतो.
- भारताने हा दर्जा व्हिएतनाम आणि बांग्लादेश यांनाही एमएफएनचा दर्जा प्रदान केलेला आहे.

सारनाथ येथील 'चौखंडी स्तूप'ला राष्ट्रीय महत्वाच्या स्मारकाचा दर्जा

- केंद्रीय सांस्कृतिक मंत्रालयाने जारी केलेल्या अधिसूचनेनुसार उत्तर प्रदेशातील सारनाथ येथे स्थित बौद्ध स्थळ 'चौखंडी स्तूप'ला भारतीय पुरातत्व सर्वेक्षणद्वारे राष्ट्रीय महत्वाचे स्मारक म्हणून घोषित करण्यात आले आहे.
- चौखंडी स्तूप हा सारनाथमधील एक महत्वाचा बौद्ध स्तूप असून, तो उत्तर प्रदेशातील वाराणसीपासून १३ किलोमीटर अंतरावर आहे.
- हा स्तूपाची उत्क्रांती दफनभूमीपासून झाली आहे आणि गौतम बुद्धांच्या अवशेषांकरिताचे एक तीर्थक्षेत्र म्हणून परिचित आहे.
- चौथ्या आणि सहाव्या शतकातील गुप्त काळात चौखंडी स्तूपाला बांधण्यात आले होते, जेव्हा भगवान बुद्ध आणि त्यांच्या पहिल्या ५ शिष्यांनी बोधगयापासून प्रवास करून सारनाथला भेट दिली होती.
- नंतर तोरडमल राजाचा पुत्र गोवर्धन याने हुमायून या शक्तिशाली मुगल शासकांच्या स्वागतासाठी अष्टकोनी मनोरा बांधून या स्तूपाच्या रचनेत बदल केले होते.

गुआदलाहारा पुस्तक मेळ्यासाठी भारताची सन्माननीय अतिथी म्हणून निवड

- ३३व्या गुआदलाहारा आंतरराष्ट्रीय पुस्तक मेळ्याचे आयोजन मेक्सिको येथे केले जाणार असून, या पुस्तक मेळ्यासाठी भारताची सन्माननीय अतिथी म्हणून निवड करण्यात आली आहे.
- या पुस्तक मेळाव्याचे आयोजन ३० नोव्हेंबर ते ८ डिसेंबर दरम्यान केले जाणार आहे. स्पॅनिश भाषी देशांचा हा सर्वात मोठा पुस्तक मेळा आहे.
- या मेळाव्यामध्ये 'इंडिया पब्लिशिंग'मध्ये ३५ पेक्षा अधिक भारतीय लेखक आणि १५ पेक्षा अधिक प्रकाशन गृहांच्या पुस्तकांचे प्रदर्शन मांडण्यात येणार आहे.
- याशिवाय या मेळाव्यात प्राचीन हस्तालिपींचे देखील प्रदर्शन मांडण्यात येईल. यामध्ये रामायण व महाभारत यांसारख्या ग्रंथांचा समावेश असेल.
- याशिवाय यामध्ये छायाचित्र पुस्तके, हस्तलिपि, चित्रे यांचेही प्रदर्शन भरविण्यात येईल. तसेच भारतातील लोककला व सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे प्रदर्शनदेखील करण्यात येईल.
- भारत या मेळाव्याच्या चित्रपट महोत्सवातही सहभागी होणार असून, यात दंगल, चेन्नई एक्सप्रेस व ओमकारा यांसारखे चित्रपट दाखविण्यात येतील.

गुआदलाहारा आंतरराष्ट्रीय पुस्तक मेळा

- याची सुरुवात १९८६ मध्ये गुआदलाहारा विद्यापीठाद्वारे करण्यात आली. यंदाची ही या मेळाव्याची ३३वी आवृत्ती आहे.
- स्पॅनिश भाषी देशांचा हा सर्वात मोठा पुस्तक मेळा आहे. तसेच अमेरिकेतील अतिमहत्वाची प्रकाशन सभा आहे.

२०२४ पर्यंत सर्वांना स्वच्छ पेयजल प्रदान करण्याचे सरकारचे लक्ष्य

- केंद्र सरकारने २०२४ पर्यंत सर्व लोकांना स्वच्छ पेयजल प्रदान करण्याचे लक्ष्य ठेवले आहे. यानुसार सध्या केवळ १८ टक्के घरांना पाईप्सद्वारे पेयजल पुरविण्याचे प्रमाण २०२४ पर्यंत १०० टक्के करण्यात येईल.
- भारतात गेल्या काही काळामध्ये पाण्याच्या प्रतिव्यक्ती उपलब्धतेमध्ये घट झाली आहे. १९५० मध्ये प्रतिव्यक्ती ५००० लिटर असलेली पाण्याची उपलब्धता आता फक्त १४०० लिटरवर येऊन पोहोचली आहे.
- त्यामुळे जारी १९५० पासून लोकसंख्या तीन पटीने वाढली असली, तरीही पेयजलाची उपलब्धता मात्र लक्षणीयरीत्या घटली आहे.
- उत्तर प्रदेश, बिहार, छत्तीसगढ, झारखंड, ओडिशा व पश्चिम बंगाल यांसारख्या राज्यांमध्ये स्वच्छ पेयजलाची उपलब्धता ५ टक्क्यांपेक्षाही कमी आहे.
- सिक्किम हे देशातील एकमात्र असे राज्य आहे, जेथे ९९ टक्के घरांना नळाद्वारे पेयजल पुरविले जाते.

आवश्यकता

- भारतातील बहुतांश ग्रामीण भाग शेती आणि घरगुती वापराच्या पाण्यासाठी मान्सूनवर अवलंबून आहे. म्हणूनच देशातील हे जलसंकट कायमस्वरूपी दूर करण्यासाठी पाण्याचे योग्य व्यवस्थापन व संवर्धन आवश्यक आहे.
- पाण्याची मागणी आणि पुरवठा यांच्यातील फार मोठे अंतर लक्षात घेता, नव्याने निर्माण करण्यात आलेले जलशक्ती मंत्रालय घरांना पाईपने जल पुरवठा करण्याबरोबरच जल संवर्धनावरही लक्ष केंद्रित करणार आहे.
- केंद्रीय जलशक्ती मंत्री गजेंद्रसिंह शेखावत यांनी अलीकडेच अनेक राज्यांचे अधिकारी व मंत्र्यांशी पाण्याशी संबंधित समस्यांवर चर्चा केली आहे.
- राज्यघटनेच्या ७व्या परिशिष्टानुसार जल हा विषय राज्यसूचीत येतो. त्यामुळे केंद्र सरकारने ठेवलेले हे लक्ष्य साध्य करण्यासाठी एकत्रित प्रयत्न आणि जन आंदोलनाची गरज आहे.

जलशक्ती मंत्रालय

- केंद्र सरकारने नव्या जलशक्ती मंत्रालयाची स्थापना केली गेली आहे. देशातील नागरिकांना पिण्याचे शुद्ध पाणी मिळावे हा या नव्या मंत्रालयाच्या स्थापनेचा मुख्य हेतू आहे.
- या आधीच्या सरकारमध्ये नितीन गडकरी यांच्याकडे जबाबदारी असलेल्या जल संसाधन, नदी विकास आणि गंगा पुनरुज्जीवन मंत्रालयाची पुनर्रचना करून या नव्या जलशक्ती मंत्रालयाची निर्मिती केली गेली आहे. शिवाय पेयजल व स्वच्छता मंत्रालयाचा देखील यात समावेश केला गेला आहे.
- या नव्या व स्वतंत्र मंत्रालयाची जबाबदारी त्यांनी जोधपूर लोकसभा मतदार संघातून निवडून आलेल्या गजेंद्रसिंह शेखावत यांच्यावर सोपवली आहे. गजेंद्रसिंह यांनी राजस्थानचे मुख्यमंत्री अशोक गेहलोत यांच्या मुलाचा पराभव केला आहे.
- जलस्रोत, नद्यांचे शुद्धीकरण आणि गंगेची स्वच्छता हे विषयही या मंत्रालयांतर्गत आणण्यात आले आहेत. स्वच्छतेचा विषय याच मंत्रालयाच्या अखत्यारित येईल.
- नरेंद्र मोदी यांनी लोकसभा निवडणुक प्रचारदरम्यान सर्व नागरिकांना पिण्याचे शुद्ध पाणी देण्याचे आश्वासन दिले होते. हे नवे मंत्रालय त्याची पूर्ती मानले जाते.
- घरांमध्ये पाईपद्वारे पाणीपुरवठा उपलब्ध करून देण्यासाठी भारतीय जनता पक्षाने 'नल से जल' या योजनेचे आश्वासन दिले होते. ही योजना सरकारच्या जल जीवन अभियानाचा भाग असेल.
- शेतकऱ्यांसाठी स्वच्छ पाणी आणि उच्च श्रेणीतील सिंचनाच्या सुविधांची सुनिश्चिता करण्यासाठी स्वतंत्र जलशक्ती मंत्रालय काम करेल.
- २०१४ मध्ये नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखालील सरकारने स्वच्छ गंगा अभियानाला पर्यावरण व वन मंत्रालयातून वेगळे करून जल संसाधन मंत्रालयात समाविष्ट केले होते.

बिमल जालान समितीला अहवाल सादर करण्यास विलंब

- आरबीआयकडील अतिरिक्त रक्कम सरकारला हस्तांतरित करण्यासाठीच्या दिशानिर्देशांचा आढावा घेण्यासाठी रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाने नेमलेल्या समितीच्या सदस्यांमध्ये एकमत न झाल्याने या समितीला आपला अहवाल सादर करण्यास विलंब झाला आहे.
- आरबीआयने डिसेंबर २०१८ मध्ये आरबीआयचे माजी गव्हर्नर बिमल जालान यांच्या अध्यक्षतेखालील नेमलेल्या या ६ तज्ञांच्या समितीने एप्रिल २०१९ पर्यंत अहवाल सादर करणे अपेक्षित होते.
- १९ नोव्हेंबर २०१८ रोजी झालेल्या बैठकीत आरबीआयच्या केंद्रीय बोर्डाचे केंद्रीय बँकेच्या फ्रेमवर्कची समीक्षा करण्यासाठी तज्ञांची समिती स्थापन करण्याचा निर्णय घेतला होता.
- त्यानुसार आरबीआयकडील अतिरिक्त रक्कमेचा आढावा घेण्यासाठी तसेच किती प्रमाणातील रक्कम सरकारला हस्तांतरित करावी याबाबत दिशानिर्देश जारी करण्यासाठी आरबीआयने ६ तज्ञांची समिती नियुक्त केली होती.
- ही समिती आरबीआयचा आर्थिक भांडवल आराखडा निश्चित करणार आहे. तसेच रिझर्व्ह बँकेकडील अतिरिक्त रकमेपैकी किती स्वतःकडे ठेवायची व किती केंद्र सरकारकडे हस्तांतरित करावयाची याबाबतचे मार्गदर्शनही ही समिती करणार आहे.
- या संदर्भात अन्य देशांच्या मध्यवर्ती बँकांची पद्धतीचा आढावा घेऊन रिझर्व्ह बँकेच्या जोखमीचे भान ठेवत निर्णय घेण्यासाठी ही समिती पावले उचलेल.
- रिझर्व्ह बँकेचे माजी गव्हर्नर बिमल जालान या समितीच्या अध्यक्षपदी तर, रिझर्व्ह बँकेचे माजी डेप्युटी गव्हर्नर राकेश मोहन हे उपाध्यक्षपदी आहेत.
- आर्थिक व्यवहार विभागाचे सचिव सुभाषचंद्र गर्ग, आरबीआयचे डेप्युटी गव्हर्नर एन. एस. विश्वनाथन, आरबीआयच्या सेन्ट्रल बोर्डचे सदस्य भरत दोशी, सुधीर मांकड हे या समितीचे सदस्य असतील.
- आता ही समिती जून २०१९ अखेरपर्यंत आपला अहवाल सादर करणार आहे.

ओबीसी पोटवर्गीकरणासाठीच्या आयोगाच्या कार्यकाळात वाढ

- केंद्रीय मंत्रिमंडळाने इतर मागास वर्गाच्या (ओबीसी) पोटवर्गीकरणासाठी स्थापन केलेल्या घटनात्मक आयोगाचा कार्यकाळ आणखी २ महिन्यांनी वाढविण्यास मंजुरी दिली आहे.
- आता या आयोगाचा कार्यकाळ ३१ जुलै २०१९ पर्यंत वाढविण्यात आला आहे. या आयोगाला देण्यात आलेली ही ६वी मुदतवाढ आहे.
- या आयोगाची स्थापना ऑक्टोबर २०१७ मध्ये केंद्रीय यादीत समाविष्ट असलेल्या ओबीसीमध्ये मोडणाऱ्या सर्व जातींचे पोटवर्गीकरण करण्यासाठी राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांच्या मंजुरीने करण्यात आली होती.
- ओबीसीमध्ये मोडणाऱ्या सर्व जातींना आरक्षणाचे फायदे समन्यायी पद्धतीने देता यावेत, हा या आयोगाच्या स्थापनेमागील मुख्य उद्देश आहे.
- हा आयोग राज्यघटनेच्या अनुच्छेद ३४०अन्वये नेमण्यात आला असून दिल्ली उच्च न्यायालयाचे निवृत्त मुख्य न्यायाधीश जी. रोहिणी हे या आयोगाचे अध्यक्ष आहेत.
- भारतीय वंशशास्त्रीय सर्वेक्षण संचालक व जनगणना महानिबंधक हे या आयोगाचे पदसिद्ध सदस्य आहेत. तर केंद्रीय सामाजिक न्याय खात्याचे सहसचिव आयोगाचे पदसिद्ध सचिव आहेत. याखेरीज डॉ. ए.के. बजाज हेदेखील या आयोगाचे सदस्य आहेत.

- अध्यक्षांनी कार्यभार स्वीकारल्यापासून ३ महिन्यात या आयोगाने सरकारला अहवाल सादर करणे अपेक्षित होते.

आयोगाची कार्यक्षमता

- ओबीसीआरक्षणाचे लाभ त्यातील विविध जातींना व पोटजातींना कसे अन्याय्य पद्धतीने मिळतात याचा अभ्यास करणे.
- ओबीसीमध्ये मोडणाऱ्या पोटजातींचे वर्गीकरण करणे.
- आरक्षणाचे लाभ त्या सर्व जातींना समन्यायी पद्धतीने देण्यासाठी कोणते निकष व पद्धत वापरावी याची शिफारस करणे.

भारत- किर्गिझस्तान दरम्यान आरोग्य क्षेत्रात सहकार्यासाठी सामंजस्य करार

- पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखाली केंद्रीय मंत्रिमंडळाने भारताचे आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालय व किर्गिझस्तानचे आरोग्य मंत्रालय यांच्यात आरोग्य क्षेत्रात सामंजस्य करार करण्याबाबतच्या आरोग्य मंत्रालयाच्या प्रस्तावांना मंजुरी दिली आहे.
- या सामंजस्य कराराच्या अंमलबजावणीवर देखरेख तसेच सहकार्याची सविस्तर माहिती देण्यासाठी एक कृतीगट स्थापन केला जाणार आहे.

या सामंजस्य करारात पुढील क्षेत्रातील सहकार्याचा समावेश आहे.

- आरोग्य सेवा यंत्रणा बळकट करणे.
- असंसर्गजन्य रोग, संसर्गजन्य रोग आणि अँटीमायक्रोबियल रेझिस्टन्स.
- रुग्णालय व्यवस्थापन प्रणाली आणि रुग्णालय माहिती प्रणालीचा विकास.
- माता आणि बाल आरोग्य.
- वैद्यकीय संशोधन.
- किडनी, लिव्हर प्रत्यारोपण, कार्डियाक सर्जरी, हॉकोलॉजी, आर्थोपेडिक्स, ट्रावमाटोलॉजी आदी क्षेत्रात अनुभवाचे अदानप्रदान.
- आरोग्य क्षेत्रात मानव संसाधनांची क्षमता सुधारणे.
- औषधे आणि वैद्यकीय उपकरण नियमन क्षेत्रात माहिती आणि अनुभवाचे अदानप्रदान.
- औषधे आणि वैद्यकीय उत्पादनांच्या क्लिनिकल चाचणीच्या उत्तम पद्धतीबाबत अनुभव आणि माहितीचे अदानप्रदान.
- आजारांची एकात्मिक देखरेख.
- डॉक्टर, परिचारिका आणि माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रातील तज्ञांच्या अनुभवांचे अदानप्रदान करण्यासाठी दौरे आखणे.
- ई आरोग्याबाबत अनुभवाचे अदानप्रदान.
- आरोग्यतज्ञांसाठी प्रशिक्षण आणि व्यावसायिक विकासाच्या संधी उपलब्ध करणे आणि भारतात प्रशिक्षण कार्यक्रम.
- आरोग्य पर्यटन.
- परस्पर हित सहकार्य क्षेत्र.

बांग्लादेश व दक्षिण कोरियामध्ये होणार डीडी इंडियाचे प्रसारण

- शेजारील देशांबरोबर भारताचे संबंध सुधारण्यासाठी, भारत सरकारने बांग्लादेश आणि दक्षिण कोरिया यांच्याशी एक सामंजस्य करार केला आहे.
- या करारांतर्गत डीडी इंडिया या वाहिनीचे बांग्लादेश आणि दक्षिण कोरियामध्ये प्रसारण केले जाईल. तर बांग्लादेश आणि दक्षिण कोरियाच्या सरकारी वाहिनींचे प्रसारण डीडी फ्री डिशद्वारे भारतात केले जाईल.
- बांग्लादेशसोबत केलेल्या करारानुसार बीटीव्ही वर्ल्ड वाहिनी डीडी फ्री डिशवर प्रसारित केली जाईल. त्यामुळे ही वाहिनी आता भारतात सुमारे ३५ दशलक्ष घरांमध्ये पहिली जाईल. याव्यतिरिक्त, डीडी इंडिया वाहिनी बांग्लादेशमध्ये प्रसारित केली जाणार आहे.
- या संदर्भात प्रसार भारती आणि बांग्लादेश टीव्ही दरम्यान ७ मे २०१९ रोजी सामंजस्य करारावर स्वाक्षरी करण्यात आली होती.
- भारत सरकारने दक्षिण कोरियातील टीव्ही वाहिनी केबीएस वर्ल्डला भारतात प्रसारित करण्याची परवानगी दिली आहे. ही दक्षिण कोरियन वाहिनी इंग्रजी भाषेत कार्यक्रम प्रसारित करते.
- याचप्रकारे भारताच्या डीडी इंडिया या वाहिनीचे प्रसारण दक्षिण कोरियामध्ये करण्यात येणार आहे. यासंबंधीचा करार फेब्रुवारी २०१९ मध्ये करण्यात आला होता.
- हा निर्णय पंतप्रधान मोदी यांच्या 'ॲक्ट-ईस्ट धोरण'चा भाग आहे, ज्याद्वारे इतर देशांसह सांस्कृतिक विनिमयाला प्रोत्साहन दिले जाईल व इतर देशांसह संबंधांना बळकट केले जाईल.

एयु संमेलनाच्या आयोजनासाठी भारताची नायजरला आर्थिक मदत

- अफ्रिकन संघाच्या (AU) शिखर संमेलनाच्या आयोजनासाठी भारताने नायजर या देशाला १५ दशलक्ष डॉलर्सची आर्थिक मदत केली आहे.
- हे शिखर संमेलन ७ व ८ जुलै २०१९ दरम्यान नायजरची राजधानी असलेल्या नियामे शहरात होणार आहे. अफ्रिकन संघाचे शिखर संमेलन आयोजित करण्याची ही पहिलीच वेळ आहे.
- ही मदत भारताच्या वतीने भारताचे नायजरमधील राजदूत राजेश अग्रवाल यांनी नायजरच्या परराष्ट्रमंत्र्यांना प्रदान केली.
- यामुळे दोन्ही देशांतील संबंध मजबूत होतील आणि चीनची दडपशाही कमी करण्यास भारताला मदत होईल. नायजर सरकारच्या विनंतीवरून भारताने नायजरला ही मदत केली आहे.
- अफ्रिकन संघाच्या या प्रस्तावित शिखर संमेलनात ऐतिहासिक अफ्रिकन कॉन्टिनेंटल फ्री ट्रेड एरिया (AfCFTA) लॉन्च केले जाण्याची शक्यता आहे.
- जागतिक व्यापार संघटनेनंतर (डब्ल्यूटीओ) सहभागी देशांचा विचार करता AfCFTA जगातील सर्वात मोठे मुक्त व्यापार क्षेत्र आहे, यात ५५ अफ्रिकन संघाच्या सदस्य राष्ट्रांपैकी ५२ देशांचा समावेश आहे.

भारत-नायजर संबंध

- भारताने २००९मध्ये नायजरमध्ये आपला दूतावास सुरू केल्यानंतर या दोन्ही देशांमधील द्विपक्षीय संबंधांमध्ये लक्षणीय वृद्धी झाली आहे.
- दोन्ही देशांमध्ये जवळचे संबंध असून, भारताने वाहतूक, विद्युतीकरण, सौरऊर्जा, पेयजल इत्यादींसाठी नायजरला आतापर्यंत सुमारे ९६.५४ दशलक्ष डॉलर्सचे कर्ज दिले आहे.
- भारत व नायजरमध्ये झालेल्या सामंजस्य करारांतर्गत भारत नियामे शहरात महात्मा गांधी आंतरराष्ट्रीय संमेलन केंद्रदेखील उभारणार आहे.

आफ्रिकन संघ

- स्थापना: ९ जुलै २००२
- सदस्य: ५५ आफ्रिकन देश
- अध्यक्ष: इजिप्तचे राष्ट्रपती अब्देल फतेह अल-सीसी (फेब्रुवारी २०१९पासून)
- आफ्रिकन संघ अर्थात अफ्रिकन युनियन ही आफ्रिका खंडातील ५५ देशांची एक राजकीय संघटना आहे. आफ्रिकन देशांमध्ये एकता बळकट करणे, हा या संघटनेचा मुख्य हेतू आहे.
- या संघटनेच्या अधिकृत भाषा: अरबी, फ्रेंच, इंग्रजी, पोर्तुगीज, सोमाली, स्पॅनिश, स्वाहिली आणि काही आफ्रिकन भाषा.
- इथिओपियाची राजधानी अदिस अबाबा येथे २६ मे २००१ रोजी आफ्रिकन युनियनच्या स्थापनेची घोषणा केली गेली. तर ९ जुलै २००२ रोजी दक्षिण आफ्रिकेत तिची स्थापना करण्यात आली.
- या संस्थेची स्थापना ऑर्गनायझेशन ऑफ आफ्रिकन युनिटीच्या जागी करण्यात आली होती.

आफ्रिकन संघाची मुख्य उद्दिष्टे

- सदस्य देशांमध्ये एकता बळकट करणे.
- सदस्य देशांच्या प्रादेशिक अखंडत्व, स्वातंत्र्य आणि सार्वभौमत्वाचे संरक्षण करणे.
- आफ्रिकन महाद्वीपाच्या राजकीय, सामाजिक आणि आर्थिक विकासाला प्रोत्साहन देणे.
- आफ्रिकन महाद्वीप आणि लोकांच्या हितसंबंधांचे रक्षण करणे.
- आंतरराष्ट्रीय सहकार्यास प्रोत्साहन देणे.
- महाद्वीपमध्ये शांतता, सुरक्षा आणि स्थिरता वाढविणे.
- लोकशाहीचा आणि सुशासनाचा प्रचार आणि प्रसार करणे.

भारताच्या वनक्षेत्रात १ टक्क्यांची वाढ

- केंद्रीय पर्यावरण मंत्री प्रकाश जावडेकर यांनी मागील एक वर्षात देशातील वनक्षेत्र १ टक्क्यांनी वाढले असल्याची माहिती लोकसभेत दिली आहे. आता भारताच्या एकूण क्षेत्रफळापैकी २४.३९ टक्के भूभाग वनाच्छादित आहे.
- प्रश्नोत्तराच्या तासादरम्यान प्रकाश जावडेकर म्हणाले की कोणत्याही विकासाच्या कामासाठी जर एक झाड कापल्यास त्याऐवजी इतर ठिकाणी ३-४ झाडे लावली जातात.
- माहितीमध्ये कोणत्याही प्रकारची विसंगती टाळण्यासाठी, नियमित काळाने उपग्रहाद्वारे छायाचित्रे घेण्यात आली आहेत. ज्याद्वारे पिके आणि जंगल यांतील फरक ओळखता येईल.
- ताज्या अहवालानुसार, भारताच्या एकूण क्षेत्रफळाच्या २४.३९ टक्के भाग वनांनी व्यापला आहे. सरकारने महामार्गावर १२५ कोटी रोपे लावण्याची योजना आखली आहे.

प्रश्नोत्तराचा तास म्हणजे काय?

- लोकसभा अधिवेशनाच्या पहिल्या तासाला प्रश्नोत्तराचा तास म्हणतात. यादरम्यान खासदार प्रशासकीय कार्यवाहीशी संबंधित विविध पैलूंचे प्रश्न विचारतात. त्या प्रश्नाचे उत्तर लिखित किंवा तोंडी स्वरूपात संबंधित मंत्रालयाला / विभागाला द्यावे लागते.

Lessons Life Taught Me Unknowingly: अनुपम खेर यांचे आत्मचरित्र

- प्रसिद्ध बॉलीवूड अभिनेते अनुपम खेर यांचे 'Lessons Life Taught Me Unknowingly' असे शीर्षक असलेले आत्मचरित्र ५ ऑगस्ट २०१९ रोजी प्रकाशित केले जाणार आहे.
- या पुस्तकात अनुपम खेर यांच्या जीवनाच्या विविध पैलूंचे वर्णन करण्यात आले आहे. हे पुस्तक पेंग्विन रँडम हाऊसद्वारे प्रकाशित केले जात आहे.

अनुपम खेर

- हे हिंदी चित्रपट सृष्टीतले नावाजलेले अभिनेते आहेत. त्यांचा जन्म ७ मार्च १९५५ रोजी हिमाचल प्रदेशातील शिमला येथे कश्मीरी पंडित कुटुंबामध्ये झाला.
- आपल्या ३५ वर्षांच्या कारकिर्दीत त्यांनी ५००हून अधिक चित्रपटांत व १००हून अधिक नाटकांत काम केले आहे.
- डॅडी, लम्हे, राम लखन, खेल, दिलवाले दुल्हनिया ले जायेंगे, मैंने गाँधी को नहीं मारा, ए वेडनेसडे इत्यादी त्यांचे प्रमुख गाजलेले चित्रपट आहेत.
- याव्यतिरिक्त त्यांनी बॅंड इट लाइक बेकहॅम, ब्राइड अँड प्रेज्युडिस, सिल्वर लाइनिंग्स प्लेबुक आणि द बिग सिक या हॉलीवूड चित्रपटांतही काम केले आहे.
- आपल्या उत्कृष्ट अभिनयासाठी त्यांना आतापर्यंत २ राष्ट्रीय पुरस्कार तसेच ८ फिल्मफेयर पुरस्कार मिळाले आहेत. याशिवाय त्यांना बाफ्टा पुरस्कारासाठीही नामांकित करण्यात आले होते.
- भारत सरकारतर्फे त्यांना २००४मध्ये पद्मश्री आणि २०१६मध्ये पद्मभूषण पुरस्कार देऊन गौरवण्यात आले आहे.
- अनुपम खेर यांनी यापूर्वी 'The Best Thing about You Is You!' हे पुस्तकही लिहिले आहे, जे प्रचंड लोकप्रिय ठरले आहे. या पुस्तकाचा अनुवाद ६ भाषांमध्ये करण्यात आला असून, याची २२वी आवृत्तीदेखील प्रकाशित झाली आहे.

माय लाइफ, माय मिशन : स्वामी रामदेव यांचे आत्मचरित्र

- योग गुरु स्वामी रामदेव यांनी ज्येष्ठ पत्रकार उदय महाकर यांच्यासह मिळून आपले 'माय लाइफ, माय मिशन' हे आत्मचरित्र लिहिले आहे.
- हे पुस्तक ऑगस्ट २०१९ पर्यंत प्रकाशित केले जाऊ शकते. हे पुस्तक पेंग्विन रँडम हाऊसद्वारे प्रकाशित केले जात आहे
- या पुस्तकामध्ये हरियाणातील एका गावामधून आंतरराष्ट्रीय स्तरापर्यंत झालेला स्वामी रामदेव यांच्या आयुष्याचा प्रवास चित्रित करण्यात आला आहे.
- याशिवाय या पुस्तकात रामदेव बाबांच्या १२ हजार कोटींची उलाढाल असलेल्या पतंजली संस्थांच्या समूहाच्या प्रगतीच्या प्रवासाचे वर्णन करण्यात आले आहे.
- या पुस्तकात रामदेव बाबांची योगाची आवड, चांगले आरोग्य, मित्र व शत्रू आणि त्यांच्या नेतृत्वाखालील स्वदेशी मोहीम यांचाही उल्लेख आहे.

स्वामी रामदेव

- स्वामी रामदेव हे योगाचा प्रसार करणारे योगगुरु आहेत. ते पतंजली आयुर्वेद लिमिटेडचे सह-संस्थापक देखील आहेत.
- त्यांचा जन्म २५ डिसेंबर १९६५ रोजी हरियाणातील महेंद्रगड येथे झाला. कालवा गुरुकुलमधून त्यांनी आपले शिक्षण घेतले आहे.
- १९९५ मध्ये त्यांनी दिव्य योग मंदिर ट्रस्टची स्थापना केली. नंतर २००३मध्ये त्यांच्या योग कार्यक्रमाचे प्रसारण आस्था टीव्ही चॅनेलवर सुरू झाले.
- यामुळे अनेक लोक योगाशी जोडले गेले. योगविद्येला लोकप्रिय बनविण्यात रामदेव बाबांनी मोलाची भूमिका बजावली आहे.
- प्रखर राष्ट्रनिष्ठा आणि उत्तम आरोग्य या गोष्टी फार महत्वाच्या आहेत, असे त्यांचे मत आहे.

माजी नौदल प्रमुखांचे चर्चित पुस्तक ए प्राईममिनिस्टर टू रिमेम्बर

- 'ए प्राईममिनिस्टर टू रिमेम्बर: मेमरिज ऑफ अ मिलिटरी चीफ' हे शीर्षक असलेले पुस्तक अलीकडेच प्रकाशित करण्यात आले.
- भारतीय नौदलाचे माजी प्रमुख अँडमिरल सुशील कुमार यांनी हे पुस्तक लिहिले आहे. १९९८ ते २००१ दरम्यान अँडमिरल सुशील कुमार भारतीय नौदलाचे प्रमुख होते. याच काळात कारगिल युद्ध झाले होते.
- माजी पंतप्रधान अटलबिहारी वाजपेयी यांनी त्यांच्या पंतप्रधान काळात घेतलेल्या महत्त्वपूर्ण संरक्षण निर्णयांवर हे पुस्तक आधारित आहे.
- अँडमिरल सुशील कुमार यांच्या या पुस्तकानुसार, १९९९ मध्ये झालेली कारगिलची लढाई अटल बिहारी वाजपेयी यांच्या उत्कृष्ट कामगिरीपैकी एक होती.
- रणनीतिकदृष्ट्या प्रतिकूल परिस्थितीतही त्यांनी मोठा विजय संपादन केला आणि त्याचे पूर्ण श्रेय भारतीय सैन्याला दिले.

- वाजपेयी यांनी आपल्या सैन्याला नियंत्रण रेषा पार न करता केवळ पाकिस्तानी घुसखोरांना पुन्हा पाकिस्तानात पाठविण्याची सूचना केली होती. सुशील कुमार यांच्या मते हा वाजपेयींचा सर्वोत्कृष्ट निर्णय होता.
- या पुस्तकात असे म्हटले आहे की, भारतीय संसदेवरील (१३ डिसेंबर २००१) हल्ल्यानंतर वाजपेयींनी पाकिस्तानी लष्करी तळ नष्ट करण्याची योजना आखली होती, परंतु काही कारणास्तव ही योजना पूर्ण झाली नाही.
- सुशील कुमार यांनी असेही लिहिले आहे की, १/११ हल्ल्यानंतर तत्कालीन परराष्ट्र व्यवहार मंत्री जसवंत सिंह अमेरिका-अफगाणिस्तान युद्धात अमेरिकेला पाठिंबा देऊ इच्छित होते, परंतु लष्करप्रमुख यांनी त्यावर असहमती दर्शविली आणि वाजपेयी यांनीही लष्करप्रमुखांच्या निर्णयाचे समर्थन केले.

इतर देशांमधून भारतात प्रवेश करणाऱ्या नेपाळी नागरिकांना व्हिसा बंधनकारक

- नवी दिल्लीतील नेपाळच्या दुतावासाने जारी केलेल्या अधिसूचनेनुसार पाकिस्तान, चीन, हॉंगकॉंग आणि मक्का येथून भारतात प्रवेश करणाऱ्या नेपाळी नागरिकांना व्हिसा प्राप्त करणे बंधनकारक करण्यात आले आहे.
- नेपाळच्या परराष्ट्र मंत्रालयाच्या आकडेवारीनुसार भारतात काम करणारे आणि शिकणारे सुमारे ४ दशलक्ष नेपाळी आहेत.
- नेपाळी दुतावासाने असेही अधिसूचित केले आहे की, सौदी अरेबिया, कतार, लेबेनॉन, ओमान, कुवैत आणि बहरीनसारख्या आखाती देशांमध्ये प्रवास करण्यासाठी भारताकडून इमिग्रेशन क्लिअरन्स मिळवू इच्छित असलेल्या नेपाळी नागरिकांना संबंधित देशांकडून ना हरकत प्रमाणपत्र (NOC) घेणे बंधनकारक आहे.
- एनओसी मिळविण्यासाठी प्रवाशाला संबंधित देशांच्या दुतावासात योग्य कागदपत्रांसह (तिकीट, व्हिसा व नोकरीचा परवाना) अर्ज करणे आवश्यक आहे.
- भारत नेपाळ दरम्यानच्या खुल्या सीमेमुळे नेपाळचे नागरिक भारतात सुलभतेने प्रवेश करू शकतात आणि त्यापैकी काही जण नंतर कामासाठी आखाती देशांमध्ये प्रवास करतात.
- वाढत्या सुरक्षेच्या कारणास्तव भारतातून आखाती देशांमध्ये प्रवेश करणाऱ्या नेपाळी नागरिकांना एनओसी प्राप्त करणे अनिवार्य करण्यात आले आहे.
- तथापि, यापूर्वी भारतीय इमिग्रेशन क्लिअरन्सच्या माध्यमातून कोणत्याही देशात प्रवास करण्यासाठी कोणत्याही परवान्याची आवश्यकता नव्हती.

पार्श्वभूमी

- सध्याच्या नियमानुसार, नेपाळमधून थेट भारतात हवाई किंवा भूमार्गाने प्रवेश करणाऱ्या नेपाळी नागरिकाला पासपोर्ट / व्हिसाची आवश्यकता नाही. अशा व्यक्तीकडे केवळ एक ओळखपत्र असणे आवश्यक आहे, जे त्याची नेपाळी नागरिक म्हणून ओळख सिद्ध करू शकेल.
- परंतु सुरक्षेच्या कारणास्तव नेपाळव्यतिरिक्त इतर ठिकाणांहून भारतात प्रवेश करताना नेपाळच्या नागरिकाला सोबत पासपोर्ट बाळगणे आवश्यक आहे.
- व्यक्तीची ओळख सत्यापित करण्यासाठी वैध मानले जाणारे दस्तावेज पुढीलप्रमाणे: नेपाळी पासपोर्ट, नेपाळी नागरिकत्व प्रमाणपत्र, नेपाळच्या निवडणूक आयोगाने जारी केलेले मतदार ओळखपत्र आणि आवश्यकतेनुसार भारतातील नेपाळी दुतावासाद्वारे जारी केलेले वैध ओळखपत्र.

माता वैष्णो देवी देवस्थानाचे स्वतःचे आपत्ती प्रतिसाद बल

- जम्मू-काश्मीर स्थित माता वैष्णो देवी देवस्थानाला सप्टेंबर २०२० पर्यंत स्वतःचे समर्पित आपत्ती प्रतिसाद बल मिळणार आहे.
- यासाठी राष्ट्रीय आपत्ती प्रतिसाद बल (NDRF) व माता वैष्णो देवी देवस्थान यांच्यात २०१९च्या सुरुवातीला एक सामंजस्य करार झाला होता.
- माता वैष्णो देवी देवस्थानाजवळील डोंगराळ भाग आणि देवस्थानाच्या मंडळाच्या कर्मचाऱ्यांना प्रगत आपत्ती व्यवस्थापन प्रशिक्षणाची असलेली गरज हे लक्षात घेऊन हा करार करण्यात आला होता.
- यातर्गत देवस्थानाच्या मंडळाच्या कर्मचाऱ्यांना कोणत्याही आपत्ताकालीन परिस्थितीचा प्रभावीपणे सामना करण्यासाठी प्रशिक्षित केले जाईल.
- राष्ट्रीय आपत्ती प्रतिसाद बलाच्या ७व्या बटालियनच्या पंजाब येथील मुख्यालयात या कर्मचाऱ्यांच्या प्रशिक्षणाला सुरुवात झाली आहे.
- देवस्थानाच्या मंडळाचे असे कर्मचारी जे तंदरुस्त आहेत व ज्यांचा आणखी १५-२० वर्षांचा सेवाकाळ शिल्लक आहे, अशा कर्मचाऱ्यांची या प्रशिक्षणासाठी निवड करण्यात आली आहे.
- या प्रशिक्षणासाठी एनडीआरएफ देवस्थानाकडून कोणत्याही प्रकारचे शुल्क आकारणार नसून, आग, भूकंप, भूस्खलन किंवा इतर कोणत्याही आपत्ताकालीन स्थितीत त्वरित प्रतिसाद मिळावा याची खात्री करण्यासाठी एनडीआरएफ हे प्रशिक्षण देत आहे.
- १८ मे २०१९ रोजी सुरु झालेले २५ कर्मचाऱ्यांच्या पहिल्या तुकडीचे हे ६ आठवड्यांचे हे प्रशिक्षण लवकरच पूर्ण होणार आहे.

- आता देवस्थानाचे मंडळ सप्टेंबर २०२० पर्यंत १८० कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षित करण्याची योजना आखत आहे, जेणेकरून देवस्थानाचे स्वतःचे समर्पित आपत्ती प्रतिसाद बल तयार होऊ शकेल.
- याबरोबरच आपत्ती सज्जतेचा भाग म्हणून मंडळाची आपत्ताकालीन ऑपरेशन सेंटर स्थापन करण्याचीही योजना आहे.

माता वैष्णो देवी देवस्थान

- हिंदू देवता आदी शक्तीचे (महालक्ष्मी) रूप असलेल्या माता राणी, त्रिकुट किंवा वैष्णवी म्हणूनही ओळखल्या जाणाऱ्या माता वैष्णो देवीला समर्पित हे देवस्थान आहे.
- जम्मू क्षेत्रातील त्रिकुट टेकडीच्या शिखरावर हे तीर्थक्षेत्र वसलेले आहे. २०१९ मध्ये आतापर्यंत सुमारे ८६ लाख तीर्थयात्रींनी या स्थळाला भेट दिली आहे.

सौदी अरेबियाकडून भारताच्या हज कोट्यामध्ये ३० हजारांची वाढ

- सौदी अरेबियाने भारताच्या हज कोट्यामध्ये ३० हजारांची वाढ केली आहे. त्यामुळे आता भारताचा कोटा प्रतिवर्षी १.७० लाखांवरून वाढून २ लाखांपर्यंत झाला आहे. यामुळे अधिक भारतीय मुस्लीम आता मक्का यात्रेसाठी जाऊ शकणार आहेत.
- या निर्णयामुळे हज यात्रेकरुंच्या कोट्याच्या बाबतीत भारत इंडोनेशियानंतर दुसरा सर्वाधिक कोटा असलेला देश ठरला आहे.
- यापूर्वी २०१७ व २०१८ मध्ये सौदी अरेबियाने भारताच्या हज कोट्यामध्ये अनुक्रमे ३५ हजारांची आणि ५ हजारांची वाढ केली होती.
- गेल्या वर्षी सरकारने सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार हज यात्रेसाठी दिले जाणारे अनुदान रद्द केले होते.
- तसेच भारत सरकारने महिलांना विना मेहरम अर्थात पुरुष साथीदाराविना हज यात्रा करण्याची परवानगीही दिली होती. त्यानंतर सुमारे १३०० महिलांनी पुरुष साथीदाराविना हज यात्रा केली होती.

हज यात्रा

- हज ही वार्षिक मुस्लिम धार्मिक यात्रा आहे. ही यात्रा मुस्लीम दिनदर्शिकेच्या अल-हिज्जाह या शेवटच्या महिन्यामध्ये सौदी अरेबिया या देशातील मक्का या पवित्र शहरी भरते.
- शक्य असल्यास प्रत्येक मुसलमानाने आयुष्यातून एकदा तरी ही यात्रा करावी असा कुरानमध्ये आदेश आहे. ही एक पवित्र यात्रा आहे.

दूरसंचार क्षेत्राच्या पुनरुज्जीवनासाठी अरुणा सुंदरराजन समिती

- केंद्रीय दूरसंचार मंत्री रविशंकर प्रसाद यांनी दूरसंचार क्षेत्राच्या पुनरुज्जीवनासाठी योजना तयार करण्याकरिता दूरसंचार विभागाच्या सचिव अरुणा सुंदरराजन यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती स्थापन केली आहे.
- देशातील दूरसंचार (टेलिकॉम) क्षेत्रातील बऱ्याच काळापासून असलेल्या आर्थिक तणावाच्या पार्श्वभूमीवर, त्यावर त्वरित उपाययोजना करण्याच्या हेतूने हा निर्णय घेण्यात आला आहे.
- अरुणा सुंदरराजन समिती व्यवसाय सुलभीकरणामधील संदिग्धता दूर करताना येणाऱ्या समस्यांवर लक्ष केंद्रित करणार आहे.
- गरज: परवाना फी, सार्वभौम सेवा लेव्ही यांसारखे शुल्क व फी कमी करावे आणि एकत्रित एकूण महसूलाच्या परिभाषेचे पुनरावलोकन करावे या दूरसंचार क्षेत्राच्या दीर्घकाळापासूनच्या मागण्या आहेत. त्यामुळे सुंदरराजन समितीचा या मुद्द्यांवर मुख्य भर असेल.
- अरुण सुंदरराजन यांच्या नेतृत्वाखालील ही समिती २ आठवड्यांच्या कालावधीत आपला अहवाल सादर करेल.
- या समितीला स्पष्टतेची आवश्यकता असलेल्या कोणत्याही प्रकरणांच्या बाबतीत सॉलिसिटर जनरलकडून मत मागण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत.
- दूरसंचार क्षेत्राची नियामक असलेल्या ट्रायद्वारे (भारतीय दूरसंचार नियामक प्राधिकरण) यापूर्वी या विषयावर करण्यात आलेल्या शिफारशींचा आधारदेखील ही समिती घेऊ शकते.

मोहना सिंग हॉक जेटमध्ये उड्डाण करणारी पहिली महिला

- अत्याधुनिक हॉक जेट विमानामध्ये दिवसा उड्डाण करू शकणाऱ्या पहिल्या महिला लढाऊ वैमानिक होण्याचा मान फ्लाइट लेफ्टनंट मोहना सिंग यांनी प्राप्त केला आहे.
- मोहना सिंग यांनी हॉक जेट उड्डाणाची मोहीम पूर्ण करत पश्चिम बंगालच्या कलाईकुंडा वायुतळावर लँडिंग केली.
- मोहना सिंग यांच्या प्रशिक्षणात एअर टू एअर कॉम्बॅट आणि एअर टू ग्राउंड कॉम्बॅट दोन्हीचा समावेश आहे. त्यांनी अनेक अभ्यास मोहिमांची पूर्तता केली असून यात रॉकेट व उच्च कॅबिलर बॉम्ब पाडविणे सामील आहे.
- वायुदलाच्या विविध स्तरांवरील उड्डाण अभ्यासांमध्ये मोहना यांनी भाग घेतला आहे. त्यांच्याकडे ५०० तासांहून अधिक कालावधीचा उड्डाणाचा अनुभव असून यात हॉक एमके १३२ जेट उड्डाण सामील आहे.

पार्श्वभूमी

- मोहना सिंग, भावना कांत आणि अक्की चतुर्वेदी यांची २०१६ मध्ये लढाऊ वैमानिक प्रशिक्षणासाठी निवड करण्यात आली होती.
- केंद्र सरकारने प्रायोगिक तत्वावर महिला वैमानिकांनी युद्ध मिशनमध्ये सहभागी होण्याचा मार्ग मोकळा केल्यानंतर, ही निवड करण्यात आली होती.
- याआधी फ्लाइट लेफ्टनंट भावना कांतने युद्ध मोहिमेत सहभागी होण्यासाठी पात्र होत पहिली लढाऊ वैमानिक होण्याचा मान मिळवत इतिहास रचला होता. भावना यांनी मिग-२९ या लढाऊ विमानाचे उड्डाण करत मोहीम पूर्ण केली होती.
- भारतीय हवाई दलात सध्या ९४ महिला पायलट आहेत, पण त्या सुखोई, मिराज, जॅक्वॉर आणि मिग यासारखी युद्धविमाने उडवत नाहीत.

आंतरराष्ट्रीय

तरंगत्या लॉचपॅडवरून अंतराळात रॉकेट सोडणारा चीन ठरला तिसरा देश

- चीनने ५ जून रोजी पहिल्यांदा समुद्रात तरंगणाऱ्या लॉच पॅडवरून अंतराळात यशस्वीरित्या रॉकेट लॉच केले. शानडोंग प्रांतातील समुद्रातील तरंगणाऱ्या लॉच पॅडवरून चीनने हे रॉकेट लॉच केले आहे.
- या माध्यमातून चीनने ७ उपग्रह पृथ्वीच्या कक्षेत सोडले. त्यामुळे तरंगत्या लॉचपॅडवरून अंतराळात रॉकेट सोडणारा चीन हा अमेरिका आणि रशियानंतर तिसरा देश ठरला आहे.
- ५ जून रोजी यलो समुद्रातून लॉग मार्च-१९ सॉलिड प्रोपेलंट कॅरिअर रॉकेट अंतराळात सोडण्यात आले. चीनच्या लॉग मार्च कॅरिअर रॉकेट सीरीजचे हे ३०६वे अभियान होते.
- अवकाशात सोडण्यात आलेल्या सात उपग्रहांपैकी २ उपग्रह तंत्रज्ञानाच्या विकासासाठी वापरण्यात येणारे उपग्रह आहेत. तर उर्वरित ५ लहान उपग्रहांचा वापर व्यावसायिक उपग्रह म्हणून करण्यात येणार आहे.
- या उपग्रहांपैकी २ मोठे उपग्रह Buefeng-1A आणि Buefeng-1B ची निर्मिती चायना अँकॅंडमी ऑफ स्पेस टेक्नॉलॉजी इन बिजिंगने केली आहे. याचा वापर हवामानाचा अंदाज व्यक्त करण्यासाठीही केला जाणार आहे.
- गेल्या काही वर्षांपासून चीनने अंतराळ तंत्रज्ञान क्षेत्रात अजबावठी डॉलर्सची गुंतवणूक केली असून, याच वर्षी चीनने चंद्राच्या पृथ्वीवरून न दिसणाऱ्या बाजूकडे अवकाशयान लँड करण्याचा विक्रमही रचला होता.
- चीनने चंद्रावर संशोधन केंद्र उभारण्याची योजना आखली आहे. तसेच २०२२पर्यंत पृथ्वीच्या कक्षेत २ अवकाश स्थानकेही स्थापन करण्याची चीनची योजना आहे. याव्यतिरिक्त चीन मंगळ ग्रहावर अंतराळयान पाठविण्याचाही प्रयत्न करीत आहे.

यूसफ अल्दोबे जम्मू-काश्मीरसाठी ओआयसीचे विशेष दूत

- इस्लामिक सहकारी संघटनेने (OIC) सौदी अरेबियाचे यूसफ अल्दोबे यांना जम्मू-काश्मीरसाठी आपला विशेष दूत म्हणून नियुक्त केले आहे.
- हा निर्णय मक्का (सौदी अरेबिया) येथे पार पडलेल्या इस्लामिक सहकारी संघटनेच्या १४व्या शिखर परिषदेत घेण्यात आला.
- इस्लामिक सहकारी संघटनेने जम्मू-काश्मीरच्या जनतेला समर्थन जाहीर केले आहे आणि भारताकडे जम्मू-काश्मीरमध्ये जनमत चाचणी घेण्याची मागणी केली आहे.
- या मागणीला भारताने कठोर उत्तर देताना, जम्मू-काश्मीर हा भारताचा अविभाज्य घटक असून, येथील समस्या ही पूर्णपणे देशांतर्गत बाब असल्याचे भारताने ठणकावून सांगितले.

पार्श्वभूमी

- मार्च २०१९ मध्ये अबुधाबी येथे झालेल्या ओआयसीच्या परराष्ट्र मंत्र्यांच्या बैठकीसाठी सन्माननीय अतिथी म्हणून भारताला प्रथमच आमंत्रित करण्यात आले होते.
- त्यावेळी पाकिस्तानने सुरुवातीला भारताला आमंत्रित करण्यात येऊ नये, यासाठी प्रयत्न केले व नंतर प्रत्येक सत्रामध्ये भारताची बदनामी करण्याचा प्रयत्न केला.
- परंतु सौदीने भारताला पाठींबा दिल्यामुळे, पाकिस्तान परिषदेच्या अंतिम संयुक्त जाहीरनाम्यामध्ये जम्मू-काश्मीरचा मुद्दा समाविष्ट करून घेण्यात अयशस्वी ठरला होता.

इस्लामिक सहकारी संघटना

- OIC: Organisation of Islamic Cooperation
- इस्लामिक सहकारी संघटनेची स्थापना १९६९ मध्ये २४ देशांनी केली होती. सध्या ४ खंडातील एकूण ५७ देश या संघटनेचे सदस्य आहेत.
- यात तुर्की, इराण आणि पाकिस्तानसारख्या गैर-अरब देशांचाही समावेश आहे. अरब लीगचे सर्व २२ सदस्य या संघटनेचेही सदस्य आहेत.

- मोठ्या प्रमाणावर मुस्लिम जनता असलेले रशिया व थायलंड हे देश ओआयसीचे पर्यवेक्षक (ऑब्झर्वर) आहेत. या संघटनेच्या अधिकृत भाषा अरबी, इंग्रजी आणि फ्रेंच आहेत.
- जगातील सर्व इस्लामिक देश या संघटनेचे सदस्य आहेत. तसेच सदस्य राष्ट्रांमध्ये आफ्रिका खंडातील अशा अनेक देशांचा समावेश आहे जेथील बहुसंख्य जनता मुस्लिमेतर आहे.
- इस्लामिक मूल्यांचे रक्षण करणे, सदस्य राष्ट्रांचे राष्ट्रीय सार्वभौमत्व व स्वातंत्र्य यांचे जतन व संरक्षण करणे आणि आंतरराष्ट्रीय शांतता व सुरक्षिततेमध्ये योगदान देणे, हा ओआयसीचा उद्देश आहे.
- ही संघटना मुस्लिम जगतातील देशांचे व त्यांच्या नागरिकांचे एकत्रित प्रतिनिधित्व करते व त्यांचे हित जोपासते. या संघटनेचे मुख्यालय जेद्दाह (सौदी अरेबिया) येथे आहे.
- जगातील दुसऱ्या क्रमांकाची मुस्लिम लोकसंख्या असलेला भारत देश मात्र या संघटनेचा सदस्य नाही. काश्मीरवरून भारत व ओआयसीदरम्यान मोठ्या प्रमाणावर मतभेद आहेत.
- त्याच्या सदस्य देशांची एकूण लोकसंख्या १.८ अब्ज असून, संयुक्त राष्ट्रांनंतर ही दुसरी सर्वात मोठी अंतर-सरकारी संस्था आहे.
- इस्लामिक सहकारी संघटनेचे शिखर संमेलन प्रत्येक ३ वर्षांनी आयोजित केले जाते. ओआयसीला संयुक्त राष्ट्रे आणि युरोपियन युनियनमध्ये स्थायी प्रतिनिधित्व आहे.

तिज्जानी मुहम्मद-बन्दे संयुक्त राष्ट्र महासभेच्या ७४व्या सत्राचे अध्यक्ष

- नायजेरियाचे संयुक्त राष्ट्रांमधील राजदूत तिज्जानी मुहम्मद-बन्दे यांची संयुक्त राष्ट्र महासभेच्या ७४व्या सत्राचे अध्यक्ष म्हणून निवड करण्यात आली आहे.
- या पदाच्या निवडणुकीसाठी मुहम्मद-बन्दे यांना नायजेरियाने नामांकित केले होते आणि आफ्रिकन समूहाने त्यांना पाठींबा दिला होता. त्यानंतर सर्व १९३ सदस्य राष्ट्रांनी त्यांची एकमताने निवड केली.
- संयुक्त राष्ट्र महासभेच्या ७४व्या सत्राच्या अध्यक्षपदी निवड आफ्रिकन देशांमधून करण्यात यावी, या संयुक्त राष्ट्र महासभेच्या नियमाप्रमाणे त्यांची निवड झाली आहे.
- सप्टेंबर २०१९ मध्ये होणाऱ्या संयुक्त राष्ट्र महासभेच्या पुढील बैठकीत ते सध्याच्या अध्यक्ष मारिया फर्नांडा एस्पिनोसा (इक्वेडोर) यांची जागा घेतील.
- मुहम्मद-बन्दे अध्यक्षतेखाली, संयुक्त राष्ट्र महासभेच्या ७४व्या सत्रात विविध उच्चस्तरीय बैठका नियोजित आहेत. उदा. उच्चस्तरीय राजनैतिक फोरम, युनिव्हर्सल हेल्थ कन्व्हेन्शन (UHC) उच्चस्तरीय कार्यक्रम, विकासासाठी निधीपुरवठा इत्यादी.

संयुक्त राष्ट्र महासभा

- संयुक्त राष्ट्र महासभा हे संयुक्त राष्ट्रांच्या ६ प्रमुख अंगपैकी १ अंग आहे. ही संयुक्त राष्ट्रांची एकमात्र अशी संस्था आहे जेथे सर्व सदस्य राष्ट्रांना समान प्रतिनिधित्व असते.
- संयुक्त राष्ट्रांच्या अर्थसंकल्प सांभाळणे, सुरक्षा समितीमधील अस्थायी सदस्यांची निवड करणे, संयुक्त राष्ट्रांच्या महासचिवांची निवड करणे तसेच संयुक्त राष्ट्रांच्या इतर संस्थांचे अहवाल तपासणे इत्यादी महासभेची प्रमुख कार्ये आहेत.
- संयुक्त राष्ट्र महासभेची स्थापना १९४५ मध्ये करण्यात आली होती. तिचे मुख्यालय न्यूयॉर्कमध्ये स्थित आहे.
- संयुक्त राष्ट्र महासभेच्या पहिल्या सत्राचे आयोजन लंडनच्या मेथोडिस्ट सेंट्रल हॉलमध्ये १० जानेवारी १९४६ रोजी करण्यात आले होते. त्यात ५१ देशांनी भाग घेतला होता. त्यानंतर आतापर्यंत विविध शहरांमध्ये महासभेच्या विविध वार्षिक सत्रांचे आयोजन करण्यात आले आहे.

आफ्रिकन संघामधून सुदानचे निलंबन

- आफ्रिकन संघाने (AU) नागरी लोकशाही प्रस्थापित होईपर्यंत सुदानला निलंबित केले आहे आणि रक्तंजित संघर्ष थांबविण्याची व लष्करी राजवट समाप्त करण्याची मागणीही केली आहे.
- इथियोपियाची राजधानी अदिस अबाबा येथे आयोजित आफ्रिकन संघाच्या शांतता आणि सुरक्षा परिषदेच्या बैठकीमध्ये हा निर्णय घेण्यात आला आहे.

पार्श्वभूमी

- बिघडलेली अर्थव्यवस्था, वाढती महागाई, जीवनावश्यक वस्तूंचा तुटवडा या समस्यांमुळे सुदानमधील जनता हैराण झाली होती, ज्याची परिणीती डिसेंबर २०१८ मध्ये ओमर अल-बशीर (सुदानचे ७वे राष्ट्राध्यक्ष) यांच्या विरोधातील जन आंदोलनामध्ये झाली.
- त्यानंतर एप्रिल २०१९ मध्ये सुदानमध्ये ३० वर्षांपासून राज्य करणारे राष्ट्राध्यक्ष ओमर अल-बशीर यांना सैनिकी कारवाईद्वारे पदावरून हटविण्यात आले होते.
- सैन्याने ओमर अल-बशीर यांना अटक करीत, सुदानमध्ये लष्करी राजवटीची घोषणा केली होती आणि येत्या ३ वर्षांमध्ये हळूहळू लष्कराकडून सत्ता हस्तांतरित करण्याचा करार लष्कर आणि निदर्शकांमध्ये झाला होता.
- मात्र, लष्कराने आपल्या आश्वासनावरून घूमजाव केल्यानंतर सुदानमध्ये नागरी सत्ता प्रस्थापित करण्याची मागणी करणाऱ्या विरोधी आघाडीने आंदोलन सुरू केले होते.

- अलीकडेच सुदानची राजधानी खारतुममध्ये आंदोलन करणाऱ्या निदर्शकांवर लष्कराने गोळीबार केला होता आणि अनेकांची हत्या केली होती.
- विरोधी आघाडीशी संबंधित डॉक्टरांच्या म्हणण्यानुसार या गोळीबारात जवळपास १०० नागरिक ठार झाल्याचा अंदाज आहे. त्यातल्या ४० जणांचे मृतदेह शहरातल्या नाईल नदीतून सापडले आहेत.
- याच कारणास्तव आफ्रिकन संघाने सुदानला देशात लोकशाही प्रस्थापित होईपर्यंत निलंबित केले आहे. सुदानला या संकटातून बाहेर काढण्याचा हाच एकमेव मार्ग आहे, असे आफ्रिकन संघाचे मत आहे.

आफ्रिकन संघ

- स्थापना: ९ जुलै २००२
- सदस्य: ५५ आफ्रिकन देश
- अध्यक्ष: इजिप्तचे राष्ट्रपती अब्देल फतेह अल-सीसी (फेब्रुवारी २०१९पासून)
- आफ्रिकन संघ अर्थात आफ्रिकन युनियन ही आफ्रिका खंडातील ५५ देशांची एक राजकीय संघटना आहे. आफ्रिकन देशांमध्ये एकता बळकट करणे, हा या संघटनेचा मुख्य हेतू आहे.
- या संघटनेच्या अधिकृत भाषा: अरबी, फ्रेंच, इंग्रजी, पोर्तुगीज, सोमाली, स्पॅनिश, स्वाहिली आणि काही आफ्रिकन भाषा.
- इथिओपियाची राजधानी अदिस अबाबा येथे २६ मे २००१ रोजी आफ्रिकन युनियनच्या स्थापनेची घोषणा केली गेली. तर ९ जुलै २००२ रोजी दक्षिण आफ्रिकेत तिची स्थापना करण्यात आली.
- या संस्थेची स्थापना ऑर्गनायझेशन ऑफ आफ्रिकन युनिटीच्या जागी करण्यात आली होती.

आफ्रिकन संघाची मुख्य उद्दिष्टे

- सदस्य देशांमध्ये एकता बळकट करणे.
- सदस्य देशांच्या प्रादेशिक अखंडत्व, स्वातंत्र्य आणि सार्वभौमत्वाचे संरक्षण करणे.
- आफ्रिकन महाद्वीपाच्या राजकीय, सामाजिक आणि आर्थिक विकासाला प्रोत्साहन देणे.
- आफ्रिकन महाद्वीप आणि लोकांच्या हितसंबंधांचे रक्षण करणे.
- आंतरराष्ट्रीय सहकार्यास प्रोत्साहन देणे.
- महाद्वीपमध्ये शांतता, सुरक्षा आणि स्थिरता वाढविणे.
- लोकशाहीचा आणि सुशासनाचा प्रचार आणि प्रसार करणे.

सुदान

- सुदान हा उत्तर आफ्रिकेतील एक देश आहे. सुदान आफ्रिका खंडातील व अरब जगतातील सर्वात मोठा देश आहे. खारतुम ही सुदानची राजधानी आहे.
- ९ जुलै २०११ रोजी सुदानची विभागणी होऊन दक्षिण सुदान नावाचा दुसरा देश अस्तित्वात आला.
- या फाळणीनंतर बहुतांश तेलविहीरी दक्षिण सुदान या नव्या देशाच्या ताब्यात गेल्या. त्यानंतर सुदानची आर्थिक स्थितीही आणखी ढासळली.

भारत देणार मालदीवच्या १,००० नोकरशहांना प्रशिक्षण

- भारताची प्रमुख नागरी सेवा प्रशिक्षण संस्था राष्ट्रीय सुशासन केंद्राने (NCGG) मालदीवच्या नागरी सेवा आयोगाबरोबर एका करारावर स्वाक्षरी केली.
- या करारानुसार, राष्ट्रीय सुशासन केंद्र पुढील ५ वर्षात मालदीवच्या १ हजार नोकरशहांना (नागरी सेवकांना) क्षमता बांधणी प्रशिक्षण देणार आहे.
- या प्रशिक्षणासाठी लागणारा सर्व खर्च केंद्रीय परराष्ट्र मंत्रालयाद्वारे करण्यात येणार आहे. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या मालदीवच्या दौऱ्यादरम्यान या करारावर स्वाक्षर करण्यात आल्या.
- एप्रिल २०१९ मध्ये राष्ट्रीय सुशासन केंद्राने मालदीवच्या २८ नागरी सेवकांना प्रशिक्षण दिले होते. या यशानंतर दोन्ही देशांनी क्षमता बांधणीसाठीची ही भागीदारी वाढविण्यासाठी करार करण्याचा निर्णय घेतला.
- मालदीव व्यतिरिक्त राष्ट्रीय सुशासन केंद्राने बांगलादेश, म्यानमार आणि गॅम्बियाच्या नागरी सेवकांना देखील प्रशिक्षण दिले आहे.
- या प्रशिक्षणामध्ये नागरी सेवकांना सार्वजनिक धोरण, शासन, लोक प्रशासन, माहिती व तंत्रज्ञान, ई-गव्हर्नन्स, शहरी विकास व नियोजन आणि स्वयं सहायता गट इत्यादी क्षेत्रांमध्ये प्रशिक्षित केले जाईल. या प्रशिक्षणासाठी मालदीव नागरी सेवकांना नामांकित करणार आहे.
- करारानुसार एनसीजीजी प्रशिक्षण मॉड्यूलची रचना आणि अंमलबजावणी यासाठी नोडल संस्था असेल. एनसीजीजी मालदीवच्या नागरी सेवा आयोगाच्या गरजेनुसार प्रशिक्षण कार्यक्रमांची रचना करेल.
- मालदीवच्या नागरी सेवा आयोगाची उपसंस्था असलेल्या नागरी सेवा प्रशिक्षण संस्थेला प्रशिक्षण कार्यक्रम आणि त्यासंबंधित साहित्य विकसित करण्यासाठी एनसीजीजी सहाय्य करणार आहे.

कासिम जोमार्त तोकायेव कझाकस्तानचे नवे राष्ट्राध्यक्ष

- कझाकस्तानचे अंतरिम राष्ट्राध्यक्ष कासिम जोमार्त तोकायेव यांनी राष्ट्राध्यक्ष पदासाठी झालेल्या निवडणुकीत सुमारे ७१ टक्के मते प्राप्त करत विजय मिळविला आहे.
- १२ जून रोजी ते राष्ट्राध्यक्ष पदाची शपथ घेतील. मावळते राष्ट्राध्यक्ष नुरसुल्तान नाझरबेव यांचे वारसदार म्हणून त्यांच्या राजीनाम्यानंतर कासिम जोमार्त तोकायेव यांनी अंतरिम राष्ट्राध्यक्ष पदाची सूत्रे स्वीकारली होती.
- राष्ट्राध्यक्ष पदावर नियुक्ती होण्यापूर्वी ते सिनेटचे (वरिष्ठ सदन) सभापती होते. राष्ट्राध्यक्ष पदावर निवड होताच त्यांनी मुदतपूर्व निवडणुका जाहीर केल्या होत्या.
- या निवडणुकीमध्ये एकूण ७ उमेदवार उभे होते. त्यापैकी दानिया येस्पायेवा या राष्ट्राध्यक्ष पदाची निवडणूक लढविणाऱ्या कझाकस्तानच्या पहिल्या महिला ठरल्या.
- कासिम जोमार्त तोकायेव यांचे कट्टर प्रतिस्पर्धी असलेल्या अमिरझान कोसानोव्ह यांना या निवडणुकीत १६ टक्के मते मिळाली.
- २०१९च्या या निवडणुकांनी गेल्या ३० वर्षांच्या इतिहासात पहिल्यांदाच कझाकस्तानमध्ये एखाद्या नव्या उमेदवाराला सत्तेत आणले आहे.
- मावळते राष्ट्राध्यक्ष नुरसुल्तान नाझरबेव हे १९९२ मध्ये कझाकस्तान स्वतंत्र झाल्यापासून देशाच्या राष्ट्राध्यक्ष पदावर विराजमान होते.

कझाकस्तान

- कझाकस्तान (अधिकृत नाव कझाकस्तानाचे प्रजासत्ताक) हा मध्य आशिया व पूर्व युरोपातील संघिप्रदेशावर वसलेला एक देश आहे. १६ डिसेंबर १९९१ रोजी हा देश सोवियेत संघापासून स्वतंत्र झाला.
- क्षेत्रफळानुसार नवव्या क्रमांकाचा हा देश जगातील सर्वात मोठा भूवैष्टित देश आहे. याचे क्षेत्रफळ २७.२७ लाख चौकिमी आहे. जगभरातील ६ सार्वभौम तुर्की देशांपैकी तो एक आहे.
- रशिया, किर्गिझस्तान, उझबेकिस्तान, तुर्कमेनिस्तान, चीन या देशांना व कॅस्पियन समुद्राला लागून या देशाच्या सीमा आहेत.
- मंगोलियाशी याच्या सीमा थेट भिडल्या नसल्या, तरीही मंगोलियाच्या सर्वात पश्चिमेकडील टोकापासून याची पूर्व टोकाकडील सीमा केवळ ३८ किमी अंतरावर आहे.
- १९९७ साली कझाकस्तानातील सर्वाधिक लोकसंख्येचे शहर असलेल्या अल्माटी येथून देशाची राजधानी हलवून अस्ताना येथे नेण्यात आली.

जुझाना कापुतोवा: स्लोव्हाकियाच्या प्रथम महिला राष्ट्रपती

- स्वातंत्र्यानंतर पहिल्यांदाच स्लोव्हाकिया या युरोपीय देशाच्या राष्ट्रपती पदावर जुझाना कापुतोवा यांच्या रूपाने एका महिलेची निवड झाली आहे. त्यांनी अलीकडेच राष्ट्रपतीपदाची शपथ घेतली आहे.
- कोपुतोवा यांना राष्ट्रपती पदासाठी झालेल्या निवडणुकीत ५८ टक्के मते मिळाली आहेत. तर सत्ताधारी पक्षाचे उमेदवार मारोस सेपकोविच यांना ४२ टक्के मते मिळाली.
- त्या स्लोव्हाकियाच्या इतिहासातील सर्वात तरुण राष्ट्रपतीदेखील ठरल्या आहेत. त्या स्लोव्हाकियाच्या पाचव्या राष्ट्रपती आहेत.
- जुझाना कापुतोवा यांचा जन्म २१ जून १९७३ रोजी झाला. त्या २०१७ पासून लिबरल प्रोग्रेसिव्ह स्लोव्हाकिया या पक्षाच्या सदस्य असून, त्यांनी भ्रष्टाचारविरोधी लढ्यात नेहमी पुढाकार घेतला आहे.
- पर्यावरणीय संरक्षणावरील कामासाठी त्यांना २०१६चा गोल्डमन पर्यावरण पुरस्कार देऊन गौरविण्यात आले होते.

स्लोव्हाकिया

- स्लोव्हाकिया हा मध्य युरोपातील एक देश आहे. ब्रातिस्लावा ही स्लोव्हाकियाची राजधानी व सर्वात मोठे शहर आहे. या देशाची अधिकृत भाषा स्लोवाक असून, राष्ट्रीय चलन युरो आहे.
- स्लोव्हाकियाच्या उत्तरेला चेक प्रजासत्ताक व पोलंड, पूर्वेला युक्रेन, दक्षिणेला हंगेरी तर पश्चिमेला ऑस्ट्रिया हे देश आहेत.
- १९१८ ते १९९३ दरम्यान हा देश चेकोस्लोव्हाकिया या भूतपूर्व देशाचा एक भाग होता. १ जानेवारी १९९३ रोजी चेकोस्लोव्हाकियाचे शांततापूर्वक विघटन झाले व चेक प्रजासत्ताक आणि स्लोव्हाकिया हे दोन नवीन देश निर्माण झाले.
- बर्लिनची भिंत पाडल्यानंतर युरोपात अनेक देश अस्तित्वात आले. त्यात झेक प्रजासत्ताक आणि स्लोव्हाकिया यांचाही समावेश आहे. १९९१ साली झालेल्या या फाळणीला 'व्हेलव्हेट क्रांती' म्हणतात.

माउंट एव्हरेस्टवर जगातील सर्वात उंच हवामान स्थानक

- नॅशनल जिओग्राफिक सोसायटी नामक अमेरिकेच्या ना-नफा व शैक्षणिक संस्थेने माउंट एव्हरेस्टवर जगातील सर्वात उंच हवामान स्थानक स्थापित केल्याची घोषणा केली आहे.
- हे हवामान स्थानक नॅशनल जिओग्राफिक आणि रोलेक्सच्या 'Perpetual Planet Extreme Expedition to Everest' या उपक्रमाचा भाग होता.

- या संस्थेचे हवामान शास्त्रज्ञ आणि त्यांच्या चमूने माउंट एव्हरेस्टवर कार्यरत हवामान स्थानक स्थापित करीत इतिहास रचला आहे.
- ही जगातील २ सर्वात उंचीवरील हवामान स्थानके बाल्कनी एरिया (८४३० मीटर) व साउथ कोल (७९४५ मीटर) येथे स्थित आहेत. हे केंद्र जोरदार वारा व अत्यंत थंड हवामानात कार्य करू शकते.
- याशिवाय, माउंट एव्हरेस्टच्या कॅम्प २ (६४६४ मीटर), एव्हरेस्ट बेस कॅम्प (५३१५ मीटर) आणि फोर्से (३८१० मीटर) येथे तीन अन्य हवामान स्थानके उभारण्यात आली आहेत.
- बाल्कनी एरिया येथील हवामान स्थानक जगातील पहिले असे हवामान स्थानक आहे, जे ८००० मीटरपेक्षा अधिक उंचीवर स्थापित करण्यात आले आहे.

महत्त्व

- या हवामान स्थानकांद्वारे संशोधक, गिर्यारोहक आणि इतर लोकांना या शिखरावरील हवामानाची माहिती प्राप्त होईल.
- यातील प्रत्येक हवामान स्थानक तापमान, सापेक्ष आर्द्रता, वाऱ्याचा वेग, वाऱ्याची दिशा, दाब याविषयी माहिती संकलित करेल.
- शास्त्रज्ञांना जेट स्ट्रीम समजून घेण्यासाठी या स्थानकांची मदत होईल. तसेच हवामान बदलांचा हिमालयावर होणारा प्रभाव जाणून घेण्यासाठीही शास्त्रज्ञांना या स्थानकांची मदत होईल.

Perpetual Planet Extreme Expedition to Everest

- एप्रिल ते जून २०१९ या कालावधीत राबविण्यात आलेली ही बहुउद्देशीय वैज्ञानिक मोहिम होती. माउंट एव्हरेस्ट शिखराच्या इतिहासातील हा एकमात्र व्यापक वैज्ञानिक मोहिम होता.
- यात नॅशनल जिओग्राफिक सोसायटी (एनजीएस) व नेपाळच्या त्रिभुवन विद्यापीठातील संशोधकांच्या नेतृत्वाखालील शास्त्रज्ञ, गिर्यारोहकांच्या आंतरराष्ट्रीय संघाचा समावेश होता. तसेच या मोहिमेला रोलॅक्सचे सहकार्य लाभले होते.
- या मोहिमेचा भाग असणाऱ्या प्रयोगांच्या मालिकेमध्ये, सर्वात उंच (८०२० मीटर) भागातून बर्फाचे नमुने गोळा करणे तसेच कमाल उंचीवरून हेलीकॉप्टर-आधारित लिडार स्कॅन करणे यांचा समावेश होता.

रशियाची आर्क्टिक क्षेत्रासाठी पहिली पर्यटन रेल्वे सेवा

- रशियाने आर्क्टिक क्षेत्रासाठी पहिली पर्यटन रेल्वे सेवा सुरू केली आहे. ही ट्रेन सेंट पीटर्सबर्गपासून नॉर्वेपर्यंत प्रवास करेल.
- रशियाच्या आर्क्टिक क्षेत्रातून प्रवास करणाऱ्या या ट्रेनच्या उद्घाटन प्रसंगीच्या प्रायोगिक प्रवासामध्ये ९९ लोकांनी या गाडीतून प्रवास केला. हा प्रवास ११ दिवसांचा असेल.
- या ट्रेनचे नाव 'जारेन्गोल्ड' (Zarengold) असे ठेवण्यात आले आहे. २ उपहारगृह डब्बे असलेली ही ट्रेन सेंट पीटर्सबर्गहून पैट्रोजेवोदस्क (केमचे ऐतिहासिक शहर) व मुरमंस्क या शहरांमधून प्रवास करेल.
- पर्यटक मुरमंस्क (उत्तर आर्क्टिक सर्कलमधील सर्वात मोठे शहर) येथे ट्रेनमधून उतरून बसने नॉर्वेमधील किर्केनेस येथे किंवा बोटीने नॉर्वेची राजधानी ओस्लो येथे जाऊ शकतात.
- या पूर्ण प्रवासासाठी ११ दिवस लागतात, ज्यामध्ये पर्यटक आर्क्टिक क्षेत्रातील काही दुर्मिळ ठिकाणांना भेट देऊ शकतात.
- या ट्रेनच्या उद्घाटन प्रवासामध्ये अमेरिका, जर्मनी, नॉर्वे व रशियासाहित ७ देशांच्या नागरिकांनी भाग घेतला. ही ट्रेन २०२० पर्यंत वर्षातून दोनदा तर २०२१ पर्यंत वर्षातून चार वेळा धावणे अपेक्षित आहे.

फेसबुकने भारतात सुरू केला 'कन्फेटी' गेम शो

- समाज माध्यम क्षेत्रातील दिग्गज कंपनी फेसबुकने ४ जून २०१९ रोजी भारतात 'कन्फेटी' (Confetti) नामक आपला पहिला परस्परसंवादी (interactive) गेम शो सुरू केला.
- या कार्यक्रमाची घोषणा फेसबुकच्या मुंबईमध्ये आयोजित सोशल एन्टरटेनमेंट समिटच्या पार्श्वभूमीवर करण्यात आली.
- हा भारतातील फेसबुकचा पहिला अधिकृत कार्यक्रम आहे आणि १२ जूनपासून त्याचे प्रसारण सुरू होईल. हा कार्यक्रम बुधवार ते रविवार दरम्यान फक्त 'फेसबुक वॉच'वर प्रसारित केला जाईल.
- या कार्यक्रमांमध्ये विजेत्याला दररोज ३ लाख रुपये देण्यात येणार आहेत, ज्यामध्ये पॉप संस्कृतीशी संबंधित प्रश्न विचारले जातील.
- हा परस्परसंवादी कार्यक्रम सर्वप्रथम अमेरिकेमध्ये सुरू करण्यात आला होता. आता त्याच्या आवृत्त्या युनायटेड किंग्डम, मेक्सिको, कॅनडा, व्हिएतनाम, फिलिपिन्स आणि थायलंडमध्ये आयोजित केल्या जात आहेत.

फेसबुक वॉच

- हा फेसबुकचा समर्पित व्हिडिओ मंच व व्हिडिओ-ऑन-डिमांड सेवा आहे. फेसबुकने २०१८ मध्ये आपला प्रतिस्पर्धी युट्युबला टक्कर देण्यासाठी सुरू केली होती.

फेसबुक

- फेसबुक ही जगातील सर्वात मोठी सोशल नेटवर्किंग कंपनी आहे, व्हॉट्सअप आणि इंस्टाग्राम या फेसबुकच्या उपकंपन्या आहेत.
- फेसबुकची स्थापना ४ फेब्रुवारी २००४ रोजी झाली. मार्क जुकरबर्ग, एडुआर्डो सॅवेरिन, अँड्र्यू मॅककॉलम, डस्टिन मोस्कोविट्झ आणि ख्रिस ह्यूजेस हे फेसबुकचे सह-संस्थापक आहेत.
- फेसबुकचे मुख्यालय अमेरिकेतील कॅलिफोर्निया येथे आहे. जानेवारी २०१८ च्या आकडेवारीनुसार फेसबुकचे सुमारे २.२ अब्ज वापरकर्ते आहेत.
- केंब्रिज ॲनालिटिकाच्या डाटा लीक प्रकरणी परवानगीशिवाय वापरकर्त्यांच्या माहितीचा वापर केल्यामुळे फेसबुकवर मोठ्या प्रमाणात टीका झाली होती.

श्रीलंकन एअरलाईन्स: जगातील सर्वात वक्तशीर एअरलाइन

- श्रीलंकेची राष्ट्रीय विमान वाहतूक कंपनी श्रीलंकन एअरलाईन्स सलग दुसऱ्यांदा जगातील सर्वात वक्तशीर एअरलाइन ठरली आहे. गेल्या १२ महिन्यात श्रीलंकन एअरलाईन्सला हा मान सलग २ वेळा प्राप्त झाला आहे.
- मे २०१९ मध्ये या एअरलाईन्सची ९०.७५ टक्के उड्डाणे वेळेवर होती. यापूर्वी सप्टेंबर २०१८ मध्ये या एअरलाईन्सची ९१.३७ टक्के उड्डाणे वेळेवर होती.
- जागतिक उड्डाणांचा अभ्यास करणाऱ्या 'फ्लायटस्टॅट्स' या कंपनीने युरोप, उत्तर अमेरिका, मध्य-पूर्व, दक्षिण अमेरिका व आशियातील सुमारे ४९ प्रतिष्ठित आणि नावाजलेल्या एअरलाईन्सच्या उड्डाणांचा अभ्यास करून हा निष्कर्ष काढला आहे.
- २१ एप्रिल रोजी इस्टर संडेच्या दिवशी श्रीलंकेत झालेल्या साखळी बॉम्बस्फोटांनंतर श्रीलंकेतील विमानतळावरील सुरक्षा व्यवस्था आणखी मजबूत करण्यात आली होती.
- अशा परिस्थितीतही श्रीलंकन एअरलाईन्सने मे महिन्यामध्ये ९०.७५ टक्के उड्डाणांमध्ये वक्तशीरपणा कायम ठेवण्याची किमया साधली होती.

फ्लायटस्टॅट्स

- ही एक मुख्यत्वे व्यावसायिक विमानचालनाबाबतची माहिती पुरवठादार कंपनी आहे.
- जागतिक विमान उड्डाणांची रिअल-टाइम माहिती पुरविणारी ही एक अग्रगण्य कंपनी आहे, जिचा वापर विविध कंपन्या आणि अनेक लोकांद्वारे केला जातो.

आयसीएएनएन व नॅसकॉम IoTसाठी एकत्रितपणे कार्य करणार

- आंतरराष्ट्रीय इंटरनेट संस्था आयसीएएनएन आणि भारतातील माहिती तंत्रज्ञान उद्योग क्षेत्रातील सर्वोच्च संस्था नॅसकॉम यांनी इंटरनेट ओड थिंग्स (IoT) संबंधी मानक निर्माण करणे आणि तंत्रज्ञान विकसित करण्यासाठी एकत्रितपणे कार्य करण्यास सहमती दर्शविली आहे.
- या भागीदारीमध्ये आयसीएएनएन (ICANN) आणि नॅसकॉम इंटरनेट ओड थिंग्स उपकरणांना डोमेन नेम सिस्टमद्वारे (DNS) अद्ययावत करण्यावर मुख्य भर देतील.

द इंटरनेट कॉर्पोरेशन ऑफ असाइन्ड नेम्स अँड नंबरर्स

- ICANN: Internet Corporation for Assigned Names and Numbers
- ही एक अशासकीय, विना-नफा खाजगी संस्था आहे. या संस्थेची स्थापना १९८८मध्ये झाली असून, तिचे मुख्यालय लॉस एंजेलिस (अमेरिका) येथे स्थित आहे.
- ही संस्था जगभरातील सर्व सरकारे, विद्यापीठे आणि सामान्य जनतेसाठी स्थिर आणि सुरक्षित इंटरनेट सेवा सुनिश्चित करते.
- याशिवाय आयपी अ‍ॅड्रेस प्रदान करणे, डोमेन नेम सिस्टमचे (DNS) व्यवस्थापन करणे अशी कार्ये ही संस्था करते.
- या संस्थेचा उल्लेख अनेकदा इंटरनेटचे फोनबुक म्हणून केला जातो, कारण ही संस्था डोमेन नावांना योग्य आयपी अ‍ॅड्रेसशी जोडण्याचे कार्य करते.
- या संस्थेची स्थापना अमेरिकन सरकारने केली असली तरीही मार्च २०१६ पासून ही संस्था अमेरिकेद्वारे नियंत्रित केली जात नाही.

नॅसकॉम (NASSCOM)

- पूर्ण रूप: नॅशनल असोसिएशन ऑफ सॉफ्टवेअर अँड सर्विसेस कंपनीज
- स्थापना: १ मार्च १९८८
- मुख्यालय: नोएडा, उत्तर प्रदेश
- सदस्य: २००० पेक्षा जास्त कंपन्या
- चेअरमन: रिशाद प्रेमजी
- नॅसकॉम भारतीय माहिती तंत्रज्ञान (आयटी) आणि बिजनेस प्रोसेस आउटसोर्सिंग (बीपीओ) उद्योगांची ना-नफा तत्वावर कार्य करणारी गैरसरकारी जागतिक संघटना आहे.
- ही संस्था सॉफ्टवेअर व सेवांमध्ये व्यावसायिक सुविधा प्रदान करते आणि सॉफ्टवेअर तंत्रज्ञानात संशोधनाला प्रोत्साहन देते.

- बंगलुरु, चेन्नई, हैदराबाद, कोची, कोलकत्ता, मुंबई, पुणे आणि तिरुवनंतपुरम येथे या संस्थेची प्रादेशिक कार्यालये आहेत.
- या विश्वस्तरीय आयटी व्यापार संस्थेच्या २००० पेक्षा जास्त कंपन्या सदस्य आहेत. यातील २५०हुन अधिक कंपन्या चीन, युरोप, जपान, अमेरिका आणि ब्रिटन या देशांमधील आहेत.
- नॅसकॉमच्या सदस्य कंपन्या सॉफ्टवेअर विकास, सॉफ्टवेअर सेवा, सॉफ्टवेअर उत्पादने, आयटी, बीपीओ सेवा आणि ई-कॉमर्स क्षेत्रामध्ये कार्यरत आहेत.

इंटरनेट ऑफ थिंग्स (आयओटी)

- ही एक युनिक आयडेंटिफायरद्वारे आपापसांमध्ये जोडलेल्या संगणकीय साधने, स्मार्टफोन, वेअरएबल डिवाइसेस, होम ऑटोमेशन, वाहने यांची एक प्रणाली आहे.
- ब्रिटीश उद्योजक केविन अँस्टोन यांनी १९९९मध्ये सर्वप्रथम ही संकल्पना मांडली होती.
- या ब्लॉकचेन तंत्रज्ञानाचा वापर केला जातो. ही एक अतिशय सुरक्षित प्रणाली आहे. यामध्ये माहितीशी छेडछाड करता येत नाही.

श्रीलंकेचा पहिला उपग्रह रावण-१ अपेक्षित कक्षेत स्थापित

- आंतरराष्ट्रीय अवकाश स्थानकातून अवकाशात सोडण्यात आलेला श्रीलंकेचा पहिला उपग्रह रावण-१ यशस्वीरीत्या आपल्या अपेक्षित कक्षेत स्थापित करण्यात आला.
- या उपग्रहाबरोबरच जपान आणि नेपाळचे 'बर्ड्स श्री' प्रकल्पातील प्रत्येकी १ असे दोन उपग्रहही अवकाशात सोडण्यात आले होते.
- रावण-१ हा ११.३ X १० X १० सेमी आकाराचा असून, त्याचे वजन फक्त १.०५ किलो आहे. हा उपग्रह श्रीलंकेच्याच थरिंदू दयारत्ने व दुलानी चमिका या अवकाश वैज्ञानिकांनी जपानच्या मदतीने विकसित केला आहे.
- हे दोघेही सध्या जपानमधील क्युशू इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजीमध्ये अवकाश अभियांत्रिकीचे शिक्षण घेत आहेत.
- या उपग्रहाचे निधारित कालमान वर्षभराचे आहे, मात्र तो ५ वर्षांपर्यंत कार्यरत राहील, अशी अपेक्षा आहे. श्रीलंका आणि आसपासच्या प्रदेशाची छायाचित्रे काढणे हे या उपग्रहाचे प्रमुख काम असेल.
- १८ फेब्रुवारी रोजी हा उपग्रह जॅक्सकाउंडे (जपानी अवकाश संस्था) सोपविण्यात आला होता. तर १७ एप्रिल रोजी अमेरिकेतून सिग्रस-१ अवकाशयानाच्या माध्यमातून तो आंतरराष्ट्रीय अवकाश स्थानकात पाठविण्यात आला होता.

बर्ड्स श्री प्रकल्प

- बर्ड्स प्रकल्प हे संयुक्त जागतिक बहुराष्ट्रीय बर्ड्स उपग्रह प्रकल्पाचे (Joint Global Multi-Nation Birds Satellite project) संक्षिप्त रूप आहे.
- अवकाशात आतापर्यंत एकही उपग्रह न सोडलेल्या जपानद्वारे समर्थित देशांसाठीचा हा एक उपग्रह प्रकल्प आहे.
- यात सहभागी राष्ट्रांसाठी पहिल्यांदाच उपग्रहाचे डिझाईन, निर्मिती, बांधणी, ऑपरेटिंग, चाचणी आणि प्रक्षेपण करून स्वदेशी अवकाश कार्यक्रम तयार करण्याच्या दृष्टीने ही पहिली पायरी आहे.
- जपानची क्युशू इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी या प्रकल्पाचे नेतृत्व करीत असून, यामध्ये श्रीलंका, नेपाळ आणि जपानच्या विद्यार्थ्यांचा समावेश आहे.

आयआरएसडीसीचा फ्रेंच रेल्वे आणि एफएडीबरोबर त्रिपक्षीय करार

- भारतीय रेल्वे स्थानक विकास महामंडळाने (IRSDC) फ्रेंच रेल्वे व एफएडी या फ्रेंच विकास संस्थेबरोबर त्रिपक्षीय करार केला आहे.
- या कराराअंतर्गत एफएडी ही संस्था भारतीय रेल्वे स्थानक विकास महामंडळाच्या रेल्वे स्थानकांच्या विकासासाठी ७ लाख युरोपर्यंत सहाय्य उपलब्ध करून देणार आहे.
- भारतीय रेल्वेची रेल्वे स्थानकांच्या विकासासाठी असलेली भारतीय रेल्वे स्थानक विकास महामंडळ ही संस्था या सहाय्याचा उपयोग आवश्यक तंत्रज्ञान विकासासाठी करणार आहे.
- भारत आणि फ्रान्स दरम्यान रेल्वे क्षेत्रात दीर्घकालीन दृढ संबंध आहेत. या करारामुळे भारताला आपली स्थानके जागतिक दर्जाची बनवण्यात मदत मिळेल.

मॉरिटानियामध्ये प्रथमच घेतल्या गेल्या निवडणुका

- उत्तर-पश्चिम आफ्रिकन देश मॉरिटानियामध्ये गेल्या ६० वर्षांमध्ये प्रथमच निवडणुका घेतल्या गेल्या आहेत. ६० वर्षांपूर्वी मॉरिटानियाने फ्रान्सकडून स्वातंत्र्य मिळविले होते. स्वातंत्र्यापासून या देशामध्ये अनिवाचीत लष्कराची सत्ता आहे.
- २००८ मध्ये राष्ट्रपती मोहम्मद ओउल्द अब्देल अजीज यांनी लष्करी सत्तापालटानंतर सत्ता मिळविली होती. त्यांनी आता सत्ता सोडण्याचा निर्णय घेतला आहे.

- त्यांच्या उत्तराधिकार्याची निवड लोकशाही पद्धतीने केली जाणार आहे. त्यासाठी निवडणुका घेण्यात आल्या आहेत.
- पण आंतरराष्ट्रीय निरीक्षक नसल्यामुळे आणि मतदान पत्रिका छापणाऱ्या कंपनीचे सत्ताधारी पक्षाशी असलेल्या संबंधामुळे या निवडणुकांवर टीका केली जात आहे.

मॉरिटानिया

- मॉरिटानियाचे अधिकृत नाव मॉरिटानियाचे इस्लामिक प्रजासत्ताक असे आहे. हा देश आफ्रिकेत अटलांटिक महासागराजवळ स्थित आहे.
- त्याचे क्षेत्रफळ १०.३० लाख चौरस किलोमीटर असून, लोकसंख्या ४.३ दशलक्षपेक्षा अधिक आहे.
- २८ नोव्हेंबर १९६० रोजी या देशाने फ्रान्सकडून स्वातंत्र्य मिळविले होते. मॉरिटानियाची राजधानी नोकचोट येथे स्थित आहे.

जागतिक आरोग्य संघटनेचे AWaRe नावाचे टूल

- जागतिक आरोग्य संघटनेने (WHO) जगभरातील सरकारांना AWaRe (Access, Watch and Reserve) नामक आपले नवीन ऑनलाइन टूल वापरण्याचे आवाहन करण्यासाठी जागतिक मोहिमेची सुरुवात केली आहे
- या टूलचा उद्देश विविध देशांमधील धोरण निर्मात्यांना व आरोग्य कर्मचाऱ्यांना प्रतिजैविक प्रतिरोधकांचा प्रसार, प्रतिकूल घटना आणि खर्च कमी करण्यास मार्गदर्शन करणे आहे.
- प्रतिजैविक प्रतिरोधक, प्रतिजैविकांशी संबंधित प्रतिकूल घटना यांचा प्रसार कमी करण्यासाठी तसेच उपभोक्त्यांसाठी प्रतिजैविकांचा वापर सुरक्षित, किफायतशीर व अधिक प्रभावी करण्यासाठी WHOने हे टूल विकसित केले आहे.
- WHOच्या सल्लागारांनी AWaRe पद्धतीचा अवलंब करण्याचा सल्ला दिला आहे, जो प्रतिजैविकांना ३ गटांमध्ये वर्गीकृत करतो:
  - ❖ Access: सर्वात सामान्य आणि गंभीर संक्रमणांसाठी वापरली जाणारी प्रतिजैविके.
  - ❖ Watch: अशी प्रतिजैविके जी आरोग्य सेवा प्रणालीमध्ये नेहमी उपलब्ध असावी.
  - ❖ Reserve: ज्यांचा वापर कमी प्रमाणात केला जाणे आणि केवळ शेवटचा उपाय म्हणून केला आवश्यक आहे.

या टूलची गरज काय?

- WHOच्या अंदाजानुसार, बहुतेक देशांमध्ये ५० टक्क्यांपेक्षा जास्त प्रतिजैविके, जी फक्त जीवाणूंच्या संसर्गाचा उपचार करतात, ती विषाणूंच्या उपचारांसाठी अयोग्यपणे वापरली जातात अथवा चुकीच्या प्रतिजैविकांची निवड केली जाते. ज्यामुळे प्रतिजैविक प्रतिरोधकाचा प्रसार होतो.
- तसेच, जेव्हा प्रतिजैविके प्रभावीपणे कार्य करणे थांबवितात तेव्हा उपचार अधिक महाग होतात आणि विकसनशील देशांच्या आधीच वाढलेल्या आरोग्य बजेटवर यामुळे आणखी ताण येऊ शकतो.
- ही मोहिम अँक्सेस श्रेणीतील प्रतिजैविकांच्या जागतिक वापराचे प्रमाण कमीतकमी ६० टक्क्यांपर्यंत वाढवण्याचा आणि वॉच व रिझर्व्ह या जोखीम असलेल्या श्रेणीतील प्रतिजैविकांचा वापर कमी करण्याचा प्रयत्न करेल.
- अँक्सेस श्रेणीतील प्रतिजैविके विशिष्ट सूक्ष्मजीवांना लक्ष्य करतात म्हणून त्यांच्या वापराने प्रतिरोधनाचा धोका कमी करते. याशिवाय त्यांची किंमतही कमी असते.

पाकिस्तान एफएटीएफच्या ग्रे लिस्टमध्ये कायम

- दहशतवाद्यांना होणारा वित्त पुरवठा रोखण्यात अपयशी ठरल्याने एफएटीएफने पाकिस्तानला ग्रे लिस्ट म्हणजेच संशयित देशांच्या यादीत कायम ठेवण्याचा निर्णय घेतला आहे. हा निर्णय या संघटनेच्या फ्लोरिडा येथील बैठकीत झाला.
- भारताने अनेकदा पाकिस्तानला काळ्या यादीत समाविष्ट करण्याची मागणी केली आहे, परंतु ती अद्याप मान्य झालेली नाही.
- पाकिस्तान ग्रे लिस्टमध्ये कायम राहिल्यामुळे त्याला आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी, जागतिक बँक, आशियाई विकास बँक इत्यादी आंतरराष्ट्रीय संस्थांकडून कर्जे प्राप्त करण्यास अडचणी येणार आहेत.

सौदी अरेबियाला एफएटीएफचे पूर्ण सदस्यत्व

- फायनान्शियल ऍक्शन टास्क फोर्स अर्थात एफएटीएफचे पूर्ण सदस्यत्व प्राप्त करणारा सौदी अरेबिया हा पहिलाच अरब देश ठरला आहे.
- अमेरिकेतील ऑरलँडो (फ्लोरिडा) येथे आयोजित एफएटीएफच्या वार्षिक बैठकीत सौदी अरेबियाला पूर्ण सदस्यत्व देण्याचा निर्णय घेण्यात आला.
- सौदी अरेबिया नोव्हेंबर २००४ पासून मध्य, पूर्व आणि उत्तर आफ्रिका (MENA) या संघटनेचा भाग आहे. ही संघटना एफएटीएफचे अंग आहे. २०१५ मध्ये सौदी अरेबियाला एफएटीएफने पर्यवेक्षक म्हणून आमंत्रित केले होते.

- एफएटीएफच्या सर्व नियमांचे काटेकोरपणे पालन केल्यामुळे सौदी अरेबियाला एफएटीएफचे पूर्ण सदस्यत्व देण्यात आले आहे.
- याच बैठकीमध्ये दहशतवाद्यांना होणारा वित्त पुरवठा रोखण्यात अपयशी ठरल्याने एफएटीएफने पाकिस्तानला ग्रे लिस्ट म्हणजेच संशयित देशांच्या यादीत कायम ठेवण्याचा निर्णय घेतला आहे.

फायनान्शियल ऍक्शन टास्क फोर्स (एफएटीएफ)

- ही मनी लॉडरिंगवरील एक आंतर-सरकारी संस्था आहे. तिची स्थापना १९८९मध्ये झाली.
- त्याचे मुख्यालय फ्रांसची राजधानी पॅरिसमध्ये स्थित आहे. सध्या मार्शल बिलिंगस्ली एफएटीएफचे अध्यक्ष आहेत.
- मनी लॉडरिंगचा सामना करण्यासाठी धोरणे आखणे, हा एफएटीएफच्या स्थापनेचा प्रारंभिक उद्देश होता. २००१मध्ये त्याच्या अधिकार क्षेत्रामध्ये दहशतवादी फंडिंगचादेखील समावेश करण्यात आला.
- एफएटीएफ मनी लॉडरिंग, दहशतवाद फंडिंग व आंतरराष्ट्रीय वित्तीय प्रणालीच्या संकटावरील एक वित्तीय पर्यवेक्षक संस्था आहे. या संस्थेच्या प्रतिवर्षी ३ बैठका होतात.
- संयुक्त राष्ट्राद्वारे प्रतिबंधित केलेल्या दहशतवादी संघटनांच्या निधीवर पूर्ण बंदी घालणे, हे या संस्थेचे मुख्य उद्दीष्ट आहे.
- सौदी अरेबियासह आता या संघटनेचे ३९ सदस्य देश असून, यामध्ये संयुक्त राष्ट्रांच्या सुरक्षा परिषदेच्या ५ स्थायी सदस्यांचाही (अमेरिका, चीन, रशिया, इंग्लंड, फ्रान्स) समावेश आहे.
- यापूर्वी इस्त्रायलला डिसेंबर २०१८ मध्ये या संघटनेचे पूर्ण सदस्यत्व प्राप्त झाले होते.

क्युरिऑसिटी रोव्हरने शोधला मंगळावर अतिविशाल मिथेन साठा

- अमेरिकन अंतराळ एजन्सी नासाच्या क्युरिऑसिटी बग्गीने (रोव्हर) मंगळावरील आतापर्यंतचा सर्वात मोठा मिथेन साठा शोधला आहे.
- नासाच्या मार्स एक्सप्लोरेशन कार्यक्रमातून वेळी क्युरिऑसिटीच्या चमूने यापूर्वी अनेकदा मिथेनचे साठे शोधले असले तरी यावेळी सापडलेला साठा अतिविशाल आहे.
- या साठ्याचे आकारमान २१ पार्ट्स पर बिलियन यूनिट्स बाय वॉल्यूम (पीपीबीडी) इतके आहे. १ पीपीबीडीचा अर्थ मंगळ ग्रहावरील वायूचे १ वॉल्यूम घेतल्यास त्यातील १ अब्जावा भाग मिथेन असेल.

हा शोध महत्त्वपूर्ण का?

- मिथेनचा इतका मोठा साठा सापडणे महत्त्वपूर्ण आहे कारण पृथ्वीवरील मिथेनचा एक महत्त्वाचा स्रोत सूक्ष्मजीव आहे.
- या शोधामुळे शास्त्रज्ञांना पृथ्वीबाहेरच्या जीवनाची शक्यता शोधण्यास मदत होणार आहे.
- समस्या: मंगळावरील मिथेनची निर्मिती खडक आणि पाणी यांच्या आंतरप्रक्रियेद्वारेही झाली असल्याची शक्यता आहे आणि मिथेनच्या मूळ स्रोताची माहिती शोधू शकतील अशी उपकरणे क्युरिऑसिटी रोव्हरमध्ये नाहीत.
- मागील काळातील अनेक शास्त्रज्ञांच्या संशोधनाद्वारे असे लक्षात आले आहे की, मंगळावरील मिथेनच्या प्रमाणात सतत घट व वृद्धी होत आहे. परंतु याचे कारण अजून स्पष्ट झाले नाही.

पुढील प्रवास

- क्युरिऑसिटी मोहिमेतील शास्त्रज्ञांना या माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी आणि मिथेनची अधिक निरीक्षणे करण्यासाठी वेळ लागणार आहे.
- याशिवाय इतर अंतराळ संस्थांशी (उदा. युरोपियन स्पेस एजन्सी (ईएसए) गॅस ट्रेस ऑर्बिटर) सहयोग करण्यासाठी देखील त्यांना वेळेची आवश्यकता आहे.
- मागील निरीक्षणे, सध्या हातात आलेली माहिती आणि इतर अंतराळ संस्थांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे वैज्ञानिकांना मंगळावरील मिथेनच्या स्रोताचा शोध घेण्यास मदत होईल.

क्युरिऑसिटी अंतराळयान

- क्युरिऑसिटी हे मंगळाच्या पृष्ठभागाचा अभ्यास करण्यासाठी नासाने २६ नोव्हेंबर २०११ रोजी पाठवलेल्या अंतराळयानाचे नाव आहे.
- यालाच 'मंगळ विज्ञान प्रयोगशाळा' किंवा 'मार्स सायन्स लॅबोरेटरी' ऊर्फ 'क्युरिऑसिटी' असे नाव देण्यात आले आहे.
- हे अंतराळयान अटलास व्ही-५४१च्या सहाय्याने मंगळावर पाठविण्यात आले. या अंतराळयानाला ६ ऑगस्ट २०१२ रोजी मंगळावरील 'गेल कुंड' नावाच्या भागात ते यशस्वीपणे उतरविण्यात आले.
- क्युरिऑसिटीमधील बग्गी अर्थात रोव्हर मंगळावर जमा केलेली माहिती नासाकडे पाठवित आहे.
- या बग्गीला ६ चाके आहेत. तिच्यावर अनेक वैज्ञानिक उपकरणे आहेत, कॅमेरे, हवामान तपासणी यंत्रे बसविण्यात आली आहेत.
- क्युरिऑसिटी रोव्हर लँड झाल्यापासून त्याचा नियोजित जीवनकाल सुरुवातीला मंगळावरील १ वर्ष (६८७ दिवस) निश्चित करण्यात आला होता.
- परंतु डिसेंबर २०१२मध्ये क्युरिऑसिटीची ही २ वर्षांची मोहीम अमर्याद काळासाठी वाढविण्यात आली आणि तेव्हापासून आजतागायत क्युरिऑसिटी रोव्हर मंगळावर कार्यरत आहे.

रशियाने युरोपियन संघाकडून होणाऱ्या अन्नपदार्थांच्या आयातीवरील बंदीमध्ये केली वाढ

- रशियामध्ये युरोपियन संघाकडून अन्नपदार्थ आयात करण्यावर लादलेल्या बंदीचा कालावधी २०२०च्या अखेरपर्यंत वाढविण्याच्या निर्णयावर रशियाचे अध्यक्ष व्लादिमिर पुतीन यांनी स्वाक्षरी केली आहे.
- यामुळे ३१ डिसेंबर २०२० पर्यंत रशियाद्वारे युरोपियन संघाकडून मांस, दुधाचे पदार्थ आणि इतर खाद्य पदार्थ आयात केले जाणार नाहीत.
- २०१४मध्ये रशियाने क्रिमियाचे केलेले अधिग्रहण आणि युक्रेनच्या फुटीरवाद्यांना दिलेला पाठींबा या कारणास्तव अमेरिका व इतर देशांनी रशियावर आंतरराष्ट्रीय निर्बंध लादले होते.
- या आंतरराष्ट्रीय निर्बंधाचा प्रतिकूल परिणाम रशियाच्या आर्थिक, ऊर्जा आणि संरक्षण क्षेत्रावर झाला होता.
- याला प्रत्युत्तर म्हणून रशियानेही ऑगस्ट २०१४ मध्ये युरोपियन संघ, अमेरिका व इतर देशांवर निर्बंध लादत, त्यांच्याकडून होणाऱ्या खाद्य पदार्थांच्या आयातीवर बंदी घातली होती.
- अलीकडेच २० जून २०१९ रोजी युरोपियन संघाने (युक्रेन वादावरून) रशियावरील आर्थिक निर्बंधांच्या कालावधीमध्ये आणखी ६ महिन्यांसाठी वाढ केली होती.

निर्बंधांचे परिणाम

- पश्चिमी राष्ट्रांचे आर्थिक निर्बंध आणि रशियाने स्वतःच्या आयातीवर लावलेले निर्बंध यामुळे रशियातील अन्नपदार्थांच्या किंमतीमध्ये वाढ झाली आहे.
- या निर्बंधांमुळे रशियाच्या अर्थव्यवस्थेचे ५० अब्ज डॉलर्सचे तर युरोपियन संघाच्या अर्थव्यवस्थेचे २४० अब्ज डॉलर्सचे नुकसान झाले आहे.
- रशियाने पश्चिमी देशांच्या निर्बंधाचा फायदा घेत आयातीवर बंदी घालून आता बहुतांश उत्पादने देशातच निर्माण करण्यास सुरुवात केली आहे.
- ज्या क्षेत्रात रशियाला अनुभव नाही, अशा क्षेत्रातही स्वदेशी उत्पादने निर्माण करण्यास सुरुवात केल्यामुळे आता त्याचा फायदा देशांतर्गत उत्पादकांना होत आहे.

कोका-कोला व मॅंगन्यु यांचा ऑलिम्पिक प्रायोजकत्वासाठी करार

- शीतपेये उत्पादक कंपनी कोका-कोला आणि चीनी डेअरी कंपनी मॅंगन्यु (Mengniu) २०२१ ते २०३२ दरम्यानच्या ऑलिम्पिक खेळांचे संयुक्त प्रायोजकत्व (पेय व डेअरी) घेण्यासाठी एका बहुवार्षिक जागतिक ऑलिम्पिक करारावर स्वाक्षरी केली आहे.
- आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समिती (आयओसी) अथवा या दोन्ही कंपन्यांनी (कोका-कोला व मॅंगन्यु) हा करार किती किंमतीमध्ये झाला, याचा खुलासा केलेला नाही.
- आयओसीच्या प्रस्तावित बैठकीच्या पार्श्वभूमीवर, हा करार आयओसीच्या लोडान (स्विट्झर्लंड) येथील मुख्यालयात करण्यात आला.
- या बैठकीमध्ये आयओसी २०२६च्या हिवाळी ऑलिम्पिक खेळांसाठी इटलीच्या मिलान व कोर्टिना आणि स्वीडनच्या स्टॉकहोम किंवा अरे यापैकी एकाची यजमान म्हणून निवड करणार आहे.
- हा करार जागतिक ऑलिम्पिक टॉप (TOP) प्रोग्राम अंतर्गत प्रथम संयुक्त भागीदारी आहे. टॉप (द ऑलिम्पिक पार्टनर्स) कार्यक्रम ऑलिम्पिक प्रायोजकतेचा उच्चतम स्तर आहे.
- हा कार्यक्रम निवडक गटांमधील जागतिक भागीदारांना उन्हाळी, हिवाळी आणि युवा ऑलिम्पिक खेळांसाठी श्रेणी-विशेष विपणन अधिकार देतो.
- प्रसिद्ध अमेरिकन नाममुद्रा आणि ऑलिम्पिकचा सर्वाधिक काळ प्रायोजक राहिलेली कोका-कोला कंपनी आणि मॅंगन्यु या चीनी कंपनीसोबतची ही भागीदारी ऑलिम्पिक तत्वांच्या जागतिक प्रसाराला नवा आयाम देईल.

ऑलिम्पिकचा सर्वाधिक काळ प्रायोजक

- कोका-कोलाने सर्वप्रथम १९२८साली ऑलिम्पिक खेळांचा प्रायोजक झाला, तेव्हापासून आजपर्यंत कोका-कोला ऑलिम्पिक खेळांचा प्रायोजक आहे.
- आता या नवीन करारामुळे, कोका-कोला येत्या ६ ऑलिम्पिक खेळांसाठी प्रायोजक असणार आहे. त्यामुळे कोका-कोला ऑलिम्पिकचा सर्वाधिक काळ प्रायोजक राहिलेला भागीदार ठरला आहे.

ऑलिम्पिकचे वेळापत्रक

- २०२२मध्ये होणारे उन्हाळी ऑलिम्पिक खेळ बीजिंग येथे होणार आहेत.
- त्यानंतर २०२४चे हिवाळी ऑलिम्पिक खेळ पॅरिस (फ्रान्स) येथे पार पडतील.
- २०२८च्या ऑलिम्पिक खेळांचे यजमानपद लॉस एंजेलिसला (अमेरिका) बहाल करण्यात आले आहे.

कतारकडून पाकिस्तानला ३ अब्ज डॉलर्सची आर्थिक मदत

- कतारचे आमिर शेख तमिम बिन हमाद यांच्या पाकिस्तान भेटीनंतर तेल-समृद्ध कतारने पाकिस्तानला आर्थिक संकटातून बाहेर पडण्यासाठी ३ अब्ज डॉलर्सची आर्थिक मदत दिली आहे.
- कतारच्या या आर्थिक मदतीची घोषणा कतारचे परराष्ट्र मंत्री शेख मोहम्मद बिन अब्दुलरहमान अल थानी यांनी केली.

- पाकिस्तानला भेट देणारे कतारचे आमिर शेख तमिम बिन हमद यांना पाकिस्तानने देशाचा सर्वोच्च निशान-ए-पाकिस्तान पुरस्कार देऊन गौरविले.
- या भेटीदरम्यान कतार आणि पाकिस्तानमध्ये व्यापार आणि अर्थव्यवस्थेमध्ये परस्पर सहकार्य करण्यावर सहमती झाली.
- याशिवाय दोन्ही देशांनी मनी लॉड्रिंग आणि दहशतवाद्यांना होणारा वित्तपुरवठा रोखण्यासाठी आर्थिक बुद्धिमत्तेचे आदानप्रदान करण्याच्या करारावर देखील स्वाक्ष्या केल्या.
- गेल्या ११ महिन्यांमध्ये पाकिस्तानला मदत करणारा कतार हा चौथा आखाती देश आहे. पाकिस्तानचे पंतप्रधान इम्रान खान सध्या पाकिस्तानला वाढत्या व्यापारतोलाच्या संकटातून बाहेर काढण्याचा प्रयत्न करीत आहेत.

पाकिस्तानला मिळालेले इतर सहाय्य

- चीनने पाकिस्तानला ठेवी आणि व्यावसायिक कर्जाच्या स्वरूपात ४.६ अब्ज डॉलर्सची मदत केली आहे.
- सौदी अरेबियाने पाकिस्तानला ३ अब्ज डॉलर्स रोख ठेवी आणि ३.२ अब्ज डॉलर्सचे खनिज तेल थकीत भरण्याच्या स्वरूपात प्रदान केले आहे.
- संयुक्त अरब अमिरातीनेही पाकिस्तानला २ अब्ज डॉलर्स रोख ठेवीच्या स्वरूपात दिले आहेत.
- आर्थिक संकटातून बाहेर पडण्यासाठी मे २०१९मध्ये पाकिस्तानने आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधीसोबत (IMF) ६ अब्ज डॉलर्सच्या प्राथमिक करार केला आहे.

युरोपच्या परिषदेने रशियाला पुन्हा दिला मतदानाचा अधिकार

- युरोपच्या परिषदेच्या स्ट्रासबर्ग (फ्रान्स) येथे आयोजित संसदीय सभेने ५ वर्षांपूर्वी रशियाचा काढून घेण्यात आलेला मतदानाचा अधिकार पुन्हा देण्याच्या बाजूने मतदान केले आहे.
- यासंबंधी झालेल्या मतदानामध्ये ११८ मते रशियाच्या बाजूने व ६२ मते रशियाच्या विरुद्ध पडली, तर १० मते तटस्थ राहिली. या मतदानाला युकेनचा तीव्र विरोध होता.
- या निर्णयामुळे आता रशिया युरोपच्या परिषदेच्या नव्या महासचिव पदासाठी होणाऱ्या निवडणुकीमध्ये सहभागी होऊ शकणार आहे.

पार्श्वभूमी

- २०१४मध्ये क्रिमियन द्वीपकल्पाच्या अवैध अधिग्रहणानंतर रशियाचा मतदानाचा अधिकार काढून घेण्यात आला होता.
- त्यानंतर रशियानेही प्रत्युत्तर म्हणून या परिषदेवर बहिष्कार घातला होता. तसेच २०१७ पासून रशियाने या परिषदेला आपला ३३ दशलक्ष युरो इतका वाटा देणेदेखील बंद केले होते.
- या परिषदेच्या नव्या महासचिव पदासाठीच्या निवडणुकीत भाग घेण्यास परवानगी न दिल्यास या परिषदेमधून कायमस्वरूपी बाहेर पडण्याची धमकी अलीकडेच रशियाने दिली होती.

युरोपची परिषद (Council of Europe)

- युरोपची परिषद ही युरोप खंडाची एक अग्रगण्य मानवाधिकार संघटना आहे, जिचा हेतू युरोपमध्ये मानवाधिकार, लोकशाही आणि कायद्याचे राज्य यांचे रक्षण करणे आहे.
- युरोपच्या परिषदेचा युरोपियन संघाशी (EU) अथवा युरोपियन संघाच्या युरोपियन परिषदेसोबत काहीही संबंध नाही.
- या संघटनेची स्थापना १९४९मध्ये करण्यात आली होती. तिचे मुख्यालय स्ट्रासबर्ग (फ्रान्स) येथे आहे.
- उद्दीष्ट: संघटनेच्या सदस्य राष्ट्रांमध्ये त्यांचा सामायिक ठेवा असलेल्या आदर्श व मूल्यांचे रक्षण करण्याच्या हेतूने आणि त्यांच्या आर्थिक व सामाजिक प्रगतीसाठी अधिक एकता प्राप्त करणे.
- सदस्य: या संघटनेचे एकूण ४७ देश सदस्य आहेत. (युरोपियन संघाच्या २८ सदस्यांसह).

नासाची ड्रॅगनफ्लाय मोहीमेची घोषणा

- अमेरिकन अंतराळ संस्था नासाने शनी ग्रहाचा सर्वात मोठा चंद्र 'टायटन'वर जीवनसृष्टीच्या उत्पत्तीची माहिती मिळविण्यासाठी ड्रॅगनफ्लाय ड्रोन हेलिकॉप्टर लॉंच करण्याची योजना जाहीर केली आहे.
- ही मोहीम जीवनसृष्टीच्या उत्पत्तीची शोध घेण्यासाठीच्या नासाच्या योजनेचा एक भाग आहे. यामध्ये टायटनवर नमुने गोळा केले जातील व या ग्रहाच्या विविध भागांचे निरीक्षण केले जाईल.
- २०२६मध्ये ड्रॅगनफ्लाय लॉंच केले जाईल आणि २०३४ साली ते आपल्या इच्छित स्थळी पोहोचेल.

ड्रॅगनफ्लाय ड्रोन

- हे रोटारक्राफ्ट टायटनवरील विविध ठिकाणी जाईल आणि पृथ्वी व टायटनवर समान असलेल्या प्रीबायोटिक रासायनिक प्रक्रियांचा शोध घेईल.
- वैज्ञानिक कार्यासाठी एखादे मल्टी-रोटर दुसऱ्या ग्रहावर पाठविण्याची नासाची ही पहिलीच वेळ असेल.
- या क्राफ्टमध्ये ८ रोटार असतील आणि ते एखाद्या मोठ्या ड्रोनप्रमाणे उड्डाण करेल. ते टायटनवरील वातावरणाचा (जे पृथ्वीच्या ४ पट अधिक घन आहे) लाभ घेत उड्डाण करेल.
- यामध्ये जीवावशी संबंधित रासायनिक पुरावे शोधण्यासाठी उपकरणे देखील असतील.

टायटनची निवड का?

- टायटन हा शनीचा सर्वात मोठा चंद्र आहे. पृथ्वीव्यतिरिक्त तो असे एकमेव खगोलीय वस्तू आहे जेथे आहे नद्या, तलाव आणि महासागर आहेत. त्यात पाण्याऐवजी मात्र मिथेन व इथेनसारखे हायड्रोकार्बन्स आहेत.
- पृथ्वीप्रमाणेच टायटनचे वातावरण देखील मुख्यत्वे नायट्रोजनचे बनले आहे, परंतु ते पृथ्वीपेक्षा चारपट घन आहे.
- सौरमालेमधील टायटन हा दुसरा सर्वात मोठा चंद्र आहे. यावर घन जल बर्फाचे आवरण आहे ज्याखाली मुख्यतः पाण्यापासून बनलेला महासागर आहे. तसेच येथे मिथेनचे ढग असून येथे मिथेनचा पाऊसही पडतो.
- वैज्ञानिकांना हा उपग्रह अनेक वर्षांपूर्वी असलेल्या पृथ्वीप्रमाणे असल्याची शक्यता वाटत आहे. त्यामुळे याद्वारे जीवनसृष्टीच्या उत्पत्तीची माहिती मिळण्याची शक्यता आहे.

प्युएर्तो विलियम्स ठरले जगातील सर्वात दक्षिणेकडील शहर

- प्युएर्तो विलियम्स हे जगातील सर्वात दक्षिणेकडील शहर ठरले आहे. यापूर्वी या शहराला गावाचा दर्जा होता, जो बदलून आता शहराचा करण्यात आला आहे.
- हे शहर दक्षिण अमेरिका खंडातील चिली देशाच्या नावारिनो बेटावर स्थित मुख्य शहर, बंदर आणि नौदल तळ आहे. या शहराची लोकसंख्या २८७४ आहे.
- यास शहराची स्थापना १९५३ मध्ये प्युएर्तो लुइझा म्हणून केली गेली होती. नंतर त्याचे नाव ब्रिटीश नागरिक जॉन विलियम्स विल्सन यांच्या नावावरून ठेवण्यात आले.
- यापूर्वी अर्जेन्टिनाचे उश्वाया हे शहर जगातील सगळ्यात दक्षिणेकडील शहर होते. परंतु आता प्युएर्तो विलियम्स या शहराने हा मान मिळविला आहे.

प्रादेशिक

कोल्हापुरी चप्पलेला मिळाला भौगोलिक संकेतांक

- अलीकडेच कोल्हापुरी चप्पलेला विशिष्ट भौगोलिक संकेतांक/उपदर्शन (जीआय टॅग) देण्यात आला. हा टॅग संयुक्तपणे महाराष्ट्र आणि कर्नाटकला दिला गेला आहे.
- कोल्हापुरी चप्पल जगप्रसिद्ध आहे. कोल्हापुरी चप्पल चामड्यांपासून बनविली जाते. ही चप्पल हाताने बनविली जाते.
- महाराष्ट्रातील कोल्हापूर, सांगली, सातारा आणि सोलापूर आणि कर्नाटकातील बेळगाव, बागलकोट, धारवाड, विजापूर या जिल्ह्यांसाठी हे भौगोलिक उपदर्शन मिळाले आहे.

वाद

- कोल्हापूर वगळता अन्य ठिकाणी लादलेला (कर्नाटक) भौगोलिक संकेतांक (जीआय टॅग) काढून घ्यावा अशी मागणी कोल्हापुरातील चप्पल उद्योजकांनी केली आहे.
- कारण त्यामुळे कोल्हापुरी चप्पलेच असलेल्या पुसला जाऊन निकृष्ट व बनावट दर्जाच्या चप्पला ग्राहकांच्या माथी मारल्या जातील, अशी भीती व्यक्त केली जात आहे.
- त्यामुळे कोल्हापुरी चप्पल ही कोल्हापुरात तयार झालेली असली पाहिजे, कर्नाटकात तयार होणाऱ्या चप्पलला कर्नाटकी चप्पल म्हणून मंजुरी द्या, अशी मागणी कोल्हापुरातील चप्पल उद्योजकांनी केली आहे.

भौगोलिक संकेतांक (जीआय)

- जीआय म्हणजे जिऑग्राफिकल इंडिकेशन अर्थात भौगोलिक संकेतांक. हा बौद्धिक संपदा विशेष अधिकार म्हणून ओळखला जातो.
- उत्पादनास स्वामित्व म्हणजेच कायदेशीर हक्क प्राप्त करून देण्यासाठी शासनातर्फे वैयक्तिक उत्पादनासाठी पेटंटची, तर सामूहिक उत्पादनासाठी भौगोलिक संकेतांक (जीआय)ची मान्यता दिली जाते.
- विशिष्ट भौगोलिक प्रदेशातली उत्पत्ती आणि त्यामुळे विशिष्ट गुणधर्म आणि लौकिक प्राप्त झालेल्या उत्पादनांना जीआय टॅग दिला जातो.
- यामुळे उत्पादनाला दर्जा आणि त्या भौगोलिक प्रदेशामुळे निर्माण झालेले वैशिष्ट्य यांची खात्री प्राप्त होते. ही मान्यता १० वर्षांपर्यंत वैध असते.
- एखादी संस्था, जात, जमात किंवा समूह काही विशिष्ट पदार्थाच्या निर्मितीसाठी जोडलेला असेल तर त्या समूहाला हा बौद्धिक संपदा भौगोलिक संकेतांक या नावाने मिळतो.
- या माध्यमातून या सलशित समूहाला आपला पदार्थ अथवा वस्तू राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत नेण्याची संधी मिळते.
- भौगोलिक संकेतांक नोंदणीचा कायदा भारतात प्रस्तावित केला गेला आणि प्रत्यक्षात २००१साली आला. विशिष्ट भागातून तयार होणाऱ्या विशेष पदार्थाला भौगोलिक संकेतांक कायद्यांतर्गत नोंद करता येते.
- जागतिक व्यापार संघटनेच्या (डब्ल्यूटीओ) बौद्धिक संपदा विषयक करारातून भारतात आलेल्या अनेक कायद्यांपैकी सदर भौगोलिक संकेतांक नोंदणी कायदा हा एक आहे.

- आजवर जगातील १६० देशांनी जीआयला मान्यता दिली आहे. हे संकेतांक मिळाल्यानंतर त्या त्या परिसरातील पिकांच्या गुणवैशिष्ट्यांवर शिक्कामोर्तब झाल्याचे मानले जाते.
- २००४ मध्ये दार्जीलिंग चहा या उत्पादनातला देशातला पहिला जीआय टॅग मिळाला. भारतात जीआय टॅग मिळालेली एकूण ३२५ उत्पादने आहेत.
- एकूण २६ जीआयसह महाराष्ट्र हे देशातील सर्वाधिक जीआय मिळविणारे राज्य आहे.
- शेतकरी, विणकर, कारागीर यांना उत्पन्नाची जोड मिळून दुर्गम भागातल्या ग्रामीण अर्थव्यवस्थांना जीआय उत्पादनामुळे लाभ होऊ शकतो.
- पारंपारिक पद्धतीद्वारे आपल्या ग्रामीण कारागीरांकडे एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे आगळे कौशल्य आणि कला येत असते, त्याला प्रोत्साहन देऊन या कलांचे जतनही आवश्यक आहे.
- जीआय मानांकनाचे फायदे
  - जागतिक बाजारात मुल्यवर्धी.
  - देशातील ब्रँड म्हणून ओळख.
  - देशांतर्गत बाजारातही योग्य भाव.
  - उत्पादनांना कायदेशीर संरक्षण मिळते.
  - उत्पादनांच्या निर्यातीला कायदेशीर संरक्षणाखाली चालना मिळते व उत्पादकांच्या आर्थिक समृद्धीला चालना मिळते.

जीआय आणि ट्रेडमार्क यातील फरक

- ट्रेडमार्क (व्यापारचिन्ह) हे व्यापारासंदर्भात वापरले जाणारे चिन्हांकन आहे. हे चिन्हांकन एका उद्योगाचा माल किंवा त्याची सेवा यांना इतर उद्योगांपासून वेगळे बनवते.
- मात्र जीआयचा वापर विशिष्ट भौगोलिक परिसरातील खास गुणधर्म असलेला माल ओळखण्यासाठी केला जातो.

औरंगाबादमध्ये सुरू झाले देशातील पहिले इल्युजन म्युझियम

- महात्मा गांधी मिशनच्या एपीजे अब्दुल कलाम खगोल अंतराळ विज्ञान केंद्र व क्लबच्या वतीने देशातील पहिले 'इल्युजन म्युझियम' (मयसभा) औरंगाबाद (महाराष्ट्र) येथे उभारण्यात आले आहे.
- हे संग्रहालय संस्थेचे सचिव अंकुशराव कदम यांच्या 'मामाचा गाव' या संकल्पनेतून तयार करण्यात आले आहे. या संग्रहालयाचे उद्घाटन १५ जून रोजी करण्यात आले.
- २ हजार चौरस फुटातील या संग्रहालयात १४ दालने व १० दृष्टीभ्रम करणाऱ्या चित्रांच्या माध्यमातून वैज्ञानिक रितीने भ्रमाचे विश्व निर्माण करण्यात आले आहे.
- येथे वैज्ञानिक दृष्टीकोन, भौतिकशास्त्राच्या नियमांना आव्हान देणारे प्रयोग तयार करण्यात आले आहेत. हे प्रयोग सर्वसामान्यांसाठी आकर्षक ठरणार आहेत.
- आभासी मुखवटा, फसवी प्रतिमा, गुरुत्वविरोधी दालन, सप्तरंगी सावली दालन, फिरणारे दालन, मुरीचे भ्रमीत विश्व, भ्रमिंत तबकड्या, प्रतिरूपे, विहिरीचा अमर्याद तळ, वैश्विक चक्र आदी विविध गोष्टी येथे पाहता येणार आहेत.

मराठा आरक्षण वैध पण प्रमाण कमी करा: मुंबई उच्च न्यायालय

- मुंबई उच्च न्यायालयाने महाराष्ट्रातील सरकारी नोकऱ्या आणि शिक्षण संस्थांमध्ये मराठा समाजाला आरक्षण देण्याच्या राज्य सरकारचा निर्णय कायम ठेवताना, हे आरक्षण घटनात्मकदृष्ट्या वैध असल्याचे मान्य केले आहे.
- परंतु मुंबई उच्च न्यायालयाने राज्याला मराठा आरक्षणाचे प्रमाण १६ टक्क्यांवरून कमी करून १२ ते १३ टक्के करण्याचा सल्ला दिला आहे.
- राज्य मागास वर्गीय आयोगाच्या शिफारसीला अनुसरून मुंबई उच्च न्यायालयाने आरक्षणाच्या कोट्यात घट करण्याचा सल्ला दिला आहे.
- राज्य सरकार 'सामाजिक आणि शैक्षणिकदृष्ट्या मागास' असा स्वतंत्र वर्ग तयार करून त्यास आरक्षण देऊ शकतो, असे उच्च न्यायालयाने स्पष्ट केले आहे.
- मराठा समाजाला १६ टक्के आरक्षण देण्याच्या महाराष्ट्र राज्य सरकारच्या निर्णयाविरोधात दाखल झालेल्या याचिकांवर सुनावणी करताना उच्च न्यायालयाने हा निर्णय दिला आहे.

पार्श्वभूमी

- ३० नोव्हेंबर २०१८ रोजी मराठा समाजाने राज्यभर केलेल्या आंदोलनानंतर राज्य सरकारने मराठा समाजाला सरकारी नोकऱ्या आणि शिक्षण संस्थांमध्ये १६ टक्के आरक्षण देणारा कायदा मंजूर केला होता.
- याबरोबरच मराठा समाज सामाजिक आणि शैक्षणिकदृष्ट्या मागास असल्याचे जाहीर करण्यात आले होते.
- सामाजिक आणि शैक्षणिकदृष्ट्या मागास मराठा समाजाला पुढे आणण्यासाठी हे आरक्षण देण्यात आल्याचे सांगत, राज्य सरकारने आपल्या निर्णयाची पाठराखण केली होती.

याचिका

- महाराष्ट्र सरकारच्या मराठा समाजाला आरक्षण देण्याच्या निर्णयाविरुद्ध अनेक याचिका दाखल करण्यात आल्या होत्या. त्यावर उच्च न्यायालयाने सुनावणी केली.
- यातील बहुतांश याचिकांमध्ये राज्य सरकारच्या या निर्णयामुळे, सर्वोच्च न्यायालयाने आपल्या एका आदेशाद्वारे राज्यासाठी घालून दिलेली कमाल ५० टक्के आरक्षणाची मर्यादा ओलांडली जात असल्याचा आरोप करण्यात आला होता.
- मराठा समाजाला दिलेल्या आरक्षणासंदर्भात सध्या राज्यात असलेल्या ५२ टक्के आरक्षणांमध्ये आणखी १६ टक्क्यांची भर पडून राज्यातील एकूण आरक्षणाचे प्रमाण ६८ टक्के होणार आहे.

आंध्रप्रदेश सरकारने सीबीआयवरील प्रवेशबंदी उठविली

- आंध्रप्रदेशचे माजी मुख्यमंत्री चंद्राबाबू नायडू यांनी केंद्रीय अन्वेषण विभागावर (सीबीआय) राज्यात धाडी टाकण्यास घातलेली बंदी राज्याचे नवनिर्वाचित मुख्यमंत्री जगनमोहन रेड्डी यांनी उठविण्याचा निर्णय घेतला आहे.
- आंध्रा सरकारने नव्यानेच काढलेल्या आदेशानुसार, चंद्राबाबू नायडू सरकारने ८ नोव्हेंबर २०१८ रोजी काढलेला आदेश रद्द करण्यात येत असल्याचे राज्य सरकारने स्पष्ट केले आहे.
- त्यामुळे आता सीबीआयला भ्रष्टाचाराच्या प्रकरणांची चौकशी करण्यासाठी आंध्रप्रदेशमध्ये जाण्याचे अधिकार मिळाले आहेत.
- चंद्राबाबू यांचे निकटवर्तीय असलेल्या अनेकांवर आयकर विभागाकडून छापेमारी करण्यात आली होती. याबाबतच्या तपासालाही गती मिळणार आहे.
- टीप: आंध्रप्रदेशचे मुख्यमंत्री जगनमोहन रेड्डी यांच्या वायएसआर कॉंग्रेस पक्षाने मे २०१९ मध्ये झालेल्या विधानसभा निवडणुकीमध्ये १७५ पैकी १५१ जागा जिंकत राज्यात एकहाती सत्ता मिळविली होती.

पार्श्वभूमी

- आंध्रप्रदेशला विशेष राज्याचा दर्जा मिळत नसल्यामुळे चंद्राबाबूंच्या तेलगु देसम पक्षाने (टीडीपी) भाजपप्रणित राष्ट्रीय लोकशाही आघाडीतून (एनडीए) बाहेर पडण्याचा निर्णय घेतला होता.
- त्यानंतर सीबीआयमधील अंतर्गत वाद समोर आल्यानंतर ८ नोव्हेंबर २०१८ रोजी टीडीपीचे तत्कालीन मुख्यमंत्री चंद्राबाबू नायडू यांनी सीबीआयवर आंध्र प्रदेशात छापे टाकण्यास तसेच एखाद्या प्रकरणाचा तपास करण्यावर बंदी घातली होती.
- केंद्रातील नरेंद्र मोदी सरकार सीबीआयचा वापर राजकीय फायद्यासाठी करत असल्याचा आरोप त्यांनी केला होता.
- या संस्थेला एका करारानुसार राज्यांची परवानगी न घेता धाडी टाकण्याची परवानगी देण्यात आली होती. हा करारच तत्कालीन नायडू सरकारने मागे घेतला होता.
- यानंतर पश्चिम बंगालमध्ये मुख्यमंत्री ममता बॅनर्जी आणि छत्तीसगड राज्यानेही नायडू यांच्या पावलावर पाऊल ठेवत सीबीआयला राज्यात प्रवेश करण्यास बंदी घातली होती.

केंद्रीय अन्वेषण विभाग

- CBI: Central Bureau of Investigation
- स्थापना: १ एप्रिल १९६३
- मुख्यालय: नवी दिल्ली
- ही भारत सरकारचे विशेष पोलिस आस्थापना, गुन्हे अन्वेषण विभाग व गुप्तहेर खाते आहे.
- ती राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर होणाऱ्या गुन्हांचा (हत्या, घोटाळा आणि भ्रष्टाचार) तपास भारत सरकारतर्फे करते.
- सीबीआयची स्थापना १९४१मध्ये करण्यात आली होती पण याला एप्रिल १९६३ला सेन्ट्रल ब्युरो ऑफ इन्वेस्टीगेशन हे नाव देण्यात आले.
- भारत सरकार राज्य सरकारच्या संमतीने सीबीआयला राज्यातील प्रकरणांच्या चौकशीचे आदेश देते.
- शिवाय, सर्वोच्च आणि उच्च न्यायालय राज्य सरकारच्या सहमतीशिवाय कुठल्याही राज्यात अपराधीक प्रकरणाच्या चौकशीचे आदेश सीबीआयला देऊ शकते.

दिल्ली विशेष पोलिस स्थापना अधिनियम १९४६

- दिल्ली विशेष पोलिस स्थापना कायद्याद्वारे केंद्रीय अन्वेषण विभागाला (सीबीआय) प्रकरणांची तपासणी करण्याचे अधिकार देण्यात आले आहेत.
- केंद्र सरकारद्वारे निर्दिष्ट केलेल्या एखाद्या गुन्हाची तपासणी करण्यासाठी विशेष पोलिस दल पुरविण्याची तरतूद या कायद्यात आहे.
- दिल्ली विशेष पोलिस स्थापना अधिनियम १९४६मधील कलम ६ सीबीआयला राज्यांमध्ये आपल्या तपासणीच्या अधिकारांच्या वापर करण्यासाठी राज्यांची संमती प्रदान करते.
- आंध्रप्रदेश, पश्चिम बंगाल आणि छत्तीसगड सरकारने सीबीआयला दिलेली ही संमती मागे घेण्यासाठी दिल्ली विशेष पोलिस स्थापना कायद्यातील कलम ६ मागे घेतले होते.

आंध्रप्रदेश सरकारमध्ये ५ उपमुख्यमंत्री

- आंध्रप्रदेश विधानसभा निवडणुकीत तेलुगू देसम पक्षाचा दणदणीत पराभव करून सत्तेवर आलेल्या वायएसआर काँग्रेसच्या जगन मोहन रेड्डी सरकारने सत्ता स्थापनेचा नवा पॅटर्न आणला आहे.
- राज्यातील सर्वच घटकांना मंत्रिमंडळात प्रतिनिधित्व मिळावे, या उद्देशाने आपल्या सरकारमध्ये ५ उपमुख्यमंत्रिपदे निर्माण करण्याचा निर्णय जगन मोहन यांनी घेतला आहे.
- हे ५ उपमुख्यमंत्री अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्ग, अल्पसंख्याक आणि कपू समाजाचे प्रतिनिधित्व करणार आहेत.
- एखाद्या राज्याच्या मंत्रिमंडळात ५ उपमुख्यमंत्री असण्याचा देशाच्या इतिहासातील हा पहिलाच प्रयोग ठरणार आहे. सत्तासमतेला राखण्यासाठी राज्य मंत्रिमंडळात २ उपमुख्यमंत्र्यांचा प्रयोग आजवर अनेक राज्यांनी केला आहे.
- आंध्र प्रदेशच्या या आधीच्या सरकारमध्ये चंद्राबाबू नायडू यांनी मागासवर्गीय व कापू समाजाला प्रतिनिधित्व म्हणून २ उपमुख्यमंत्री नेमले होते.
- रोचक तथ्य: जगन मोहन रेड्डी यांनी राज्याच्या गृहमंत्रीपदाची जबाबदारी दलित महिला आमदार मेखाथोटी सुचरिता यांच्याकडे सोपविली असून, तेलंगना राज्य वेगळे झाल्यानंतर त्या आंध्र प्रदेशच्या पहिल्या महिला गृहमंत्री ठरल्या आहेत.

आंध्रप्रदेश विधानसभा निवडणुका २०१९

- मे २०१९मध्ये आंध्रप्रदेशचे विभाजन झाल्यानंतर पहिल्यांदा झालेल्या विधानसभा निवडणुकीत १७५ जागांपैकी जगनमोहन रेड्डी यांच्या नेतृत्वाखालील वायएसआर काँग्रेसने १५१ जागा मिळविल्या.
- विद्यमान मुख्यमंत्री चंद्राबाबू नायडू यांच्या तेलुगू देसम पक्षाला २३ तर पवन कल्याण यांच्या जनसेना पक्षाला १ जागा मिळाली. विशेष म्हणजे काँग्रेस, भाजपला आंध्रप्रदेशमध्ये एकही जागा मिळाली नाही.
- आंध्रप्रदेशला जगनमोहन रेड्डी यांच्या रुपात नवा मुख्यमंत्री लाभला असून, ते आंध्रप्रदेशचे सर्वात लोकप्रिय मुख्यमंत्र्यांपैकी एक वायएस राजशेखर रेड्डी यांचे पुत्र आहेत.

मध्य प्रदेशमध्ये ओबीसीला २७ टक्के आरक्षण

- मध्य प्रदेश राज्य सरकारने अलीकडेच इतर मागासवर्गीयांसाठीचे (ओबीसी) आरक्षण १४ टक्क्यांवरून वाढवून २७ टक्के करण्याचा निर्णय घेतला आहे.
- यासंबंधीचे विधेयक मध्य प्रदेश राज्य विधानसभेच्या पावसाळी अधिवेशनामध्ये मंजुरीसाठी सादर केले जाणार आहे.
- या नवीन आरक्षणांनुसार, मध्य प्रदेशमध्ये एकूण आरक्षण आता ६३ टक्के झाले आहे. तर, सर्वोच्च न्यायालयानुसार आरक्षणाची कमाल मर्यादा ५० टक्के आहे.
- मध्य प्रदेश सरकारचा हा निर्णय अंमलात आणला गेला तर मध्यप्रदेश ही देशातील एकमात्र राज्य बनेल जिथे इतर मागासवर्गीयांसाठी २७ टक्के आरक्षण असेल.
- यापूर्वी, मध्य प्रदेश सरकारने ९ मार्च रोजी अध्यादेश जारी करताना कोटा लागू करण्याचा प्रयत्न केला होता परंतु मध्य प्रदेश उच्च न्यायालयाने १९ मार्च रोजी अध्यादेशावर स्थगिती आणली होती.

मध्य प्रदेशातल्या बांचा गाव देशातील पहिलेच सौर-स्वयंपाकघर गाव

- मध्य प्रदेशातील बैतूल जिल्ह्यातील बांचा गाव हे जगातील पहिले असे गाव आहे जेथील सर्व ७४ घरांमध्ये सौर-विद्युत चुलीवर अन्न शिजवले जाते.
- आयआयटी मुंबईच्या टीमने बांचा गावासाठी पहिल्यांदा खास प्रकारच्या सौर-विद्युत चुलीची निर्मिती केली आहे. त्यामुळे अन्न शिजवण्यासाठी येथील गावकऱ्यांना आता झाडे कापावी लागत नाहीत.
- या गावातील सर्वच महिला सौरऊर्जेवर चालणाऱ्या चुलीवर जेवण बनवतात. यामुळे पर्यावरण रक्षणाबरोबरच या महिलांना धुरापासून मुक्ती मिळाली आहे.
- लाकूड जाळून अन्न शिजवल्याने निर्माण होणाऱ्या धुरामुळे लोकांच्या आरोग्यावर विपरीत परिणाम होत असतो. सौरऊर्जेवर चालणाऱ्या या चुलीमुळे लोकांच्या आरोग्याचे रक्षण होत आहे.
- गावांमध्ये सौर ऊर्जेला चालना देण्यासाठी सरकारने स्पर्धा आयोजित केली होती. यामध्ये आयआयटी मुंबईच्या विद्यार्थ्यांनी सौर ऊर्जेवर चालणाऱ्या चुलीचे मॉडेल तयार केले होते.
- या प्रत्येक उपकरणासाठी ८० हजार रुपये खर्च आहे. जर चुलीची संख्या जास्त असेल तर हा खर्च ३५ ते ६० हजार रुपयांपर्यंत कमी होऊ शकतो.
- या उपकरणावर ५ जणांसाठी तीन वेळचे जेवण, चहा आणि नाष्टा बॅकअप ऊर्जेने बनू शकतो. दिवसा हेच जेवण थेट सौरऊर्जेच्या माध्यमातून बनवता येते. त्याच्याच जोडीला ऊर्जाही साठवता येते.

गुजरातमध्ये भारतातील पहिले डायनासोर संग्रहालय

- गुजरातचे मुख्यमंत्री विजय रुपानी यांनी गुजरातच्या महिसागर जिल्ह्यातील रयौली गावामध्ये भारतातील पहिल्या डायनासोर संग्रहालय आणि जीवाश्म (फॉसिल) पार्कचे उद्घाटन केले.
- रयौली गाव जगातील दुसऱ्या क्रमांकाचे सर्वात मोठे डायनासोर हॅचरी म्हणून प्रसिद्ध आहे. येथे जवळपास १० हजार डायनासोरची अंडी सापडली होती.

- तसेच हे गाव जगातील तिसरे सर्वात मोठे जीवाश्म (फॉसिल) साइट म्हणूनही प्रसिद्ध आहे. हे ठिकाण आणि याच्या आजूबाजूची इतर ठिकाणे डायनासोरचे निवासस्थान असल्याचे मानले जाते.
- या संग्रहालयांमध्ये डायनासोरच्या जवळपास ५० प्रतिमा आहेत. येथे ३-डी प्रोजेक्शनदेखील असणार आहेत. याशिवाय येथे ३६० डिग्री वर्च्युअल रिव्ह्यू प्रेझेंटेशन, गेमिंग कंसोल, इंटरॅक्टिव्ह क्विझ आणि इतर अनेक सुविधा असतील.

अहमदाबाद आणि कोबे शहरांमध्ये सिस्टर सिटी पार्टनरशिपसाठी करार

- अहमदाबाद आणि जपानचे कोबे हे शहर यांच्यादरम्यान सिस्टर सिटी पार्टनरशिपसाठी LoIचे (लेटर ऑफ इंटेंट) आदान-प्रदान करण्यात आले आहे. यामुळे दोन्ही शहरांतील आर्थिक आणि सांस्कृतिक संबंध मजबूत होतील.
- हा आदान-प्रदान भारतीय पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या उपस्थितीत करण्यात आला, याप्रसंगी मोदींनी कोबे येथील भारतीय जनसमुदायाला संबोधित केले.

पार्श्वभूमी

- नोव्हेंबर २०१६ मध्ये भारतीय पंतप्रधान नरेंद्र मोदी आणि जपानी पंतप्रधान शिन्जो आबे यांनी गुजरात आणि जपानच्या ह्योगो प्रीफेक्चरसाठी सिस्टर स्टेट करारावर स्वाक्षरी केली होती.
- ह्योगो प्रीफेक्चर हे राज्य जपानच्या होन्शू या मुख्य बेटावर वसलेले आहे आणि कोबे ह्योगोची राजधानी आहे. त्या भेटीदरम्यान पंतप्रधान मोदी कोबे येथील बुलेट ट्रेन प्रकल्पालाही भेट दिली होती.
- या कराराचा उद्देश शिक्षण, संस्कृती, व्यापार, पर्यावरण संरक्षण आणि आपत्ती व्यवस्थापन क्षेत्रात गुजरात आणि ह्योगो दरम्यान सहकार्य वाढविणे आहे.

सिस्टर सिटी म्हणजे काय?

- हा दोन देश, शहरे, प्रांतांमध्ये किंवा क्षेत्रांमध्ये कायदेशीर आणि सामाजिक करार आहे, ज्याचा उद्देश सांस्कृतिक आणि व्यावसायिक संबंधांना प्रोत्साहन देणे आहे.
- द्वितीय विश्वयुद्धानंतर शांततापूर्ण सहअस्तित्वासाठी ही योजना सुरू करण्यात आली होती.
- परराष्ट्र धोरणामध्ये दोन देशांमधील धोरणात्मक संबंध मजबूत करण्यासाठी सिस्टर सिटीची संकल्पना महत्त्वपूर्ण मानली जाते.
- भारताने आतापर्यंत चीन, ऑस्ट्रेलिया, अमेरिका, दक्षिण कोरिया, रशिया, कॅनडा, जर्मनी, बेलारूस, मॉरीशस, हंगेरी, जॉर्डन, बांगलादेश, लिथुआनिया आणि पोर्तुगाल या देशांसह सिस्टर सिटी करार केले आहेत.

भारत-जपान संबंध

- भारत आणि जपान वेगवेगळ्या क्षेत्रात आणि प्रकल्पांमध्ये एकत्र काम करत आहेत. जपानमध्ये भारतीय वंशाचे अनेक लोक कार्य करीत आहेत. भारत आणि जपान एकत्रितपणे बुलेट ट्रेनही विकसित करीत आहेत.
- जपानच्या मदतीने मुंबई आणि अहमदाबाद दरम्यान भारतातील पहिली बुलेट ट्रेन सुरू केली जाणार आहे. या महत्वाकांक्षी प्रकल्पाचा पहिला भाग २०२२मध्ये पूर्ण होईल.

हिमाचल प्रदेशने ट्रेकर्सला जीपीएस उपकरण सोबत ठेवणे अनिवार्य केले

- हिमाचल प्रदेश सरकारने ट्रेकिंगला जाताना ट्रेकर्ससाठी सोबत जीपीएस उपकरण घेऊन जाणे अनिवार्य केले आहे, यामुळे कोणत्याही प्रतिकूल परिस्थितीमध्ये त्यांना मदत होईल.
- मान्सूनच्या आगमनाच्या तयारीची समीक्षा करण्यासाठी झालेल्या बैठकीमध्ये हा निर्णय घेण्यात आला आहे. अतिरिक्त मुख्य सचिव आणि हिमाचल प्रदेशचे मुख्यमंत्री जयराम ठाकूर यांचे मुख्य सचिव श्रीकांत बल्दी यांनी या बैठकीचे अध्यक्षपद भूषविले.
- हिमाचल प्रदेशात नैसर्गिक आपत्तीची शक्यता जास्त आहे, म्हणूनच या राज्यात हवामानासंबंधी माहितीचे प्रसारण आणि त्वरित चेतावणी व्यवस्था स्थापन करणे आवश्यक आहे. वाईट हवामानात ट्रेकिंग आणि प्रवास इत्यादींवर बंदी घालणे देखील आवश्यक आहे.
- ट्रेकर्सला सोबत जीपीएस उपकरण घेऊन जाणे अनिवार्य केल्यामुळे संकटाच्या काळात त्यांचे स्थान शोधण्यासाठी व त्यांना आवश्यक ती मदत पुरविण्यास मदत होणार आहे.
- येत्या काळात कुलू जिल्ह्यातील डलहौसी शहरात त्वरित चेतावणी व्यवस्था स्थापन केली जाणार आहे. तसेच मंडी आणि रामपूर शहरात राष्ट्रीय आपत्ती प्रतिसाद दलाचा (NDRF) बचाव व मदतीसाठीचा तळ उभारण्यात येणार आहे.
- एनडीआरएफ हे आपत्तीदरम्यान त्वरित कारवाई करणारे दल आहे. याची स्थापना २००६मध्ये आपत्ती व्यवस्थापन कायदा, २००५द्वारे करण्यात आली.
- एनडीआरएफचे मुख्यालय नवी दिल्ली येथे आहे. हे दल केंद्रीय गृह मंत्रालयाच्या अंतर्गत कार्य करते. सध्या एनडीआरएफच्या १२ बटालियन देशाच्या वेगवेगळ्या भागात तैनात करण्यात आल्या आहेत.

बिहारमध्ये वृक्षतोडीवर बंदी

- बिहार सरकारने नुकतीच राज्याच्या विविध शहरांतील झाडे तोडण्यावर बंदी घातली आहे, याचे कारण वाढते प्रदूषण आणि वाढती उष्णतेची लाट आहे.
- बिहारमधील अनेक मोठी शहरे जगातील सर्वाधिक प्रदूषित शहरांची यादीमध्ये आहेत. पटना (७ व्या स्थानी), मुझफ्फरपूर (१३ व्या स्थानी), गया (१८ व्या स्थानी) आणि भागलपूर या शहरांमध्ये प्रदूषण एक मोठी समस्या आहे.
- वृक्षतोडीवर प्रतिबंध करण्याचा विद्यमान आदेश वन संवर्धन कायदा १९८० अंतर्गत जारी करण्यात आला आहे.
- सध्या बिहारमध्ये झाडांच्या सुरक्षेसाठी कोणताही कायदा नाही, त्यामुळे सध्या येथील लोक मोठ्या प्रमाणावर आपली खाजगी झाडे कपात आहेत.
- या कायद्याने केवळ सरकारी मालकीच्या जमिनीवरील झाडे तोडण्यास बंदी करण्यात आली आहे, आपल्या खाजगी मालकीच्या जमिनीवरील झाडांसाठी हा कायदा लागू नाही.
- त्यामुळे सरकारच्या एखाद्या विकास प्रकल्पासाठी झाडे तोडण्याची आवश्यकता असल्यास, तो प्रकल्प दुसऱ्या ठिकाणी स्थानांतरीत करावा लागेल.
- विकास कार्यासाठी झाडे तोडण्याचे आदेश आता रद्द करण्यात आले आहेत. अभियंत्यांनाही झाडे न तोडण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत.
- गेल्या २.५ वर्षांत पटनामधील बेली रोडच्या बांधकामासाठी आतापर्यंत २२०० पेक्षा जास्त झाडे कापली गेली आहेत.
- सध्याच्या सरकारने वन आच्छादन १७ टक्क्यांपर्यंत वाढविण्याचे लक्ष्य ठेवले आहे. बिहार 'ग्रीन मिशन' अंतर्गत वन आच्छादन ७ टक्क्यांवरून १५ टक्क्यांपर्यंत वाढविण्यात यशस्वी ठरला आहे.

वन संरक्षण कायदा १९८०

- वन संवर्धन कायदा १९८० भारतीय संसदेने पारित केला होता, याचा उद्देश जंगलाची सुरक्षा सुनिश्चित करण्याचा आहे.
- या कायद्यानुसार, वनांसाठीची जमीन वनांव्यतिरिक्त इतर कार्यासाठी वापरण्याकरिता केंद्र सरकारची परवानगी आवश्यक आहे.
- जम्मू काश्मीर वगळता सर्व भारतासाठी हा कायदा लागू आहे.

जपानकडून मणिपुरला शांती संग्रहालयाची भेट

- जपानने भारताचे ईशान्येकडील राज्य असलेल्या मणिपुरला 'इंफाळच्या लढाई'शी संबंधित शांती संग्रहालय भेट म्हणून दिले आहे. इंफाळची लढाई दुसऱ्या महायुद्धातील सर्वात घनघोर लढाई होती.
- या 'इंफाळ शांती संग्रहालया'चे उद्घाटन इंफाळच्या लढाईच्या ७५ व्या वर्धापन दिनाच्या पार्श्वभूमीवर करण्यात आले.
- इंफाळ शांती संग्रहालयाचे उद्घाटन रेड हिल येथे करण्यात आले, जे मणिपूरची राजधानी इंफाळच्या नैऋत्येस सुमारे २० किमी अंतरावर आहे.
- या संग्रहालयासाठी जपानच्या गैर-लाभकारी खाजगी अनुदान देणारी संस्था 'निप्पोन फाऊंडेशन'द्वारे निधी देण्यात आला आहे.
- या संग्रहालयात इंफाळच्या लढाईनंतर जपानमध्ये सुखरूप परतलेल्या जपानी सैनिकांच्या डायन्या आणि इतर संबंधित वस्तू ठेवण्यात आल्या आहेत.
- जपानचे पंतप्रधान शिंजो आबे यांच्या हस्ताक्षरात लिहिलेले 'हेईवा' (अर्थ जपानी भाषेत शांतता) हे हस्तलिखित या संग्रहालयाच्या ठळक वैशिष्ट्यांपैकी एक आहे.

रेड हिल का?

- कोहिमा आणि इंफाळ क्षेत्रात ब्रिटीशांच्या नेतृत्वाखालील सैन्यासोबत झालेल्या या इंफाळच्या लढाईत सुभाषचंद्र बोस यांच्या आज्ञाद हिंद सेनेच्या बाजूने लढणारे सुमारे ७० हजार जपानी सैनिक शहीद झाले.
- मार्च-जून १९४४ दरम्यान झालेल्या या लढाईचा शेवटचा टप्पा इंफाळमधील रेड हिल येथे लढला गेला.
- १९९४ साली या लढाईला ५० वर्षे पूर्ण झाल्याच्या पार्श्वभूमीवर रेड हिल येथे जपानी युद्ध स्मारकही बांधण्यात आले होते.
- त्यामुळेच हे शांती संग्रहालय बांधण्याकरिता रेड हिल या जागेची निवड करण्यात आली आहे.

या संग्रहालयाचे महत्व

- इंफाळ शांती संग्रहालय हे जपान व ब्रिटन आणि भारत व ब्रिटन यांच्यातील सलोख्याचे द्योतक आहे.
- तसेच हे संग्रहालय एका दुःखद लढाईची आठवण करून देत राहील आणि शांततापूर्ण जगासाठी आपल्याला भूतकाळातील चुकांमधून शिकण्याची गरज असल्याचा संदेश देईल.

इंफाळची लढाई

- इंफाळची लढाई ही मार्च ते जुलै १९४४ दरम्यान भारताच्या मणिपूर राज्यातील इंफाळ शहराच्या आसपास लढली गेलेली लढाई होती.
- दुसऱ्या महायुद्धाच्या ऐन मध्यात घडलेल्या या लढाईत ब्रिटिश नेतृत्वाखालील भारतीय सेनेने जपान व जपानकडून लढणाऱ्या आज्ञाद हिंद फौजेचा सडकून पराभव केला.

- कोहिमाची लढाई (जिची तुलना अनेकदा स्टालिनग्राडच्या वेढ्याशी करण्यात येते) व या लढाईनंतर जपानी सैन्याने भारतावर चाल करून येण्याची योजना आखडती घेतली व परत ब्रम्हदेश (सध्याचा म्यानमार) व सिंगापूरकडे माघार घेतली.
- इंफाळ आणि कोहिमा येथे जपानला त्यावेळच्या त्यांच्या सर्वात मोठ्या पराभवाचा सामना करावा लागला. त्यांचे नेक सैनिक या लढाईत मारले गेले.

ओडिशाने तयार केला पुराच्या धोक्याची माहिती देणारा नकाशासंग्रह

- अलीकडेच ओडिशाने पुराच्या धोक्याविषयी माहिती देण्यासाठी अभिनव नकाशासंग्रह (ॲटलस) तयार केला आहे. हा नकाशासंग्रह उपग्रहांद्वारे घेण्यात आलेल्या छायाचित्रांच्या आधारे तयार करण्यात आला आहे.
- या ॲटलसच्या मदतीने ओडिशाला पूर व्यवस्थापन प्रभावीपणे करण्यास मदत होणार आहे. ओडिशाचे मुख्यमंत्री नवीन पटनायक यांनी राज्यस्तरीय नैसर्गिक आपत्ती बैठकीत हा ॲटलस सादर केला.
- धोरण निर्मित, योजना निर्मित आणि नागरी समाज गटांसाठी हा ॲटलस माहितीचा उपयुक्त स्रोत म्हणून काम करेल.
- २००९ ते २०१८ पर्यंतच्या १८ वर्षांच्या कालावधीत आलेल्या पुरांच्या उपग्रहांद्वारे घेण्यात आलेल्या छायाचित्रांच्या आधारे हा ॲटलस तयार करण्यात आला आहे.
- ओडिशातील महानदी, सुवर्णरेखा, ब्राह्मणी, वैतरणी व रुशिकुल्या या प्रमुख नद्या आहे. ओडीशामध्ये दरवर्षी या नद्यांना मोठ्या प्रमाणात पूर येतात. मात्र महानदी, सुवर्णरेखा आणि वैतरणी या नद्यांना आलेल्या पुरामुळे सर्वाधिक नुकसान होते.
- ओडिशाच्या काही पश्चिमी आणि दक्षिणेकडील जिल्ह्यांमध्ये फ्लॅश फ्लडची समस्या प्रचलित आहे. २००९ ते २०१८ या काळात ओडिशाचे ८.९६ टक्के (१३.३६ लाख हेक्टर) क्षेत्र पुरामुळे प्रभावित झाले होते.

जम्मू-काश्मीरमध्ये निशुल्क डीडी फ्री डिश सेट टॉप बॉक्सचे वितरण

- केंद्रीय माहिती व प्रसारण मंत्री प्रकाश जावडेकर यांनी जम्मू-काश्मीरचे राज्यपाल सत्यपाल मलिक यांच्यासह श्रीनगरमध्ये सीमेनजीकच्या भागात राहणाऱ्या लोकांना निशुल्क डीडी फ्री डिश सेट टॉप बॉक्स वितरित केले.
- या कार्यक्रमाचे आयोजन दूरदर्शन कशिर (दूरदर्शनची जम्मू-काश्मीर शाखा) द्वारे करण्यात आले होते.
- या कार्यक्रमात ३० हजार डीडी फ्री डिश सेट टॉप बॉक्स निशुल्क वितरित करण्यात आले. या सेट टॉप बॉक्सद्वारे १०० पेक्षा अधिक वाहिन्या टीव्हीवर विनामूल्य पाहता येणार आहेत.
- याशिवाय डीडी कशिरने 'डोगरी न्यूज' नामक एक समाचार बुलेटिनही लॉन्च केले आहे, हे बुलेटिन जम्मू विभागासाठी लॉन्च करण्यात आले आहे.
- या क्षेत्राच्या दुर्गम भागांमध्ये मोबाइल आणि इंटरनेटची सुविधा अगदी मर्यादित आहे, अशा ठिकाणी हे विनामूल्य सेट टॉप बॉक्स माहिती मिळविण्यासाठी खूप उपयुक्त ठरतील.

डीडी डीटीएच सेवा

- दूरदर्शनची डीटीएच सेवा डीडी फ्री डिश म्हणूनही ओळखली जाते, ती २००४ साली सुरू झाली होती. तिला वेळोवेळी अद्ययावत केले जाते.
- सध्या याची क्षमता १०४ एसडीटीव्ही चॅनेल आणि ४० रेडिओ चॅनेल एवढी आहे. डीटीएच सेवेचा लाभ देशातील लाखो लोकांना होत आहे. देशातील ३४ दशलक्ष घरांमध्ये ही सेवा वापरले जाते.

हरियाणा देणार लोकतंत्र सेनानींना आर्थिक आरोग्य मदत

- हरियाणाचे मुख्यमंत्री मनोहर लाल खट्टर यांनी लोकतंत्र सेनानींसाठी ५ लाख रुपयांची वार्षिक आर्थिक आरोग्य मदत जाहीर केली आहे.
- राज्यातील लोकतंत्र सेनानी किंवा त्यांच्या जोडीदारास सरकारी किंवा खाजगी रुग्णालयात याचा लाभ घेता येईल.

लोकतंत्र सेनानी कोण आहेत?

- लोकतंत्र सेनानी म्हणजे असे लोक ज्यांना १९७५-७७ दरम्यान देशात लागू केलेल्या आणीबाणीमध्ये अटक करण्यात आली होती.
- सध्या हरियाणा सरकारद्वारे लोकतंत्र सेनानींना दरमहा १० हजार रुपये निवृत्तीवेतन दिले जाते, त्याशिवाय त्यांना हरियाणा रोडवेजच्या बसमध्ये मोफत प्रवास सुविधाही दिली जाते.

१९७५-७७ची आणीबाणी

- २५ जून १९७५ रोजी भारतात आणीबाणीची घोषणा करण्यात आली होती. ही आणीबाणी २१ महिने चालू राहिली. २१ मार्च १९७७ रोजी या आणीबाणीचा अंत झाला.
- तत्कालीन राष्ट्रपती फखरुद्दीन अली अहमद यांनी पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांच्या सल्ल्याने देशामध्ये राष्ट्रीय आणीबाणी जाहीर केली होती.
- ही आणीबाणी भारतीय संविधानाच्या कलम ३५२च्या अंतर्गत लागू करण्यात आली होती.

- आणीबाणीच्या घोषणेनंतर सरकारचे नियंत्रण पंतप्रधानांच्या हातात आले आणि या काळात निवडणुका रद्द करण्यात आल्या तसेच नागरी स्वातंत्र्यावरही गदा आणली गेली.
- आणीबाणीच्या काळात, इंदिरा गांधींच्या राजकीय विरोधकांना तुरुंगात डांबण्यात आले, याशिवाय प्रसार माध्यमांवरही निर्बंध लादण्यात आले.
- या काळात, मानवाधिकारांच्या उल्लंघनांचीही बरीच प्रकरणे समोर आली. या कालावधीत मोठ्या प्रमाणावर लोकांची नसबंदी करण्याची मोहीमही चालविली गेली होती.
- हा आणीबाणीचा काळ भारतीय राजकीय इतिहासातील सर्वात विवादास्पद कालावधींपैकी एक आहे.

जम्मू-काश्मीरमध्ये राष्ट्रपती राजवटीचा कालावधी वाढविला

- पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखाली केंद्रीय मंत्रिमंडळाने जम्मू आणि काश्मीरमधील राष्ट्रपती राजवटीचा कालावधी आणखी ६ महिने वाढविण्यास मंजुरी दिली आहे.
- जम्मू-काश्मीरचे राज्यपाल सत्यपाल मलिक यांनी राज्यातल्या स्थितीबाबत दिलेल्या अहवालाच्या आधारे संविधानाच्या कलम ३५६ (४) अन्वये हा निर्णय घेण्यात आला आहे.
- या निर्णयामुळे जम्मू-काश्मीरमध्ये राष्ट्रपती राजवट ३ जुलै २०१९ पासून आणखी ६ महिने वाढविण्यात येणार आहे.
- सध्याची राष्ट्रपती राजवटीची मुदत २ जुलै २०१९ रोजी संपत असून, राज्यपालांनी राष्ट्रपती राजवट आणखी ६ महिन्यांनी वाढवण्याची शिफारस केली होती.
- याबाबत संसदेची मंजुरी घेण्यासंदर्भातला प्रस्ताव संसदेच्या आगामी अधिवेशनात दोन्ही सभागृहांमध्ये मांडण्यात येईल.

पार्श्वभूमी

- जम्मू-काश्मीरमध्ये पीपल्स डेमोक्रेटिक पार्टी (पीडीपी) आणि भारतीय जनता पक्ष (भाजप) यांचे युती सरकार सत्तेवर होते.
- जून २०१८मध्ये भाजपाने पाठींबा काढून घेतल्यानंतर हे सरकार अल्पमतात आल्यामुळे मुख्यमंत्री मेहबूबा मुफ्ती यांनी राजीनामा दिला आणि भाजपाने राज्यात राज्यपाल राजवट लागू करण्याची मागणी केली होती.
- भारतीय जनता पार्टीने पीडीपीचा पाठिंबा काढून घेतल्यामुळे, जम्मू-काश्मीरमधील मेहबूबा मुफ्ती यांच्या नेतृत्वाखाली पीडीपी सरकार अल्पमतात आले होते.
- त्यानंतर जम्मू-काश्मीर राज्यघटनेच्या १२ कलमान्वये राज्यात राज्यपाल राजवट लागू करण्यात आली होती.
- राज्यपाल राजवट लागू केल्यानंतर ६ महिन्यांच्या आत जम्मू-काश्मीरमध्ये नवीन सरकार आले नाही किंवा राज्यात कायद्याचे राज्य निर्माण झाले नाही तर ६ महिन्यांनंतर राज्यपाल राजवटीचा कार्यकाळ वाढवला जाऊ शकतो.
- मात्र हा कार्यकाळ वाढवल्यानंतर तिथे राज्यपाल राजवट राहत नाही, तर तिचे रूपांतर राष्ट्रपती राजवटीत होते.
- त्यामुळे डिसेंबर २०१८ मध्ये जम्मू-काश्मीरमध्ये राज्यपाल राजवटीचा ६ महिन्यांचा कालावधी पूर्ण झाल्यानंतर त्याचे रूपांतर राष्ट्रपती राजवटीत झाले होते.
- १९९६ नंतर जम्मू-काश्मीरमध्ये राष्ट्रपती राजवट लागू होण्याची ती पहिलीच वेळ होती. त्यामुळे राज्याच्या संबंधात धोरणे ठरविण्याचे व निर्णय घेण्याचे कार्य केंद्रीय मंत्रिमंडळाद्वारे केले जात आहे.

राष्ट्रपती राजवट (President's rule)

- भारत देशाच्या संविधानामधील कलम ३५६ नुसार एखाद्या राज्यात सरकार संविधानानुसार चालत नसल्यास संबंधित राज्यात राष्ट्रपती राजवट लागू केली जाते.
- राज्यातील संवैधानिक यंत्रणा अयशस्वी झाल्यामुळे राष्ट्रपती राजवट लागू केली जाते. यादरम्यान संबंधित राज्याच्या राज्यपालाला बहुतेक घटनात्मक अधिकार असतात.
- राष्ट्रपती राजवट एकावेळी ६ महिन्यांसाठी लागू केली जाते. नंतर लोकसभा आणि राज्यसभेच्या संमतीने राष्ट्रपती राजवटीचा कालावधी जास्तीत जास्त ३ वर्षांपर्यंत वाढवता येतो.

महिलांना रात्री काम करण्याची गोवा सरकारकडून परवानगी

- गोवा सरकारने महिलांना रात्रीच्या शिफ्टमध्ये (सायंकाळी ७ ते सकाळी ६) काम करता यावे, यासाठी १९४८च्या कारखाने अधिनियमात दुरुस्तीस मान्यता दिली.
- महिला सक्षमीकरणाच्या दिशेने गोवा सरकारने टाकलेले हे एक महत्त्वपूर्ण पाऊल आहे.
- राज्य मंत्रिमंडळाद्वारे हे विधेयक मंजूर करण्यात आले असून, आगामी विधानसभेच्या अधिवेशनात ते मंजुरीसाठी सादर केले जाणार आहे.
- यामुळे महिलांना रोजगाराच्या अधिक संधी मिळतील आणि कामाच्या ठिकाणी केला जाणारा स्त्री-पुरुष भेदभाव देखील कमी होईल.

कारखाने अधिनियम १९४८

- हा कायदा केंद्रीय श्रम व रोजगार मंत्रालयाद्वारे कारखाने सल्लागार सेवा व श्रम संस्था (DGFASLI) संचालनालयाद्वारे प्रशासित केला जातो.

- कारखाने सल्लागार सेवा व श्रम संस्था केंद्र आणि राज्य सरकारांना कारखाने अधिनियमाच्या प्रशासनाबाबत सल्ला देते व राज्यातील कारखान्यांची तपासणी समन्वयीत करते.
- कारखाने (दुरुस्ती) अधिनियम १९८७द्वारे कारखाने अधिनियमामध्ये दुरुस्ती करण्यात आली होती. हा कायदा कामाच्या ठिकाणी व्यक्तीचे आरोग्य, सुरक्षा, कार्यक्षमता व कल्याण याबाबतच्या विविध समस्या हाताळतो.
- कारखान्यात वीजेचा वापर होत असल्यास १० किंवा अधिक कामगार असलेल्या कारखान्यांसाठी व वीजेचा वापर केला जात नसल्यास २० किंवा अधिक कामगार असलेल्या कारखान्यांसाठी हा कायदा लागू होतो.

प्रथम संवेदनक्षम केरळ कार्यक्रमासाठी जागतिक बँकेसोबत ऋण करार

- भारत सरकार, केरळ सरकार व जागतिक बँकेने अलीकडेच प्रथम संवेदनक्षम केरळ कार्यक्रमासाठी २५० दशलक्ष डॉलर्सच्या ऋण करारावर स्वाक्षरी केली आहे.
- या कार्यक्रमांतर्गत नैसर्गिक आपत्ती आणि हवामानातील बदलांच्या प्रभावाविरुद्ध केरळ राज्याची संवेदनशीलता वाढविण्याचा प्रयत्न केला जाणार आहे.

पार्श्वभूमी

- केरळमध्ये मागील वर्षी आलेल्या पुरामुळे आणि भूस्खलनामुळे राज्यात मालमत्ता, पायाभूत सुविधा, आणि जनजीवन व आजीविकेचे प्रचंड नुकसान झाले होते.
- या घटनेमुळे राज्यातील सुमारे १६ टक्के लोकसंख्या सुमारे (५.४ दशलक्ष लोक) प्रभावित झाले तर १.४ दशलक्ष लोक त्यांच्या घरांमधून निर्वासित झाले. यात मुख्यत्वे गरीब व असुरक्षित गटातील लोकांचा समावेश होता.
- ऑगस्ट २०१८मध्ये केरळमध्ये हा पूर आल्यापासून जागतिक बँक पुराच्या प्रभावाचे मुल्यांकन करण्यासाठी, नुकसानाची भरपाई व पुनर्निर्माण करण्यात मदत करण्यासाठी केंद्र आणि केरळ सरकार यांच्यासह मिळून कार्य करीत आहे.

प्रथम संवेदनक्षम केरळ कार्यक्रम (First Resilient Kerala Program)

- हा नवीन कार्यक्रम केरळच्या 'पुनर्निर्माण केरळ विकास कार्यक्रमा'ला केंद्र सरकारच्या पाठींब्याचा भाग आहे. ज्याचा उद्देश हरित आणि संवेदनक्षम केरळ तयार करणे आहे.
- या कार्यक्रमाद्वारे समावेशी व सहभाग्याच्या पद्धतींनी गरीब आणि कमकुवत गटांच्या मालमत्ता आणि आजीविकांचे संरक्षण करण्यासाठी केरळ सरकारची संस्थात्मक आणि आर्थिक क्षमता मजबूत करण्यावर लक्ष केंद्रित केले जाईल.

हा कार्यक्रम केरळला खालील क्षेत्रात सहकार्य करेल.

- सुधारित नदी खोरे नियोजन, जलसंसाधन ऑपरेशन्स व्यवस्थापन, जलपुरवठा आणि स्वच्छता सेवा.
- संवेदनक्षम आणि शाश्वत शेती तसेच वाढीव शेती जोखिम विमा.
- उच्च जोखीम क्षेत्रांमध्ये एकत्रित आणि अधिक अद्ययावत भूमी अभिलेख.
- शहरी स्थानिक संस्थांद्वारे जोखीम आधारित शहरी नियोजन आणि बळकट खर्च योजना.
- राज्याची मजबूत आर्थिक आणि सार्वजनिक आर्थिक व्यवस्थापन.

पंजाबमध्ये ऑनलाइन फुड डिलीवरीसाठी स्वच्छता रेटिंग बंधनकारक

- पंजाब सरकारने अलीकडेच सर्व ऑनलाइन फुड अॅप्रीग्रेटर्सला त्यांच्याद्वारे वितरीत केल्या जाणाऱ्या अन्नासाठी स्वच्छता (hygiene) रेटिंग तयार करण्यास सांगितले आहे.
- ही स्वच्छता रेटिंग भारतीय अन्न सुरक्षा आणि मानक प्राधिकरणसह (FSSAI) सुसंगत असावी, असेही निर्देश देण्यात आले आहेत.
- ऑनलाइन फुड डिलीवरीमध्ये ग्राहक आणि भोजन तयार करणारा यांच्यामध्ये भौतिक अंतर असते, त्यामुळे ग्राहकाला अन्न तयार करताना स्वच्छतेची कितपत काळजी घेण्यात आली आहे हे जाणून घेण्याचा हक्क आहे.
- हीच बाब ध्यानात ठेवून, पंजाब सरकारने सर्व ऑनलाइन फुड डिलीवरी कंपन्यांना त्यांच्यासोबत नोंदणी केलेल्या फुड बिझनेस ऑपरेटर्सची स्वच्छता रेटिंग दाखविणे बंधनकारक केले आहे.
- पंजाबमधील झोमॅटो, स्विगी, उबर इट्स, फुड पांडा इत्यादी ऑनलाइन फुड डिलीवरी कंपन्यांना सरकारने लवकरात लवकर त्यांच्याशी संबंधित अन्न उत्पादक कंपन्यांसाठी स्वच्छता रेटिंग तयार करण्याचे आदेश दिले आहेत.

भारतीय अन्न सुरक्षा व मानक प्राधिकरण

- FSSAI: Food Safety and Standards Authority of India
- स्थापना: ऑगस्ट २०११
- मुख्यालय: नवी दिल्ली
- ही एक स्वायत्त संस्था आहे, जी भारत सरकारच्या आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या अंतर्गत स्थापित करण्यात आली आहे.

- कार्य: देशातील जनतेच्या आरोग्याच्या सुरक्षिततेसाठी खाद्य पदार्थांचे परीक्षण व नियमन करणे.
- या प्राधिकरणाची स्थापना अन्न सुरक्षा आणि मानक अधिनियम २००६अंतर्गत करण्यात आली आहे. या कायद्यामध्ये विविध मंत्रालयांद्वारे अन्न विषयक मुद्दे हाताळण्यासाठी केलेल्या विविध कायदे व आदेशांना अंतर्भूत केले आहे.

आर्थिक

ओएनजीसी : देशातील सर्वात फायदेशीर सरकारी कंपनी

- ओएनजीसीने (ऑइल अँड नॅचरल गॅस कॉर्पोरेशन) इंडियन ऑइल कॉर्पोरेशनला (आयओसी) मागे टाकत भारतातील सर्वात फायदेशीर सार्वजनिक क्षेत्रातील कंपनी होण्याचा मान मिळविला आहे.
- आर्थिक वर्ष २०१६-१७ आणि २०१७-१९ मध्ये इंडियन ऑइल कॉर्पोरेशन देशातील सर्वात फायदेशीर सार्वजनिक क्षेत्रातील कंपनी होती.
- आर्थिक वर्ष २०१८-१९ मध्ये ओएनजीसीच्या निव्वळ नफ्यामध्ये ३४ टक्क्यांनी वाढ होऊन, तो २६,७१६ कोटी रुपयांवर गेला आहे. त्या तुलनेत २०१८-१९ साठी इंडियन ऑइल कॉर्पोरेशनचा नफा १७,२७४ कोटी रुपये होता.
- २०१८-१९ मध्ये रिलायन्स इंडस्ट्रीज इंडियन ऑइल कॉर्पोरेशनला मागे टाकत भारतातील सर्वाधिक उलाढाल असलेल्या कंपनी ठरली होती.
- रिलायन्सच्या महसुलात गेल्या वर्षी ४४ टक्क्यांची वाढ झाली आहे. त्यामुळे सध्या महसूल, नफा व बाजार भांडवलाचा या तिन्हीचा विचार करता रिलायन्स आता भारतातील सर्वात मोठी कंपनी आहे.

ओएनजीसी (ऑइल अँड नॅचरल गॅस कॉर्पोरेशन)

- ऑइल अँड नॅचरल गॅस कॉर्पोरेशन (ओएनजीसी) ही भारताची एक बहुराष्ट्रीय सरकारी कंपनी आहे. तिची स्थापना १४ ऑगस्ट १९५६ रोजी झाली.
- या कंपनीचे पूर्वीचे मुख्यालय डेहराडून (उत्तराखंड) येथे होते. तिचे नवे मुख्यालय नवी दिल्ली येथे आहे.
- देशामधील ७ महारत्न कंपन्यांपैकी एक असलेली ओएनजीसी खनिज तेल व वायूचा शोध घेणारी भारतामधील सर्वात मोठी कंपनी आहे.
- भारताला लागणारे ७० टक्के खनिज तेल व ६२ टक्के नैसर्गिक वायू ओएनजीसी पुरवते. ही कंपनी केंद्रीय पेट्रोलियम आणि नैसर्गिक वायू मंत्रालयाद्वारे नियंत्रित केली जाते.

नंदन निलेकणी समितीचा अहवाल आरबीआयकडे सादर

- भारतीय रिझर्व्ह बँकेने स्थापन केलेल्या नंदन निलेकणी यांच्या अध्यक्षतेखाली उच्चस्तरीय समितीने डिजिटल आर्थिक व्यवहारांना प्रोत्साहन देण्यासाठीच्या शिफारशी आरबीआयचे गव्हर्नर शक्तीकांत दास यांच्याकडे सोपविल्या आहेत.
- जानेवारी २०१९मध्ये आरबीआयने डिजिटल आर्थिक व्यवहाराचा अभ्यास करण्यासाठी नंदन निलेकणी यांच्या अध्यक्षतेखाली ही ५ सदस्यीय उच्चस्तरीय समिती स्थापन केली होती.
- देशभरातील डिजिटल पेमेंट्सच्या सद्यस्थितीचे विश्लेषण करणे, त्यातील त्रुटी शोधून त्यावर तोडगा काढण्याची जबाबदारी या समितीवर सोपवण्यात आली होती.
- देशभरात डिजिटल पेमेंट्स आणि डिजिटलीकरणामुळे आर्थिक समावेशनास प्रोत्साहन देण्यासाठी या समितीची स्थापना करण्यात आली होती.

या समितीच्या काही मुख्य शिफारशी

- डिजिटल पेमेंट्सशी संबंधित सर्व प्रकारचे शुल्क समाप्त करण्यात यावे.
- RTGS (रियल टाइम ग्रॉस सेटलमेंट) आणि NEFT (नॅशनल इलेक्ट्रॉनिक फंड ट्रान्सफर) या सुविधा अहोरात्र (२४*७) चालू ठेवण्यात याव्या.
- पॉइंट ऑफ सेल्स (PoS) उपकरणांच्या करमुक्त आयातीस प्रोत्साहन देण्यात यावे.
- सरकारी एजन्सींना पैसे भरताना ग्राहकांकडून कंविनियेस फीस आकारली जाऊ नये.
- ग्राहकांच्या तक्रारींचे निराकरण करण्यासाठी ऑनलाइन विवाद निरसन प्रणालीचा वापर करण्यात यावा.
- डिजिटल पेमेंट्सवर देखरेख ठेवण्यासाठी सरकार अथवा आरबीआयने योग्य यंत्रणेची स्थापना केली पाहिजे.
- डिजिटल पेमेंट्समुळे बँक खात्यांमधील रकमेत वाढ होत असल्याने, ग्राहकांना काही ठराविक देयके विनाशुल्क भरण्याची सुविधा प्रदान करण्यात यावी.
- बँकांनी आतापर्यंत सुमारे १ अब्ज डेबिट कार्ड आणि ५० दशलक्ष क्रेडिट कार्ड वितरीत केलेले आहेत. परंतु या कार्डचा वापर करण्यासाठी देशात केवळ ३.५ दशलक्ष पीओएस उपकरणे व २ लाख एटीएम आहेत आणि त्यांचाही वापर प्रमाणापेक्षा फार कमी आहे.
- एटीएमद्वारे देण्यात येणाऱ्या सुविधांमध्ये वाढ करणे आवश्यक आहे, जेणेकरून त्यांचा वापर डिजिटल सपोर्ट पॉइंट म्हणून करता येईल.

- कॅश डिपॉझिट, कराची रक्कम जमा करणे, बिल भरणा, निधी हस्तांतर, मोबाइल रिचार्ज आणि ग्राहक सहाय्य यासारख्या सुविधा एटीएमद्वारे पुरविण्यात याव्यात, ज्यामुळे लोकांना फायदा होईल आणि एटीएमचा वापर वाढेल.
- भारतीय भरणा प्रणाली RuPay, BHIM (भारत इंटरफेस फॉर मनी) व UPI (यूनिफाइड पेमेंट इंटरफेस ॲप्लीकेशन) यांचे आंतरराष्ट्रीयीकरण करण्यात यावे. यामुळे भारतातून परदेशात निधी हस्तांतर सुलभ होईल आणि भारतीय नागरिकांना परदेशात भरणा करणे सुलभ होईल.

आरबीआयकडून रेपो दरात सलग तिसऱ्यांदा कपात

- भारतीय रिझर्व्ह बँकेने मंदावलेल्या अर्थव्यवस्थेला उभारी देण्यासाठी ६ जून रोजी जाहीर केलेल्या द्वैमासिक पतधोरणात रेपो दरात पाव टक्क्याची (०.२५) कपात केली आहे.
- यामुळे घर आणि वाहनासाठीच्या कर्जांवरील व्याजदर कमी होणार असल्याने सामान्यांना दिलासा मिळणार आहे.
- देशाच्या विकासासाठी पुढील आव्हाने लक्षात घेऊन रेपो दरात सलग तिसऱ्यांदा कपात करण्यात आली आहे. रिझर्व्ह बँकेने यापूर्वी सलग २ द्वैमासिक पतधोरणांत एकूण ०.५० टक्क्याची दरकपात केली आहे.
- यामुळे बँकांसाठीचा आरबीआयचा कर्जदर (रेपो दर) ५.७५ टक्के झाला आहे. या कपातीमुळे रेपो दराने गेल्या ९ वर्षांतील निचांकी पातळी गाठली आहे.

विकास दराचा अंदाज घटवून ७ टक्के केला

- रिझर्व्ह बँकेने चालू आर्थिक वर्षासाठी जीडीपी अर्थात विकास दराचा अंदाज ०.२० टक्क्यांनी घटवला आहे. २०१९-२० साठी विकास दराचा अंदाज ७ टक्के राहण्याची शक्यता वर्तवली आहे. यापूर्वी विकास दर ७.२ टक्के राहिल असा अंदाज वर्तवला होता.

आरटीजीएस-एनईएफटी व्यवहार शुल्कमुक्त

- आंतरबँक निधी हस्तांतरणासाठी प्रचलित आरटीजीएस आणि एनईएफटी व्यवहार पूर्णपणे शुल्कमुक्त करण्याचा निर्णय रिझर्व्ह बँकेने घेतला आहे.
- एका बँकेतील खात्यातून दुसऱ्या बँकेतील खात्यात रक्कम हस्तांतरित करण्यासाठी या सुविधा वापरात येतात. २ लाख रुपयांपर्यंतच्या रकमेसाठी एनईएफटी (नॅशनल इलेक्ट्रॉनिक फंड ट्रान्सफर) सुविधा तर त्यापेक्षा मोठ्या रकमेसाठी आरटीजीएस (रिअल टाइम ग्रॉस सेटलमेंट) सुविधा वापरात येते.

एटीएम शुल्क कमी करण्यासाठी समिती

- एटीएमच्या वापराचे शुल्क आणि प्रभार कमी केले जावेत, या ग्राहकांकडून सातत्याने होत असलेल्या मागणीचीही रिझर्व्ह बँकेने दखल घेतली आहे.
- त्यासाठी भारतीय बँक महासंघाच्या (आयबीए) मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्यांच्या अध्यक्षतेखाली सर्व संबंधित घटकांचे प्रतिनिधित्व असलेली एक समिती स्थापन होणार आहे.
- एटीएममधून पैसे काढण्यावर बँकांकडून होणाऱ्या शुल्क आकारणीचा ही समिती अभ्यास करणार आहे. त्यानंतर नव्याने शुल्कनिश्चिती होईल. शुल्क कमी करण्याचा प्रस्ताव ही समिती देईल.

रेपो रेट

- बँकांची मोठ्या रकमेची गरज पूर्ण करण्यासाठी भारतीय आरबीआय देशातल्या बँकांना अल्प मुदतीचे कर्ज देते. या कर्जावर जो व्याजदर आकारला जातो, त्याला रेपो रेट म्हणतात.
- आरबीआयकडून कमी व्याजदराने कर्ज मिळत असेल तर बँका आपल्या ग्राहकांना कमी व्याजदराने कर्ज देतात. परंतु, हे दर वाढले तर बँकांचे कर्जही महाग होते आणि त्याचा फटका ग्राहकांना बसतो.

रिहर्स रेपो रेट

- बँकांकडे शिल्लक राहिलेली रक्कम बँका अल्प मुदतीसाठी आरबीआयकडे जमा करतात. त्या रकमेवर आरबीआय बँकांना ज्या दराने व्याज देते त्या दराला रिहर्स रेपो रेट म्हणतात.
- रिहर्स रेपो रेट बाजारातली पैशांची तरलता म्हणजे लिक्विडिटी नियंत्रित करण्याचे काम करतो.
- जेव्हा बाजारात जास्त तरलता असते तेव्हा आरबीआय रिहर्स रेपो रेट वाढवते, त्यामुळे जास्त व्याज मिळवण्यासाठी बँका स्वतःकडील पैसे आरबीआयकडे जमा करतात. परिणामी बाजारातील तरलता कमी होते.

एमसीए आणि सेबीचा माहितीच्या आदान-प्रदानासाठी सामंजस्य करार

- केंद्रीय कंपनी व्यवहार मंत्रालय (MCA) आणि भारतीय प्रतिभूती व विनियम मंडळ (SEBI) यांच्यामध्ये माहितीच्या आदान-प्रदानासाठी आणि नियामक पर्यवेक्षण अधिक कठोर करण्यासाठी एक औपचारिक सामंजस्य करार करण्यात आला आहे.
- या करारावर कंपनी व्यवहार मंत्रालयाचे सहसचिव के.व्ही.आर. मूर्ती आणि सेबीच्या स्थायी सदस्या माधवी पुरी बुच यांनी स्वाक्ष्या केल्या.
- भारताच्या आर्थिक विकासात खाजगी क्षेत्र महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावत असल्याने, पारदर्शक कामकाजासाठी एक मजबूत कॉर्पोरेट गव्हर्नन्स यंत्रणा ही काळाची गरज आहे. त्या दृष्टीने हा करार महत्त्वपूर्ण आहे.

- हा करार एमसीए आणि सेबी दरम्यान माहितीचे आदान-प्रदान आणि नियामक हेतूसाठी नियमित व स्वयंचालित आधारावर विनाव्यत्यय सहलग्नता (seamless linkage) सुनिश्चित करतो.
- याबरोबरच छाननी, तपासणी, पर्यवेक्षण व अभियोग या उद्देशाने एमसीए आणि सेबी त्यांच्या संबंधित डेटाबेसमध्ये उपलब्ध असलेल्या कोणत्याही माहितीची देवाण-घेवाणही करणार आहेत.
- या कराराद्वारे केल्या जाणाऱ्या माहितीच्या आदान-प्रदानाचे वेळोवेळी पुनरावलोकन करण्यासाठी आणि या माहिती सामायिकरण यंत्रणा प्रभावी करण्यासाठी 'डाटा एक्सचेंज स्टीयारिंग ग्रुप'ची स्थापना करण्यात आली आहे.
- मोठमोठ्या घोट्यांमुळे अर्थव्यवस्थेच्या महत्वाच्या क्षेत्रांना होणाऱ्या नुकसानाच्या पार्श्वभूमीवर, संशयित कंपन्यांच्या व्यवहारावर देखरेख ठेवण्यासाठी हा करार महत्त्वपूर्ण आहे.

भारतीय प्रतिभूती व विनियम मंडळ

- SEBI: Securities and Exchange Board of India.
- भारतीय प्रतिभूती व विनियम मंडळ (सेबी) ही भारतीय भांडवली बाजारावर नियंत्रण ठेवणारी सर्वोच्च संस्था आहे.
- भारतीय भांडवल बाजाराचे नियंत्रण व विकास घडवून आणण्यासाठी एक स्वतंत्र संस्था म्हणून सेबीची स्थापना करण्यात आली होती.
- जी. एस. पटेल समितीच्या शिफारसीच्या आधारावर एक अवैधानिक संस्था म्हणून १२ एप्रिल १९९८ रोजी सेबीची स्थापना करण्यात आली.
- ३१ जानेवारी १९९२ रोजी सेबीला वैधानिक दर्जा व विस्तृत अधिकार देण्यासाठी राष्ट्रपतीचा वटहुकूम प्रसिद्ध करण्यात आला.
- कालांतराने 'सेबी विधेयक' संसदेत संमत करण्यात येऊन ३१ मार्च १९९२ पासून सेबीला स्वायत्त व वैधानिक दर्जा देण्यात आला.
- सेबीचे मुख्यालय मुंबईला असून कोलकाता, दिल्ली व चेन्नईला तिची विभागीय कार्यालये आहेत. सेबीचे व्यवस्थापन ६ सदस्यीय संचालक मंडळामार्फत केले जाते.

सेबीची उद्दिष्टे

- कंपन्या/संस्था यांना आपल्या प्रतिभूतीच्या (शेअर्स, डिबेंचर्स इ.) विक्रीसाठी योग्य वातावरण निर्मिती करणे.
- गुंतवणूकदारांचे हितसंरक्षण करणे.
- सर्व रोखे बाजाराच्या व्यवस्थापनावर परिणामकारक नियंत्रण ठेवणे.
- रोखे बाजारात व्यवहार करणाऱ्यांसाठी आवश्यक, योग्य व अत्याधुनिक सोयी सुविधा उपलब्ध करून देण्यास प्रयत्नशील राहणे.
- तसेच रोखे बाजारांचा कारभार स्पर्धात्मक व व्यावसायिक तत्वांवर चालण्यासाठी वातावरण निर्मिती करणे.

गत ६ वर्षात ग्रामीण युवकांच्या बेरोजगारीच्या दरात ३ पटींहून अधिक वाढ

- अलीकडेच प्रसिद्ध झालेल्या केंद्रीय सांख्यिकी मंत्रालयाच्या आकडेवारीनुसार, गत ६ वर्षात ग्रामीण क्षेत्रातील युवकांच्या बेरोजगारीच्या दरात ३ पटींहून अधिक वाढ झाली आहे. २००४-०५शी तुलना केल्यास यात चारपट वाढ झाली आहे.
- आतापर्यंत ग्रामीण क्षेत्रातील बेरोजगारीचा दर हा शहरांच्या तुलनेत कमी होता. कारण मोठ्या संख्येने युवक कृषी किंवा त्या क्षेत्राशी निगडित लघु उद्योगात काम करत असत. पण आता गावांमधील स्थितीही शहरांसारखी झाली आहे.
- मंत्रालयाकडून नुकताच जारी करण्यात आलेल्या अहवालानुसार १५-२९ वर्षांच्या युवकांमध्ये बेरोजगारीचे वेगळे आकडे एकत्र करण्यात आले आहेत.
- त्यानुसार २०११-१२ मध्ये १५ ते २९ वर्षांतील युवकांमध्ये बेरोजगारीचा दर ५ टक्के होता. जो २०१७-१८ मध्ये वाढून १७.४ टक्के झाला. हा शहरी क्षेत्रातील युवकांच्या बेरोजगारीच्या दरापेक्षा अवघ्या १ टक्क्यांनी कमी आहे.
- या क्षेत्रातील तज्ञांच्या मते, ग्रामीण क्षेत्रातील बेरोजगारी वेगाने वाढण्यामागे २ कारणे आहेत. प्रथम, शिक्षणाचा स्तर वाढल्यामुळे कृषी कामात युवकांचा हिस्सा घटला आहे. तर दुसरे, कृषी क्षेत्राशी निगडित छोटे-मोठे ग्रामीण कामे बंद होत आहेत.

युवकांमधील बेरोजगारी				
वर्ष	ग्रामीण		शहरी	
-	युवक	युवती	युवक	युवती
२००५-०६	३.९ टक्के	४.२ टक्के	८.८ टक्के	१४.९ टक्के
२००९-१०	४.७ टक्के	४.६ टक्के	७.५ टक्के	१४.३ टक्के
२०११-१२	५.० टक्के	४.८ टक्के	८.१ टक्के	१३.१ टक्के
२०१७-१८	१७.४ टक्के	१३.६ टक्के	१८.७ टक्के	२७.२ टक्के

भारताकडून नेपाळला १.६ अब्ज नेपाळी रुपयांची आर्थिक मदत

- नेपाळमधील २ भूकंपग्रस्त जिल्ह्यांतील घरे पुन्हा बांधण्यासाठी भारताने नेपाळ सरकारला १.६ अब्ज नेपाळी रुपयांची (एनपीआर) आर्थिक मदत केली आहे. भारताने केलेल्या या उदार मानवतावादी मदतीची नेपाळने प्रशंसा केली आहे.
- एप्रिल २०१५ मध्ये नेपाळमध्ये झालेल्या भूकंपामध्ये सुमारे १००० लोकांनी प्राण गमावले होते, तर ८ लाखांपेक्षा जास्त घरांचे नुकसान झाले होते.
- या भूकंपाचे मुख्य केंद्र असलेल्या गोरखा जिल्हा आणि त्याजवळच्या नुवाकोट जिल्ह्याला या भूकंपाचा सर्वाधिक फटका बसला होता.
- फेब्रुवारी २०१६ मध्ये या २ जिल्ह्यांमधील ५०,००० घरे बांधण्यासाठी भारत आणि नेपाळ दरम्यान सामंजस्य करार झाला होता. यानुसार भारत नेपाळला १०० दशलक्ष डॉलर्सची मदत करणार होता.
- त्यांतर्गत भारताचे नेपाळमधील राजदूत मांजीव सिंग पुरी यांनी १.६ अब्ज नेपाळी रुपयांच्या आर्थिक मदतीचा धनादेश नेपाळचे अर्थमंत्री राजन खानाल यांना सुपूर्द केला.
- भूकंपात उध्वस्त झालेल्या घरांच्या पुनर्बांधणीसाठी आतापर्यंत भारताने नेपाळला ४.५ अब्ज नेपाळी रुपयांची आर्थिक मदत केली आहे.

एटीएम शुल्काच्या पुनरावलोकनासाठी समितीची स्थापना

- भारतीय रिझर्व बँकेने (आरबीआय) एटीएम शुल्क आणि फीचे पुनरावलोकन करण्यासाठी भारतीय बँक असोसिएशनचे (आयबीए) मुख्य कार्यकारी अधिकारी व्ही.जी. कन्नन यांच्या अध्यक्षतेखाली उच्चस्तरीय समितीची स्थापना केली आहे.
- भारतात सुमारे २ लाख एटीएम आहेत. एप्रिल २०१९ अखेरपर्यंत बँकांनी वितरीत केलेल्या डेबिट कार्डांची संख्या ८८.४७ कोटी तर क्रेडिट कार्डांची संख्या ४.८ कोटी होती.
- परंतु आरबीआयच्या आकडेवारीनुसार एप्रिल महिन्यात एटीएममध्ये केवळ ८०.९ कोटी व्यवहार डेबिट अथवा क्रेडिट कार्डद्वारे केले गेले होते.

समितीची आवश्यकता

- गेल्या काही वर्षांमध्ये एटीएमचा वापर लक्षणीयरीत्या वाढला आहे आणि एटीएम शुल्क व फी कमी करण्याची सतत मागणी केली जात आहे. त्यामुळे या मागणीचे पुनरावलोकन करण्यासाठी आरबीआयने उच्चस्तरीय समितीची स्थापना केली आहे.

समितीची रचना

- व्ही.जी. कन्नन यांच्या अध्यक्षतेखालील या ६ सदस्यीय समितीचे सदस्य पुढीलप्रमाणे असतील.
- दिलीप असबे (सीईओ, नॅशनल पेमेंट्स कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया (NPCI))
- गिरि कुमार नायर (सीजीएम, स्टेट बँक ऑफ इंडिया (SBI))
- संजीव पटेल (सीईओ, टाटा कॅपिटल ग्रुप लिमिटेड सोल्युशन्स (TCPSL))
- एस. संपत कुमार (ग्रुप हेड, लायाबिलिटी प्रोडक्ट्स, एचडीएफसी बँक)
- के. श्रीनिवास (संचालक, कॉन्फेडरेशन ऑफ एटीएम इंडस्ट्री (CATMI))

समितीची कार्ये

- ऑटोमेटेड टेलर मशीन्स (एटीएम) व्यवहारांसाठी बँकांद्वारे आकारले जाणारे शुल्क, विनियम दर आणि खर्चाची पाहणी करणे.
- कार्डधारकांद्वारे एटीएमचा वापर करण्याच्या एकत्रित संरचनेचे पुनरावलोकन करणे आणि बँकांनी आकारलेल्या शुल्क आणि विनियम दरांच्या प्रभावाचा अभ्यास करणे.
- देशातील एटीएम पारिस्थितिक तंत्रज्ञानाच्या संदर्भात शुल्कांच्या सर्व श्रेण्यांचे मूल्यांकन ही समिती करेल.
- एटीएमसाठी कमीत कमी शुल्क किंवा विनियम दरांच्या संरचनेसाठी ही समिती शिफारसी करेल.
- पहिल्या बैठकीच्या तारखेपासून २ महिन्यांच्या आत ही समिती आरबीआयकडे आपला अहवाल सादर करणार आहे.

अमेरिकेच्या उत्पादनांवर भारताकडून अतिरिक्त आयातशुल्क लागू

- अमेरिकेतून भारतात निर्यात होणाऱ्या २८ उत्पादनांवर अतिरिक्त आयातशुल्क लागू करण्याचा निर्णय भारताने घेतला आहे. यामध्ये सफरचंद, बदाम आणि अक्रोड या प्रमुख वस्तू आहेत.
- भारताकडून अमेरिकेत निर्यात होणाऱ्या वस्तूंवरील शुल्कमाफी हटवण्याच्या अमेरिकेच्या निर्णयास भारताने याद्वारे प्रत्युत्तर दिले आहे.
- नवीन प्रस्तावित दरानुसार आता अक्रोडवरील आयात शुल्क ३० टक्क्यांवरून वाढून १२० टक्के होणार आहे, तर मसूर डाळीवरील आयात शुल्क ३० टक्क्यांवरून वाढून ७० टक्के करण्यात येणार आहे.
- या वाढवलेल्या आयातशुल्कातून भारताला सुमारे २२० दशलक्ष डॉलर्सचा महसूल प्राप्त होणे अपेक्षित आहे.

- आधीच चीन-अमेरिका यांच्यात सुरु असलेल्या व्यापारयुद्धामुळे जागतिक विकास दर खालावण्याचे अंदाज वर्तविले जात असताना, भारत-अमेरिका यांच्यातही सुरु झालेल्या या व्यापारयुद्धामुळे जागतिक विकास दर आणखी खालावण्याची शक्यता आहे.
- आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधीने आपल्या वर्ल्ड इकॉनॉमिक आउटलुक या एप्रिल २०१९ मध्ये प्रसिद्ध केलेल्या अहवालात २०१९ या वर्षासाठी जागतिक विकास दर ३.३ टक्के या नीचांकी पातळीला पोहचण्याचा अंदाज वर्तविला आहे.

पार्श्वभूमी

- अमेरिकेने भारताला दिलेला व्यापार अग्रक्रम दर्जा (जीएसपी: जनरलाइज्ड सिस्टीम ऑफ प्रेफरन्स) ५ जूनपासून काढला होता.
- या निर्णयामुळे भारतातून अमेरिकेत होणाऱ्या निर्यातीवर मिळणारी शुल्कमाफीची सवलत बंद झाली होती आणि त्यामुळे काही भारतीय वस्तू अमेरिकेत महागल्या होत्या.
- या सवलती अंतर्गत भारताला सुमारे ५.५ अब्ज अमेरिकी डॉलरच्या वस्तूंची विनाशुल्क निर्यात करता येत होती. मात्र यापुढे या निर्यातीवर भारताला शुल्क भरावे लागेल.
- तसेच अमेरिकेने गेल्या वर्षी मार्चमध्ये स्टील आणि ॲल्युमिनियमपासून बनवलेल्या काही वस्तूवरील आयात शुल्क वाढवून अनुक्रमे २५ व १० टक्के केले होते.
- यास प्रत्युत्तर म्हणून अमेरिकेच्या काही वस्तूवर अतिरिक्त शुल्क आकारण्याची घोषणा केंद्र सरकारने गेल्या वर्षी २९ जूनला केली होती. मात्र या निर्णयास वारंवार स्थगिती देण्यात आली.
- या स्थगितीला वारंवार मिळणारी मुदतवाढ अखेर संपुष्टात आली असून अमेरिकेच्या २८ वस्तूवर १६ जूनपासून अतिरिक्त आयातशुल्क आकारण्यात येईल.

भारताच्या विकासदराच्या अंदाजात फिच रेटिंग्सकडून घट

- जागतिक पतमानांकन संस्था फिच रेटिंग्सने आर्थिक वर्ष २०१९-२० साठी भारताच्या राष्ट्रीय सकल उत्पन्नाच्या विकासदराचा अंदाज ६.८ टक्क्यांवरून घटवून ६ टक्के केला आहे.
- याशिवाय फिच रेटिंग्सने आर्थिक वर्ष २०२०-२१ साठी विकासदर ७.१ टक्के आणि आर्थिक वर्ष २०२१-२२ मध्ये ७ टक्के राहील असा अंदाज व्यक्त केला आहे.
- फिच रेटिंग्सने मार्च २०१९मध्ये चालू आर्थिक वर्षासाठी देशाचा जीडीपीचा विकासदर ६.८ टक्के राहण्याचा अंदाज व्यक्त केला होता, फिचने आता त्याच्या अंदाजांमध्ये सुधारणा केली आहे.

फिच रेटिंग्स

- फिच रेटिंग्स जगातील तीन सर्वात मोठ्या पतमानांकन संस्थांपैकी (क्रेडीट रेटिंग्स एजन्सी) एक आहे. अन्य २ प्रमुख एजन्सी मूडीज आणि स्टँडर्ड अँड पुअर्स आहेत.
- फिच रेटिंग्सचे मुख्यालय न्यूयॉर्क (अमेरिका) येथे स्थित आहे. ही पूर्णतः हेअस्ट कॉर्पोरेशनच्या मालकीची कंपनी आहे.
- पतमानांकन संस्था पतमानांकन प्रदान करणारी एक प्रकारची कंपनी असते. व्यक्ती, कंपनी तसेच देशांच्या पत निर्धारणासंबंधी माहिती गोळा करणे त्यांना तसेच पतमानांकन देणे हे काम ही कंपनी करते.

NTPC आणि PGCIL सुरु करणार वीज वितरण कंपनी

- भारतीय सार्वजनिक क्षेत्रातील नॅशनल थर्मल पॉवर कॉर्पोरेशन लि. (NTPC) व पॉवर ग्रीड कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया (PGCIL) यांनी राष्ट्रीय वीज वितरण कंपनी लि. (NEDCL) स्थापन करण्यासाठी करार केला आहे.
- या करारानुसार NEDCL हा NTPC आणि PGCILचा प्रत्येकी ५० टक्के भागीदारी असलेला संयुक्तप्रकल्प असेल.
- यामुळे NTPC (भारतातील आघाडीची ऊर्जा निर्मिती करणारी कंपनी) व PGCIL (भारतातील सर्वात मोठे ऊर्जा प्रेषण जाळे असलेली कंपनी) यांचा वीज वितरण क्षेत्रात प्रवेश होणार आहे.
- देशातील विविध राज्ये आणि केंद्र शासित प्रदेशांमध्ये वीज वितरण आणि इतर संबंधित कार्ये करण्याच्या उद्देशाने ही नवी कंपनी सुरु केली जात आहे.
- यापूर्वी वीज वितरण क्षेत्रात सुधारणा करण्याच्या हेतूने सुरु केले 'उदय' (UDAY: Ujwal DISCOM Assurance Yojana) अयशस्वी झाल्याच्या पार्श्वभूमीवर, हा नवीन संयुक्त प्रकल्प म्हणजे या क्षेत्रामधील सुधारणांसाठीचा एक प्रयत्न असू शकतो.

उदय (UDAY)

- आर्थिक संकटात सापडलेल्या राज्य सरकारच्या मालकीच्या वीज वितरण कंपन्यांच्या आर्थिक स्थितीत सुधारणा करण्यासाठी आणि त्यांना या संकटातून कायमस्वरूपी बाहेर काढण्यासाठी केंद्र सरकारने ही योजना २०१५मध्ये सुरु केली होती.
- यावर उपाय म्हणून राज्य सरकारांनी जारी या वीज वितरण कंपन्यांचा तोटा अधिग्रहित केला असला तरी, परिचालनाच्या आघाडीवर अजूनही या कंपन्यांना अनेक समस्या आहेत.
- आर्थिक वर्ष २०१९च्या अंती राज्य सरकारांच्या मालकीच्या वीज वितरण कंपन्यांच्या तोट्यामध्ये सुमारे ४० टक्क्यांची (२१,६५८ कोटी) वाढ झाली.

ऐच्छिक कर्जबुडव्यांच्या संख्येमध्ये ६० टक्क्यांची वाढ

- केंद्रीय अर्थमंत्री निर्मला सीतारामन यांच्या निवेदानानुसार, गेल्या ५ वर्षात राष्ट्रीयकृत बँकांमधील ऐच्छिक कर्जबुडव्यांच्या संख्येमध्ये ६० टक्क्यांची वाढ झाली आहे. राष्ट्रीयकृत बँकांमध्ये सध्या एकूण ८५८२ कर्जबुडवे आहेत.
- लोकसभेत विचारण्यात आलेल्या एका प्रश्नाचे अर्थमंत्री निर्मला सीतारामन यांनी दिलेल्या लिखित उत्तरात ही माहिती देण्यात आली आहे.
- ऐच्छिक कर्जबुडवे म्हणजे अशी व्यक्ती जिची बँकेकडून घेतलेल्या कर्जाची भरपाई करण्याची क्षमता असते परंतु तरीसुद्धा ती व्यक्ती कर्जाची परतफेड करत नाही.
- २०१४-१५ मध्ये राष्ट्रीयकृत बँकांमध्ये ऐच्छिक कर्जबुडव्यांची संख्या ५३४९ होती. २०१८-१९मध्ये त्यात वाढ होऊन ती ८५८२ पर्यंत पोहोचली आहे. गेल्या ५ वर्षात, ऐच्छिक कर्जबुडव्यांकडून ७,६५४ कोटी रुपये वसूल करण्यात आले आहेत.

सरकार उचलेली पावले

- मार्च २०१९ पर्यंत १७ राष्ट्रीयकृत बँकांनी दिलेल्या माहितीनुसार ८५८२ प्रकरणांपैकी ८१२१ प्रकरणांच्या कर्जवसुलीसाठी खटले दाखल करण्यात आले आहेत.
- सरफेसी कायदा: सुरक्षित मालमतेचा समावेश असलेल्या ६२५१ प्रकरणांमध्ये 'द सेक्युरिटीयझेशन अँड रिकन्स्ट्रक्शन ऑफ फायनान्शियल असेट्स अँड एम्प्लोसमेंट ऑफ सेक्युरिटी इंटरेस्ट अँक्ट २००२' (SARFAESI) अंतर्गत कारवाई सुरु करण्यात आली आहे.
- भारतीय रिझर्व्ह बँकेचे निर्देश: भारतीय रिझर्व्ह बँकेने जारी केलेल्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार, कोणत्याही ऐच्छिक कर्जबुडव्यांना बँक किंवा वित्तीय संस्थेकडून अतिरिक्त कर्जपुरवठा केला जाणार नाही. पुढील पाच वर्षात ते कोणताही नवीन प्रकल्प सुरु करू शकत नाही. तसेच आवश्यकता असल्यास, त्यांच्यावर कायदेशीर कारवाई केली जाऊ शकते. याअंतर्गत २९१५ प्रकरणात एफआयआर दाखल करण्यात आला आहे.
- सेबीचे निर्देश: ऐच्छिक कर्जबुडव्या कंपन्या आणि अशा कंपन्यांचे प्रवर्तक किंवा संचालक यांना भारतीय प्रतिभूती आणि विनिमय मंडळाने (सेबी) भांडवल बाजारातून पैसा उभा करण्यास प्रतिबंध केला आहे.
- दिवाळी आणि नादारी संहिता २०१६: याद्वारे ऐच्छिक कर्जबुडव्यांना दिवाळी निराकरण प्रक्रियेत सामील होण्यापासून प्रतिबंधित करण्यात आले आहे.
- फरार आर्थिक गुन्हेगार कायदा २०१८: देशाबाहेर पलायन करून गेलेल्या कर्जबुडव्यांच्या मालमतांवर टांच आणणे किंवा त्या जप्त करण्याचा अधिकार सरकारला देणारा हा कायदा आहे.
- राष्ट्रीयकृत बँकाना दिलेले निर्देश: सरकारने राष्ट्रीयकृत बँकांना ऐच्छिक कर्जबुडव्यांचे छायाचित्र प्रसिद्ध करण्याचा सल्ला दिला असून, ५० कोटी रुपयांपेक्षा अधिक कर्ज घेणाऱ्या कंपन्यांच्या प्रवर्तक, संचालक व इतर महत्त्वपूर्ण व्यक्तींच्या पारपत्राची प्रत जमा जमा करण्याचे निर्देश दिले आहेत.

घाऊक किंमत निर्देशांकांच्या पुनरावलोकनासाठी कार्यकारी गटाची स्थापना

- सध्याच्या घाऊक किंमत निर्देशांकांचे (आधारभूत वर्ष २०११-१२) पुनरावलोकन करण्यासाठी केंद्र सरकारने एका कार्यकारी गटाची स्थापना केली आहे.
- या समितीचे अध्यक्ष नीति आयोगाचे सदस्य प्राध्यापक रमेश चंद असतील. उद्योग आणि अंतर्गत व्यापार प्रोत्साहन विभागाचे आर्थिक सल्लागार कार्यालय या कार्यकारी गटाचे नोडल कार्यालय असेल.
- हे कार्यालय या गटाच्या अहवाल अथवा शिफारशीवर प्रक्रिया करेल अथवा आवश्यकता भासल्यास त्यांची अंमलबजावणीही करेल.
- हा कार्यकारी गट घाऊक किंमत निर्देशांक (WPI) व उत्पादक किंमत निर्देशांक (PPI) यांच्या नवीन अधिकृत शृंखलांसाठी योग्य आधारभूत वर्ष निवडेल.
- हा गट विद्यमान घाऊक किंमत निर्देशांकात समाविष्ट केल्या जाणाऱ्या वस्तूंचेदेखील पुनरावलोकन करेल.
- हा गट विनिर्माण क्षेत्रासाठी मूल्य संग्रहण प्रणालीचे देखील पुनरावलोकन करेल आणि सुधारणांसाठी शिफारस करेल.
- हा गट मूल्य शृंखला आणि उदरनिर्वाहाच्या खर्चावरील तांत्रिक सल्लागार समितीचेही पुनरावलोकन करेल.
- हा गट इतरही काही सूचना देवू शकतो, ज्यामुळे घाऊक किंमत निर्देशांक अथवा उत्पादक किंमत निर्देशांकाची विश्वासार्हता वाढेल.

पार्श्वभूमी

- विद्यमान घाऊक किंमत निर्देशांक मे २०१७ मध्ये सुरु करण्यात आला असून, त्याचे आधारभूत २०११-१२ आहे.
- २०११-१२ पासून आतापर्यंत भारतीय अर्थव्यवस्थेमध्ये अनेक महत्त्वपूर्ण बदल झाले आहेत, त्यामुळे घाऊक किंमत निर्देशांकाच्या आधारभूत वर्ष व त्यात समाविष्ट गोष्टींचे पुनरावलोकन करणे आवश्यक आहे.

- भारतीय रिझर्व्ह बँकेने (आरबीआय) देशातील सध्याच्या तारण प्रतिभूतिकरणाच्या (securitisation) स्थितीचे पुनरावलोकन करण्यासाठी हर्षवर्धन यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती नेमली आहे.
- ही एक ६ सदस्यीय समिती असेल जिचे नेतृत्व बेन अँड कंपनीचे (एक व्यवस्थापन सल्लागार कंपनी) वरिष्ठ सल्लागार हर्षवर्धन यांच्याकडे असेल.
- ऑगस्ट २०१९ महिन्याच्या अखेरपर्यंत ही समिती आपला अहवाल आरबीआयकडे सादर करेल.
- ही समिती भारतातील तारण प्रतिभूतिकरणाच्या स्थितीचे पुनरावलोकन करेल आणि या गृहकर्ज प्रतिभूतिकरण बाजाराच्या विकासासाठी उपाय सुचवेल.
- तसेच ही समिती प्रतिभूतिकरणाच्या प्रक्रियेमध्ये अंतर्भूत विविध प्रतिपक्षांच्या (उदा. सेवा प्रदाते, रेटिंग एजन्सी, विश्वस्त) भूमिकांचे मुल्यांकन करेल आणि जोखीम टाळण्यासाठी उपाय सुचवेल.

योजना व विधीविषयक

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९चा मसुदा जाहीर

- डॉ. के. कस्तुरीरंगन समितीने 'राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९'चा (NEP) मसुदा देशाचे नवीन मनुष्यबळ विकास मंत्री डॉ. रमेश पोखरीयाल निशंक आणि राज्यमंत्री संजय धोत्रे यांना ३१ मे रोजी सादर केला.
- ज्येष्ठ खगोलशास्त्रज्ञ भारतीय अवकाश संशोधन संस्थेचे (इस्रो) माजी प्रमुख कृष्णस्वामी कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखाली नेमलेल्या ९ शिक्षणतज्ज्ञांच्या समितीने नव्या शिक्षण धोरणाचा हा मसुदा तयार केला आहे.
- ४८४ पानांचा हा चिंतनीय दस्तावेज मंत्रालयाच्या संकेतस्थळावर देशातील सर्व नागरिकांच्या चिकित्सक सूचनांसाठी उपलब्ध आहे.
- भारतीय संविधानानंतर देशाचे भवितव्य ज्या मूलभूत दस्तऐवजांमुळे आकाराला येत असते त्यामध्ये देशाच्या शैक्षणिक धोरणाचा अग्रक्रम खूप वरचा असतो.
- त्यामुळे नव्या शैक्षणिक आकृतीबंधाविषयी, काळाची आव्हाने ओळखून नव्या प्रस्तावित शैक्षणिक बदलांची चर्चा देशात सर्वत्र, विशेषतः शैक्षणिक आणि औद्योगिक जगतात होणे आवश्यक आहे.

या मसुदासंबंधी ठळक मुद्दे

- प्रवेश (एक्सेस), न्याय्य (इक्विटी), गुणवत्ता (क्वालिटी), माफक परवडण्याजोगे (अफोर्डेबल) आणि उत्तरदायित्व (अकाऊंटिबिलिटी) हे नव्या प्रस्तावित शैक्षणिक धोरणाचे 'पंचशिल' वा आधारस्तंभ आहेत.
- विज्ञान, तंत्रज्ञान, शैक्षणिक व औद्योगिक जगाला भेडसावणाऱ्या गुणवत्तापूर्व मनुष्यबळाची कमतरता दूर करण्यासाठी विद्यापीठ व महाविद्यालयातील विद्यार्थी हा अधिकाधिक ज्ञान व कौशल्यसंपन्न व्हावा, हे नवीन शैक्षणिक धोरणाचे ध्येय आहे.
- या धोरणनिर्मितीसाठी गेली ३ वर्षे मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाने लोककेंद्री, सहभागी, सहकारी, ऊर्ध्वगामी, सर्वस्तरीय, सर्वस्पर्शी, संवाद, सल्ला-मसलत प्रक्रिया अवलंबिली होती.
- स्मृती इराणी मनुष्यबळ विकास मंत्री असताना माजी कॅबिनेट सचिव टी.एस.आर. सुब्रमणियन यांनी सादर केलेला अहवालही हा मसुदा तयार करताना विचारात घेण्यात आला आहे.
- माजी कॅबिनेट सचिव टी. एस. आर. सुब्रमण्यम यांनी परिश्रमाने तयार केलेला अहवालही कस्तुरीरंगन समितीला अभ्यासायला मिळाला होता.
- वर्तमान शिक्षण धोरण १९८६ मध्ये तयार झाले होते आणि १९९२ मध्ये त्यात सुधारणा झाली होती. नव्या शिक्षण धोरणाचा मुद्दा २०१४च्या सार्वत्रिक निवडणुकीपूर्वी भाजपच्या जाहिरनाम्यात सामील होता.

शिफारशी

- राष्ट्रीय पातळीवर उच्च शिक्षणाच्या प्रचार, प्रसार व नियंत्रणासाठी स्थापन केलेल्या सर्व प्राधिकारिणींना एकत्र करून पंतप्रधानांच्या अध्यक्षतेखालील राष्ट्रीय शिक्षण आयोग ही सर्वोच्च संस्था स्थापन करावी.
- देशभरातील विद्यापीठे, कॉलेजेस व शैक्षणिक संस्थांमध्ये संशोधन व विकास याला चालना देण्यासाठी नॅशनल रिसर्च फाऊंडेशन २०२०पर्यंत स्थापन करण्याची शिफारस शैक्षणिक आराखड्यात केली आहे.
- तर विद्यमान अखिल भारतीय तंत्रशिक्षण परिषद, भारतीय वैद्यक परिषद, अखिल भारतीय शिक्षक प्रशिक्षण परिषद, बार कौन्सिल ऑफ इंडिया, आर्किटेक्चर कौन्सिल, फार्मसी कौन्सिल यासारख्या संस्थांचे राष्ट्रीय उच्चशिक्षण नियामक प्राधिकरण (नॅशनल हायर एज्युकेशन रेग्युलेटरी अथॉरिटी) यात विलीनीकरण करण्यात यावे, असे अहवालात म्हटले आहे.
- भारतीय ज्ञानशाखांचा शिक्षणक्रमात समावेश करण्यात यावा.
- शाखानिहाय पद्धत मोडीत काढून विद्यार्थ्यांना विषयांचे पर्याय देण्यात यावेत.
- बोर्डाच्या परीक्षेत काही विषयांत समाधानकारक कामगिरी झाली नाही, असे विद्यार्थ्यांना वाटत असेल तर त्या विषयांची परीक्षा पुन्हा देण्याची मुभा असावी
- नव्या शिक्षण धोरणाच्या मसुद्यात खासगी शाळांना शुल्क निश्चितीचे स्वातंत्र्य देण्याची सूचना करण्यात आली आहे. पण यात मनमानीपणे शुल्क न वाढविण्याची सूचनाही नमूद आहे.
- २१व्या शतकाच्या दृष्टीने संवाद कौशल्य, बहुभाषांवर प्रभुत्व, सामाजिक जबाबदारीचे भान, वैज्ञानिक दृष्टिकोन, डिजिटल साक्षरतेच्या कौशल्यांचा अभ्यासक्रमात समावेश करावा.

- निव्वळ विद्यार्थी नोंदणी संख्या वाढविण्यावर भर देण्याएवजी दर्जेदार आणि जीवन उपयोगी शिक्षण कसे देता येईल त्यावर भर देण्यात यावा.
- भारत केंद्रस्थानी मानून बालशिक्षण ते बारावीचा 'राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा' तयार करण्याचे काम NCERTकडे सोपवण्यात येईल. पाठ्यपुस्तके, कार्यपुस्तिका आणि इतर पूरक शैक्षणिक साहित्यसुद्धा हीच संस्था तयार करेल.

शिक्षणाची नवी संरचना

- कोठारी आयोगाने केलेल्या शिफारसीनुसार सध्या प्रचलित असलेली १०+२ म्हणजेच दहावीपर्यंत शालेय शिक्षण आणि त्यानंतर २ वर्षे शाखा निवड करून कनिष्ठ महाविद्यालयीन शिक्षण अशी रचना लागू झाली. ही स्तर रचना बदलण्याची शिफारस करण्यात आली आहे.
- या मसुद्यांतर्गत १२वीपर्यंतच्या वर्गासाठी ५+३+३+४ चे सूत्र निर्माण करण्यात आले आहे. या सूत्रांतर्गत विद्यार्थ्यांच्या १२वीपर्यंतच्या शिक्षणावर भर देण्यात आला आहे.
  - ❖ ५ वर्षे : पूर्वप्राथमिक वर्गाची (शिशुवर्ग) ३ वर्षे आणि त्यानंतर इयत्ता पहिली आणि दुसरी.
  - ❖ ३ वर्षे : इयत्ता तिसरी ते पाचवी हा गट प्राथमिक उत्तर शिक्षण.
  - ❖ ३ वर्षे : इयत्ता सहावी ते आठवी ही वर्षे उच्च प्राथमिक शिक्षण.
  - ❖ ४ वर्षे : इयत्ता नववी ते बारावी हे माध्यमिक शिक्षण.

केंद्रीय शिक्षण मंत्रालय स्थापन करावे

- कस्तुरीरंगन समितीने केंद्रातील मनुष्यबळ मंत्रालय व विविध राज्यातील शालेय व उच्च शिक्षण मंत्रालयाच्या रचनेतही बदल करण्याची शिफारस केली आहे.
- मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाकडे शिक्षणासोबतच कौशल्य विकास, शैक्षणिक पायाभूत सुविधा, शिक्षक व प्राध्यापकांच्या गुणवत्ता वाढ यासारख्या अनेक विषयांचा समावेश आहे.
- तेव्हा केवळ शिक्षणावर सरकारचे लक्ष केंद्रीत राहावे यासाठी शिक्षण मंत्रालय स्थापन करण्यात यावे, असे अहवालात नमूद केले आहे.

वादंग

- केंद्र सरकारने जाहीर केलेल्या नव्या शिक्षण धोरणाच्या मसुद्यात बिगरहिंदी भाषिक राज्यांमध्येही इंग्रजी, स्थानिक भाषेसह हिंदीतील शिक्षणही अनिवार्य केले जावे, अशी शिफारस यात होती.
- या शिफारसीला तामिळनाडूतील द्रमूक आणि अण्णाद्रमुक या पक्षांसह इतर दक्षिणेकडील राज्यांनी विरोध केल्याने केंद्र सरकारने यात बदल करत हिंदी सक्तीचे धोरण नसल्याचे स्पष्ट केले आहे.
- नव्या शिक्षण धोरणाच्या समितीने सोपविलेल्या मसुद्यात विद्यार्थ्यांना शालेय शिक्षणादरम्यान हिंदी, इंग्रजी आणि एक स्थानिक भाषा शिकविण्याचा प्रस्ताव होता.
- पण याला विरोध झाल्याने सरकारने मसुद्याच्या शिफारसीत बदल करत इयत्ता सहावीत तीनपैकी कुठलीही एक भाषा सोडण्याचा पर्याय विद्यार्थ्यांना दिला आहे. यात हिंदी सोडण्याचा पर्यायही सामील आहे.
- शालेय शिक्षणात विषय म्हणून हिंदीचा समावेश करणे दक्षिणेच्या राज्यांमध्ये भावनात्मक मुद्दा राहिला आहे. विशेषकरून तामिळनाडू या निर्णयाला नेहमीच विरोध राहिला आहे. राज्यात १९३७ ते १९४० आणि नंतर १९६५ मध्ये हिंदीच्या विरोधात उग्र आंदोलने झाली होती.

EQUIP: शिक्षण गुणवत्ता उन्नतीकरण व समावेशन कार्यक्रम

- केंद्रीय मानव संसाधन विकास मंत्रालयाच्या उच्च शिक्षण विभागाने पाच वर्षांच्या कालावधीची एक दूरदर्शी योजना आखली आहे.
- या दूरदर्शी योजनेचे नाव 'शिक्षण गुणवत्ता उन्नतीकरण व समावेशन कार्यक्रम' (EQUIP: Education Quality Upgradation and Inclusion Programme) असे आहे.
- ही योजना पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या दिशानिर्देशानुसार तयार करण्यात आली आहे, त्यांनी प्रत्येक मंत्रालयाला पुढील पाच वर्षांसाठी दूरदर्शी योजनेची तयारी करण्यास सांगितले होते.

१० महत्वाची क्षेत्रे

- EQUIP प्रस्ताव तज्ज्ञांनी खालील १० क्षेत्रांमध्ये विस्तृत अभ्यासानंतर तयार केला आहे.
  - ❖ पोहोच वाढविण्यासाठी योजना.
  - ❖ जागतिक सर्वोत्तम शिक्षण / शिकवण्याची प्रक्रिया.
  - ❖ उत्कृष्टतेला प्रोत्साहन.
  - ❖ शासनात्मक सुधारणा.
  - ❖ मूल्यांकन, प्रमाणन आणि क्रमवारी प्रणाली.
  - ❖ संशोधन आणि नवकल्पनांना प्रोत्साहन.
  - ❖ उद्योजकता व रोजगार.
  - ❖ चांगल्या कार्यासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर.
  - ❖ आंतरराष्ट्रीयकरण.
  - ❖ उच्च शिक्षणासाठी वित्तपुरवठा.

- तज्ज्ञ समूह : उपरोक्त महत्त्वपूर्ण क्षेत्रांसाठी विशेष तज्ञांच्या १० गटांनी ५० हून अधिक उपक्रम सुचविले आहेत, ज्याद्वारे भारतीय उच्च शिक्षण क्षेत्राचा पूर्णपणे कायापालट होऊन जाईल.

उच्च शिक्षण क्षेत्रासाठी तज्ञांच्या गटाद्वारे निर्धारित केलेली लक्ष्ये

- ❖ दोबळ नोंदणी गुणोत्तर दुप्पट करणे आणि भारतातील उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये भौगोलिक आणि सामाजिक विषमतेचे निरसन करणे.
- ❖ जागतिक शिक्षण केंद्र म्हणून भारताचा प्रचार करणे.
- ❖ शिक्षणाची गुणवत्ता वैश्विक श्रेणीपर्यंत उंचावणे.
- ❖ जगातील सर्वोत्कृष्ट १००० विद्यापीठांमध्ये किमान ५० भारतीय संस्थांचा समावेश करणे.
- ❖ संशोधन आणि नवकल्पनांना प्रोत्साहन देणे आणि भारताला आघाडीच्या ३ देशांमध्ये आणणे.
- ❖ उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये सरकारी सुधारणांना प्रोत्साहन देणे.
- ❖ गुणवत्ता सुनिश्चित करण्यासाठी सर्व संस्थांचे प्रमाणन करणे.
- ❖ उच्च शैक्षणिक संस्थांकडून उत्तीर्ण होणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या रोजगाराच्या संधी दुप्पट करणे.
- ❖ शिक्षण तंत्रज्ञानाचा विस्तार करणे.
- ❖ उच्च शिक्षण क्षेत्रात गुंतवणूकीस चालना देणे.
- वर उल्लेख केलेल्या प्रत्येक ध्येयासाठी तज्ज्ञ गटांनी अंमलबजावणीची पद्धत, गुंतवणूक आणि कालमर्यादा निश्चित केली आहे.
- हा प्रस्तावावर आता संबंधित विभागात चर्चा होईल, त्यानंतर मंजूरीसाठी मंत्रिमंडळाकडे पाठविण्यापूर्वी या प्रस्तावाचे ईएफसीद्वारे (व्यय वित्त समिती) मूल्यांकन केले जाईल.

गो ट्रायबल अभियान

- केंद्रीय आदिवासी विकास मंत्रालय आणि ट्रायफेडने ॲमेझॉन ग्लोबलच्या सहकार्याने २८ जुलै रोजी 'गो ट्रायबल अभियान'ला सुरुवात केली.
- उद्देश: आदिवासी हस्तशिल्प आणि कलाकृती याबाबत जागरूकता वाढविणे व त्यांचा प्रसार करणे तसेच आदिवासींची उत्पादने जागतिक ऑनलाईन बाजारपेठेत विक्रीसाठी उपलब्ध करून देण्यातील सुमारे ७०० आदिवासी जमातींचे सामाजिक-आर्थिक कल्याण होण्यास मदत करणे.
- गो ट्रायबल अभियानासाठी ट्रायफेडद्वारे 'गो ट्रायबल' शिबिराचे आयोजन करण्यात आले होते.
- या अभियानांतर्गत जगातील सर्वात मोठी ई-कॉमर्स कंपनी ॲमेझॉन (इंडिया) 'ट्राईब्स इंडिया' या भारतीय नाममुद्रेची उत्पादने आपल्या वेबसाईटच्या माध्यमातून लॉच करणार आहे.
- ॲमेझॉन 'ट्राईब्स इंडिया कलेक्शन' अंतर्गत दोन भागांमध्ये उत्पादनांचा प्रसार करणार आहे. १) ट्राईब्स ऑफ इंडिया हेरीटेज कलेक्शन व २) ट्राईब्स इंडिया नॅच्युरल कलेक्शन.
- या अंतर्गत ॲमेझॉन हातावर तयार केलेले कपडे, आभूषणे, भेटवस्तू, मातीची भांडी, तेलंगणा कॉफी, उत्तराखंडचे साबण, कर्नाटकचे मसाले इत्यादी विविध उत्पादनांचा प्रसार करणार आहे.
- यामुळे प्रचंड मेहनतीने तयार केलेल्या आदिवासी उत्पादनांना जागतिक ओळख प्राप्त होणार आहे. ऑनलाईन बाजारपेठेला भौगोलिक सीमा नसल्याने हे नक्कीच शक्य आहे.
- यामुळे आदिवासींना मिळकतीचे साधन मिळेल, ज्यामुळे त्यांना निरंतर आजीविका मिळविण्यासाठी संधी निर्माण होईल.

ट्रायफेड

- भारतीय आदिवासी सहकारी विपणन विकास महासंघ
- TRIFED: Tribal Cooperative Marketing Development Federation of India.
- ही आदिवासी विकास मंत्रालयाच्या अंतर्गत बहुराज्य सहकारी संस्था आहे. ऑगस्ट १९८७ मध्ये मल्टी स्टेट कोऑपरेटिव्ह सोसायटी अधिनियम १९८४ अंतर्गत या महासंघाची स्थापना करण्यात आली होती.
- आदिवासी उत्पादनांचे विपणन करण्यासाठी बऱ्याच योजनांवर ट्रायफेड सध्या कार्यरत आहे. उदा. मोबाइल ॲपच्या माध्यमातून आदिवासी उत्पादनांची ऑनलाईन विक्री, प्रदर्शनांचे आयोजन, कौशल्य प्रशिक्षण इत्यादी.
- ट्रायफेड 'ट्राईब्स इंडिया' या आपल्या नाममुद्रेमार्फत आदिवासी उत्पादनांची विक्री तसेच प्रसार करीत आहे.

केंद्र सरकारने केली नव्या जलशक्ती मंत्रालयाची स्थापना

- नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वाखालील केंद्र सरकारने नव्या जलशक्ती मंत्रालयाची स्थापना केली गेली आहे. देशातील नागरिकांना पिण्याचे शुद्ध पाणी मिळावे हा या नव्या मंत्रालयाच्या स्थापनेचा मुख्य हेतू आहे.
- या आधीच्या सरकारमध्ये नितीन गडकरी यांच्याकडे जबाबदारी असलेल्या जल संसाधन, नदी विकास आणि गंगा पुनरुज्जीवन मंत्रालयाची पुनर्रचना करून या नव्या जलशक्ती मंत्रालयाची निर्मिती केली गेली आहे. शिवाय पेयजल व स्वच्छता मंत्रालयाचा देखील यात समावेश केला गेला आहे.
- या नव्या व स्वतंत्र मंत्रालयाची जबाबदारी त्यांनी जोधपूर लोकसभा मतदार संघातून निवडून आलेल्या गजेंद्रसिंह शेखावत यांच्यावर सोपवली आहे. गजेंद्रसिंह यांनी राजस्थानचे मुख्यमंत्री अशोक गेहलोत यांच्या मुलाचा पराभव केला आहे.

- जलस्रोत, नद्यांचे शुद्धीकरण आणि गंगेची स्वच्छता हे विषयही या मंत्रालयांतर्गत आणण्यात आले आहेत. स्वच्छतेचा विषय याच मंत्रालयाच्या अखत्यारित येईल.
- नरेंद्र मोदी यांनी लोकसभा निवडणुक प्रचारादरम्यान सर्व नागरिकांना पिण्याचे शुद्ध पाणी देण्याचे आश्वासन दिले होते. हे नवे मंत्रालय त्याची पूर्ती मानले जाते.
- घरांमध्ये पाईपद्वारे पाणीपुरवठा उपलब्ध करून देण्यासाठी भारतीय जनता पक्षाने 'नल से जल' या योजनेचे आश्वासन दिले होते. ही योजना सरकारच्या जल जीवन अभियानाचा भाग असेल.
- शेतकऱ्यांसाठी स्वच्छ पाणी आणि उच्च श्रेणीतील सिंचनाच्या सुविधांची सुनिश्चितता करण्यासाठी स्वतंत्र जलशक्ती मंत्रालय काम करेल.
- २०१४मध्ये नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखालील सरकारने स्वच्छ गंगा अभियानाला पर्यावरण व वन मंत्रालयातून वेगळे करून जल संसाधन मंत्रालयात समाविष्ट केले होते.

व्यापाऱ्यांना निवृत्तीवेतन मिळणार

- व्यापारी समुदायाच्या कल्याणासाठी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखाली केंद्रीय मंत्रिमंडळाने व्यापारी समुदायाला निवृत्तीवेतनाच्या कक्षेत आणणाऱ्या नवीन योजनेला मंजूरी दिली आहे.
- व्यापारी, छोटे आणि माध्यम उद्योजक यांच्या कल्याणासाठी घेण्यात आलेल्या विविध उपाययोजनांच्या पार्श्वभूमीवर हा निर्णय महत्वाचा आहे.
- सार्वजनिक सामाजिक सुरक्षेचा मजबूत साचा उपलब्ध करून देण्याच्या पंतप्रधानांच्या दूरदृष्टीचा हा एक भाग आहे.
- भारताला व्यापाराची समृद्ध परंपरा आहे. देशाच्या आर्थिक विकासात आपल्या व्यापाऱ्यांचे कायम मोठे योगदान राहिले आहे.

अशी असेल योजना

- या योजनेअंतर्गत सर्व दुकानदार, किरकोळ व्यापारी आणि स्वयंरोजगारी व्यक्तींना वयाची ६० वर्षे पूर्ण केल्यानंतर मासिक ३ हजार रुपये किमान निवृत्तीवेतनाची हमी मिळणार आहे.
- सर्व छोटे दुकानदार आणि स्वयं रोजगारी व्यक्ती आणि किरकोळ व्यापारी ज्यांची जीएसटी उलाढाल १.५० कोटीपेक्षा कमी असेल आणि वय १८-४० वर्षांदरम्यान असेल ते या योजनेसाठी नोंदणी करू शकतील.
- स्वेच्छा घोषणेवर ही योजना आधारित असून आधार आणि बँक खात्याव्यतिरिक्त अन्य कुठलीही कागदपत्रे आवश्यक नाहीत.
- देशभरातील ३.२५ लाखपेक्षा अधिक सामायिक सेवा केंद्रांच्या माध्यमातून इच्छुक व्यक्ती नोंदणी करू शकतात.
- सरकार नोंदणीधारकाच्या खात्यात समान रकमेचे योगदान देईल. उदा. जर एखादी २९ वर्षाची व्यक्ती मासिक १०० रुपये भरत असेल तर केंद्र सरकार देखील त्यांच्या निवृत्तीवेतन खात्यात दर महिन्याला तेवढेच पैसे भरेल.
- सुमारे ३ कोटी किरकोळ व्यापारी आणि दुकानदारांना या निर्णयाचा लाभ मिळणार आहे.

पंतप्रधान शिष्यवृत्ती योजनेमधील बदलास मंजूरी

- सलग दुसऱ्यांदा पंतप्रधानपदी विराजमान झालेले नरेंद्र मोदी यांनी सर्वात पहिला निर्णय हा शहिदांच्या मुलांना देण्यात येणाऱ्या शिष्यवृत्तीत वाढ करण्याचा घेतला आहे.
- ३१ मे रोजी झालेल्या नव्या केंद्रीय मंत्रिमंडळाच्या बैठकीत राष्ट्रीय सुरक्षा निधी (नॅशनल डिफेन्स फंड) अंतर्गत 'पंतप्रधान शिष्यवृत्ती योजने'मध्ये (प्राइम मिनिस्टर्स स्कॉलरशिप स्कीम) मोठ्या बदलास मंजूरी देण्यात आली आहे.
- पंतप्रधानांनी दिलेल्या मंजूरीनुसार, शिष्यवृत्तीच्या रकमेत वाढ करण्यात आली असून, मुलांसाठी २००० रुपये प्रति महिना असलेली शिष्यवृत्ती आता २५०० रुपये, तर मुलींसाठी २२५० रुपये असलेली शिष्यवृत्ती ३००० रुपये करण्यात आली आहे.
- याशिवाय या शिष्यवृत्ती योजनेचा परिघ विस्तारण्यात आला असून, दहशतवादी, माओवादी अथवा नक्षलवादी कारवायांमध्ये शहीद झालेल्या राज्य पोलीस कर्मचाऱ्यांच्या पाल्यांनाही या शिष्यवृत्तीचा लाभ आता मिळणार आहे.
- राज्य पोलीस अधिकाऱ्यांच्या पाल्यांसाठी ५०० जागांचा वार्षिक कोटा राखीव ठेवण्यात आला आहे. या शिष्यवृत्तीच्या अंमलबजावणीसाठी केंद्रीय गृहमंत्रालय नोडल मंत्रालय म्हणून काम बघेल.
- देशाच्या सुरक्षेत महत्वाचे योगदान देणाऱ्या पोलीस कर्मचारी आणि जवानांच्या प्रती एक राष्ट्र म्हणून कृतज्ञता व्यक्त करणे आणि त्यांच्या जीवनमानात सुधारणा करणे आपले कर्तव्य आहे, याच भावनेने हा निर्णय घेण्यात आला आहे.

राष्ट्रीय संरक्षण निधी

- १९६२ साली राष्ट्रीय संरक्षण निधीची स्थापना करण्यात आली आहे. राष्ट्रीय संरक्षण विषयक खर्चासाठी या निधीअंतर्गत देणग्या स्वीकारल्या जातात.

- या अंतर्गत मिळणारा निधी लष्करी दले, निमलष्करी दले, रेल्वे संरक्षण दल आणि इतर लष्करी सेवांमधे कार्यरत असलेल्यांच्या कल्याणासाठी वापरला जातो.
- या निधीवर देखरेख ठेवणाऱ्या कार्यकारी समितीचे अध्यक्ष पंतप्रधान असतात, तर संरक्षण मंत्री, अर्थमंत्री आणि गृहमंत्री त्याचे सदस्य असतात.
- युद्धात किंवा लष्करी कारवायांमधे शहीद झालेल्या जवानांच्या कुटुंबियांना मदत करण्यासाठी या निधीतून पंतप्रधान शिष्यवृत्ती योजना राबवली जाते. या अंतर्गत मुलांना तांत्रिक संस्थांमध्ये शिक्षण घेण्यासाठी शिष्यवृत्ती दिली जाते.
- या योजनेअंतर्गत लष्करी सेवेमधील जवानांच्या ५५०० पाल्यांना, तर निमलष्करी दलातील जवानांच्या २००० पाल्यांना आणि रेल्वे विभागातल्या १५० मुलांना शिष्यवृत्ती दिली जाते.

#SelfiewithSapling जनमोहिम

- केंद्रीय पर्यावरण मंत्री प्रकाश जावडेकर ५ जून रोजी साजरा केल्या जाणाऱ्या जागतिक पर्यावरण दिनाच्या पार्श्वभूमीवर '#सेल्फी विथ सॅपलिंग' (#SelfiewithSapling) या जनमोहिमेचा प्रारंभ केला.
- एक रोपटे (Sapling) लावून त्यासमवेत आपला सेल्फी समाज माध्यमावर पोस्ट करत सर्वांनी यात सहभागी व्हावे असे आवाहन त्यांनी यावेळी केले.
- पर्यावरणविषयक मुद्दे हाताळताना जन भागीदारी हा अविभाज्य भाग असून पर्यावरण रक्षणासाठी जन चळवळीचे स्वरूप प्राप्त व्हायला हवे यावर जावडेकर यांनी भर दिला.
- जागतिक पर्यावरण दिनी प्रसिद्ध क्रिकेटपटू कपिल देव आणि सिनेअभिनेते जॅकी श्राफ यांच्यासमवेत नवी दिल्लीतल्या पर्यावरण भवनाच्या आवारात वृक्षारोपण करणार असल्याची माहिती त्यांनी दिली.
- पर्यावरणाप्रती सजगता दाखवत पर्यावरण जतनाचे महत्त्व अधोरेखित करण्यासाठी दरवर्षी ५ जून हा दिवस जागतिक पर्यावरण दिन म्हणून साजरा केला जातो.
- जागतिक पर्यावरण दिन २०१९चे यजमानपद चीनकडे असून वायु प्रदूषण ही यावर्षीची संकल्पना आहे. वायु प्रदूषण ही सध्याची सर्वात मोठी पर्यावरणविषयक समस्या आहे. जगभरातल्या सुमारे ९२ टक्के लोकांना श्वासोच्छ्वासासाठी स्वच्छ हवा मिळू शकत नाही.
- वायु प्रदूषणामुळे जागतिक अर्थव्यवस्थेला दरवर्षी ५ ट्रिलियन अमेरिकी डॉलर्सचा फटका सहन करावा लागतो. ओझोन प्रदूषणामुळे २०३० पर्यंत मुख्य पिकांची उत्पादकता २६ टक्क्यांनी घटण्याची शक्यता आहे.

एफएमडी व बुसेलोलिसिस नियंत्रित करण्यासाठी अभिनव उपक्रमाला मंजुरी

- पशुधन पालन करणाऱ्या शेतकऱ्यांना मदत करण्यासाठी फूट अँड माऊथ डिजीज (एफएमडी) आणि बुसेलोलिसिस नियंत्रित करण्यासाठी केंद्रीय मंत्रिमंडळाने एका नवीन उपक्रमाला मंजुरी दिली आहे.
- पशुसंवर्धन क्षेत्रातील संबंधित कोट्यवधी शेतकऱ्यांना या निर्णयाचा लाभ मिळणार असून, यामुळे पाळीव प्राण्यांचे आरोग्यदेखील सुधारेल.
- २०१९च्या लोकसभा निवडणुकीच्या निकालांनंतर, पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखालील नवीन सरकारच्या पहिल्या केंद्रीय मंत्रिमंडळ बैठकीत हा अभिनव उपक्रम मंजूर करण्यात आला आहे.

योजनेची वैशिष्ट्ये

- पशुधन पालन करणाऱ्या शेतकऱ्यांना आधार देण्यासाठी उचलण्यात आलेले हे पाऊल मुरुम रोग (FMD: Foot and Mouth Disease) आणि बुसेलोलिसिस नियंत्रित करण्याशी संबंधित आहे.
- या अंतर्गत पुढील ५ वर्षात पशुधनावर पडणाऱ्या या रोगांचे पूर्ण नियंत्रण करण्यासाठी तसेच या रोगांचे निर्मूलन करण्यासाठी मंत्रिमंडळाने एकूण १३,३४३ कोटी रुपये मंजूर केले आहेत.
- या योजनेमध्ये एफएमडीच्या बाबतीत, बोवाइन वासरांना प्राथमिक लसीकरण तर ६ महिन्यांच्या अंतराने ३० कोटी बोवाइन गायी-बैल व म्हशी, २० कोटी मेंढ्या व १ कोटी डुकरांचे लसीकरण केले जाणार आहे.
- बुसेलोलिसिस नियंत्रण कार्यक्रमाअंतर्गत ३.६ कोटी गायी वासरांचे १०० टक्के लसीकरण करण्यात येणार आहे.
- आतापर्यंत केंद्र आणि राज्य सरकारांच्या दरम्यान खर्च वाटून घेण्याच्या आधारावर हा कार्यक्रम लागू केला गेला आहे. मात्र आता या रोगांचे संपूर्ण उन्मूलन करण्यासाठी आणि देशातल्या सर्व पशुधनधारक शेतकऱ्यांना उपजीविकेची संधी सुनिश्चित करण्यासाठी केंद्र सरकारने आता संपूर्ण खर्च स्वतःच करण्याचा निर्णय घेतला आहे.

एफएमडी व बुसेलोलिसिसचा धोका

- गाय-बैल, म्हशी, मेंढी, शेळ्या, डुकरे इत्यादींमध्ये फूट अँड माऊथ डिजीज (एफएमडी) व बुसेलोलिसिस हे रोग सामान्यपणे आढळून येतात.
- गाय/म्हस एफएमडीने संक्रमित झाल्यास, ४ ते ६ महिन्यांपर्यंत दुधाचे १०० टक्क्यांपर्यंत नुकसान होऊ शकते.
- तर बुसेलोलिसिसचा संक्रमणामुळे प्राण्यांच्या संपूर्ण जीवनचक्रामध्ये दूध उत्पादन ३० टक्क्यांनी कमी होते. बुसेलोलिसिस प्राण्यांमध्ये वंध्यत्वदेखील निर्माण करते.

- बुसेलोलिसिसचे संक्रमण शेतमजूर आणि पशुधन मालकांना देखील होऊ शकते. या दोन्ही रोगांचा दूधव्यापार आणि इतर पशुधन उत्पादनावर नकारात्मक प्रभाव पडतो.

जम्मू-काश्मीरमध्ये राष्ट्रपती राजवटीचा कालावधी वाढविला

- केंद्रीय कॅबिनेटने संविधानाच्या कलम ३५६ (४) अंतर्गत जम्मू-काश्मीरमधील राष्ट्रपती राजवटीचा कालावधी आणखी ६ महिन्यांनी वाढविण्याचा निर्णय घेतला आहे.
- जम्मू-काश्मीरचे राज्यपाल सत्यपाल मलिक यांच्या अहवालाच्या आधारे हा निर्णय घेण्यात आला आहे.
- जम्मू-काश्मीरमधील राष्ट्रपतीचा कालावधी २ जुलै २०१९ रोजी संपणार आहे. परंतु आता ३ जुलै २०१९ पासून ६ महिन्यांपर्यंत राष्ट्रपती राजवटीचा कालावधी वाढेल.
- संसदेच्या अधिवेशनामध्ये राष्ट्रपती राजवटीच्या कालावधीत वाढ करण्यासाठी प्रस्ताव सादर केला जाणार आहे.

पार्श्वभूमी

- जम्मू-काश्मीरमध्ये पीपल्स डेमोक्रेटिक पार्टी (पीडीपी) आणि भारतीय जनता पक्ष (भाजप) यांचे युती सरकार सत्तेवर होते.
- जून २०१८मध्ये भाजपाने पाठींबा काढून घेतल्यानंतर हे सरकार अल्पमतात आल्यामुळे मुख्यमंत्री मेहबूबा मुफ्ती यांनी राजीनामा दिला आणि भाजपाने राज्यात राज्यपाल राजवट लागू करण्याची मागणी केली होती.
- भारतीय जनता पार्टीने पीडीपीचा पाठिंबा काढून घेतल्यामुळे, जम्मू-काश्मीरमधील मेहबूबा मुफ्ती यांच्या नेतृत्वाखाली पीडीपी सरकार अल्पमतात आले होते.
- त्यानंतर जम्मू-काश्मीर राज्यघटनेच्या ९२ कलमान्वये राज्यात राज्यपाल राजवट लागू करण्यात आली होती.
- राज्यपाल राजवट लागू केल्यानंतर ६ महिन्यांच्या आत जम्मू-काश्मीरमध्ये नवीन सरकार आले नाही किंवा राज्यात कायद्याचे राज्य निर्माण झाले नाही तर ६ महिन्यांनंतर राज्यपाल राजवटीचा कार्यकाळ वाढवला जाऊ शकतो.
- मात्र हा कार्यकाळ वाढवल्यानंतर तिथे राज्यपाल राजवट राहत नाही, तर तिचे रुपांतर राष्ट्रपती राजवटीत होते.
- त्यामुळे डिसेंबर २०१८ मध्ये जम्मू-काश्मीरमध्ये राज्यपाल राजवटीचा ६ महिन्यांचा कालावधी पूर्ण झाल्यानंतर त्याचे रुपांतर राष्ट्रपती राजवटीत झाले होते.
- १९९६ नंतर जम्मू-काश्मीरमध्ये राष्ट्रपती राजवट लागू होण्याची ती पहिलीच वेळ होती. त्यामुळे राज्याच्या संबंधात धोरणे ठरविण्याचे व निर्णय घेण्याचे कार्य केंद्रीय मंत्रिमंडळाद्वारे केले जात आहे.

राष्ट्रपती राजवट (President's rule)

- भारत देशाच्या संविधानामधील कलम ३५६ नुसार एखाद्या राज्यात सरकार संविधानानुसार चालत नसल्यास संबंधित राज्यात राष्ट्रपती राजवट लागू केली जाते.
- राज्यातील संवैधानिक यंत्रणा अयशस्वी झाल्यामुळे राष्ट्रपती राजवट लागू केली जाते. यादरम्यान संबंधित राज्याच्या राज्यपालाला बहुतेक घटनात्मक अधिकार असतात.
- राष्ट्रपती राजवट एकावेळी ६ महिन्यांसाठी लागू केली जाते. नंतर लोकसभा आणि राज्यसभेच्या संमतीने राष्ट्रपती राजवटीचा कालावधी जास्तीत जास्त ३ वर्षांपर्यंत वाढवता येतो.

आयआरएसडीसीचा फ्रेंच रेल्वे आणि एएफडीबरोबर त्रिपक्षीय करार

- भारतीय रेल्वे स्थानक विकास महामंडळाने (IRSDC) फ्रेंच रेल्वे व एएफडी या फ्रेंच विकास संस्थेबरोबर त्रिपक्षीय करार केला आहे.
- या कराराअंतर्गत एएफडी ही संस्था भारतीय रेल्वे स्थानक विकास महामंडळाला रेल्वे स्थानकांच्या विकासासाठी ७ लाख युरोपर्यंत सहाय्य उपलब्ध करून देणार आहे.
- भारतीय रेल्वेची रेल्वे स्थानकांच्या विकासासाठी असलेली भारतीय रेल्वे स्थानक विकास महामंडळ ही संस्था या सहाय्याचा उपयोग आवश्यक तंत्रज्ञान विकासासाठी करणार आहे.
- भारत आणि फ्रान्स दरम्यान रेल्वे क्षेत्रात दीर्घकालीन दृढ संबंध आहेत. या करारामुळे भारताला आपली स्थानके जागतिक दर्जाची बनवण्यात मदत मिळेल.

भारत-किर्गीझस्तान दरम्यान ६ सामंजस्य करार

- बिश्केक येथे आयोजित शांघाय सहकार्य संघटनेच्या (SCO) बैठकीनंतर पंतप्रधान नरेंद्र मोदी व किर्गीझस्तानचे राष्ट्रपती सुरोनबे जीनबेकोव्ह यांच्यात द्विपक्षीय बैठक झाली.
- नरेंद्र मोदी दुसऱ्यांदा पंतप्रधानपदी विराजमान झाल्यानंतर दोन्ही नेत्यांमधील ही पहिलीच बैठक होती.
- या बैठकीत उभय देशांमध्ये आरोग्यासह ६ क्षेत्रात सामंजस्य करार झाले. यावेळी मोदींनी दोन्ही देशांमधील सहकार्य बळकट करण्यासाठी मोदींनी 'हेल्थ' (HEALTH) असा नवा फॉर्म्युला दिला.
  - ❖ H: (हेल्थ को-ऑपरेशन) आरोग्य क्षेत्रात सहकार्य.
  - ❖ E: (इकॉनॉमिक को-ऑपरेशन) आर्थिक सहकार्य.
  - ❖ A: (अल्टरनेटिव्ह एनर्जी) पर्यायी ऊर्जा.

- ❖ L: (लिटरेचर अँड कल्चरी) साहित्य व संस्कृती.
- ❖ T: (टेरिझम फ्री सोसायटी) दहशतवादमुक्त समाज.
- ❖ H: (ह्युमनेटेरियन को-ऑपरेशन) मानवी सहकार्य.

वाहन चालकांच्या परवान्यासाठीची शैक्षणिक अर्हतेची अट शिथिल

- केंद्रीय रस्ते वाहतूक आणि महामार्ग मंत्रालयाने व्यावसायिक वाहन चालकांच्या परवान्यासाठीची किमान शैक्षणिक अर्हतेची अट शिथिल करण्याचा निर्णय घेतला आहे.
- यामुळे यापुढे वयाची १८ वर्षे पूर्ण केलेली कोणतीही व्यक्ती परवाना काढण्यासाठी अर्ज करू शकते. त्याला किमान शैक्षणिक पात्रतेची गरज उरणार नाही.
- केंद्रीय मोटार वाहन कायदा १९८९च्या नियम ८ अन्वये, मोटार वाहनचालक किमान आठवी इयत्ता उत्तीर्ण असणे अनिवार्य आहे.
- मात्र देशात, विशेषतः ग्रामीण भागात मोठ्या प्रमाणावर बेरोजगारी आहे, ग्रामीण भागातील लोकांना औपचारिक शिक्षणाच्या सुविधा उपलब्ध नसल्यामुळे त्यांना अशा नोकऱ्यांपासून वंचित राहावे लागते.
- या पार्श्वभूमीवर, हरियाणा सरकारने केलेल्या विनंतीचा सकारात्मक विचार करत आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल गटातल्या कुशल तरुणांना लाभ मिळावा या हेतूने केंद्र सरकारने हा निर्णय घेतला आहे.
- सध्या वाहतूक आणि दळणवळण क्षेत्रात सुमारे २२ लाख वाहन चालकांचा तुटवडा आहे. त्यामुळे या क्षेत्राच्या विकासासाठी खिळ बसली आहे.
- तसेच किमान शैक्षणिक अर्हतेची अट शिथिल केल्यामुळे बेरोजगार युवकांना रोजगार मिळू शकेल. या पार्श्वभूमीवर वाहतूक मंत्रालयाचा हा निर्णय महत्त्वपूर्ण आहे.
- औपचारिक शिक्षणाची अट शिथिल करतांनाचा सरकारने वाहनचालक प्रशिक्षण आणि कौशल्ये शिकण्यावर मात्र भर दिला आहे. ज्याद्वारे सुरक्षेबाबत कोणतीही तडजोड केली जाणार नाही.
- या युवकांना आता वाहन परवान्यासाठी काठीण्य पातळी असलेली चाचणी द्यावी लागेल. मोटार वाहन कायदा १९८८ नुसार, चालकाला वाहतूक नियमाची सर्व चिन्हे वाचता आणि समजता यायला हवीत.
- तसेच वाहनाची देखभाल, परीक्षण याचे शास्त्रशुद्ध शिक्षण त्याने घेतले असायला हवे यावर मंत्रालयाने भर दिला आहे.
- त्याशिवाय, त्याच्याकडील वाहन कागदपत्रे व्यवस्थित असायला हवीत, असेही मंत्रालयाने स्पष्ट केले आहे.

जम्मू-काश्मीरमध्ये राष्ट्रपती राजवटीचा कालावधी वाढविला

- केंद्रीय कॅबिनेटने संविधानाच्या कलम ३५६ (४) अंतर्गत जम्मू-काश्मीरमधील राष्ट्रपती राजवटीचा कालावधी आणखी ६ महिन्यांनी वाढविण्याचा निर्णय घेतला आहे.
- जम्मू-काश्मीरचे राज्यपाल सत्यपाल मलिक यांच्या अहवालाच्या आधारे हा निर्णय घेण्यात आला आहे.
- जम्मू-काश्मीरमधील राष्ट्रपतीचा कालावधी २ जुलै २०१९ रोजी संपणार आहे. परंतु आता ३ जुलै २०१९ पासून ६ महिन्यांपर्यंत राष्ट्रपती राजवटीचा कालावधी वाढेल.
- संसदेच्या अधिवेशनामध्ये राष्ट्रपती राजवटीच्या कालावधीत वाढ करण्यासाठी प्रस्ताव सादर केला जाणार आहे.

पार्श्वभूमी

- जम्मू-काश्मीरमध्ये पीपल्स डेमोक्रेटिक पार्टी (पीडीपी) आणि भारतीय जनता पक्ष (भाजप) यांचे युती सरकार सत्तेवर होते.
- जून २०१८मध्ये भाजपाने पाठींबा काढून घेतल्यानंतर हे सरकार अल्पमतात आल्यामुळे मुख्यमंत्री मेहबूबा मुफ्ती यांनी राजीनामा दिला आणि भाजपाने राज्यात राज्यपाल राजवट लागू करण्याची मागणी केली होती.
- भारतीय जनता पार्टीने पीडीपीचा पाठिंबा काढून घेतल्यामुळे, जम्मू-काश्मीरमधील मेहबूबा मुफ्ती यांच्या नेतृत्वाखाली पीडीपी सरकार अल्पमतात आले होते.
- त्यानंतर जम्मू-काश्मीर राज्यघटनेच्या ९२ कलमान्वये राज्यात राज्यपाल राजवट लागू करण्यात आली होती.
- राज्यपाल राजवट लागू केल्यानंतर ६ महिन्यांच्या आत जम्मू-काश्मीरमध्ये नवीन सरकार आले नाही किंवा राज्यात कायद्याचे राज्य निर्माण झाले नाही तर ६ महिन्यांनंतर राज्यपाल राजवटीचा कार्यकाळ वाढवला जाऊ शकतो.
- मात्र हा कार्यकाळ वाढवल्यानंतर तिथे राज्यपाल राजवट राहत नाही, तर तिचे रुपांतर राष्ट्रपती राजवटीत होते.
- त्यामुळे डिसेंबर २०१८ मध्ये जम्मू-काश्मीरमध्ये राज्यपाल राजवटीचा ६ महिन्यांचा कालावधी पूर्ण झाल्यानंतर त्याचे रुपांतर राष्ट्रपती राजवटीत झाले होते.
- १९९६ नंतर जम्मू-काश्मीरमध्ये राष्ट्रपती राजवट लागू होण्याची ती पहिलीच वेळ होती. त्यामुळे राज्याच्या संबंधात धोरणे ठरविण्याचे व निर्णय घेण्याचे कार्य केंद्रीय मंत्रिमंडळाद्वारे केले जात आहे.

राष्ट्रपती राजवट (President's rule)

- भारत देशाच्या संविधानामधील कलम ३५६ नुसार एखाद्या राज्यात सरकार संविधानानुसार चालत नसल्यास संबंधित राज्यात राष्ट्रपती राजवट लागू केली जाते.

- राज्यातील संवैधानिक यंत्रणा अयशस्वी झाल्यामुळे राष्ट्रपती राजवट लागू केली जाते. यादरम्यान संबंधित राज्याच्या राज्यपालाला बहुतेक घटनात्मक अधिकार असतात.
- राष्ट्रपती राजवट एकावेळी ६ महिन्यांसाठी लागू केली जाते. नंतर लोकसभा आणि राज्यसभेच्या संमतीने राष्ट्रपती राजवटीचा कालावधी जास्तीत जास्त ३ वर्षांपर्यंत वाढवता येतो.

ओबीसी पोटवर्गीकरणासाठीच्या आयोगाच्या कार्यकाळात वाढ

- केंद्रीय मंत्रिमंडळाने इतर मागास वर्गाच्या (ओबीसी) पोटवर्गीकरणासाठी स्थापन केलेल्या घटनात्मक आयोगाचा कार्यकाळ आणखी २ महिन्यांनी वाढविण्यास मंजुरी दिली आहे.
- आता या आयोगाचा कार्यकाळ ३१ जुलै २०१९ पर्यंत वाढविण्यात आला आहे. या आयोगाला देण्यात आलेली ही ६वी मुदतवाढ आहे.
- या आयोगाची स्थापना ऑक्टोबर २०१७ मध्ये केंद्रीय यादीत समाविष्ट असलेल्या ओबीसीमध्ये मोडणाऱ्या सर्व जातींचे पोटवर्गीकरण करण्यासाठी राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांच्या मंजुरीने करण्यात आली होती.
- ओबीसीमध्ये मोडणाऱ्या सर्व जातींना आरक्षणाचे फायदे समन्यायी पद्धतीने देता यावेत, हा या आयोगाच्या स्थापनेमागील मुख्य उद्देश आहे.
- हा आयोग राज्यघटनेच्या अनुच्छेद ३४०अन्वये नेमण्यात आला असून दिल्ली उच्च न्यायालयाचे निवृत्त मुख्य न्यायाधीश जी. रोहिणी हे या आयोगाचे अध्यक्ष आहेत.
- भारतीय वंशाश्रयी सर्वेक्षण संचालक व जनगणना महानिबंधक हे या आयोगाचे पदसिद्ध सदस्य आहेत. तर केंद्रीय सामाजिक न्याय खात्याचे सहसचिव आयोगाचे पदसिद्ध सचिव आहेत. याखेरीज डॉ. ए.के. बजाज हेदेखील या आयोगाचे सदस्य आहेत.
- अध्यक्षांनी कार्यभार स्वीकारल्यापासून ३ महिन्यात या आयोगाने सरकारला अहवाल सादर करणे अपेक्षित होते.

आयोगाची कार्यकक्षा

- ओबीसीआरक्षणाचे लाभ त्यातील विविध जातींना व पोटजातींना कसे अन्याय्य पद्धतीने मिळतात याचा अभ्यास करणे.
- ओबीसीमध्ये मोडणाऱ्या पोटजातींचे वर्गीकरण करणे.
- आरक्षणाचे लाभ त्या सर्व जातींना समन्यायी पद्धतीने देण्यासाठी कोणते निकष व पद्धत वापरावी याची शिफारस करणे.

वाहन चालकांच्या परवान्यासाठीची शैक्षणिक अर्हतेची अट शिथिल

- केंद्रीय रस्ते वाहतूक आणि महामार्ग मंत्रालयाने व्यावसायिक वाहन चालकांच्या परवान्यासाठीची किमान शैक्षणिक अर्हतेची अट शिथिल करण्याचा निर्णय घेतला आहे.
- यामुळे यापुढे वयाची १८ वर्षे पूर्ण केलेली कोणतीही व्यक्ती परवाना काढण्यासाठी अर्ज करू शकते. त्याला किमान शैक्षणिक पात्रतेची गरज उरणार नाही.
- केंद्रीय मोटार वाहन कायदा १९८९च्या नियम ८ अन्वये, मोटार वाहनचालक किमान आठवी इयत्ता उत्तीर्ण असणे अनिवार्य आहे.
- मात्र देशात, विशेषतः ग्रामीण भागात मोठ्या प्रमाणावर बेरोजगारी आहे, ग्रामीण भागातील लोकांना औपचारिक शिक्षणाच्या सुविधा उपलब्ध नसल्यामुळे त्यांना अशा नोकऱ्यांपासून वंचित राहावे लागते.
- या पार्श्वभूमीवर, हरियाणा सरकारने केलेल्या विनंतीचा सकारात्मक विचार करत आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल गटातल्या कुशल तरुणांना लाभ मिळावा या हेतूने केंद्र सरकारने हा निर्णय घेतला आहे.
- सध्या वाहतूक आणि दळणवळण क्षेत्रात सुमारे २२ लाख वाहन चालकांचा तुटवडा आहे. त्यामुळे या क्षेत्राच्या विकासासाठी खिळ बसली आहे.
- तसेच किमान शैक्षणिक अर्हतेची अट शिथिल केल्यामुळे बेरोजगार युवकांना रोजगार मिळू शकेल. या पार्श्वभूमीवर वाहतूक मंत्रालयाचा हा निर्णय महत्त्वपूर्ण आहे.
- औपचारिक शिक्षणाची अट शिथिल करतांनाचा सरकारने वाहनचालक प्रशिक्षण आणि कौशल्ये शिकण्यावर मात्र भर दिला आहे. ज्याद्वारे सुरक्षेबाबत कोणतीही तडजोड केली जाणार नाही.
- या युवकांना आता वाहन परवान्यासाठी काठीण्य पातळी असलेली चाचणी द्यावी लागेल. मोटार वाहन कायदा १९८८ नुसार, चालकाला वाहतूक नियमाची सर्व चिन्हे वाचता आणि समजता यायला हवीत.
- तसेच वाहनाची देखभाल, परीक्षण याचे शास्त्रशुद्ध शिक्षण त्याने घेतले असायला हवे यावर मंत्रालयाने भर दिला आहे.
- त्याशिवाय, त्याच्याकडील वाहन कागदपत्रे व्यवस्थित असायला हवीत, असेही मंत्रालयाने स्पष्ट केले आहे.

संसदेने मंजूर केले विशेष आर्थिक क्षेत्र (दुरुस्ती) विधेयक २०१९

- संसदेने अलीकडेच विशेष आर्थिक क्षेत्र (दुरुस्ती) विधेयक २०१९ मंजूर केले आहे, यानुसार ट्रस्ट अथवा संस्थेला विशेष आर्थिक क्षेत्रामध्ये (सेझ) युनिट स्थापन करण्याची परवानगी देण्यात आली आहे.

- या विधेयकाने मार्च २०१९मध्ये पारित करण्यात आलेल्या विशेष आर्थिक क्षेत्र (सुधारणा) अध्यादेश २०१९ची जागा घेतली. याद्वारे विशेष आर्थिक क्षेत्र कायदा २००५ मध्ये दुरुस्ती करण्यात आली आहे.
- या विधेयकात, विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियम २००५च्या कलम २ (व्ही) मधील 'व्यक्ती'च्या परिभाषेत सुधारणा करण्यात आली असून, त्यात आता ट्रस्टचाही समावेश करण्यात आला आहे.
- यामध्ये ट्रस्टव्यतिरिक्त अशा संस्थादेखील समाविष्ट आहेत, ज्या वेळोवेळी केंद्र सरकारद्वारे अधिसूचित केल्या जाऊ शकतात.
- विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियम २००५च्या कलम २ (व्ही) नुसार, कोणत्याही 'व्यक्ती'द्वारे विशेष आर्थिक क्षेत्र स्थापित करण्यासाठी प्रस्ताव प्रस्तुत केला जाऊ शकतो.
- या अधिनियमात, 'व्यक्ती'च्या परिभाषेत भारतीय निवासी किंवा अनिवासी, हिंदू अविभाजित कुटुंब, सहकारी संस्था, कंपनी, फर्म इत्यादींना सामील करण्यात आले आहे.

जम्मू-काश्मीर आरक्षण (दुरुस्ती) विधेयक २०१९ला मंजुरी

- पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखाली केंद्रीय मंत्रिमंडळाने जम्मू आणि काश्मीर आरक्षण (दुरुस्ती) विधेयक २०१९ला मंजुरी दिली आहे. संसदेच्या आगामी अधिवेशनात दोन्ही सभागृहांमध्ये हे विधेयक मांडण्यात येईल.
- जम्मू आणि काश्मीरमध्ये आंतरराष्ट्रीय सीमेपासून १० किमीच्या परिसरात राहणाऱ्या सुमारे ३.५ लाख नागरिकांना या निर्णयाचा लाभ होणार आहे.
- या विधेयकामुळे त्यांना थेट नियुक्ती, पदोन्नती आणि विविध व्यवसायिक अभ्यासक्रमांमध्ये प्रवेशासाठी ३ टक्के आरक्षणाचा लाभ घेता येईल.
- या निर्णयामुळे आंतरराष्ट्रीय सीमेलगत राहणारे लोक प्रत्यक्ष नियंत्रण रेषेलागत राहणाऱ्या लोकांना मिळणाऱ्या आरक्षणाच्या कक्षेत येतील.
- हे विधेयक जम्मू आणि काश्मीर आरक्षण (दुरुस्ती) अध्यादेश २०१९ची जागा घेईल. या विधेयकाद्वारे जम्मू आणि काश्मीर आरक्षण अधिनियम २००४मध्ये दुरुस्ती करण्यात येणार आहे.

क्षयरोग निर्मूलनासाठी भारताचा जागतिक बँकेसोबत करार

- भारताने जागतिक बँकेसोबत क्षयरोगाचे (टीबी) निर्मूलन करण्यासाठी ४०० दशलक्ष अमेरिकन डॉलर्सच्या करारावर स्वाक्षरी केली आहे.
- भारतात दरवर्षी सुमारे ५ लाख लोकांचा क्षयरोगामुळे मृत्यू होतो. त्यामुळे २०२५पर्यंत देशातून क्षयरोगाचे समूळ उच्चाटन करण्याचे भारताचे लक्ष्य आहे.
- ४०० दशलक्ष डॉलर्सच्या कर्जाची परिपक्वता मुदत १९ वर्षे आहे आणि सवलत कालावधी ५ वर्षे आहे.

क्षयरोग

- क्षयरोग हा पूर्ण बरा होणारा एक जिवानुजन्म आजार आहे. एके काळी हा रोग दुर्धर समजला जाई. सामान्यतः या आजाराला टीबी (ट्युबरक्युलोसिस) म्हणून ओळखले जाते.
- क्षयरोग हा मायक्रोबॅक्टेरियम ट्युबरक्युलोसिस नावाच्या जिवानुमुळे होणारा अत्यंत संसर्गजन्य असा रोग आहे.
- यात मुख्यतः ७५ टक्के रुग्णांमध्ये फुफ्फुसांना बाधा होत असते. काही रुग्णांमध्ये फुफ्फुसेतर अवयवांना ही बाधा होत असते.
- जगातील एकूण क्षयरोगाच्या रुग्णांपैकी एक चतुर्थांश रुग्ण भारतात आहेत. टीबीमुळे भारतात दरवर्षी ४.२९ लक्ष मृत्यू (प्रतिमिनिट एक मृत्यू) होतात.
- भारत सरकारचे क्षयरोग नियंत्रणासाठी युध्दपातळीवरून प्रयत्न चालू आहेत. सरकारच्या डॉट्स या उपक्रमात टीबीची मोफत तपासणी व पूर्ण कालावधीसाठी मोफत उपचार सरकारी इस्पितळात केले जातात.
- मार्च २०१७ मध्ये भारत सरकारने २०२५ पर्यंत क्षयरोगाच्या समूळ उच्चाटनाचे लक्ष्य ठेवले आहे.
- सप्टेंबर २०१८ मध्ये क्षयरोगाच्या उच्चाटनासाठी भारताने अमेरिकेसोबत करार केला असून, त्यांतर्गत USAID-India End TB Allianceची स्थापना करण्यात आली आहे.
- टीबी उच्चाटनासाठी यूएस एजेंसी फॉर इंटरनॅशनल डेव्हलपमेंट (USAID) भारताला ३० दशलक्ष डॉलर्सचे अर्थसहाय्यही देणार आहे.

प्रधानमंत्री किसान पेन्शन योजना

- पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखाली नवनिर्वाचित केंद्रीय मंत्रिमंडळाने देशभरातल्या शेतकऱ्यांना सक्षम बनवणाऱ्या प्रधानमंत्री किसान पेन्शन योजनेला मंजुरी दिली आहे.
- आपल्या देशातील जनतेची भूक भागवण्यासाठी दिवसरात्र काम करणाऱ्या शेतकऱ्यांना निवृत्तीवेतन देणारी ही अभिनव योजना आहे.
- स्वातंत्र्यानंतर प्रथमच शेतकऱ्यांसाठी अशा प्रकारची निवृत्तीवेतनाची हमी देणारी योजना सुरु करण्यात येत आहे.

- या योजनेअंतर्गत केंद्र सरकार सामाजिक सुरक्षा पुरवण्यासाठी पहिल्या ३ वर्षात १०,७७४.५० कोटी रुपये योगदान स्वरूपात खर्च करणार आहे.
- भाजपच्या जाहीरनाम्यात या योजनेचा उल्लेख केला गेला होता व नवीन सरकार स्थापन केल्यानंतर पहिल्या मंत्रिमंडळ बैठकीत ही योजना प्रत्यक्षात आली आहे.
- पहिल्या ३ वर्षात ५ कोटी छोट्या शेतकऱ्यांना या योजनेचा लाभ होईल.

या योजनेची मुख्य वैशिष्ट्ये

- देशभरातील सर्व लहान व किरकोळ शेतकऱ्यांसाठी (एसएमएफ) ही एक स्वैच्छिक आणि योगदान स्वरूपाची निवृत्तीवेतन योजना आहे.
- १८ ते ४० वर्षे वयोगटातील शेतकऱ्यांना वयाची ६० वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर मासिक किमान ३,००० रुपये निवृत्तीवेतनाची तरतुद या योजनेमध्ये आहे.
- उदा. यासाठी २९ वर्षांच्या एका लाभार्थी शेतकऱ्याला दरमहा १०० रुपये भरावे लागणार आहेत. पात्र शेतकऱ्याने दिलेल्या योगदानाएवढीच रक्कम केंद्र सरकार निवृत्तीवेतन निधीत जमा करणार आहे.
- लाभार्थ्याच्या मृत्यूनंतर (निवृत्तीवेतन मिळवताना) लाभार्थ्याच्या पत्नीला किंवा पत्नीला लाभार्थ्याला मिळणाऱ्या निवृत्तीवेतनाच्या ५० टक्के रक्कम कौटुंबिक निवृत्तीवेतन म्हणून प्राप्त करण्यास पात्र असेल.
- जर लाभार्थ्याचा मृत्यू योगदान भरण्याच्या काळात झाल्यास लाभार्थ्याच्या पत्नीला किंवा पत्नीला नियमित योगदान देऊन योजना सुरु ठेवता येईल.

पीएम-किसान योजनेशी समन्वय

- या योजनेचे एक लक्षवेधी वैशिष्ट्य म्हणजे शेतकरी प्रधानमंत्री किसान सन्मान निधी (पीएम-किसान) योजनेतून मिळणाऱ्या लाभार्थ्यांना या योजनेसाठी मासिक योगदान देण्याचा पर्याय निवडू शकतात.
- वैकल्पिकरित्या, शेतकरी केंद्रीय इलेक्ट्रोनिक्स व माहिती तंत्रज्ञान मंत्रालयाअंतर्गत कार्यरत सामायिक सेवा केंद्राद्वारे (CSC) नोंदणी करून त्याचे मासिक योगदान देऊ शकतो.

क्रीडा

फ्रेंच ओपन २०१९ : निकाल

पुरुष एकेरी

- स्पेनच्या राफेल नदालने फ्रेंच ओपन टेनिस स्पर्धेतील पुरुष एकेरीचे विजेतेपद पटकावले. व्हेल कोर्टचा बादशाह म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या नदालचे हे १२वे फ्रेंच ओपन विजेतेपद ठरले.
- नदालने पुरुष एकेरीच्या अंतिम लढतीत ऑस्ट्रियाच्या डॉमिनिक थिमवर ६-३, ५-७, ६-१, ६-१ अशी मात केली. गेल्या वर्षीही या स्पर्धेची अंतिम लढत या दोघांतच रंगली होती. त्यातही नदालनेच बाजी मारली होती.
- ही कामगिरी करताना त्याने मागरेट कोर्ट यांचा सर्वाधिक ११ वेळा ऑस्ट्रेलियन विजेतेपदे जिंकण्याचा विक्रम मोडला आहे.
- यापूर्वी, नदालने २००५, २००६, २००७, २००८, २०१०, २०११, २०१२, २०१३, २०१४, २०१७, २०१८मध्ये ही स्पर्धा जिंकली आहे.
- फ्रेंच ओपनच्या एकेरीत १२ विजेतेपदे पटकाविणारा नदाल एकमेव खेळाडू आहे. याशिवाय फ्रेंच ओपनमध्ये नदालने आतापर्यंत ९५ पैकी ९३ सामने जिंकले आहेत.
- नदालचे हे १८वे ग्रँडस्लॅम जेतेपद ठरले. नदालने १२ वेळा फ्रेंच ओपन, ३ वेळा अमेरिकन ओपन (२०१०, २०१३, २०१७), २ वेळा विम्बल्डन (२००८, २०१०) आणि एकदा ऑस्ट्रेलियन ओपन (२००९) स्पर्धा जिंकली आहे.
- पुरुष एकेरीत सर्वाधिक जेतेपदे स्वित्झर्लंडच्या रॉजर फेडररने पटकावली आहेत. फेडररने २० ग्रँडस्लॅम विजेतेपदे मिळविली आहेत.

महिला एकेरी

- ऑस्ट्रेलियाच्या अँके बार्टीने यंदाच्या फ्रेंच ओपन टेनिस स्पर्धेत महिला एकेरीचे जेतेपद पटकावत कारकिर्दीतील पहिल्या ग्रँडस्लॅमवर आपले नाव कोरले आहे.
- २३ वर्षीय बार्टीने अवघ्या ७० मिनिटांत झेक गणराज्याच्या मार्केटा व्हॉड्रॉसोव्हाचा सरळ सेटमध्ये पराभव केला. तिने ६-१, ६-३ अशा फरकाने सामना जिंकला.
- बार्टीच्या खेळात विविधता होती. आक्रमकता आणि संयम याचा मिलाफ साधत तिने फोरहँड विनरचा मारा करत पहिला सेट खिशात टाकला.
- दुसऱ्या सेटमध्ये व्हॉड्रॉसोव्हाने थोडीफार झुंज दिली; पण बार्टीने वेळीच सर्व्हिस मोडून आघाडी घेतली ती शेवटपर्यंत कायम राखली.
- ऑस्ट्रेलियाच्या मागरेट कोर्ट यांनी १९७३ मध्ये फ्रेंच ओपन टेनिस स्पर्धा जिंकली होती. त्यानंतर फ्रेंच ओपन जिंकणारी बार्टी ही पहिलीच ऑस्ट्रेलियन टेनिसपटू (पुरुष आणि महिला) ठरली आहे.
- या ऐतिहासिक यशामुळे तिने महिलांच्या जागतिक टेनिस क्रमवारीत थेट दुसऱ्या स्थानी झेप घेतली आहे.

पुरुष दुहेरी

- केविन क्राविट्ज आणि अन्ड्रियास मिएस या जोडीने जेरेमी चार्डी आणि फ्राबिस मार्टिन यांना ६-२, ७-६ असे पराभूत करीत फ्रेंच ओपन पुरुष दुहेरीचे विजेतेपद मिळविले.

महिला दुहेरी

- टिमिया बाबोस व क्रिस्टिना म्लादेनोविच या जोडीने दुआंग यिंगयिंग आणि झेंग साईसाई यांना ६-२, ६-३ असे पराभूत करत फ्रेंच ओपनच्या महिला दुहेरी विजेतेपदावर नाव कोरले.

मिश्र दुहेरी

- तैवानची लतिशा चॅन व क्रोएशियाचा इव्हान डोडिग यांनी फ्रेंच ओपन ग्रॅंडस्लॅम स्पर्धेत मिश्र दुहेरीचे जेतेपद पटकावले. अंतिम फेरीत त्यांनी अग्रमानांकित कॅनडाची गॅब्रिएला डाब्रोवस्की व क्रोएशियाचा मेट पॅविक यांच्यावर मात करून जेतेपद पटकावले.

फ्रेंच ओपन

- फ्रेंच ओपन ही फ्रान्सच्या पॅरिस शहरात भरवली जाणारी एक वार्षिक टेनिस स्पर्धा आहे. फ्रेंच ओपन ही टेनिस जगतातील ४ महत्वाच्या व मानाच्या ग्रॅंडस्लॅम स्पर्धांपैकी (ऑस्ट्रेलियन ओपन, विम्बल्डन, अमेरिकन ओपन) एक आहे.
- दोन आठवडे चालणारी ही स्पर्धा रोलॅंड गारोस या क्रीडासंकुलात दरवर्षी मे व जून महिन्यांदरम्यान भरवली जाते. १९२८ फ्रेंच ओपन याच ठिकाणी खेळवली गेली आहे. लाल मातीच्या कोर्टावर खेळली जाणारी ही एकमेव ग्रॅंडस्लॅम आहे.
- या स्पर्धेची सर्वात पहिली आवृत्ती पुरुषांसाठी १८८९ साली तर महिलांसाठी १८८७ साली खेळवली गेली व केवळ फ्रेंच टेनिसपटूच ह्यात भाग घेऊ शकत असत.
- १९२५ साली ही स्पर्धा सर्व आंतरराष्ट्रीय टेनिसपटूसाठी खुली झाली तर १९६८ सालापासून फ्रेंच ओपन स्पर्धा खुली करण्यात आली ज्यात व्यावसायिक व हौशी या दोन्ही प्रकारचे खेळाडू भाग घेऊ लागले.
- सध्या फ्रेंच ओपनमध्ये पुरुष एकेरी व दुहेरी, महिला एकेरी व दुहेरी, मिश्र दुहेरी, मुले, मुली तसेच व्हीलचेअर स्पर्धांचे आयोजन केले जाते.
- येथील वैशिष्ट्यपूर्ण मातीच्या (क्ले) कोर्टमुळे फ्रेंच ओपन स्पर्धेला एक वेगळे वलय प्राप्त झाले आहे. येथील सामने शारिरिक दृष्ट्या सर्वात खडतर व दमवणारे मानले जातात.

अष्टपैलू खेळाडू युवराज सिंग आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटमधून निवृत्त

- भारताला २०११चा विश्वचषक व पहिला टी-२० विश्वचषक जिंकून देण्यात मोलाची भूमिका बजावणारा अष्टपैलू खेळाडू युवराज सिंगने आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटच्या सर्व प्रकारातून निवृत्ती घेतली आहे.
- ‘सिक्सर किंग’ अशी ओळख असलेला युवराज गेल्या २ वर्षांपासून भारतीय क्रिकेट संघात स्थान मिळवण्यासाठी झगडत होता. पण त्याला संधी मिळाली नाही.
- मागील बऱ्याच काळापासून चांगली कामगिरी करणाऱ्या युवराजला अपयश येत होते. कामगिरीमधील सातत्य न राखता असल्याने त्याला संघात स्थान देण्यात येत नव्हते.
- मर्यादित षटकांच्या क्रिकेटमधील सर्वोत्तम फलंदाजांपैकी एक, असे त्याला क्रिकेटच्या इतिहासात ओळखले जाईल.
- लय सापडल्यानंतर अगदी सहजतेने फटके मारत आंतरराष्ट्रीय स्तरावर फलंदाजी करणे सोपे असल्याचे दाखवून देणारा हा फलंदाज आहे.
- आंतरराष्ट्रीय स्तरावर निवृत्ती घेतल्यानंतर बहुतेक खेळाडू आयपीएलचा मार्ग स्वीकारतात. पण युवीने आयपीएलमध्ये न खेळण्याचा निर्णय घेतला आहे. मात्र आयसीसीची मान्यता असलेल्या विदेशातील टी-२० लीगमध्ये तो खेळत राहणार आहे.
- २००० साली केनियातील नैरोबीत झालेल्या आयसीसी नॉकआऊट चॅम्पियन्स करंडक स्पर्धेत युवराज चमकदार फलंदाजी करून आंतरराष्ट्रीय स्तरावर प्रकाशझोतात आला. भारताला त्याने या स्पर्धेत अंतिम फेरी गाठून दिली होती.
- २००२ मध्ये नॅटव्हेस्ट सिरीजच्या अंतिम लढतीत त्याने ६९ धावांची चमकदार खेळी करून भारताला मोठा विजय मिळवून दिला. भारताने इंग्लंडवर २ गड्यांनी विजय मिळवत जेतेपद पटकावले होते.
- युवराज सिंग एकूण ६ वेळा (२००२ चॅम्पियन ट्रॉफी, २००३ वर्ल्डकप, २००७ वर्ल्ड टी-२०, २०११ वर्ल्डकप, २०१४ वर्ल्ड टी-२०, २०१७ चॅम्पियन्स ट्रॉफी) आयसीसीच्या अंतिम सामन्यात खेळला आहे.
- आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटमध्ये ३ विश्वचषक जिंकणाऱ्या संघांमध्ये युवराजचा समावेश होता. यामध्ये १९ वर्षांखालील विश्वचषक (२०००), टी-२० विश्वचषक (२००७) आणि एकदिवसीय क्रिकेट विश्वचषकाचा (२०११) समावेश आहे.
- २००७च्या पहिल्या टी-२० विश्वचषकात इंग्लंडविरुद्धच्या सामन्यात त्याने स्टुअर्ट ब्रांडच्या षटकाच्या सहा चेंडूवर ऐतिहासिक सहा षटकार ठोकले होते. याच सामन्यात त्याने सर्वात जलद अर्धशतकही (१२ चेंडूमध्ये) केले होते.
- २००७चा टी-२० विश्वचषक आणि २०११चा एकदिवसीय क्रिकेट विश्वचषक या दोन्ही स्पर्धांमध्ये युवराजला मालिकावीराचा पुरस्कार मिळाला होता.

- त्याने २०१२ मध्ये शेवटची कसोटी, २०१२ मध्ये शेवटचा एकदिवसीय व टी-२० सामना खेळला होता. त्याने कारकिर्दीत एकूण ४०२ आंतरराष्ट्रीय सामने खेळले असून तिन्ही प्रकारात मिळून त्याच्या नावावर ११,००० हून अधिक धावा व १४८ आंतरराष्ट्रीय बळींची नोंद आहे.
- २०११च्या विश्वचषक स्पर्धेनंतर त्याला कर्करोग झाल्याचे निदान झाले होते. पण लढवऱ्या युवराजने जीवनातील हा सर्वात मोठा लढाही जिंकून यशस्वी पुनरागमन केले.
- राष्ट्रपती प्रणव मुखर्जी यांनी २०१२ मध्ये युवराज सिंगला भारतातील दुसरा सर्वोच्च क्रीडा सन्मान ‘अर्जुन पुरस्कार’ बहाल केला होता.

युवराज सिंगची कारकिर्द

- युवराज सिंगचा जन्म १२ डिसेंबर १९८१ रोजी चंदीगडमध्ये झाला. ३ ऑक्टोबर २००० रोजी युवराजने केनियाविरुद्ध एकदिवसीय सामन्यात आपल्या आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटमधील कारकिर्दीला सुरुवात केली होती.
- त्याने ३०४ एकदिवसीय सामन्यांमध्ये १४ शतकांसह ८७०१ धावा केल्या आहेत. एकदिवसीय क्रिकेटमध्ये युवराजने १११ बळी घेत त्याच्या अष्टपैलू खेळाचे शानदार प्रदर्शन केले.
- युवराजने १३ सप्टेंबर २००७ रोजी टी-२० कारकिर्दीला प्रारंभ केला. आंतरराष्ट्रीय टी-२० मध्ये युवराजने ५८ सामने खेळत ११७७ धावा केल्या आहेत.
- १६ ऑक्टोबर २००३ रोजी युवराजने न्यूझीलंडविरुद्धच्या सामन्यात कसोटी कारकिर्दीला सुरुवात केली. त्याने कसोटी कारकिर्दीत ४० सामन्यांमध्ये १९०० धावा केल्या.

लिह्वरपूलला युएफा चॅम्पियन्स लीगचे विजेतेपद

- इंग्लिश फुटबॉल क्लब लिह्वरपूलने टॉटेनहम हॉटस्पूर क्लबला अंतिम फेरीत २-० ने पराभूत करत, प्रतिष्ठित चॅम्पियन्स लीगचे विजेतेपद पटकावले.
- या सामन्यात ओरिगी आणि मोहम्मद सालाह यांनी लिह्वरपूलसाठी गोल केले. लिह्वरपूलचे हे द्वे चॅम्पियन्स लीगचे विजेतेपद ठरले.
- युएफा चॅम्पियन्स लीग (युरोपियन कप नावाने प्रसिद्ध) युनियन ऑफ युरोपियन फुटबॉल असोसिएशनस द्वारे (युएफा) आयोजित वार्षिक फुटबॉल स्पर्धा आहे.
- या स्पर्धेमध्ये युरोपातील सर्वोत्कृष्ट क्लब सहभागी होतात आणि विजेता युरोपातील सर्वोत्तम क्लब म्हणून जाहीर केला जातो.
- १९५५ साली फ्रेंच क्रीडा पत्रकाराच्या सल्ल्यावरून युरोपातील देशांतर्गत क्लबच्या विजेत्यांसाठी ही स्पर्धा सुरू करण्यात आली.
- सुरुवातीस या स्पर्धेचे नाव युरोपियन कप असेच होते. मात्र १९९२-९३ पासून ही स्पर्धा केवळ देशांतर्गत विजेत्यांसाठी खुली न ठेवता इतर उत्कृष्ट संघांची यात समावेश करण्यात आला व स्पर्धेचे नाव बदलून ‘युएफा चॅम्पियन्स लीग’ असे ठेवण्यात आले.
- आतापर्यंत ही स्पर्धा २२ क्लबजनी जिंकली असून, रियाल माद्रिदने सर्वाधिक १३ वेळा ही स्पर्धा जिंकली आहे.
- युएफा चॅम्पियन्स लीग आणि युएफा युरोपा लीग भिन्न असून युरोपा लीग ही स्पर्धा दुय्यम क्लबांकरता आहे.

विराट कोहलीचा सर्वात जलद ११ हजार धावा पूर्ण करण्याचा विक्रम

- इंग्लंडमध्ये सुरू असलेल्या विश्वचषक २०१९ स्पर्धेत भारतीय कर्णधार विराट कोहलीने आंतरराष्ट्रीय एकदिवसीय क्रिकेटमध्ये सर्वात जलद ११ हजार धावा पूर्ण करण्याचा विक्रम केला आहे.
- त्याबरोबरच ११ वर्षांहून कमी कालावधीत हा पल्ला गाठणारा कोहली हा जगातील पहिलाच फलंदाज ठरला आहे.
- पाकिस्तानविरुद्धच्या सामन्यात विराटने कोहलीने आपल्या २३०व्या वनडे इंटरनॅशनल सामन्यातल्या २२२व्या डावात हा इतिहास घडवला.
- कोहलीने मास्टर ब्लास्टर सचिन तेंडुलकरला मागे टाकत हा विक्रम केला आहे. सचिनने २८४व्या सामन्यातील २७६व्या डावात ११ हजार धावा पूर्ण केल्या होत्या.
- योगायोग म्हणजे सचिननेदेखील २००३च्या वर्ल्डकप स्पर्धेत आणि पाकिस्तानविरुद्ध खेळत असतानाच आपल्या १२ हजार एकदिवसीय धावा पूर्ण केल्या होत्या.
- एकदिवसीय क्रिकेटमध्ये जलद ११ हजार धावांचा टप्पा पूर्ण करणाऱ्या विराट आणि सचिननंतर रिकी पॉन्टिंगचा क्रमांक लागतो. भारताचाच सौरव गांगुली चौथ्या तर जॅक कॅलिस पाचव्या स्थानी आहे.
- एकदिवसीय क्रिकेटमध्ये ११ हजार धावा करणारा कोहली तिसरा भारतीय फलंदाज आहे. यापूर्वी सचिन तेंडुलकर आणि सौरव गांगुली यांनी हा पल्ला पार केला आहे. तसेच हा पल्ला गाठणारा तो जगातील ९वा फलंदाज आहे.
- यापूर्वी विराटच्या नावावर एकदिवसीय क्रिकेटमध्ये सर्वात जलद १० हजार धावा पूर्ण करण्याचा विक्रमही आहे.

विराट कोहली सर्वात जलद २० हजार धावा करणारा फलंदाज

- भारतीय संघाचा कर्णधार विराट कोहलीने इंग्लंड व वेल्समध्ये सुरु असलेल्या विश्वचषक स्पर्धेदरम्यान आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटमध्ये (एकदिवसीय, कसोटी व टी-२०) २० हजार धावांचा टप्पा ओलांडण्याचा विक्रम केला आहे.
- याबरोबरच विराटने सचिन तेंडुलकर आणि ब्रायन लारा यांचा विक्रम मोडीत काढत, सर्वात जलद २० हजार धावांचा टप्पा ओलांडण्याचा विक्रमदेखील केला आहे.
- सचिन आणि ब्रायन यांनी ४५३ डावांमध्ये २० हजार धावांचा टप्पा ओलांडला होता. विराटने मात्र ४१७ डावांमध्येच हा विक्रम केला आहे. या यादीमध्ये ऑस्ट्रेलियाचा माजी कर्णधार रिकी पॉटिंग (४६८ डाव) तिसऱ्या स्थानावर आहे.
- याशिवाय आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटमध्ये २० हजार धावांचा टप्पा गाठणारा विराट तिसरा भारतीय खेळाडू ठरला आहे. याआधी सचिन तेंडुलकर आणि राहुल द्रविड यांनी अशी कामगिरी करून दाखवली आहे.
- आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटमध्ये २० हजार धावा करणारा कोहली जगातील बारावा खेळाडू आहे. कोहलीच्या नावावर एकदिवसीय क्रिकेटमध्ये ११०२०, कसोटीत ६६९३ आणि ट्वेंटी-२०मध्ये २२६३ धावा आहेत.

या विश्वचषक स्पर्धेतील कोहलीचे इतर विक्रम

- यापूर्वी याच विश्वचषक स्पर्धेत कोहलीने एकदिवसीय क्रिकेटमध्ये सर्वात जलद ११ हजार धावा करण्याचा विक्रम नावावर केला होता.
- तसेच कोहलीने या विश्वचषकात सलग ५ सामन्यांमध्ये अर्धशतक करत, अशी कामगिरी करणारा पहिला कर्णधार ठरला होता. यापूर्वी हा विक्रम मोहम्मद अझरुद्दीनच्या (१९९२ विश्वचषक, सलग ३ अर्धशतके) नावे होता.
- विश्वचषकात सलग ५ अर्धशतके करणारा कोहली पहिला भारतीय ठरला आहे. यापूर्वी सचिन तेंडुलकर (१९९२ व २००३चा विश्वचषक) व नवज्योत सिंग सिद्धू (१९८७चा विश्वचषक) यांनी विश्वचषकात सलग चार अर्धशतके लगावली होती.

सुनील छेत्रीचा भारतासाठी सर्वाधिक आंतरराष्ट्रीय सामने खेळण्याचा विक्रम

- भारतीय फुटबॉल संघाचा कर्णधार सुनील छेत्रीने भारतासाठी सर्वाधिक आंतरराष्ट्रीय सामने खेळण्याचा विक्रम स्वतःच्या नावावर केला आहे.
- सुनील छेत्रीने आपल्या कारकिर्दीतील १०८वा सामना किंग्ज चषक स्पर्धेत कुराकाओ संघाविरुद्ध खेळला. या सामन्यात भारताला ३-१ने पराभव झाला.
- यापूर्वी भारतासाठी सर्वाधिक आंतरराष्ट्रीय १०७ सामने खेळण्याचा विक्रम महान फुटबॉलपटू बायचुंग भुतिया यांच्या नावावर होता.

सुनील छेत्रीबद्दल

- सुनील छेत्री भारतीय संघात आणि बंगलुरु एफसी संघात स्ट्रायकर म्हणून खेळतो. त्याचा जन्म तेलंगानामधील सिकंदराबाद शहरात ३ ऑगस्ट १९८४ रोजी झाला. सुनील छेत्री भारतातील सर्वोत्तम फुटबॉलपटूंपैकी एक मानला जातो.
- यावर्षी भारत सरकारने त्याला पद्मश्री पुरस्काराने सन्मानित केले आहे. जानेवारी २०१९मध्ये दिल्ली फुटबॉल असोसिएशनद्वारे त्याला प्रथम 'फुटबॉल रत्न' पुरस्कारानेही सन्मानित करण्यात आले आहे.
- सर्वाधिक आंतरराष्ट्रीय गोल करणाऱ्या सक्रीय फुटबॉल खेळाडूंच्या यादीत सुनील छेत्री दुसऱ्या स्थानी आहे. या यादीत त्याच्या पुढे आता फक्त पोर्तुगालचा ख्रिस्तियानो रोनाल्डो आहे.
- छेत्रीच्या नावार १०५ आंतरराष्ट्रीय सामन्यात ६८ गोल आहेत. मेस्सीच्या नावार १२८ सामन्यात ६५ गोल, तर ख्रिस्तियानो रोनाल्डोच्या नावार १५४ सामन्यात ८५ गोल आहेत.
- सर्वाधिक आंतरराष्ट्रीय सामन्यांत भारताचे प्रतिनिधित्व भारतीय फुटबॉल संघाचा कर्णधार सुनील छेत्री 'कॅप्टन फॅन्टॅस्टिक' म्हणून ओळखला जातो.
- भारतीय फुटबॉल फेडरेशनचा (AIF) सर्वोत्तम फुटबॉलपटूचा मान त्याला एकूण ५ वेळा (२००७, २०११, २०१३, २०१४, २०१७) मिळाला आहे.

आयएएफ धारण करणारा वर्ल्ड अॅथलेटिक्स ही नाममुद्रा

- जागतिक अॅथलेटिक्सची प्रशासकीय संस्था असलेली इंटरनॅशनल असोसिएशन ऑफ अॅथलेटिक्स फेडरेशन (IAAF) 'वर्ल्ड अॅथलेटिक्स' (World Athletics) ही नाममुद्रा (Brand name) धारण करणारा आहे.
- ऑक्टोबर २०१९ पासून इंटरनॅशनल असोसिएशन ऑफ अॅथलेटिक्स फेडरेशन 'वर्ल्ड अॅथलेटिक्स' (World Athletics) म्हणून ओळखली जाणार आहे.
- दोहा (कतार) येथे ऑक्टोबर २०१९ मध्ये होणारी विश्व चॅम्पियनशिप पूर्ण झाल्यानंतर आणि कॉंग्रेसच्या मंजूरीनंतर आयएएफ वर्ल्ड अॅथलेटिक्स ही नवीन नाममुद्रा ओळख म्हणून वापरण्यास सुरवात करेल.
- मोनॅको (आयएएफचे मुख्यालय) येथे झालेल्या आयएएफ परिषदेच्या बैठकीत या संस्थेच्या नावामध्ये बदल करण्याचा निर्णय घेण्यात आला.

- या नावामुळे अॅथलेटिक्स हा खेळ अधिकाधिक लोकांपर्यंत पोहचविण्यास मदत होईल, तसेच जगात सर्वाधिक खेळल्या जाणाऱ्या या खेळाची सर्वोच्च संस्था म्हणून या संस्थेचे ध्येय सर्वांपर्यंत हे नाव फायदेशीर ठरेल.
- याशिवाय नवीन तरुण पिढीला अॅथलेटिक्सकडे आकर्षित करण्यास आणि गुंतवून ठेवण्यास ही नवीन नाममुद्रा मदत करेल, अशी आयएएफ परिषदेला आशा आहे.
- वर्ल्ड अॅथलेटिक्स हा शब्द मागील ४ वर्षांतील आयएएफच्या पुनर्गठन आणि प्रशासनात सुधारणा करणाऱ्या एजेंडावर आधारित आहे. ते या खेळासाठी आधुनिक, अधिक सर्जनशील आणि सकारात्मक चेहरा दर्शविते.

इंटरनॅशनल असोसिएशन ऑफ अॅथलेटिक्स फेडरेशन (IAAF)

- इंटरनॅशनल असोसिएशन ऑफ अॅथलेटिक्स फेडरेशन अॅथलेटिक्स या खेळासाठीची आंतरराष्ट्रीय प्रशासकीय संस्था आहे.
- आयएएफची स्थापना १७ जुलै १९१२ रोजी स्वीडनमधील स्टॉकहोम येथे ऑलिम्पिक खेळांच्या समाप्तीनंतर आंतरराष्ट्रीय एमेच्योर अॅथलेटिक्स फेडरेशनच्या रूपात झाली.
- २००१ मध्ये तिचे नामांतर इंटरनॅशनल असोसिएशन ऑफ अॅथलेटिक्स फेडरेशन असे करण्यात आले. १९९३ पासून तिचे मुख्यालय मोनॅको येथे स्थित आहे.
- १५०० मीटर मध्ये २ वेळा ऑलिम्पिक सुवर्णपदक विजेते ब्रिटनचे सेबस्टन को सध्या आयएएफचे अध्यक्ष आहेत.

फोर्ब्सच्या श्रीमंत खेळाडूंच्या यादीत विराट कोहली एकमेव भारतीय

- फोर्ब्स मासिकाने जाहीर केलेल्या २०१९ सालच्या सर्वात श्रीमंत खेळाडूंच्या अव्वल शंभर जणांच्या यादीत स्थान पटकावणारा विराट कोहली हा एकमेव भारतीय ठरला आहे.
- या क्रमावरीत विराट कोहलीने १००वे स्थान पटकावले आहे. त्याची वर्षभराची कमाई २५ मिलियन डॉलर (१७३ कोटी) इतकी आहे. गतवर्षी कोहली ८३व्या स्थानी होता.
- फोर्ब्सने जाहीर केलेल्या या यादीत अर्जेन्टिना आणि बार्सिलोना फुलबॉल क्लबचा सुपरस्टार लिओनेल मेस्सी १२७ मिलियन डॉलर (८८१ कोटी) इतक्या उत्पन्नासह अव्वल स्थानावर आहे.
- पोर्तुगाल आणि युव्हेंटस फुटबॉल क्लबचा ख्रिस्तियानो रोनाल्डो १०९ मिलियन डॉलर (७५६ कोटी) उत्पन्नासह दुसऱ्या स्थानावर आहे.
- ब्राझिलचा फुटबॉलपटू नेमार १०५ मिलियन डॉलर उत्पन्नासह तिसऱ्या स्थानी आहे. तर मेक्सिकोचा मुष्टीयोद्धा कॅनेलो अल्वारेज ९४ मिलियन डॉलर उत्पन्नासह चौथ्या स्थानी आहे.
- प्रख्यात टेनिसपटू रॉजर फेडरर ९३.४ मिलियन डॉलर कमाईसह पाचव्या क्रमांकावर आहे.
- यासोबतच फोर्ब्सच्या श्रीमंत खेळाडूंच्या यादीमध्ये अव्वल १००मध्ये स्थान मिळविणारी टेनिसपटू सेरेना विल्यम्स जगातील एकमेव महिला खेळाडू आहे. तिची वार्षिक कमाई २९ मिलियन डॉलर एवढी असून, या यादीत ती ६३व्या स्थानी आहे.

महेश माणगावकरला राष्ट्रीय स्वर्णश चॅम्पियनशिपचे जेतेपद

- तामिळनाडूची जोश्रा चिनप्पा व महाराष्ट्राच्या महेश माणगावकर यांनी राष्ट्रीय स्वर्णश चॅम्पियनशिपचे जेतेपद पटकावले.
- अंतिम फेरीत जोश्राने सुनयना कुरुविलावर (तामिळनाडू) ११-५, ११-४, ७-११, ११-५ अशी मात करत कारकिर्दीतील १७वे राष्ट्रीय जेतेपद पटकावले.
- ही कामगिरी करत तिने राष्ट्रीय स्वर्णश जेतेपद १६वेळा पटकावणाऱ्या भुवनेश्वरी कुमारीच्या विक्रमाला मागे टाकले.
- तर महेश माणगावकरने (महाराष्ट्र) अभिषेक प्रधानला (महाराष्ट्र) १२-१०, ११-७, ११-९ असे नमवत पुरुष गटात बाजी मारली.

महेश माणगावकर

- महेश माणगावकर हा सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील मोंड गावचा रहिवासी आहे. मे २०१९ त्याने स्विट्झर्लंडमध्ये आयोजित सेकीसुई ओपन स्वर्णश स्पर्धेचे पुरुष एकेरीचे जेतेपद पटकावले होते.
- व्यावसायिक स्वर्णश असोसिएशनच्या स्पर्धामध्ये त्याने आतापर्यंत ८ विजेतेपदे जिंकली आहेत, तर ८ वेळा त्याला उपविजेतेपदावर समाधान मानावे लागले आहे.
- २०१८ मध्ये जकार्ता येथे आयोजित आशियाई क्रीडा स्पर्धेत भारताला सांघिक कांस्यपदक मिळवून देण्यात त्याने मोलाची भूमिका बजावली होती.
- सध्या महेशचे जागतिक स्तरावरचे नामांकन ३५ वे असून तो देशातील क्रमांक २चा सर्वोत्कृष्ट स्वर्णश खेळाडू आहे.
- त्याच्या स्वर्णश खेळातील उत्तुंग कामगिरीसाठी त्याला यंदाचा महाराष्ट्र शासनाचा छत्रपती पुरस्कारही प्राप्त झाला आहे.

जोश्रा चिनप्पा

- जोश्रा चिनप्पा मुळची चेन्नईची (तामिळनाडू) आहे. ती भारताची सर्वात कमी वयाची राष्ट्रीय स्वर्णश चॅम्पियन आहे.
- जोश्रा चिनप्पा ब्रिटीश चॅम्पियनशिप जिंकणारी पहिली भारतीय खेळाडू आहे. तिने २००३ मध्ये १९ वर्षाखालील श्रेणीमध्ये हा खिताब मिळविला होता.
- जोश्रांनी दीपिका पल्लिकलसह २०१४ मध्ये राष्ट्रकुल क्रीडा स्पर्धामध्ये महिला दुहेरीमध्ये सुवर्णपदक पटकावले होते. राष्ट्रकुल क्रीडा स्पर्धामध्ये स्वर्णश या खेळात भारताने मिळविलेले हे पहिलेच पदक होते.
- जोश्रा चिनप्पाने २०१८ मध्ये जकार्ता येथे आयोजित आशियाई क्रीडा स्पर्धामध्ये महिला एकेरीमध्ये कांस्य पदक जिंकले होते तर सांघिक प्रकारात रौप्य पदक मिळविले होते.

नव्या फिफा क्रमवारीत भारत १०१व्या स्थानी कायम

- फिफाने जाहीर केलेल्या फुटबॉल संघांच्या नवीनतम क्रमवारीत बेल्जियम फुटबॉल संघ प्रथम स्थानावर टिकून आहे. बेल्जियमनंतर दुसऱ्या स्थानी फ्रान्स व तिसऱ्या स्थानी ब्राझीलचा संघ आहे.
- या फिफा क्रमवारीत भारताने १०१वे स्थान टिकवून ठेवले आहे. यापूर्वी एप्रिलमध्ये प्रसिद्ध झालेल्या फिफा क्रमवारीत २ स्थानांची प्रगती करत भारताने १०१वे स्थान प्राप्त केले होते.
- आशियामध्ये भारत १८व्या स्थानी आहे. इराण (२०), जपान (२८), कोरिया (३७), ऑस्ट्रेलिया (४३), वक्तार (५५) हे आशियातील आघाडीचे ५ देश आहेत.
- या क्रमवारीतील आघाडीचे १० संघ (अनुक्रमे): बेल्जियम, फ्रान्स, ब्राझील, इंग्लंड, पोर्तुगाल, क्रोएशिया, स्पेन, उरुग्वे, स्विट्झर्लंड, डेन्मार्क.

फिफा

- फिफा अर्थात फेडरेशन इंटरनॅशनल दे फुटबॉल असोसिएशन (फ्रेंच) ही फुटबॉल खेळावर नियंत्रण ठेवणारी आंतरराष्ट्रीय संघटना आहे. ही संघटना तिच्या फिफा या लघुरूपाने जास्त ओळखली जाते.
- इयुरिक (स्विट्झर्लंड) मध्ये मुख्यालय असणाऱ्या या संघटनेची स्थापना २१ मे १९०४ रोजी झाली. सध्या २०९ देश फिफाचे सदस्य आहेत.
- जियानी इन्फॅंटिनो हे सध्या फिफाचे अध्यक्ष आहेत. फिफाची मुख्य जबाबदारी आंतरराष्ट्रीय फुटबॉल स्पर्धांचे आयोजन करणे आहे.
- फिफा दर ४ वर्षांनी फिफा विश्वचषक या आंतरराष्ट्रीय स्पर्धेचे आयोजन करते. या स्पर्धेत जगातील ३२ देशांचे राष्ट्रीय फुटबॉल संघ भाग घेतात.

फिफा जागतिक क्रमवारी

- फिफा जागतिक क्रमवारी (FIFA World Rankings) ही जगातील राष्ट्रीय पुरुष फुटबॉल संघांची गुणवत्तेनुसार क्रमवारी ठरवण्याची एक पद्धत आहे.
- डिसेंबर १९९२ सालापासून सुरू असलेल्या या क्रमवारीमध्ये प्रत्येक संघाला त्याच्या आंतरराष्ट्रीय प्रदर्शनानुसार गुण मिळतात.
- सर्वाधिक गुण मिळवणारा संघ क्रमवारीमध्ये अव्वल क्रमांकावर पोहचतो.

कोपा अमेरिका २०२०साठी ऑस्ट्रेलिया व कतारला आमंत्रण

- दक्षिण अमेरिकेची फुटबॉलची शासकीय संघटना असलेल्या कॉन्मेबॉलने (CONMEBOL) कोपा अमेरिका २०२० स्पर्धेमध्ये सहभागी होण्यासाठी ऑस्ट्रेलिया व कतार या देशांना आमंत्रित केले आहे.
- कोपा अमेरिका २०२० स्पर्धेचे आयोजन अर्जेन्टीना आणि कोलंबिया या देशांद्वारे केले जाणार आहे. ही स्पर्धा दक्षिण अमेरिकेच्या राष्ट्रीय फुटबॉल संघांदरम्यान खेळवली जाते.
- ब्राझीलमध्ये आयोजित कोपा अमेरिका २०१९ स्पर्धेसाठी कतार आणि जपान अतिथी संघ आहेत. या स्पर्धेत खेळण्याची कतारची ही पहिलीच वेळ असेल. ऑस्ट्रेलिया यापूर्वी २ वेळा या स्पर्धेत सहभागी झाला आहे.
- कतार एएफसी एशियन कप विजेता असून २०२२ची फिफा विश्वचषक स्पर्धाही कतारमध्ये आयोजित केली जाणार आहे.

कोपा अमेरिका

- कोपा अमेरिका ही कॉन्मेबॉल या दक्षिण अमेरिकेमधील फुटबॉल मंडळाद्वारे आयोजित केली जाणारी एक फुटबॉल स्पर्धा आहे.
- १९१६ साली पहिली कोपा अमेरिका स्पर्धा भरवली गेली. कोपा अमेरिकेच्या विजेत्याला फिफा कॉन्फेडरेशन्स चषक स्पर्धेत आपोआप आमंत्रण मिळते.
- ही स्पर्धा दक्षिण अमेरिकेच्या राष्ट्रीय फुटबॉल संघांदरम्यान खेळवली जाते. १९९० पासून या स्पर्धेत सहभागी होण्यासाठी आशियाई तसेच उत्तर अमेरिकन संघाना आमंत्रित केले जाते.
- १९९३ पासून ही स्पर्धा १० दक्षिण अमेरिकेचे राष्ट्रीय फुटबॉल संघ व २ आमंत्रित संघ अशा एकूण १२ संघांदरम्यान खेळवली जाते.
- २०१६मध्ये कॉन्मेबॉलला व कोपा अमेरिका स्पर्धेला १०० वर्षे पूर्ण झाल्याबद्दल या स्पर्धेची कोपा अमेरिका सेन्तेनारियो ही ४५वी विशेष आवृत्ती प्रथमच दक्षिण अमेरिका खंडाच्या बाहेर अमेरिका देशामध्ये आयोजित करण्यात आली होती.
- उरुग्वेने ही स्पर्धा सर्वाधिक १५ वेळा जिंकली आहे.

पीटर गिलख्रिस्टने जिकली पॅसिफिक आंतरराष्ट्रीय बिलियर्ड्स चॅम्पियनशिप

- पॅसिफिक आंतरराष्ट्रीय बिलियर्ड्स चॅम्पियनशिप २०१९ स्पर्धेत सिंगापूरच्या पीटर गिलख्रिस्टने अंतिम फेरीत भारताच्या सौरव कोठारीला पराभूत करत या स्पर्धेचे विजेतेपद मिळविले. या स्पर्धेचे आयोजन मेलबर्न (ऑस्ट्रेलिया) करण्यात आले होते.
- सौरव कोठारीने उपांत्य फेरीत ध्वज हरियाला पराभूत करत अंतिम फेरीत प्रवेश केला होता. अंतिम फेरीत पीटर गिलख्रिस्टने १५००-७०६ गुणांसह सौरव कोठारीचा पराभव केला.
- याआधी, सौरव कोठारीने पीटर गिलख्रिस्टला पराभूत करून इंग्लंडच्या लीड्समध्ये डब्ल्यूबीएल वर्ल्ड बिलियर्ड्स चॅम्पियनशिप २०१८चा खिताब जिंकला होता.
- जून २०१९च्या सुरुवातीस सौरव कोठारीने ऑस्ट्रेलियात आयोजित ट्रिपल क्राउन स्पर्धा आंतरराष्ट्रीय रेव्हेन्टन क्लासिक स्नूकर चॅम्पियनशिप जिंकली होती. यासह तो ट्रिपल क्राउन जिंकणारा पहिला भारतीय बिलियर्ड खेळाडू ठरला होता.
- पीटर गिलख्रिस्ट सिंगापूरच्या बिलियर्ड्सचा ५० वर्षीय खेळाडू आहे. त्याने वर्ल्ड प्रोफेशनल बिलियर्ड्स अँड स्नूकर असोसिएशन (WPBSA) वर्ल्ड चॅम्पियनशिप १९९४, २००१ आणि २०१३ मध्ये जिंकली होती.
- बिलियर्ड्समधील सर्वाधिक ब्रेकचा (१३४६) विक्रम पीटर गिलख्रिस्टच्या नावे आहे. आधुनिक नियमांतर्गत एका ब्रेकमध्ये १००० गुण प्राप्त करणारा तो एकमेव खेळाडू आहे.

फेडरेशन कप बास्केटबॉल स्पर्धा २०१९

- ३३व्या फेडरेशन कप बास्केटबॉल स्पर्धा २०१९चे आयोजन ग्रेटर नोएडा मधील गौतम बुद्ध युनिव्हर्सिटी येथे करण्यात आले होते.
- ही स्पर्धा पुरुष आणि महिला वर्गांमध्ये अनुक्रमे पंजाब पोलिस आणि इस्टर्न रेल्वेच्या संघांनी जिंकली.
- केंद्रीय युवक कल्याण आणि क्रीडा मंत्री किरेन रिजिजू यांनी विजेता संघ आणि टॉप ३ संघांना अनुक्रमे १ लाख रुपये, ५० हजार रुपये आणि २५ हजार रुपये बक्षिसस्वरूप दिले.
- अंतिम सामन्यात पंजाब पोलिस संघाने इंडियन आर्मी संघाला ९१-७१ने पराभूत केले. त्यांच्या संघातील हर्षप्रीत सिंग भुल्लर, अमज्योत सिंग आणि रणबीर सिंग यांनी चांगले प्रदर्शन केले.
- इस्टर्न रेल्वे संघाने तामिळनाडूच्या संघाला ८६-६७ असे पराभूत करत महिला वर्गातील विजेतेपद मिळविले. या सामन्यात एम.जे. लिबिना आणि पूनम चतुर्वेदी यांनी चांगले प्रदर्शन केले

पुरस्कार

- सर्वाधिक मौल्यवान खेळाडू (पुरुष): हर्षप्रीत सिंग भुल्लर (पंजाब पोलिस)
- सर्वाधिक मौल्यवान खेळाडू (महिला): एम.जे. लिबिना (इस्टर्न रेल्वे)

३३व्या फेडरेशन कप बास्केटबॉल स्पर्धा २०१९

- या स्पर्धेचे आयोजन बास्केटबॉल फेडरेशन ऑफ इंडिया आणि उत्तर प्रदेश बास्केटबॉल संघटनेद्वारे करण्यात आले.
- या स्पर्धेचे आयोजन १२ ते १६ जून दरम्यान ग्रेटर नोएडा मधील गौतम बुद्ध युनिव्हर्सिटी येथे करण्यात आले होते.
- या स्पर्धेत पुरुषांच्या श्रेणीत ९ संघ सहभागी झाले, तर महिला विभागात ८ संघ सहभागी झाले.

विश्वचषक २०१९: इंग्लंड-अफगाणिस्तान सामन्यात अनेक विक्रम

- इंग्लंडमध्ये सुरू असलेल्या क्रिकेट विश्वचषक २०१९ स्पर्धेत इंग्लंड आणि अफगाणिस्तानदरम्यान खेळल्या गेलेल्या सामन्यात अनेक विक्रम झाले.
- या सामन्यात इंग्लंडने प्रथम फलंदाजी करताना ५० षटकात ६ गडी गमावून ३९७ धावा केल्या. या सामन्यात इंग्लंडचा कप्तान इयॉन मॉर्गनने २०८.४५च्या स्ट्राईक रेटने ७१ चेंडूत १४८ धावा केल्या.
- त्याच्या व्यतिरिक्त इंग्लंडसाठी जेम्स विन्सने २६, जोनी बेयरस्टोने ९० आणि जो रूटने ८८ धावा केल्या. दौलत जादरान व गुलबदन नाईब यांनी अफगाणिस्तानसाठी ३-३ बळी घेतले.
- या विशाल धावसंख्येचा पाठलाग करताना अफगाणिस्तानच्या संघाने ५० षटकात ८ बाद २४७ धावा केल्या. जोफ्रा आर्चर आणि आदिल रशीद यांनी इंग्लंडसाठी ३-३ आणि मार्क वुडने २ बळी घेतले.
- तर अफगाणिस्तानसाठी गुलबदन नाईबने ३७, रहमत शाहने ४६, हशमतुल्लाहने ७६ आणि असगर अफगाणने ४४ धावा केल्या.

या सामन्यातील विक्रम

- या सामन्यात इंग्लंडचा कप्तान इयॉन मॉर्गनने १४८ धावा करताना १७ षटकार मारले. एकदिवसीय सामन्यात कोणत्याही खेळाडूने मारलेले हे सर्वाधिक षटकार आहेत. त्यापूर्वी एकदिवसीय सामन्यात सर्वाधिक १६ षटकारांचा विक्रम रोहित शर्मा, एबी डिव्हिलियर्स व ख्रिस गेल यांच्या नावावर होता.
- मॉर्गनने केवळ ५७ चेंडूत आपले शतक पूर्ण केले. इंग्लंडसाठीच्या विश्वचषक स्पर्धेतील हे सर्वात वेगवान शतक आहे. एकूणच विश्वचषकमध्ये मॉर्गनचे हे शतक चौथे सर्वात वेगवान शतक आहे.

- अफगाणिस्तानचा स्पिनर राशीद खानसाठी हा सामना फारच वाईट होता. राशिदने या सामन्यात ९ षटकात ११० धावा दिल्या, ज्या विश्वचषक स्पर्धेतील एका सामन्यात कोणत्याही खेळाडूने दिलेल्या सर्वाधिक धावा आहे.
- राशिदने केवळ ८.१ षटकात १०० धावा दिल्या. ज्या एकदिवसीय क्रिकेटमधील कोणत्याही गोलंदाजाने दिलेल्या सर्वाधिक जलद १०० धावा आहेत.
- इयॉन मॉर्गनने या सामन्यात मारलेल्या १७ षटकारांमुळे त्याच्या एकूण षटकारांची संख्या १३८ झाली. त्यामुळे तो एकदिवसीय क्रिकेटमध्ये सर्वाधिक षटकार मारणारा कप्तान ठरला आहे. यापूर्वी हा विक्रम भारतीय कप्तान महेंद्रसिंग धोनीच्या (१२६ षटकार) नावे होता. त्याखालोखाल रिकी पॉन्टिंगने १२३ षटकार मारले आहेत.
- या सामन्यात इंग्लंडने केलेल्या ३९७ धावा ही विश्वचषक स्पर्धेत इंग्लंडची सर्वोच्च धावसंख्या आहे.

पी. यु. चित्राला फोल्कस्सॅम ग्रँड प्रिक्स स्पर्धेत सुवर्णपदक

- स्वीडनमध्ये आयोजित फोल्कस्सॅम ग्रँड प्रिक्स २०१९ स्पर्धेमध्ये भारतीय ॲथलीट पी. यु. चित्रा हिने १५०० मीटर धावण्याची शर्यतीत सुवर्णपदक जिंकले.
- तिने ४ मिनिटे व १२.६५ सेकंदांमध्ये ही शर्यत जिंकत, स्वतःच्या या मोसमातील सर्वोत्तम कामगिरीची नोंद केली.
- केनियाच्या मर्सी चेरेंनोला पराभूत करत चित्राने ही शर्यत जिंकली. यापूर्वी चित्राने एप्रिल २०१९ मध्ये दोहा (कतार) येथे आयोजित आशियाई अजिंक्यपद स्पर्धेमध्येही सुवर्णपदक जिंकले होते.
- भारताच्या जीन्सन जॉनसन याने पुरुषांच्या १५०० मीटर शर्यतीत ३ मिनिटे व ३९.६९ सेकंदाची वेळ नोंदवत दुसऱ्या स्थानासह रौप्य पदक जिंकले.
- फोल्कस्सॅम ग्रँड प्रिक्स ही २००९ पासून आयोजित केली जात असलेली आंतरराष्ट्रीय ॲथलीटेक्स स्पर्धा आहे. स्वीडन ॲथलीटेक्स फेडरेशनद्वारे ही स्पर्धा दरवर्षी आयोजित केली जाते.
- कोपनहेगन ॲथलीटेक्स स्पर्धा: डेन्मार्कमध्ये सुरु असलेल्या या स्पर्धेत भारताच्या मुरली श्रीशंकरने लांब उडी प्रकरात ७.९३ मीटर लांब उडी मारत सुवर्णपदक जिंकले.

भारताच्या महिला रग्बी संघाचा पहिला आंतरराष्ट्रीय विजय

- भारताच्या महिला रग्बी संघाने आपला पहिला आंतरराष्ट्रीय विजय मिळविला आहे. भारतीय महिला रग्बी संघाने मनिळा (फिलीपिन्स) येथे आयोजित आशियाई महिला रग्बी चॅम्पियनशिप डिव्हिजन १ मध्ये सिंगापूरच्या संघाचा पराभव केला.
- भारताच्या सुमित्रा नायकने अखेरच्या क्षणी पेनल्टीद्वारे सामना आपल्या पारड्यात झुकविला. भारताने हा सामना २१-१९ अशा गुण फरकाने जिंकला. या विजयामुळे भारताने या स्पर्धेत तिसरे स्थानासह कांस्यपदक जिंकले.
- रग्बी हा खेळ भारतातील २४ राज्यांमध्ये खेळला जातो आणि देशामध्ये ८०,००० पेक्षा जास्त रग्बी खेळाडू आहेत.
- भारतामध्ये रग्बी या खेळाचे अनेक चाहते आहेत. भारत, चीन आणि अमेरिका या देशांमध्ये एकूण सुमारे ८०० दशलक्ष (३३ टक्के) रग्बीचे चाहते आहेत.
- आशियाई महिला रग्बी चॅम्पियनशिप या १५ सदस्यीय रग्बी स्पर्धेची सुरुवात २००६ मध्ये झाली होती. या स्पर्धेचे आयोजन आशियाई फुटबॉल रग्बी संघाद्वारे केले जाते. या स्पर्धेच्या पहिल्या आवृत्तीचे विजेतेपद चीनने मिळविले होते.

प्रणती नायकला आशियाई जिम्नॅस्टिक्स स्पर्धेत कांस्यपदक

- भारताची प्रणती नायक हिने वरिष्ठ आशियाई आर्टिस्टिक जिम्नॅस्टिक्स अजिंक्यपद स्पर्धा २०१९मध्ये व्होल्ट प्रकरात कांस्यपदक मिळविले आहे. ही स्पर्धा उलानबातर (मंगोलिया) येथे आयोजित करण्यात आली होती.
- २३ वर्षीय जिम्नॅस्ट प्रणती नायक मुळची पश्चिम बंगालची आहे. तिने अंतिम फेरीत १३.३८४ गुणांसह कांढ पदकावर नाव कोरले.
- चीनच्या यु लीनमीन हिने १४.३५० गुणांसह सुवर्ण पदक जिंकले आणि जपानच्या अयाका साकागुची हिने १३.५८४ गुणांसह रौप्यपदक जिंकले.
- जिम्नॅस्टिक्समध्ये व्होल्टमध्ये पदक जिंकणारी प्रणती नायक ही दीपा कर्माकर व अरुणा रेड्डी यांच्यानंतर तिसरी भारतीय आहे.
- या स्पर्धेनंतर आता ती विश्व अजिंक्यपद स्पर्धा २०१९ मध्ये सहभागी होणार आहे.

आशियाई जिम्नॅस्टिक्स अजिंक्यपद स्पर्धा

- आशियाई जिम्नॅस्टिक्स अजिंक्यपद स्पर्धेचे आयोजन आशियाई जिम्नॅस्टिक्स संघाद्वारे केले जाते.
- आशियाई जिम्नॅस्टिक्स अजिंक्यपद स्पर्धेच्या वरिष्ठ प्रकारात समावेश होण्यासाठी खेळाडूचे वय किमान १६ वर्षे असणे आवश्यक आहे.

- पुढील वर्षी या स्पर्धेचे आयोजन मे २०२०मध्ये जपान येथे केले जाणार आहे.

पंकज अडवाणीला आशियाई स्नूकर चॅम्पियनशिपचे विजेतेपद

- भारताच्या पंकज अडवाणीने थायलंडच्या थानावत तिरापोंगपायबून याचा अंतिम फेरीत ६-३ असा पराभव करत ३५व्या आशियाई पुरुष स्नूकर चॅम्पियनशिपचे विजेतेपद मिळविले.
- या विजयासह पंकज अडवाणीने आपले करियर ग्रॅंडस्लॅम पूर्ण केले आहे. या विजयासह अडवाणी सर्व प्रकारात बिलियर्ड्स व स्नूकरमध्ये आशियाई आणि विश्व चॅम्पियनशिप जिंकणारा एकमेव खेळाडू ठरला आहे.
- एशियन कॉन्फीडरेशन ऑफ बिलियर्ड्स स्पोर्ट्स (ACBS), आशियाई स्नूकर स्पर्धा (६-रेड व १५-रेडप्रकार), आयबीएसएफ विश्व चॅम्पियनशिप (बिलियर्ड्स व स्नूकर) अशा दोन्ही प्रकारात अडवाणीने विजेतेपद मिळविलेले आहे.
- पंकज अडवाणी आता दोहा (कतार) येथे होणाऱ्या आयबीएसएफ विश्वकप २०१९ मध्ये सहभागी होणार आहे.
- एसीबीएस आशियाई स्नूकर चॅम्पियनशिप ही एक प्रिमियर गैर-व्यावसायिक स्नूकर स्पर्धा आहे, जिची सुरुवात १९८४मध्ये झाली होती.

भारतीय महिला हॉकी संघाने एफआयएच मालिका मालिका

- भारतीय महिला हॉकी संघाने हिरोशिमा हॉकी स्टेडियम (जपान) येथे जपानला ३-१ने पराभूत करून एफआयएच मालिका जिंकली आहे.
- या सामन्यात भारतीय संघाची कर्णधार रानी रामपालने तिसऱ्या मिनिटाला गोल करत भारताला आघाडी मिळवून दिली. सामन्याच्या ११व्या मिनिटाला कानोन मोरीने जपानासाठी एकमेव गोल करत, सामना १-१ असा बरोबरीत आणला होता.
- परंतु त्यानंतर भारताच्या गुरजीत कौरने ४५व्या व ६०व्या मिनिटाला गोल करत भारताच्या विजयावर शिक्कामोर्तब केले.
- भारताची ड्रॅग-फ्लिकर गुरजीत कौर या स्पर्धेमध्ये सर्वाधिक गोल करणारी खेळाडू ठरली.
- या विजयाबरोबरच भारतीय महिला हॉकी संघाने २०२० एफआयएच ऑलिम्पिक क्वालीफायर्सच्या अंतिम फेरीत प्रवेश सुनिश्चित केला आहे.

महिला एफआयएच मालिका

- २०१८-१९च्या महिला एफआयएच मालिकेच्या अंतिम फेरीचे आयोजन जून २०१९मध्ये करण्यात आले. २०१८-१९च्या हॉकी मालिकेचा हा दुसरा टप्पा आहे. यात एकूण २४ संघ सहभागी झाले.
- या मालिकेचे सामने हिरोशिमा (जपान), बॅनब्रिज (आयर्लंड) आणि वेलेशिया (स्पेन) येथे खेळले गेले. या प्रत्येक स्पर्धेतील आघाडीचे २ संघ एफआयएच क्वालिफायरसाठी पात्र ठरले आहेत.

आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समितीने नव्या मुख्यालयाचे उद्घाटन

- ऑलिम्पिक खेळांच्या १२५व्या वर्धापन दिनी आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समितीने (IOC) लोझान (स्वित्झर्लंड) येथे आपल्या नव्या मुख्यालयाच्या इमारतीचे औपचारिक उद्घाटन केले आहे.
- ऑलिम्पिक खेळांना सुरुवात झाल्यानंतर बरोबर १२५ वर्षांनी आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समितीच्या यानव्या मुख्यालयाचे (द ऑलिम्पिक हाऊस) उद्घाटन झाले आहे.
- ऑलिम्पिक खेळ मानवजातीसाठी आशा आणि शांततेचे प्रतिक आहे व हेच दर्शविण्यासाठी ऑलिम्पिक समितीच्या नव्या मुख्यालयाचे छत कबुतराच्या आकाराचे बनविण्यात आले आहे, जे वैश्विक शांततेचे प्रतिक आहे.
- ही नवी मुख्यालयाची इमारत जुन्या मुख्यालयाच्या जागेवरच बांधण्यात आली असून, यासाठी ९५ टक्के जुन्या साहित्याचा पुनर्वापर करण्यात आला आहे.
- याशिवाय या इमारतीला सौरऊर्जेद्वारे नुतनीकरणक्षम उर्जा पुरविण्यात येणार आहे. त्यामुळे ही इमारत पर्यावरणरक्षणेही आहे.
- ऑलिम्पिकच्या ५ वर्तुळांच्या प्रमाणे असलेला या इमारतीमधील मुख्य केंद्रीय जिना या इमारतीचे खास वैशिष्ट्य आहे. या इमारतीचे डिझाईन डेन्मार्कची वास्तुरचना कंपनी 3XNने तयार केले आहे.
- याबरोबरच या ऊर्जा-कार्यक्षम इमारतीला शाश्वतेसाठीचा आंतरराष्ट्रीय पुरस्कारही प्राप्त झाला आहे. या इमारतीमध्ये ऑलिम्पिक समितीचे ५०० कर्मचारी काम करतात.
- ही इमारत बांधण्यासाठी सुमारे १४५ दशलक्ष अमेरिकन डॉलर्स खर्च आला आहे.

आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समिती

- आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समिती ही लोझान (स्वित्झर्लंड) स्थित आंतरराष्ट्रीय गैर-सरकारी क्रीडासंघटना आहे.
- फ्रेंच इतिहासकार व शिक्षणवादी प्येर दे कुबेर्ती यांनी आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समितीची स्थापना २३ जून १८९४ रोजी पॅरिस (फ्रान्स) येथे केली होती. त्यांना आधुनिक ऑलिम्पिक स्पर्धांचा जनक मानले जाते.

- दर ४ वर्षांनी भरवल्या जाणाऱ्या उन्हाळी व हिवाळी ऑलिंपिक खेळांचे आयोजन करण्याची जबाबदारी आंतरराष्ट्रीय ऑलिंपिक समितीकडे आहे.
- या समितीचे सदस्य: १५ सक्रीय सदस्य देश, ४४ मानद सदस्य देश, २ सन्माननीय सदस्य देश (सेनेगल व अमेरिका) आणि २०६ वैयक्तिक राष्ट्रीय ऑलिंपिक समित्या.
- आंतरराष्ट्रीय ऑलिंपिक समिती सर्व राष्ट्रीय ऑलिंपिक समित्यांची प्रशासकीय संस्था आहे. जर्मनीचे थॉमास बाक हे सध्या आंतरराष्ट्रीय ऑलिंपिक समितीचे अध्यक्ष आहेत.

लुईस हॅमिल्टनला फ्रेंच ग्रा. प्रि.चे जेतेपद

- मर्सिडिज संघाच्या लुईस हॅमिल्टनने फॉर्म्युला वन मालिकेतील फ्रेंच ग्रा. प्रि. शर्यत जिंकण्याचा पराक्रम केला आहे. या स्पर्धेचे आयोजन फ्रान्सच्या सर्किट पॉल रेकार्ड येथे करण्यात आले होते.
- या मौसमातील ८ स्पर्धांमधील लुईस हॅमिल्टनचे हे ६वे जेतेपद आहे.
- या स्पर्धेत मर्सिडीज संघाचाच वालटेरी बोटस दुसऱ्या, फेरारी संघाचा चार्ल्स लेक्लेर्क तिसऱ्या, मॅक्स वरस्तापेन चौथ्या आणि सेबेस्टियन वेटेल पाचव्या स्थानी राहिला.

फ्रेंच ग्रा. प्रि.

- फॉर्म्युला वन ही सिंगल सीटर ऑटो रेसिंगची सर्वात मोठी श्रेणी आहे. फ्रेंच ग्रँड प्रिक्स ही एक फॉर्मूला वन रेस आहे जी फ्रान्सच्या सर्किट पॉल रेकार्ड येथे आयोजित केली जाते.
- या सर्किटची लांबी ५.८४२ किमी आहे, तर रेसची एकूण लांबी ३०९.६९ किमी आहे. ग्रँड प्रिक्स हा फ्रेंच शब्द आहे ज्याचा अर्थ 'ग्रेट रिवॉई' असा आहे.

फुटबॉल विश्वचषक स्पर्धेचे आयोजन करण्यास आसियान उत्सुक

- आसियानने (दक्षिणपूर्व आशियाई देशांची संघटना) २०३४ च्या फुटबॉल विश्वचषक स्पर्धेच्या यजमान पदासाठी दावेदारी सादर करण्याचा निर्णय घेतला आहे.
- यापूर्वी, फक्त एकदाच फुटबॉल विश्वचषक स्पर्धा आशियामध्ये आयोजित केली गेली होती. २००२ मध्ये जपान आणि दक्षिण कोरिया यांनी संयुक्तपणे फुटबॉल विश्वचषक स्पर्धेचे आयोजन केले होते.
- २०२२ मध्ये फुटबॉल विश्वचषक स्पर्धा कतारमध्ये होणार आहे.
- आसियान देशांमध्ये ब्रुनेइ, म्यानमार, कंबोडिया, इंडोनेशिया, लाओस, मलेशिया, फिलीपाइन्स, सिंगापूर, थायलंड आणि व्हिएतनाम यांचा समावेश होतो.

आसियान

- ASEAN (आसियान) : Association of Southeast Asian Nations
- आसियान ही आग्नेय आशियातील १० देशांची संघटना असून, याचे सचिवालय जकार्ता (इंडोनेशिया) येथे आहे.
- ब्रुनेइ, म्यानमार, कंबोडिया, इंडोनेशिया, लाओस, मलेशिया, फिलीपाइन्स, सिंगापूर, थायलंड आणि व्हिएतनाम हे १० देश आसियानचे सदस्य आहेत.
- ८ ऑगस्ट १९६७ रोजी रोजी ही संघटना स्थापन करण्याची घोषणा झाली, यालाच 'बॅकॉक घोषणा' म्हणतात.
- स्थापनेवेळी याचे इंडोनेशिया, मलेशिया, फिलीपाइन्स, सिंगापूर, थायलंड हे पाच देश होते. त्यानंतर ब्रुनेइ हा सहावा देश जोडला गेला.
- १९९५ साली व्हिएतनाम, १९९७ साली लाओस व म्यानमार आणि १९९९ साली कंबोडिया हे देश जोडले गेले.
- जगाच्या एकूण जमिनक्षेत्रापैकी ३ टक्के क्षेत्र आसियान देशांनी व्यापलेले आहे. जगाच्या एकूण लोकसंख्येपैकी ८.८ टक्के लोकसंख्या आसियान देशांची आहे.
- सर्व आसियान देशांची मिळून एक अर्थव्यवस्था मानली, तर ती जगातील सातव्या क्रमांकाची अर्थव्यवस्था आहे.

संरक्षण व विज्ञान-तंत्रज्ञान

ब्राह्मोसच्या जहाजविरोधी आवृत्तीची यशस्वी चाचणी

- ओडिशातील चांदीपूर येथील इंटेग्रेटेड टेस्ट रेंजच्या लॉन्च कॉम्प्लेक्स-३ येथून सुपरसॉनिक क्रूझ क्षेपणास्त्र ब्राह्मोसच्या जहाजविरोधी (अँटी-शिप) आवृत्तीची यशस्वी चाचणी घेण्यात आली.

ब्राह्मोस

- ब्राह्मोस हे एक मध्यम पल्ल्याचे स्वप्रातीत (सुपरसॉनिक) क्रूझ क्षेपणास्त्र आहे. भारत आणि रशिया यांनी संयुक्तरित्या जून २००१ मध्ये या क्षेपणास्त्राची निर्मिती केली आहे.
- भारताच्या डीआरडीओ आणि रशियाच्या एनपीओएम या संस्थांचा संयुक्त उपक्रम असलेल्या ब्राह्मोस एयरोस्पेस लिमिटेडद्वारे हे क्षेपणास्त्र विकसित करण्यात आले आहे.
- भारतातील ब्रह्मपुत्रा नदी आणि रशियातील मस्कवा नदी यांच्यावरून याचे नाव ब्राह्मोस असे ठेवण्यात आले आहे.

- या क्षेपणास्त्राचा वेग ३ मॅक म्हणजेच आवाजाच्या गतीपेक्षा तीनपट अधिक आहे. २९०-३०० किमी पर्यंत मारा करू शकण्याची तर ३०० किग्रॅ वजनाची स्फोटके वाहून नेण्याची याची क्षमता आहे.
- हवेतून जमिनीवर मारा करणाऱ्या ब्रह्मोसला युद्धनौका, पाणबुड्या, लढाऊ विमाने यांमध्ये वापरता येणे शक्य आहे.
- जमिनीखालील बँकर्स, कन्ट्रोल सेंटर्स व समुद्रावरून उडणाऱ्या विमानांनाही क्षणात उध्वस्त करण्याची या क्षेपणास्त्राची क्षमता आहे.
- सध्या ब्राह्मोस क्षेपणास्त्राची हायपरसॉनिक आवृत्ती विकसित केली जात आहे. हे क्षेपणास्त्र ७-८ मॅक वेगाने लक्ष्यभेद करण्यास सक्षम असेल. ही आवृत्ती २०२० मध्ये चाचणीसाठी तयार होईल.

भारतीय वायूसेनेचा स्पाइस-२००० खरेदीसाठी इस्त्रायलसोबत करार

- भारतीय हवाई दलाने इस्त्रायलची संरक्षण कंपनी राफेल अँडवॉन्ड डिफेन्स सिस्टमसोबत १०० स्पाइस-२००० मार्गदर्शित (गायडेड) बॉम्बच्या खरेदीसाठी ३०० कोटी रुपयांचा करार केला आहे.
- आपत्कालीन परिस्थितीसाठी साधनसामुग्री खरेदी करण्याच्या सशस्त्र दलांना सरकारने दिलेल्या विशेष आर्थिक अधिकारांच्या अंतर्गत हा करार करण्यात आला आहे.
- या करारानुसार, येत्या ३ महिन्यात भारतीय हवाई दलाला त्याच्या ताफ्यात हे अद्ययावत १०० स्पाइस-२००० बॉम्ब दाखल होणार आहेत.
- ताफ्यातील शस्त्र आणखी अत्याधुनिक करण्यासाठी भारतीय वायूसेनेने शक्तिशाली स्पाइस-२००० बॉम्बची अत्याधुनिक आवृत्ती 'मार्क ८४' वॉरहेड असलेल्या बॉम्बची खरेदी करण्यासाठी हा करार केला आहे.

पार्श्वभूमी

- पुलवामा हल्ल्यानंतर प्रत्युत्तर म्हणून २६ फेब्रुवारी २०१९ रोजी बालाकोटमधील जैश-ए-मोहम्मद या दहशतवादी संघटनेच्या छुप्या तळावर भारताच्या १२ मिराज-२००० विमानांनी हवाई हल्ले केले होते.
- या एअर स्ट्राइकसाठी भारतीय हवाई दलाने स्पाइस-२००० बॉम्बचा वापर केला होता. या बॉम्बची अत्यंत अचूकतेने लक्ष्यभेद केला होता.
- भारताने या कारवाईच्यावेळी वापरलेले स्पाइस बॉम्ब इमारतीचे छत भेदून आतमध्ये गेल्यानंतर स्फोट झाला होता. हे बॉम्ब इमारतीच्या छतावर छिद्र करून आतमध्ये घुसले होते.

स्पाइस-२०००

- SPICEचे पूर्ण रूप Smart (स्मार्ट), Precise Impact (अचूक लक्ष्यभेद) आणि Cost-Effective (किफायतशीर) असे आहे.
- स्पाइस-२०००ला बॉम्ब म्हटले जात असले तरी हा एक 'गायडन्स किट' म्हणजेच बॉम्बसाठीच्या मार्गदर्शक साधनांचा संच आहे.
- याची निर्मिती इस्त्रायलच्या राफेल अँडवॉन्ड डिफेन्स सिस्टम या कंपनीद्वारे केली जाते. पारंपरिक वॉरहेड किंवा बॉम्बला स्पाइस-२००० किट जोडले जाते.
- या किटमध्ये कॅमेरा, मेमरी चीप आणि जीपीएस यंत्रणा असते. ज्याच्या मदतीने लक्ष्यावर अचूक प्रहार करता येतो.
- एकदा लक्ष्य निश्चित झाले की, या स्मार्ट किटच्या मेमरी चीपमध्ये सर्व माहिती (उदा. लक्ष्याचे स्थान, त्याचे उपग्रहामार्फत घेतलेले फोटो इत्यादी) साठवली जाते.
- फक्त अचूक लक्ष्यभेद करण्यासाठी पारंपरिक बॉम्बसोबत हे स्मार्ट किट वापरले जाते. याच्या मदतीने काही किलोमीटर अंतरावरून हवाई दलाला लक्ष्यावर अचूक हल्ला करता येतो.
- स्पाइसच्या आवृत्त्या
  - ❖ स्पाइस-१०००: ही ५०० किलो वजनाच्या बॉम्बसाठी वापरली जाते व त्याद्वारे १०० किमी अंतरावरून अचूक लक्ष्यभेद करता येऊ शकतो.
  - ❖ स्पाइस-२०००: ही १००० किलो वजनाच्या बॉम्बसाठी वापरली जाते व त्याद्वारे ६० किमी अंतरावरून अचूक लक्ष्यभेद करता येऊ शकतो.

डीआरडीओकडून हायपरसॉनिक टेक्नॉलॉजी डेमॉन्स्ट्रेटर व्हेईकल चाचणी

- संपूर्ण भारतीय बनावटीच्या हायपरसॉनिक टेक्नॉलॉजी डेमॉन्स्ट्रेटर व्हेईकलचे (एचएसटीडीव्ही) म्हणजेच, मानवरहित स्कॅमजेटची यशस्वी चाचणी घेण्यात आली.
- या यशामुळे स्कॅमजेट तंत्रज्ञान असलेल्या निवडक देशांच्या गटात भारताचा समावेश झाला आहे. हायपरसॉनिक क्रूझ क्षेपणास्त्राच्या निर्मितीचा महत्वाचा भाग म्हणून हे तंत्रज्ञान महत्वाचे आहे.
- संरक्षण संशोधन व विकास संघटनेने (डीआरडीओ) ओडिशा किनाऱ्याजवळच्या डॉ. अब्दुल कलाम बेटावरून स्कॅमजेटचे पहिल्यांदा प्रक्षेपण केले. बेटावरील कॉम्प्लेक्स-४ या प्रक्षेपण तळावरून हे हायपरसॉनिक व्हेईकल आकाशात झेपावले.
- केवळ २० सेकंदांत ३२.५ किलोमीटर (२० मैल) उंची गाठण्याची क्षमता स्कॅमजेटमध्ये असून, हे स्कॅमजेट मॅक ६ एवढा वेग गाठू शकते.

- लांब पल्ल्याची क्षेपणास्त्रे वाहून नेण्यासाठी या स्कॅमजेटचा वापर केला जाऊ शकतो. त्याखेरीज नागरी सेवांसाठीही स्कॅमजेटचा उपयोग होणार असून, कमी खर्चात उपग्रह सोडण्यासाठी उपग्रहवाहक म्हणूनही ते वापरता येईल.
- १५ ते २० किमी उंचीवर स्कॅमजेट इंजिनची कार्यक्षमता दर्शविणे, हा एचएसटीडीव्ही प्रकल्पाचा उद्देश असल्याचे २००८ मध्ये डीआरडीओने स्पष्ट केले होते.
- त्यानुसार या प्रकल्पांतर्गत डीआरडीओने हायपरसॉनिक व्हेईकल विकसित केले आहे, जे स्कॅमजेट इंजिनद्वारे चालवले जाईल.

केंद्र सरकारने डिफेन्स रिसर्च एजन्सी स्थापन करण्याचा निर्णय घेतला

- अंतराळातील संकटांचा सामना करण्यासाठी देशाच्या सैन्य दलाचे लष्करी सामर्थ वाढवण्याच्या दृष्टीने केंद्र सरकारने डिफेन्स रिसर्च एजन्सी (डीएसआरओ) या नव्या संस्थेस मंजूरी दिली आहे.
- पंतप्रधान नरेंद्र मोदींच्या अध्यक्षतेखाल झालेल्या मंत्रि मंडळाच्या संरक्षणविषयक समितीच्या बैठकीत हा निर्णय घेण्यात आला.
- अवकाशयुद्धात लष्कराला सक्षम करण्याच्या हेतूने या नव्या संस्थेला अंतराळातील युद्धशस्त्र प्रणाली व तंत्रज्ञान निर्मितीची जबाबदारी देण्यात आली आहे.
- आता संयुक्त सचिव-स्तरावरील शास्त्रज्ञांद्वारे या संस्थेची बांधणी करण्यास सुरुवात झाली आहे. या समितीमध्ये वैज्ञानिकांच्या चमूचा समावेश असेल.
- हा वैज्ञानिकांचा चमू तिन्ही सशस्त्र दलांबरोबर समन्वयाने काम करेल. डीएसआरओ डिफेन्स स्पेस एजन्सीला (डीएसए) संशोधन आणि विकास या क्षेत्रातील मदत करेल.
- डिफेन्स स्पेस एजन्सी (डीएसए) देशाला अवकाशयुद्धात सज्ज करण्यासाठी स्थापन झाली असून, सध्या बंगळुरुत या संस्थेची उभारणी सुरू आहे.

बालाकोट एयरस्ट्राईकला 'ऑपरेशन बंदर' हे सांकेतिक नाव

- पुलवामा दहशतवादी हल्ल्यानंतर भारताने पाकिस्तानविरोधात २६ फेब्रुवारी रोजी केलेल्या बालाकोट येथे हवाई कारवाईला 'ऑपरेशन बंदर' हे सांकेतिक नाव (कोडनेम) देण्यात आले आहे.
- २६ फेब्रुवारी रोजी भारतीय वायूसेनेच्या १२ मिराज-२००० लढाऊ विमानांनी पाकव्याप्त काश्मीरमध्ये घुसून जैश-ए-मोहम्मद या दहशतवादी संघटनेच्या तळावर १००० किलोचे बॉम्ब फेकले होते.
- हे बॉम्ब जीबीयू-१२ हा अमेरिकन बनावटीचे लेझर गाईडेड बॉम्ब होते. अचूक आणि नेमका हल्ला करण्यासाठी या बॉम्बचा वापर केला जातो.
- याशिवाय लक्ष्याचा माग काढून टार्गेटवर अचूक बॉम्ब फेक करण्यासाठी लाइटनिंग पॉड या लेझर पॉडचा वापर करण्यात आला होता. जगातील अत्याधुनिक हवाई दले या पॉडचा वापर करतात.
- बॉम्बफेक करताना पाकिस्तानी हवाई दलाने उत्तर देण्याचा प्रयत्न केला. त्यांचा सामना करण्यासाठी मॅट्रॉ मॅजिक क्लोज कॉम्बॅट मिसाइलही मिराजमध्ये बसवण्यात आले होते.
- या कारवाईत हवाई दलाने बालाकोट, मुझफ्फराबाद आणि चकोटी येथील जैश-ए-मोहम्मद, हिज्बुल मुजाहिदीन व लष्कर-ए-तोयबा या दहशतवादी संघटनांचे तळ उद्ध्वस्त केले.
- या कारवाईत जैश-ए-मोहम्मद या दहशतवादी संघटनेचे कंट्रोल रुम अल्फा-३ हे संपूर्णपणे उद्ध्वस्त झाले. या हल्ल्यात सुमारे ३२५ दहशतवाद्यांसह २५ ट्रेनरही ठार झाले.

पुलवामा हल्ला

- पुलवामा येथे १४ फेब्रुवारी रोजी केंद्रीय राखीव पोलीस दलाच्या (सीआरपीएफ) ताफ्यावर दहशतवादी हल्ला करण्यात आला होता.
- या हल्ल्यात ४० जवान शहीद झाले होते. जैश-ए-मोहम्मद या दहशतवादी संघटनेने या हल्ल्याची जबाबदारी स्वीकारली होती.
- पुलवामा हल्ल्यानंतर देशभरात संतापाची लाट उसळली होती. पाकिस्तानविरोधात कठोर भूमिका घेण्याची मागणी केली जात होती.

भारतीय नौदलाचे ऑपरेशन संकल्प

- भारतीय नौदलाने पर्शियन आखात आणि ओमानच्या आखातामध्ये 'ऑपरेशन संकल्प' ज्यामुळे भारतीय जहाजांचा या क्षेत्रातून सुरक्षित प्रवास निश्चित केला जाऊ शकेल.
- या क्षेत्रात अलीकडील काळात झालेल्या सागरी घडामोडींच्या पार्श्वभूमीवर हे ऑपरेशन लॉच करण्यात आले आहे.
- भारतीय नौदलाच्या नौका आयएनएस चेन्नई (कोलक्ता श्रेणीतील स्टेल्थ गायडेड मिसाइल युद्धनौका) व आयएनएस सुनैना (सरयू श्रेणीतील गस्तीनौका) या क्षेत्रातील सागरी सुरक्षा सुनिश्चित करण्यासाठी पाठविण्यात आल्या आहेत.
- याबरोबरच भारतीय विमानांद्वारे या क्षेत्रात हवाई पाहणीदेखील केली जात आहे.

- भारतीय नौदलाचे इन्फोर्मेशन पयुजन सेंटर - इंडियन ओशन रिजन (IFC-IOR) देखील या क्षेत्रामधून होणाऱ्या जहाजांच्या हालचालींवर करडी नजर ठेवून आहे.
- डिसेंबर २०१८मध्ये IFC-IOR लॉच करण्यात आले होते. हिंदी महासागराच्या क्षेत्राचे निरीक्षण करणे हा या केंद्राचा प्राथमिक उद्देश आहे. हे केंद्र हिंदी महासागर क्षेत्रातील देशांसह व्यापारी शिपिंगवर माहिती गोळा करेल. यामुळे समुद्री सुरक्षा बळकट होईल.

पार्श्वभूमी

- १३ जून २०१९ रोजी नॉर्वेच्या आणि जपानच्या मालकीच्या २ तेलाच्या टँकरवर झालेल्या हल्ल्यामुळे ओमानच्या आखातामध्ये वाढलेल्या तणावाच्या पार्श्वभूमीवर ऑपरेशन संकल्प लॉच करण्यात आले आहे.
- या घटनेमुळे इराण व अमेरिकेमधील तणावामध्ये वाढ झाली होती. या हल्ल्यासाठी कोण जबाबदार आहे, हे जारी कळू शकले नसले तरी अमेरिकेने इराण आरोप केले आहेत. इराणने मात्र सर्व आरोप फेटाळून लावले आहेत.

पर्शियन आखात आणि ओमानच्या आखाताचे महत्त्व

- ओमानच्या आखाताच्या सुरक्षेमध्ये जगातील मोठे तेल आयातक आणि निर्यातक यांचा संयुक्त स्वारस्य आहे. कारण ओमानचे आखात अरबी समुद्र व हिंदी महासागराला होर्मुझच्या सामुद्रधुनीमार्गे पर्शियन आखाताशी जोडणारा समुद्री भाग आहे.
- पर्शियन आखात हा मध्यपूर्वेतील इराणला अरबी द्वीपकल्पापासून वेगळा करणारा हिंदी महासागराचा एक भाग आहे. होर्मुझची सामुद्रधुनी इराणच्या आखाताला ओमानचे आखात व अरबी समुद्राशी जोडते.
- ९८९ किमी लांबीच्या या आखाताच्या पूर्व टोकाला होर्मुझची सामुद्रधुनी तर पश्चिम टोकाला युफ्रेटिस व तैग्रिस या नद्यांच्या संगमामधून निर्माण झालेला त्रिभुज प्रदेश आहे.

रेल्वे मंत्रालयाचे त्रिनेत्र तंत्रज्ञान

- केंद्रीय रेल्वे मंत्री पियुष गोयल यांनी सांगितले की, भारतीय रेल्वेचे त्रिनेत्र (Terrain Imaging for Drivers Infrared, Enhanced, Optical & Radar Assisted) तंत्रज्ञानाची चाचणी करीत असल्याची माहिती दिली आहे.
- २००२-०३ मध्ये भारतीय रेल्वेने सर्वप्रथम रेल्वेमार्गातील अडथळे शोधण्यासाठी आधुनिक तंत्रज्ञान विकसित केले होते व त्याचे परीक्षणही केले होते. परंतु हा प्रकल्प अयशस्वी ठरला.
- यानंतर धुक्यामध्ये मार्ग बघता यावा यासाठी एक नवीन प्रकल्प सुरू करण्यात आला. यासाठी धुक्यामध्येही मार्ग व्यवस्थितरीत्या बघता येईल असे उपकरण विकसित करण्यात आले होते.
- त्याचप्रमाणे, त्रिनेत्र हा भारतीय रेल्वेचा आणखी एक प्रयत्न आहे. या तंत्रज्ञानाच्या मदतीने रेल्वेमार्गातील अडथळे शोधले जाऊ शकतात.

त्रिनेत्र तंत्रज्ञान

- त्रिनेत्रचे (TRI-NETRA) पूर्ण रूप: Terrain Imaging for Drivers Infrared, Enhanced, Optical & Radar Assisted.
- यामध्ये, रेल्वेमार्गातील अडथळे चालकाला ओळखता यावे यासाठी इन्फ्रारेड कॅमेरा, ऑप्टिकल कॅमेरा आणि रडार समर्थित इमेजिंग सिस्टमचा वापर केला आहे.
- याशिवाय हे तंत्रज्ञान, धुकें असताना अल्ट्रासॉनिक लहरींच्या मदतीने रेल्वेमार्गातील अडथळे शोधू शकेल. या तंत्रज्ञानाच्या चाचण्या सध्या केल्या जात आहेत.

डीएमआरसी कचऱ्यापासून ऊर्जा मिळविणारा भारतातील पहिला प्रकल्प

- दिल्ली मेट्रो रेल कॉर्पोरेशन (DMRC) हा कचऱ्यापासून ऊर्जा निर्मिती करणाऱ्या संयंत्रातून वीज मिळविणारा भारतातील पहिला प्रकल्प ठरला आहे.
- पर्यावरण अनुकूल नेटवर्क स्थापित करण्यासाठी दिल्ली मेट्रो रेल कॉर्पोरेशन करत असलेल्या प्रयत्नांचा हा एक भाग आहे.
- जून २०१९च्या सुरुवातीपासून डीएमआरसीने गाझीपूर (उत्तर प्रदेश) येथील १२ मेगावॉट क्षमतेच्या कचऱ्यापासून ऊर्जा निर्मिती करणाऱ्या संयंत्रातून २ मेगावॉट ऊर्जा प्राप्त करण्यास सुरुवात केली.
- या प्राप्त झालेल्या उर्जेचा वापर विनोद नगर रिसिडिंग सब-स्टेशन येथे दिल्ली मेट्रोच्या पिकलाइनच्या परिचालन आवश्यकता पूर्ण करण्यासाठी केला जात आहे.

कचऱ्यापासून ऊर्जा निर्मिती प्रकल्प

- हा अत्याधुनिक प्रकल्प इस्ट दिल्ली वेस्ट प्रोसेसिंग कंपनी लिमिटेडद्वारे (EDWPCL) स्थापित करण्यात आला आहे.
- सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी (PPP) अंतर्गत हा प्रकल्प उभारण्यात आला असून यात EDWPCL व्यतिरिक्त दिल्ली सरकार आणि पूर्ण दिल्ली महानगरपालिका यांचा समावेश आहे.
- प्रतिदिन १५०० टन कचऱ्यावर प्रक्रिया करून १२ मेगावॉट हरित ऊर्जा निर्मिती करण्याची या प्रकल्पाची क्षमता आहे.
- युरो मानदंडाचे पालन करणारा हा देशातील पहिलाच कचऱ्यापासून ऊर्जा निर्मिती करणारा प्रकल्प आहे.

डीएमआरसीचे पर्यावरणासाठीचे उपक्रम

- दिल्ली मेट्रो रेल कॉर्पोरेशन अर्थात डीएमआरसी ही केंद्र-राज्य सार्वजनिक क्षेत्रातील कंपनी आहे जी दिल्ली मेट्रोचे परिचालन करते.
- स्थापनेपासूनच डीएमआरसी (१९९५) पर्यावरणाच्या संवर्धनासाठी प्रयत्नशील आहे. त्यामुळे २४ डिसेंबर २००२ रोजी सुरू झालेली दिल्ली मेट्रो ही कार्बन क्रेडिट मिळविणारी जगातील पहिलीच रेल्वे आधारित संस्था ठरली होती.
- डीएमआरसीने रोहिणी येथे कचऱ्याचा पुनर्वापर करण्यासाठी प्रकल्पही उभारला आहे, ज्याची क्षमता १५० टन प्रतिदिन आहे. हा प्रकल्प आयएल अँड एफएस एन्वायर्मेटल इन्फ्रास्ट्रक्चर अँड सर्व्हिसेस लि.सह सार्वजनिक-खाजगी भागीदारीमध्ये उभारण्यात आला आहे.
- याशिवाय डीएमआरसी आपली स्थानके, डेपो आणि निवासी परिसरात स्थापन केलेल्या छातावरील सौर ऊर्जा प्रकल्पांमधून २८ मेगावॅट सौरऊर्जा निर्मिती करते. याशिवाय डीएमआरसी मध्य प्रदेशातील रीवा येथील सौरऊर्जा प्रकल्पामधूनही सौरऊर्जा प्राप्त करीत आहे.

परिषदा व युद्धसराव

IndSpaceEx: भारत करणार अंतराळात युद्धाभ्यास

- चीनला टक्कर देण्यासाठी आणि राष्ट्रीय सुरक्षा आणखी मजबूत करण्यासाठी भारत जुलै महिन्यात पहिल्यांदाच अंतराळात युद्धाभ्यास करणार असून या योजनेला 'IndSpaceEx' असे नाव देण्यात आले आहे.
- जुलैच्या अखेरच्या आठवड्यात होणाऱ्या अभ्यासाचा मुख्य उद्देश म्हणजे आपली राष्ट्रीय सुरक्षा मजबूत करणे, तसेच अंतराळात काउंटर-स्पेस क्षमतेचे मोजमाप करणे हे होय.
- अंतराळात युद्धाभ्यास केल्यानंतर आपल्या सशस्त्र दलाची विश्वासाहता वाढेल तसेच राष्ट्रीय सुरक्षा मजबूत होईल. 'IndSpaceEx' मुळे अंतराळातील आढावे समजून घेण्यात मदत मिळेल.
- भारताने यापूर्वी मार्च २०१९ मध्ये मिशन शक्तीअंतर्गत ए-सॅट या उपग्रहभेदी क्षेपणास्त्राची यशस्वी चाचणी करत अवकाशातच शत्रूचा उपग्रह नष्ट करण्याची क्षमता सिद्ध केली होती.

मिशन शक्ती

- मिशन शक्तीअंतर्गत भारताने उपग्रहभेदी क्षेपणास्त्राची यशस्वी चाचणी केल्याची घोषणा पंतप्रधान नरेंद्र मोदींनी २७ मार्च रोजी केली.
- यामध्ये डीआरडीओने तयार केलेल्या ए-सॅट (ॲंटी सॅटेलाइट) क्षेपणास्त्राच्या यशस्वी चाचणीमुळे अवकाशातच शत्रूचा उपग्रह (सॅटेलाइट) नष्ट करण्याची क्षमता भारताने सिद्ध केली.
- या चाचणीला 'मिशन शक्ती' हे नाव देण्यात आले होते. अमेरिका, रशिया आणि चीन या देशांनंतर उपग्रहभेदी क्षेपणास्त्र तंत्रज्ञान अवगत असणारा भारत चौथा देश ठरला आहे.
- या चाचणीदरम्यान पृथ्वीच्या निम्न कक्षेत (लो अर्थ ऑर्बिट) ३०० किमी उंचीवर परिभ्रमण करणाऱ्या भारताच्याच जुन्या उपग्रहाला लक्ष्य करून तो नष्ट करण्यात आला.
- ओडिशातील एपीजे अब्दुल कलाम बेटावरून सोडण्यात आलेल्या या ए-सॅट क्षेपणास्त्राने ३ मिनिटांत उपग्रहाचा वेध घेतला.
- नष्ट केलेला उपग्रह पृथ्वीच्या निम्न कक्षेत होता. आता त्याचे अवशेष पृथ्वीवर पडण्यासाठी ३ आठवडे लागतील.
- संरक्षण संशोधन व विकास संस्थेच्या (DRDO) शास्त्रज्ञांनी सुमारे दशकभराच्या तयारीनंतर अतिशय क्लिष्ट असे अत्याधुनिक तंत्रज्ञान विकसित केले आहे.
- डीआरडीओची विकसित केलेले हे संपूर्ण तंत्रज्ञान स्वदेशी आहे. हे उपग्रहभेदी क्षेपणास्त्र भारतीय बनावटीचे आहे.
- भारताने केलेली चाचणी कोणत्याही देशाविरुद्ध नसून स्वतःची संरक्षण सिद्धता तपासण्यासाठी असल्याचे पंतप्रधानांनी जाहीर केले आहे.
- प्रत्यक्ष चाचणीशिवाय आपल्याकडे हे तंत्रज्ञान आहे हे जग कधीही मान्य करीत नाही. सध्याच्या वातावरणात उपग्रहभेदी तंत्रज्ञानाची आपली क्षमता दाखवून देण्यातून शत्रू राष्ट्रांना नेमका संदेश गेला आहे.

उपग्रहभेदी क्षेपणास्त्र काय आहे?

- पृथ्वीभोवती फिरणाऱ्या कृत्रिम उपग्रहाला नष्ट करू शकेल अशा क्षेपणास्त्राला उपग्रहभेदी क्षेपणास्त्र (ए-सॅट) म्हणतात.
- ते प्रामुख्याने पृथ्वीभोवती २ हजार किमीपर्यंतच्या कक्षेत फिरणाऱ्या शत्रूच्या लष्करी उपयोगाच्या उपग्रहांचा वेध घेण्यासाठी विकसित केले जाते.
- भविष्यातील युद्धे ही जमीन, पाणी व हवेसह अवकाशातही लढली जातील असे मानले जाते. त्यावेळी हे तंत्रज्ञान उपयुक्त ठरू शकेल.
- अद्याप ए-सॅटचा प्रत्यक्ष युद्धात वापर केला गेला नसला, तरी चालू शतकात त्याची कधीही गरज भासू शकते.

- चीनने २००७ मध्ये ए-सॅटचे तंत्रज्ञान विकसित केल्यामुळे भारताला हे तंत्रज्ञान विकसित करणे अत्यावश्यक बनले होते.

उपग्रहभेदी क्षेपणास्त्राची रचना

- उपग्रह प्रक्षेपित करणाऱ्या रॉकेटप्रमाणेच ए-सॅटची रचना २ किंवा ३ स्तरांची असते. क्षेपणास्त्राच्या सर्वात वरच्या भागामध्ये स्फोटके बसवलेली असतात.
- ५०० ते ८०० किमी अंतरापर्यंतचा वेध घेणाऱ्या अत्याधुनिक रडारच्या माध्यमातून अवकाशातील उपग्रहाच्या वेगाची आणि कक्षेची माहिती मिळवली जाते.
- रडारच्या कक्षेत उपग्रह आल्यावर क्षेपणास्त्राचे प्रक्षेपण होते. काही मिनिटांत क्षेपणास्त्र उपग्रहाच्या कक्षेपर्यंत जाऊन पोचते.
- त्यानंतर क्षेपणास्त्रावर बसवण्यात आलेल्या सेन्सरच्या आणि रेडिओ यंत्रणांच्या साहाय्याने उपग्रहाच्या वेगानुसार क्षेपणास्त्राच्या मार्गात बदल करण्यात येतो. ही प्रक्रिया अतिशय जलद घडते.
- उपग्रहाचा नेम निश्चित झाला की क्षेपणास्त्रावर बसवलेल्या स्फोटकांच्या साहाय्याने उपग्रहावर क्षेपणास्त्राचा भाग आदळून त्याला नष्ट केले जाते.

या क्षेपणास्त्राचे फायदे

- शत्रूवर सतत नजर ठेवण्यापासून, युद्ध काळात हल्ले करण्यासाठी लष्कर मोठ्या प्रमाणात उपग्रहांवर अवलंबून असते.
- अशा स्थितीत शत्रू देशांच्या उपग्रहांचा वेध घेऊन त्या राष्ट्राची दळणवळण यंत्रणा, दूरसंवेदन सुविधा नष्ट करण्यासाठी ए-सॅट विकसित केले जाते.
- याशिवाय आपल्या अवकाशातील अनियंत्रित उपग्रहाला रहदारीच्या भागात पडण्यापासून रोखण्यासाठीही या यंत्रणेचा वापर करता येऊ शकतो.
- शत्रूकडून अवकाशातून झालेले क्षेपणास्त्र हल्ले रोखण्यासाठीही ही क्षेपणास्त्र यंत्रणा उपयोगी पडू शकते.
- अण्वस्त्रे घेऊन देशाकडे येणारी शत्रूची क्षेपणास्त्रे जमिनीपासून १५० किलोमीटर उंचीवर नष्ट करण्याची ए-सॅटची क्षमता आहे.

या क्षेपणास्त्राच्या मर्यादा

- क्षेपणास्त्राने प्रचंड वेगाने जाणाऱ्या उपग्रहाला नष्ट केल्यावर त्याचे लाखो तुकडे पृथ्वीभोवतीच्या कक्षेत फिरत राहतात.
- हे तुकडे भविष्यात अवकाशात पाठवण्यात येणाऱ्या उपग्रहांसाठी व अवकाशवीरांसाठी धोकादायक ठरू शकतात.
- चीनने २००७ मध्ये नष्ट केलेल्या उपग्रहाचे सुमारे ३ हजार मोठे तुकडे अजूनही पृथ्वीभोवती फिरत आहेत आणि ते वातावरणात शिरून नष्ट व्हायला २०३५ पर्यंतचा वेळ जाईल असा अंदाज आहे.
- त्यामुळे जगातील कोणत्याही देशाने अशा प्रकारच्या चाचण्या करू नयेत यासाठी आंतरराष्ट्रीय स्तरावर प्रयत्न सुरू आहेत.

पार्श्वभूमी

- अमेरिका आणि रशिया यांच्या दरम्यानच्या शीतयुद्धाच्या काळातच उपग्रहभेदी तंत्रज्ञान विकसित व्हायला सुरुवात झाली.
- शत्रू राष्ट्रांच्या उपग्रहांचा वेध घेण्यासाठी प्रत्यक्ष क्षेपणास्त्र डागून किंवा अतिशय शक्तिशाली लेझर वापरून उपग्रहाची यंत्रणा बंद पाडण्याचे प्रयोग झाले. शीतयुद्धानंतर या तंत्रज्ञानाचे प्रयोग जवळपास थांबले.
- मात्र ११ जानेवारी २००७ रोजी चीनने स्वतःचाच हवामानशास्त्रीय उपग्रह क्षेपणास्त्राने नष्ट करून आपण अवकाश शास्त्रास सज्ज असल्याचे जगाला दाखवून दिले.
- चीनच्या कुरापतीमुळे भारतालाही हे तंत्रज्ञान विकसित करण्याची आणि आपली क्षमता सिद्ध करण्याची गरज निर्माण झाली.
- अवकाश तंत्रज्ञानाचा वापर करून भारताने आंतरखंडीय 'अग्नी ५' क्षेपणास्त्रापर्यंत मजल मारली. प्रक्षेपणापासून लक्ष्याचा वेध घेताना 'अग्नी ५'चा मार्ग काही काळ अवकाशातून जातो.
- तसेच, देशावर होऊ शकणारे क्षेपणास्त्र हल्ले रोखण्यासाठी डीआरडीओने क्षेपणास्त्ररोधी क्षेपणास्त्रही गेल्या दोन दशकांत विकसित केली.
- उपग्रहभेदी क्षेपणास्त्र विकसित करताना या दोन्ही प्रकारच्या क्षेपणास्त्रांचा आधार घेण्यात आला आहे.
- अग्नी आणि आधुनिक हवाई सुरक्षा यंत्रणेचे हे मिश्रण आहे. भारताने ही यंत्रणा २०१२ मध्ये तयार केली होती. मात्र आता चाचणी आता घेण्यात आली.
- २०१२मध्ये हे तंत्रज्ञान भारताने विकसित केले होते. मात्र, मोदी सरकारच्या काळात त्याला मंजुरी मिळून अखेर २७ मार्च रोजी त्याची यशस्वी चाचणी घेण्यात आली.

अर्थ ऑर्बिट म्हणजे काय आहे?

- अर्थ ऑर्बिट म्हणजे पृथ्वी कक्षा. वैज्ञानिक प्रत्येक मोहीमेसाठी वेगवेगळे अर्थ ऑर्बिट वापरतात.
- ज्या सॅटेलाईटला एका दिवसात पृथ्वीभोवती ४ प्रदक्षिणा घालायच्या असतात, त्याला पृथ्वीशेजारील ऑर्बिटमध्ये लाऊन केले जाते.

- २ प्रदक्षिणा घालण्यासाठी अंतर वाढवावे लागते, तर एक प्रदक्षिणा घालायची असल्यास अंतर अधिक वाढवावे लागतात.
- अर्थ ऑर्बिटचे सर्क्युलर ऑर्बिट (वर्तुळाकार कक्षा) आणि इलिप्टिकल ऑर्बिट (लंबवर्तुळकार कक्षा) असे २ प्रकार असतात.
- सर्क्युलर ऑर्बिटचे विभाजन तीन भागांमध्ये केले जाते. लोअर अर्थ ऑर्बिट, मीडियम अर्थ ऑर्बिट आणि जियोसिंक्रोनस ऑर्बिट.
- लोअर अर्थ ऑर्बिटचा परिघ १६० किमी ते २००० किमी इतका असतो. यामध्ये लॉच करण्यात आलेले उपग्रह दिवसातून पृथ्वीभोवती ३-४ प्रदक्षिणा घालू शकतात.
- या ऑर्बिटमध्ये हवामानाविषयी माहिती देणारे उपग्रह, इंटरनॅशनल स्पेस स्टेशन यांचा समावेश असतो. याशिवाय देखरेख ठेवणाऱ्या उपग्रहांचाही समावेश होतो.
- मीडियम अर्थ ऑर्बिटचा परिघ २००० ते ३६,००० किमी इतका असतो. यामध्ये लॉच करण्यात आलेले उपग्रह दिवसातून पृथ्वीभोवती २ प्रदक्षिणा घालू शकतो. १२ तासांमध्ये हा उपग्रह एक प्रदक्षिणा घालतो.
- जियोसिंक्रोनस ऑर्बिटचा परिघ ३६००० किमीच्या पुढे सुरू होतो. या कक्षेतील उपग्रह एका दिवसात पृथ्वीभोवती १ प्रदक्षिणा घालतात. दळणवळण उपग्रहांचा यात समावेश होतो.

खड्ग प्रहार: भारतीय लष्कराचा प्रशिक्षण अभ्यास

- २७ मे ते ४ जून दरम्यान भारतीय लष्कराच्या 'खड्ग प्रहार' नामक प्रशिक्षण अभ्यासाचे आयोजन पंजाबमध्ये करण्यात आले होते.
- खड्ग प्रहारचे आयोजन पंजाबमध्ये लष्कराच्या खड्ग कॉर्प्समधील विविध विभागांद्वारे करण्यात आले होते. या अभ्यासात लष्कराच्या नवीनतम ऑपरेशनल संकल्पनांचे परीक्षण केले गेले.
- या अभ्यासाच्या माध्यमातून, खड्ग कॉर्प्सची परिचालन तयारीदेखील बळकट करण्यात आली.
- या अभ्यासात भारतीय वायुसेनेनेदेखील भाग घेतला. पॅरा ड्रॉपच्या प्रशिक्षणासाठी भारतीय वायुसेनाच्या विमानांचा वापर केला गेला. या दरम्यान भूदलाच्या सहकार्याने सिम्युलेटेड एअर स्ट्राइकचे प्रशिक्षणही करण्यात आले.

खड्ग कॉर्प्स

- भारतीय लष्कराचे अंबाला येथील तळावर तैनात द्वितीय कॉर्प्सला खड्ग कॉर्प्स संबोधले जाते. ते अंबाला येथे १९८५ पासून तैनात आहेत.
- जर भारत आणि पाकिस्तान यांच्यात युद्धाचा प्रसंग उद्भवला, तर खड्ग कॉर्प्सला आक्रमक हल्ला करण्याचा आदेश आहे.
- भारतीय सैन्याच्या एकूण आक्रमण क्षमतेच्या ५० टक्के क्षमता खड्ग कॉर्प्समध्ये आहे आणि ते विविध युद्धांमध्ये खूप प्रभावी असल्याचे सिद्ध झाले आहे.
- १९७१च्या बांगलादेश मुक्ती संग्रामामध्ये खड्ग कॉर्प्सला पश्चिम बंगालमध्ये तैनात करण्यात आले होते, त्यांनी पाकिस्तानच्या विभाजनात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली होती.
- १९९९च्या कारगिलच्या लढाईत खड्ग कॉर्प्सला वाळवंटी प्रदेशात तैनात करण्यात आले होते, तेथेही त्यांनी महत्त्वपूर्ण कामगिरी केली होती.

ऑपरेशन सनराइझ २

- भारत आणि म्यानमारच्या सैन्याने आपल्या सीमेनजीकच्या परिसरात १६ मे २०१९ रोजी सुरू झालेली 'ऑपरेशन सनराइझ २' ही ३ आठवड्यांची मोहीम फत्ते केली आहे.
- या ऑपरेशन दरम्यान अनेक दहशतवादी तळ नष्ट करण्यात आले. या ऑपरेशनअंतर्गत मणिपुर, नागालँड आणि आसाममध्ये सक्रिय दहशतवादी गटांना लक्ष्य केले गेले. ऑपरेशन सनराइझची ही दुसरी आवृत्ती होती.
- या ऑपरेशनदरम्यान दोन्ही देशांच्या सैन्यांनी नॅशनल सोशलिस्ट काउन्सिल ऑफ नागालँड-खापलांग, कामतापुर लिबरेशन ऑर्गनायजेशन, युनायटेड लिबरेशन फ्रंट ऑफ आसाम (उल्फा) आणि नॅशनल डेमोक्रेटिक फ्रंट ऑफ बोरोलँड इत्यादींच्या विरुद्ध कारवाई केली.
- या ऑपरेशन अंतर्गत विल नमूद दहशतवादी गटांचे ६ डझनपेक्षा अधिक दहशतवादी पकडले गेले आणि अनेक दहशतवादी तळांना नष्ट केले गेले. भारतीय सैन्याच्या वतीने या ऑपरेशनमध्ये आसाम रायफलसने भाग घेतला.
- ईशान्येकडील अरुणाचल प्रदेश, मिझोरम, नागालँड आणि मणिपूर या ४ राज्यांची मिळून भारताची सुमारे १६४० किमी लांबीची सीमा म्यानमारला लागून आहे.
- त्यामुळे धोरणात्मकदृष्ट्या म्यानमार भारतासाठी महत्वाचा शेजारी देश आहे आणि त्याच्यासोबतच्या संवेदनशील सीमेच्या संरक्षणासाठी भारत प्रयत्नशील आहे.

ऑपरेशन सनराइझ १

- यापूर्वी फेब्रुवारी-मार्च २०१९ मध्ये भारतीय आणि म्यानमार सैन्याने ऑपरेशन सनराइझचे संयुक्तपणे संचालन करत म्यानमारमधील दहशतवादी गटांचे किमान १० तळ नष्ट केले होते.

- हे ऑपरेशन कलादान ट्रान्झिट प्रकल्पावर हल्ल्याची तयारी करत असलेल्या दहशतवादी गटांना समाप्त करण्यासाठी करण्यात आले होते.
- या ऑपरेशनचे प्रमुख लक्ष्य अरकान आर्मी नावाचा दहशतवादी गट होता, ज्याला चीन समर्थित काचिन इंडीपेंडन्स आर्मीद्वारे प्रशिक्षण देण्यात येते.

कलादान मल्टीमोडल ट्रान्झिट ट्रान्सपोर्ट प्रोजेक्ट

- भारताच्या कोलकत्ता व म्यानमारच्या सित्तवे या बंदरांना जोडणे हा कलादान मल्टीमोडल ट्रान्झिट ट्रान्सपोर्ट प्रोजेक्टचा उद्देश आहे.
- हा प्रकल्प सित्तवे बंदराला म्यानमारमधील लाशियोशी कलादान नदीद्वारे जल- वाहतुकीने जोडतो. तर लाशियोवरून मिझोरमपर्यंत रस्ते वाहतुकीची सोय आहे.
- या प्रकल्पामुळे मिझोरम आणि कोलकत्ता दरम्यानचे अंतर सुमारे १ हजार किमीने कमी होईल. यामुळे मालवाहतूकीस लागणारा वेळ व खर्चही वाचेल.
- या प्रकल्पामुळे मिझोरमाला म्यानमारमार्गे मालवाहतूक करता येईल. यामुळे कोलकत्ता ते मिझोरमपर्यंत मालवाहतूकीस लागणार्या वेळेची आणि खर्चाची बचत होईल.
- हा प्रकल्प भारताच्या अॅक्ट-ईस्ट धोरणाचा एक भाग आहे. यामुळे दक्षिणपूर्व आशियासह भारताचे व्यावसायिक संबंध मजबूत होतील.
- आर्थिक, व्यापारी व धोरणात्मक लाभांव्यतिरिक्त म्यानमारच्या विकासामध्येही या प्रकल्पाची भूमिका महत्वाची असेल.

तटरक्षक दलाच्या दुय्यम अधिकाऱ्यांच्या बैठकीचे दिल्लीत आयोजन

- भारतीय तटरक्षक दलाचे महासंचालक राजेंद्र सिंग यांनी तटरक्षक दलाच्या दुय्यम अधिकाऱ्यांच्या ४थ्या बैठकीचे उद्घाटन केले. या २ दिवसीय बैठकीचे आयोजन तटरक्षक दलाच्या नवी दिल्ली येथील मुख्यालयात करण्यात आले आहे.
- दुय्यम अधिकाऱ्यांची बैठक हा देशातील लष्करी दलांचा एक अभिनव उपक्रम आहे. यामध्ये लष्करी दलांच्या परिचालनासाठी जवानांच्या सूचना आणि कल्पना विचारात घेतल्या जातात.
- दुय्यम अधिकाऱ्यांच्या बैठकीचा हा उपक्रम सर्वसमावेशक विकासासाठी नाविन्यपूर्ण कल्पनांना प्रोत्साहन देण्यासाठीच्या पंतप्रधानांच्या दृष्टिकोनाशी सुसंगत आहे.
- कामाच्या स्वरूपामध्ये उत्तरदायित्व, निरोगी जीवनासाठी जीवनशैलीत सुधारणा व तटरक्षक दलाच्या मोहिमांमध्ये विकसित तंत्रज्ञान समाविष्ट करणे यावर यंदाच्या ४थ्या बैठकीचा मुख्य भर असेल.
- याचा फायदा तटरक्षक दलाच्या पूर आणि चक्रीवादळ यांसारख्या नैसर्गिक आपत्तीच्या काळातशोध आणि बचाव कार्यात सुधारणा करण्यासाठी होईल.
- या बैठकीदरम्यान नाविक विनोद यांना महासंचालक राजेंद्र सिंह यांनी 'उत्तम जीवन रक्षा पदक' प्रदान करून सन्मानित केले.
- २०१८मध्ये गेटवे ऑफ इंडिया (मुंबई) येथे अत्यंत अंधारात व पावसाळी हवामानामुळे खवळलेल्या समुद्रात बुडणाऱ्या एका महिलेला वाचविण्यासाठी दाखविलेल्या असाधारण धैर्य, जीव वाचविण्याच्या तंत्रज्ञानाचा निपुण वापर आणि निस्वार्थी वृत्तीसाठी त्यांना हे पदक प्रदान करण्यात आले.
- या बैठकीदरम्यान 'कोस्ट गार्ड बनेवलन्ट असोसिएशन ॲप'देखील लॉच करण्यात आले. तटरक्षक दलाच्या कर्मचाऱ्यांना आर्थिक मदतीसाठी ऑनलाईन अर्ज करण्यासाठी या ॲपचा उपयोग होईल.

जपानच्या फुकुओका शहरात जी-२० बैठकीचे आयोजन

- ८ व ९ जून २०१९ रोजी जपानच्या फुकुओका शहरात जी-२० (G-20) देशांचे अर्थमंत्री आणि मध्यवर्ती बँकांचे गव्हर्नर यांच्या बैठकीचे आयोजन केले जाणार आहे.
- या २ दिवसीय बैठकीमध्ये भारतातर्फे केंद्रीय अर्थमंत्री निर्मला सीतारामन उपस्थित असतील. याशिवाय भारतीय रिझर्व बँकेचे गव्हर्नर शक्तीकांत दास हेदेखील या बैठकीला उपस्थित राहण्याची शक्यता आहे.
- या बैठकीत जागतिक अर्थव्यवस्थेसमोरील आव्हाने, पायाभूत सुविधा, गुंतवणूक आणि आंतरराष्ट्रीय कर यावर चर्चा केली जाऊ शकते.

जी-२०

- जी-२० हा जगातील २० प्रमुख देशांच्या अर्थमंत्री व मध्यवर्ती बँकेच्या गव्हर्नरांचा एक गट आहे. वास्तविकपणे या गटात १९ देश व युरोपियन युनियनचा सहभाग आहे.
- युरोपीय युनियनचे अध्यक्ष व युरोपीय मध्यवर्ती बँकेचे अध्यक्ष युरोपियन संघाचे जी-२० मध्ये प्रतिनिधित्व करतात.
- जी-२० सदस्य देशांचा एकत्रित जीडीपी जगाच्या ८५ टक्के आहे व हे २० देश एकूण जागतिक व्यापाराच्या ८५ टक्के व्यापारासाठी कारणीभूत आहेत.
- जी-२०ची स्थापना २६ सप्टेंबर १९९९ रोजी झाली. या गटाचा उद्देश त्याच्या सदस्य राष्ट्रांना जागतिक अर्थव्यवस्थेच्या समस्यांवर चर्चा करण्यासाठी एकत्र करणे आहे.

- जी-२०चे सदस्य: भारत, अर्जेंटिना, ऑस्ट्रेलिया, ब्राझिल, कॅनडा, चीन, फ्रान्स, जर्मनी, इंडोनेशिया, इटली, जपान, मेक्सिको, रशिया, सौदी अरेबिया, दक्षिण आफ्रिका, दक्षिण कोरिया, तुर्की, युनायटेड किंग्डम, अमेरिका आणि युरोपियन युनियन

मेरीटाइम इन्फॉर्मेशन शेयरिंग वर्कशॉप २०१९

- भारतीय नौदलाने अलीकडेच मेरीटाइम इन्फॉर्मेशन शेयरिंग वर्कशॉप २०१९चे आयोजन हिंदी महासागर क्षेत्रासाठी माहिती एकत्रीकरण केंद्राच्या (IFC-IOR) अंतर्गत गुरुग्राम हरियाणा येथे केले.
- या कार्यशाळेत हिंदी महासागर क्षेत्रातील २९ देशांच्या ४१ प्रतिनिधींनी भाग घेतला. या कार्यशाळेमध्ये इंडो-पॅसिफिक क्षेत्रातील विविध समस्या आणि आव्हाने यावर चर्चा करण्यात आली.

हिंदी महासागर क्षेत्रासाठी माहिती एकत्रीकरण केंद्र

- IFC-IOR: Information Fusion Centre – Indian Ocean Region
- भारताच्या तत्कालीन संरक्षण मंत्री निर्मला सीतारामन यांनी २२ डिसेंबर २०१८ रोजी हिंदी महासागर क्षेत्रासाठी माहिती एकत्रीकरण केंद्राचे उद्घाटन केले.
- हे केंद्र हरियाणामधील गुरुग्राम येथील माहिती व्यवस्थापन आणि विश्लेषण केंद्रामध्ये (IMAC) स्थापन करण्यात आले आहे.
- हिंदी महासागराच्या क्षेत्राचे निरीक्षण करणे हा या केंद्राचा प्राथमिक उद्देश आहे. हे केंद्र हिंदी महासागर क्षेत्रातील देशांसह व्यापारी शिपिंगवर माहिती गोळा करेल. यामुळे समुद्री सुरक्षा बळकट होईल.
- हिंदी महासागर क्षेत्रात नैसर्गिक आपत्ती, चोरी, दहशतवाद आणि तस्करी, इ घटना अधिक प्रमाणत होतात. या आव्हानांना तोंड देण्यासाठी माहिती एकत्रीकरण केंद्राची भूमिका महत्वाची असेल.
- जगातील एकूण सागरी व्यापारापैकी ७५ टक्के व्यापार हिंद महासागरात क्षेत्रातून होतो. जागतिक वापराच्या ५० टक्के खनिज तेलाचे वहनही याच प्रदेशातून होते. त्यामुळे या क्षेत्राची सुरक्षा फार महत्वाची आहे.
- हे हिंदी महासागर क्षेत्रामध्ये सागरी माहितीचे केंद्र बनेल आणि माहितीच्या आदान-प्रदानामुळे सर्व हिंदी महासागर क्षेत्रातील देशांना याचा लाभ होईल.

बँकॉकमध्ये पार पडली क्वाड देशांची बैठक

- चतुष्कोनीय सुरक्षा संवाद (Quad: The Quadrilateral Security Dialogue) या अनौपचारिक रणनीतिक समूहाची बैठक बँकॉक (थायलंड) येथे पार पडली. हा भारत, अमेरिका, ऑस्ट्रेलिया आणि जपान या देशांचा समूह आहे.
- बँकॉकमध्ये झालेल्या या बैठकीत रत, अमेरिका, ऑस्ट्रेलिया आणि जपानच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्यांनी भाग घेतला.
- या बैठकीत सदस्य राष्ट्रांच्या मुक्त आणि समावेशी हिंद-प्रशांत प्रदेशासाठीच्या प्रयत्नांबाबत चर्चा झाली. या बैठकीत क्वाड देशांमध्ये शाश्वत विकास, क्षेत्राची सागरी सुरक्षा व सुशासन यावरही चर्चा झाली.
- क्वाडचा उद्देश हिंद-प्रशांत क्षेत्रामध्ये नियमाधारित सुशासनाचा प्रसार व संवर्धन करणे आहे. या बैठकीमध्ये या उद्देशाचा पुनरुच्चार करण्यात आला आहे.
- क्वाड हिंद-प्रशांत क्षेत्रास मुक्त ठेवण्यास प्रयत्नशील आहे. परंतु चीन सतत हिंद-प्रशांत प्रदेशात आपले सैन्य घुसविण्याचा प्रयत्न करीत आहे.
- चीन दक्षिण चीन सागरावरही आपले वर्चस्व सांगत आहे. तर व्हिएतनाम, फिलीपिन्स, मलेशिया, ब्रुनेई आणि तैवान हे देश चीनच्या या दाव्याला नाकारत आहेत.

जागतिक दिव्यांगत्व शिखर संमेलनाचे अर्जेंटिनामध्ये आयोजन

- दुसऱ्या जागतिक दिव्यांगत्व शिखर संमेलनाचे (Global Disability Summit) आयोजन ६ ते ८ जून दरम्यान ब्युनोस आयर्स (अर्जेंटिना) येथे करण्यात आले.
- केंद्रीय सामाजिक न्याय व सबलीकरण मंत्री थावरचंद गेहलोत यांनी या संमेलनामध्ये भारताचे प्रतिनिधित्व केले. जुलै २०१८ मध्ये आयोजित पहिल्या जागतिक दिव्यांगत्व शिखर संमेलनामध्येही ते सहभागी झाले होते.
- संमेलनाचा उद्देश: जगभरातील दिव्यांग व्यक्तींच्या सशक्तीकरण व समावेशन याबाबतच्या समस्यांवर विचार करणे. तसेच दिव्यांगांना स्वतंत्र व सन्मानित जीवन जगण्यास सक्षम करण्यासाठी यंत्रणा तयार करणे.
- संमेलनाचे महत्त्व: या संमेलनाला उपस्थित नेत्यांनी दिव्यांगांसोबत होणारा भेदभाव दूर करण्यासाठी आणि त्यांच्यासाठी सर्व समावेशक शिक्षण, आर्थिक सशक्तीकरण, माहिती पृथक्करण इत्यादी बाबींवर कार्य करण्यासाठी वचनबद्धता जाहीर केली.
- हे संमेलन संपल्यानंतर भारतीय प्रतिनिधीमंडळ ९ व १० जून एक सामंजस्य करार (एमओयु) करण्यासाठी अर्जेंटिना सरकारसोबत द्विपक्षीय चर्चा करणार आहे.

पार्श्वभूमी

- पहिल्या जागतिक दिव्यांगत्व शिखर संमेलनाचे आयोजन २४ जुलै २०१८ रोजी लंडन येथे करण्यात आले होते.
- युनायटेड किंग्डमच्या आंतरराष्ट्रीय विकास विभागाने इंटरनॅशनल डिसअॅबिलिटी अलायन्स (IDA) आणि केनिया सरकार सोबत या संमेलनाचे यजमान पद भूषविले होते.
- दिव्यांग व्यक्तींच्या आर्थिक सशक्तीकरणाच्या दिशेने काम करण्यास वचनबद्ध अशा भारतासह ४० पेक्षा जास्त देशांच्या प्रतिनिधींनी शिखर संमेलनात भाग घेतला होता.

नमस्ते थायलंड चित्रपट महोत्सवाचे नवी दिल्ली येथे आयोजन

- १५-१६ जून २०१९ रोजी नमस्ते थायलंड या २ दिवसीय चित्रपट महोत्सवाचे नवी दिल्ली येथे आयोजन करण्यात आले होते. थायलंड चित्रपट महोत्सवाची ही तिसरी आवृत्ती होती.
- नमस्ते थायलंड चित्रपट महोत्सव हा एक वार्षिक उत्सव असून, याचा उद्देश थायलंडची सांस्कृतिक विविधता अधोरेखित करणे हा आहे. याशिवाय भारत-थायलंड दरम्यानचे संबंध बळकट करण्याचे कार्य हा महोत्सव करतो.
- हा चित्रपट महोत्सव शाही थाई दूतावासने आयोजित केला होता, याचे उद्घाटन भारतातील थायलंडचे राजदूत चुटिनोर्न यांनी केले होते.
- या महोत्सवात थायलंडची संस्कृती आणि परंपरा दर्शविणारे थायलंडमधील ६ चित्रपट (फ्रेंड जोन, २२१५, होमस्टे, द प्रॉमिस, द लीजेंड ऑफ मुय थाई : ९ सत्रा व सडनली ट्रॅटी) प्रदर्शित केले गेले.

थायलंड

- थायलंडचे हा आग्नेय आशियातील एक देश आहे. १९४९पर्यंत हा देश सियाम नावाने ओळखला जात होता.
- या देशाच्या पूर्वेस लाओस व कंबोडिया, दक्षिणेस थायलंडचे आखात व मलेशिया तर पश्चिमेस अंदमानचा समुद्र व ब्रह्मदेश आहेत.
- बँकॉक ही या देशाची राजधानी व सर्वात मोठे शहर आहे. थायलंडमध्ये घटनात्मक राजेशाही असली तरीही प्रशासकीय कारभार संसदीय लोकशाही पद्धतीने चालतो.
- विस्ताराच्या दृष्टीने ५,१३,१२० चौकिमी क्षेत्रफळ असलेला, आकारमानानुसार येमेनपेक्षा काहीसा छोटा व स्पेनपेक्षा काहीसा मोठा विस्तार असलेला हा देश जगातला ५१व्या क्रमांकाचा मोठा देश आहे.
- बौद्ध धर्म हा केवळ थायलंडचा प्रमुख धर्म नसून तो देशाचा राष्ट्रधर्म (राजधर्म) देखील आहे. थायलंड मधील ९५ टक्के लोकसंख्या ही बौद्ध धर्मीय आहे. येथे ख्रिश्चन, मुस्लिम व हिंदू अनुयायी अल्पप्रमाणात आढळतात.
- थायलंड देशाला बौद्ध भिक्खूंचा देश असेही म्हणतात कारण येथे बौद्ध भिक्खूंची संख्या अन्य बौद्ध देशांमधील भिक्खूपेक्षा सर्वाधिक आहे. या देशात ४०,००,००० पेक्षा अधिक बौद्ध भिक्खू आहेत.

वर्ल्ड फूड इंडिया २०१९

- वर्ल्ड फूड इंडिया २०१९चे आयोजन नवी दिल्लीतील विज्ञान भवन आणि राजपथ लॉनमध्ये करण्यात येईल, अशी घोषणा केंद्रीय अन्न प्रक्रिया उद्योग मंत्री हरसिमरत कौर बादल यांनी केली आहे.
- वर्ल्ड फूड इंडिया २०१९चे आयोजन १ नोव्हेंबर ते ४ नोव्हेंबर २०१९ दरम्यान केले जाणार आहे.
- वर्ल्ड फूड इंडिया २०१९ मध्ये भारताच्या अन्न प्रक्रिया उद्योगातील गुंतवणूकीच्या संधीची चर्चा केली जाईल.
- भारताच्या अन्न प्रक्रिया उद्योगामध्ये विस्तारासाठी अनेक संधी उपलब्ध आहेत. भारताच्या अन्न प्रक्रिया उद्योगात ११ टक्के वृद्धी झाली आहे, जी जागतिक दरापेक्षा दुप्पट आहे.
- याशिवाय भारताच्या अन्न प्रक्रिया उद्योगाने या क्षेत्राच्या सर्व प्रमुख उप-क्षेत्रांमध्ये मूल्य आणि प्रमाणाच्या बाबतीत २ अंकी वाढ नोंदविली आहे.
- वर्ल्ड फूड इंडिया २०१९ची ही दुसरी आवृत्ती आहे. यावर्षी या कार्यक्रमात किमान ८० देश सहभागी होण्याची अपेक्षा असून, अन्न प्रक्रिया मंत्रालयाने किमान १५ देशांसह भागीदारी करण्याचे लक्ष्य ठेवले आहे.
- या कार्यक्रमात अनेक उच्चस्तरीय सेमिनार आणि सत्र आयोजित केले जातील.
- भारतामध्ये प्रचंड घरगुती बाजारपेठ आहे व कृषी उत्पादन देखील मोठ्या प्रमाणात होते. परंतु भारतात अन्न प्रक्रिया उद्योगांचे प्रमाण केवळ ७.७ टक्के आहे, जे चीन, मलेशिया आणि अमेरिकेपेक्षा खूप कमी आहे.
- जगभरात केल्या जाणाऱ्या प्रक्रिया केलेल्या अन्नपदार्थांच्या निर्यातीमध्ये भारताचा वाटा फक्त २ टक्के आहे.
- भारतात अन्नधान्याचे होणारे नुकसान कमी करण्यासाठी व २०२२पर्यंत शेतकऱ्यांचे उत्पन्न दुप्पट करण्यासाठी अन्न प्रक्रिया उद्योगास प्रोत्साहन देण्याची गरज आहे.
- भारत सरकारने अन्न प्रक्रिया क्षेत्राला जागतिक स्तरावर प्रोत्साहन देण्यासाठी वर्ल्ड फूड इंडियाची द्विवार्षिक कार्यक्रम म्हणून सुरुवात केली होती.
- याच्या पहिल्या आवृत्तीचे आयोजन २०१७ मध्ये करण्यात आले होते, ज्याला उत्कृष्ट प्रतिसाद मिळाला आणि जगभरात या क्षेत्रात भारताची नाममुद्रा निर्माण करण्यास याची मदत झाली.
- २०१७च्या या कार्यक्रमात ६१ देशांचे प्रतिनिधी, अनेक राज्यांचे मंत्री सहभागी झाले होते. यात सुमारे ८००० बैठका झाल्या आणि अंदाजे १४ अब्ज डॉलर्सचे करार करण्यात आले होते.

एफएसडीसीच्या २०व्या बैठकीचे आयोजन

- वित्तीय स्थिरता व विकास परिषदेच्या (FSDC) २०व्या बैठकीचे आयोजन केंद्रीय अर्थ व कंपनी व्यवहार मंत्री निर्मला सीतारामन यांच्या अध्यक्षतेखाली करण्यात आले होते.
- या बैठकीमध्ये सध्याच्या जागतिक व देशाच्या आर्थिक स्थितीचे, मॅक्रोइकॉनॉमिक स्थितीचे आणि बँकिंग व गैरबँकिंग वित्तीय कंपन्यांसह (NBFC) इतर क्षेत्रातील आर्थिक स्थैर्यासंबंधी समस्यांचे पुनरावलोकन करण्यात आले.
- याशिवाय या परिषदेमध्ये FSDC अंतर्गत आर्थिक माहिती व्यवस्थापन केंद्राच्या (FDMC) स्थापनेच्या प्रगतीचा आढावादेखील घेण्यात आला.
- माहिती एकत्रीकरण व विश्लेषण करण्यासाठी तसेच तसेच आर्थिक क्षेत्रातील सायबर सुरक्षा मजबूत करण्यासाठी कॉम्प्युटर इमर्जन्सी रिसपॉन्स टीमला (CERT-fin) या केंद्राचा उपयोग होणार आहे.
- या बैठकीमध्ये विविध आर्थिक नियामकांकडून अर्थसंकल्प २०१९-२० साठी सल्ले देण्यावर चर्चा झाली. या नियामकांनी त्यानुसार आपले प्रस्ताव सादर केले.
- या आर्थिक नियामकांमध्ये आरबीआय (आर्थिक क्षेत्र), सेबी (भांडवल बाजार), आयआरडीए (विमा), पीएफआरडीए (निवृत्तीवेतन) आणि आयबीसी (दिवाळखोरी व नादारी) यांचा समावेश होतो.
- याशिवाय या बैठकीमध्ये आरबीआयचे गव्हर्नर यांच्या अध्यक्षतेखालील FSDCच्या उपसमितीच्या कार्यची नोंद घेण्यात आली. तसेच FSDCच्या मागील बैठकीमधील निर्णयांच्या अंमलबजावणीचा आढावा घेण्यात आला.

वित्तीय स्थिरता व विकास परिषद

- FSDC: Financial Stability and Development Council
- या परिषदेची स्थापना डिसेंबर २०१०मध्ये करण्यात आली होती. क्षेत्रीय नियामकांची ही सर्वोच्च संस्था आहे.
- उद्देश: वित्तीय स्थिरता टिकवून ठेवण्यासाठी, वित्तीय क्षेत्राच्या विकासाला प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि आंतर-नियामक समन्वय वाढविण्यासाठी मजबूत आणि संस्थात्मक यंत्रणा निर्माण करणे.
- ही संस्था वित्तीय स्थिरता, आर्थिक साक्षरता, आर्थिक सर्वसमावेशन, आर्थिक क्षेत्र विकास, आंतर-नियामक समन्वय यांच्याशी संबंधित समस्यांवर कार्य करते.

नमस्ते थायलंड चित्रपट महोत्सवाचे नवी दिल्ली येथे आयोजन

- १५-१६ जून २०१९ रोजी नमस्ते थायलंड या २ दिवसीय चित्रपट महोत्सवाचे नवी दिल्ली येथे आयोजन करण्यात आले होते. थायलंड चित्रपट महोत्सवाची ही तिसरी आवृत्ती होती.
- नमस्ते थायलंड चित्रपट महोत्सव हा एक वार्षिक उत्सव असून, याचा उद्देश थायलंडची सांस्कृतिक विविधता अधोरेखित करणे हा आहे. याशिवाय भारत-थायलंड दरम्यानचे संबंध बळकट करण्याचे कार्य हा महोत्सव करतो.
- हा चित्रपट महोत्सव शाही थाई दूतावासने आयोजित केला होता, याचे उद्घाटन भारतातील थायलंडचे राजदूत चुटिन्तोर्न यांनी केले होते.
- या महोत्सवात थायलंडची संस्कृती आणि परंपरा दर्शविणारे थायलंडमधील ६ चित्रपट (फ्रेंड जोन, २२१५, होमस्टे, द प्रॉमिस, द लीजेंड ऑफ मुय थाई : ९ सत्रा व सडनली टूटी) प्रदर्शित केले गेले.

थायलंड

- थायलंडचे हा आग्नेय आशियातील एक देश आहे. १९४९पर्यंत हा देश सियाम नावाने ओळखला जात होता.
- या देशाच्या पूर्वेस लाओस व कंबोडिया, दक्षिणेस थायलंडचे आखात व मलेशिया तर पश्चिमेस अंदमानचा समुद्र व ब्रह्मदेश आहेत.
- बँकॉक ही या देशाची राजधानी व सर्वात मोठे शहर आहे. थायलंडमध्ये घटनात्मक राजेशाही असली तरीही प्रशासकीय कारभार संसदीय लोकशाही पद्धतीने चालतो.
- विस्ताराच्या दृष्टीने ५,१३,१२० चौकिमी क्षेत्रफळ असलेला, आकारमानानुसार येमेनपेक्षा काहीसा छोटा व स्पेनपेक्षा काहीसा मोठा विस्तार असलेला हा देश जगातला ५१व्या क्रमांकाचा मोठा देश आहे.
- बौद्ध धर्म हा केवळ थायलंडचा प्रमुख धर्म नसून तो देशाचा राष्ट्रधर्म (राजधर्म) देखील आहे. थायलंड मधील ९५ टक्के लोकसंख्या ही बौद्ध धर्मीय आहे. येथे ख्रिश्चन, मुस्लिम व हिंदू अनुयायी अल्पप्रमाणात आढळतात.
- थायलंड देशाला बौद्ध भिक्खूंचा देश असेही म्हणतात कारण येथे बौद्ध भिक्खूंची संख्या अन्य बौद्ध देशांमधील भिक्खूंपेक्षा सर्वाधिक आहे. या देशात ४०,००,००० पेक्षा अधिक बौद्ध भिक्खू आहेत.

इंडिया इंटरनेशनल मेगा ट्रेड फेअर

- इंडिया इंटरनेशनल मेगा ट्रेड फेअरच्या दुसऱ्या आवृत्तीचे उद्घाटन १५ जून रोजी कोलकतामधील बिधाननगर येथे झाले. या कार्यक्रमाची समाप्ती २३ जून रोजी होणार आहे.
- या क्षेत्रातील व्यापाराला प्रोत्साहन देणे आणि यासाठी देशात संयुक्त उपक्रम व गुंतवणूकीला प्रोत्साहन देणे हा या कार्यक्रमाचा उद्देश आहे.
- हा कोलकतामधील सर्वात मोठा आणि लोकप्रिय रिटेल इव्हेंट आहे. तसेच हा इव्हेंट भारतीय ब्रँड्ससाठी प्लॅटफॉर्म म्हणून देखील कार्य करतो.

- केंद्र सरकार, राज्य मंत्रालये व त्यांचे विविध विभाग, सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम, इतर देशांची मंत्रालये या इव्हेंटमध्ये भाग घेतात.
- यात बांगलादेश, थायलंड, तुर्की, पाकिस्तान, अफगाणिस्तान इत्यादी देशांचे पवेलियनही स्थापित केले जातात.
- या इव्हेंटचे आयोजन बंगाल चेंबर ऑफ कॉमर्स अँड इंडस्ट्री आणि जी एस मार्केटिंगद्वारे संयुक्तपणे केले जाते.
- या इव्हेंटमध्ये अन्न आणि पेये, जीवनशैली, इलेक्ट्रॉनिक्स, जूट, हस्तशिल्प, सौंदर्य उत्पादने, आणि फर्निचर अशी विविध उत्पादने सादर केली जातात.

इंडिया इंटरनेशनल मेगा ट्रेड फेअर

- इंडिया इंटरनेशनल मेगा ट्रेड फेअरची १९९४ मध्ये सुरुवात झाली होती. स्थापनेनंतर हा देशातील व्यापारी समुदायासाठी एक प्रमुख कार्यक्रम म्हणून उदयास झाला आहे.
- सुरुवातीला याचे आयोजन फक्त कोलकतामध्ये केले जात होते, परंतु या इव्हेंट लोकांचा वाढता प्रतिसाद बघता याचे आयोजन रांची, भुवनेश्वर, दिल्ली, विशाखापट्टणम् इत्यादी शहरांमध्येही केले गेले आहे.

२०२३च्या आयओसी सत्राचे आयोजन भारतात करण्याचा प्रस्ताव

- भारताने २०२३मध्ये होणाऱ्या आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समितीच्या (IOC) सत्राचे आयोजन मुंबईत करण्याचा प्रस्ताव ठेवला आहे. या सत्रामध्ये २०३०च्या हिवाळी ऑलिम्पिकसाठी यजमान देशाची निवड केली जाण्याची शक्यता आहे
- आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समितीचे सत्र ही या समितीच्या सर्व (सुमारे १००) सदस्यांची सर्वसाधारण बैठक असून, तिचे आयोजन वर्षातून एकदा केले जाते.
- भारतीय ऑलिम्पिक असोसिएशनचे अध्यक्ष नरिंदर बत्रा आणि आयओसीच्या सदस्या नीता अंबानी यांनी २०२३च्या आयओसीच्या बैठकीच्या आयोजनासाठीचा प्रस्ताव आयओसीचे प्रमुख थॉमस बाक यांच्याकडे सादर केला आहे.
- आयओसीच्या १३४व्या सत्राचे आयोजन २४ ते २६ जून २०२९ लोझान (स्वित्झर्लंड) येथे करण्यात आले असून, त्यामध्ये भारताचा हा प्रस्ताव विचारात घेतला जाण्याची शक्यता आहे.

२०२३चा का?

- २०२२-२३ हे भारतीय स्वातंत्र्याचे हिरक महोत्सवी (७५वे) वर्ष आहे. त्यामुळे संपूर्ण ऑलिम्पिक समुदायाला भारतात आमंत्रित करून भारतीय क्रीडा क्षेत्राद्वारे हे वर्ष साजरा करण्याची ही सर्वोत्तम संधी आहे.

पार्श्वभूमी

- यापूर्वी भारताने १९८३ साली ८६व्या आयओसी सत्राचे आयोजन नवी दिल्ली येथे केले होते.
- तसेच यापूर्वी भारताने सध्या सुरू असलेले आयओसी सत्राचे आयोजन करण्याचा प्रस्तावही ठेवला होता, परंतु इटलीच्या मिलान शहराला या सत्राचे यजमानपद देण्यात आले होते.
- परंतु नंतर इटलीने २०२६च्या हिवाळी ऑलिम्पिकसाठी यजमानपद मिळविण्याचा निर्णय घेतल्यावर मिलानने या सत्राच्या आयोजनातून माघार घेतली. त्यामुळे सध्याचे सत्र स्वित्झर्लंड येथे आयोजित करण्यात आले आहे.
- आयओसीच्या नियमानुसार, आयओसी सत्राचे यजमान शहर त्यांच्याच देशात ऑलिम्पिक खेळांच्या यजमान पदासाठी निवडले जाऊ शकत नाही.
- इटलीच्या मिलान या शहराची २०२६च्या हिवाळी ऑलिम्पिकचे यजमान म्हणून निवड करण्यात आली आहे.

आयएसटीए काँग्रेसचे हैद्राबाद येथे आयोजन

- त्रिवार्षिक आंतरराष्ट्रीय बियाणे चाचणी असोसिएशन (ISTA) काँग्रेसचे आयोजन तेलंगणामधील हैद्राबाद येथे केले जाणार आहे. २०१९ हे वर्ष आयएसटीए काँग्रेसचे ३२वे वर्ष आहे.
- या काँग्रेसचे आयोजन २६ जून ते ३ जुलै दरम्यान करण्यात आले. आयएसटीए काँग्रेसचे आशियामध्ये आयोजन केले जाण्याची ही पहिलीच वेळ आहे.
- आठ दिवसांच्या या परिषदेचे आयोजन कृषी व शेतकरी कल्याण मंत्रालय आणि तेलंगणा सरकारद्वारे संयुक्तपणे केले जात आहे.
- या आठ दिवसीय परिषदेत सुरुवातीचे ३ दिवस मुख्य कार्यक्रम होतील तर उर्वरित पाच दिवसांत तांत्रिक समितीच्या बैठका पार पडतील.
- या परिषदेदरम्यान ब्रिटन, दक्षिण आफ्रिका, अर्जेंटिना, न्यूझीलंड, कॅनडा, ऑस्ट्रेलिया इत्यादी ८०पेक्षा जास्त देशांतील तज्ज्ञ, धोरण निर्माते, वैज्ञानिक, संशोधक आणि बियाणे उद्योगातील सदस्य बियाणे धोरणे, उत्पादन व गुणवत्ता यावर चर्चा करतील.
- याशिवाय बियाणे उत्पादन व प्रक्रिया उद्योग, बियाणे चाचणी प्रयोगशाळा आणि संबंधित क्षेत्रांमधील दिग्गज व्यक्ती या परिषदेला हजेरी लावतील आणि बियाणे संशोधन व तंत्रज्ञान क्षेत्रात अलीकडच्या काळातील प्रगतीवर चर्चा करतील.

- तेलंगणा राज्य सरकार बियाणे उत्पादनातील आपल्या क्षमतेचे प्रदर्शन करण्यासाठी आणि आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत आपले बियाणे निर्यात करण्यासाठी उत्सुक आहे.
- याशिवाय तेलंगणा सरकार बियाणे उत्पादन वाढविण्यासाठी व राज्यातील शेतकऱ्यांमध्ये जागरूकता निर्माण करण्यासाठी नवीनतम तंत्रज्ञान आणि नाविन्यपूर्ण पद्धतींचा अवलंब करण्याची योजना आखत आहे.

यजमान पदासाठी तेलंगणाची निवड का?

- तेलंगणा बियाणे उत्पादनाचे भारतातील प्रमुख केंद्र आहे कारण देशातील भात, सोयाबीन, ज्वारी, मका, बाजरी आणि कापूस अशा प्रमुख पिकांसाठीची ६० टक्के बियाणांची गरज या राज्याद्वारे भागविली जाते.
- तेलंगणामध्ये ४००हून अधिक बियाणे कंपन्या, ४१३ बियाणे प्रक्रिया आणि १३ बियाणे चाचणी युनिट्स कार्यरत आहेत.
- या राज्यातील सुमारे १५०० गावांमधील २.५ लाख शेतकरी ३ लाख एकर क्षेत्रामध्ये बियाणे उत्पादनात गुंतलेले आहेत, जे प्रतिवर्षी विविध पिकांचे ६५,००० टन बियाणे उत्पादित करतात.
- ऑस्ट्रेलिया, युरोप व दक्षिण अमेरिकेतील विविध देशांमध्ये आर्थिक सहकार्य आणि विकास संस्थेद्वारे (ओईसीडी) एक प्रमुख बियाणे निर्यातक म्हणूनही तेलंगणा पुढे आले आहे.
- निर्यातीमध्ये आणखी वाढ करण्यासाठी तेलंगणाने राज्य बियाणे व सेंद्रिय प्रमाणीकरण प्राधिकरण नामक नोडल एजन्सीच्या माध्यमातून बियाणे प्रमाणीकरणही सुरु केले आहे.

आंतरराष्ट्रीय बियाणे चाचणी असोसिएशन

- ISTA: International Seed Testing Association
- आयएसटीएची स्थापना केंब्रिज (युनाटेड किंग्डम) येथे आयोजित ४थ्या आंतरराष्ट्रीय बियाणे चाचणी काँग्रेसच्या दरम्यान १९२४ साली करण्यात आली होती.
- विविध देशांच्या कायद्यात परिभाषित केल्यानुसार बियाण्यांची विक्रीक्षमता तपासणाऱ्या अधिकृत प्रयोगशाळांचे हे संघटन आहे.

आयएसटीएचा २०१९साठी अर्जेंडा

- बियाणे पॅथॉलॉजीसाठी बियाणे आरोग्य आणि बदलाचे परिणाम सुनिश्चित करणे.
- व्यवहार्यता आणि सामर्थ्य परीक्षणामध्ये विकास करणे.
- भविष्यातील पिढ्यांसाठी बियाणांची गुणवत्ता सुनिश्चित करणे.
- बदलणाऱ्या वातावरणात बियाणे उत्पादन घेणे.
- बियाणे गुणवत्ता मूल्यांकनसाठी नवीन तंत्रज्ञान व उपन्यास पद्धती.

ओआयसीचे १४वे शिखर संमेलन मक्का येथे पार पडले

- इस्लामिक सहकारी संघटनेच्या (OIC) १४व्या शिखर संमेलनाचे आयोजन सौदी अरेबियाचे राजे सलमान बिन अब्दुल अजीज अल सौद यांनी ३१ मे रोजी मक्का (सौदी अरेबिया) येथे केले होते.
- या बैठकीचा अधिकृत अर्जेडा 'मुस्लिम जगाच्या सध्याच्या समस्या' आणि 'ओआयसीच्या सदस्य राष्ट्रांच्या संख्येमध्ये अलीकडील काळात झालेले प्रगती' हा होता.
- याशिवाय इराण आणि अमेरिकेदरम्यान वाढता तणाव आणि क्षेत्रीय सुरक्षेबद्दलही या बैठकीत चर्चा झाली.
- या बैठकीत सदस्य राष्ट्रांच्या प्रमुखांनी इस्रायलची राजधानी म्हणून जेरुसलेमला मान्यता दिल्याबद्दल अमेरिकेवर टीका केली आणि पॅलेस्टाईनला पाठींबा दर्शविला.

इस्लामिक सहकारी संघटना

- OIC: Organisation of Islamic Cooperation
- इस्लामिक सहकारी संघटनेची स्थापना १९६९ मध्ये २४ देशांनी केली होती. सध्या ४ खंडातील एकूण ५७ देश या संघटनेचे सदस्य आहेत.
- यात तुर्की, इराण आणि पाकिस्तानसारख्या गैर-अरब देशांचाही समावेश आहे. अरब लीगचे सर्व २२ सदस्य या संघटनेचेही सदस्य आहेत.
- मोठ्या प्रमाणावर मुस्लिम जनता असलेले रशिया व थायलंड हे देश ओआयसीचे पर्यवेक्षक (ऑब्झर्व्हर) आहेत. या संघटनेच्या अधिकृत भाषा अरबी, इंग्रजी आणि फ्रेंच आहेत.
- जगातील सर्व इस्लामिक देश या संघटनेचे सदस्य आहेत. तसेच सदस्य राष्ट्रांमध्ये आफ्रिका खंडातील अशा अनेक देशांचा समावेश आहे जेथील बहुसंख्य जनता मुस्लिमेतर आहे.
- इस्लामिक मूल्यांचे रक्षण करणे, सदस्य राष्ट्रांचे राष्ट्रीय सार्वभौमत्व व स्वातंत्र्य यांचे जतन व संरक्षण करणे आणि आंतरराष्ट्रीय शांतता व सुरक्षिततेमध्ये योगदान देणे, हा ओआयसीचा उद्देश आहे.
- ही संघटना मुस्लिम जगतातील देशांचे व त्यांच्या नागरिकांचे एकत्रित प्रतिनिधित्व करते व त्यांचे हित जोपासते. या संघटनेचे मुख्यालय जेद्दाह (सौदी अरेबिया) येथे आहे.
- जगातील दुसऱ्या क्रमांकाची मुस्लिम लोकसंख्या असलेला भारत देश मात्र या संघटनेचा सदस्य नाही. काश्मीरवरून भारत व ओआयसीदरम्यान मोठ्या प्रमाणावर मतभेद आहेत.
- त्याच्या सदस्य देशांची एकूण लोकसंख्या १.८ अब्ज असून, संयुक्त राष्ट्रांनंतर ही दुसरी सर्वात मोठी अंतर-सरकारी संस्था आहे.

- इस्लामिक सहकारी संघटनेचे शिखर संमेलन प्रत्येक ३ वर्षांनी आयोजित केले जाते. ओआयसीला संयुक्त राष्ट्रे आणि युरोपियन युनियनमध्ये स्थायी प्रतिनिधित्व आहे.

अहवाल व निर्देशांक

युके-भारताच्या सर्वात प्रभावशाली व्यक्तींमध्ये निर्मला सीतारमन यांना स्थान

- केंद्रीय अर्थमंत्री व कंपनी व्यवहार निर्मला सीतारमन यांचा ब्रिटन व भारताचे संबंध वृद्धिंगत करणाऱ्या १०० सर्वात प्रभावशाली महिलांमध्ये समावेश करण्यात आला आहे.
- सीतारमन भारतातील सर्वात शक्तिशाली महिलांमध्ये गणल्या जातात. त्यांनी ब्रिटन-भारत द्विपक्षीय संबंध सुदृढ बनविण्याच्या दृष्टीने मोठे योगदान दिले आहे. यामुळे त्यांना यादीत स्थान मिळाले आहे.
- लंडन स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्समध्ये शिक्षण घेतलेल्या निर्मला सीतारमन यांनी त्यानंतर काही काळ ब्रिटनमध्ये नोकरीही केली होती, त्यामुळे देशातील इतर नेत्यांच्या तुलनेत ब्रिटन त्यांच्या अधिक परिचयाचे आहे.
- ब्रिटनचे गृहमंत्री साजिद जाविद यांनी भारतीय दिवसाच्या निमित्ताने ब्रिटनच्या संसदेत '100 Most Influential in UK-India Relations: Celebrating Women' ही यादी जाहीर केली. ही यादी प्रसिद्ध करण्याचे हे तिसरे वर्ष आहे.
- या यादीमध्ये समाविष्ट महिला भारत आणि ब्रिटनमध्ये राजकारण, तंत्रज्ञान व शाश्वतता अशा विविध ११ मोठ्या क्षेत्रांमध्ये प्रभावी पदांवर कार्यरत आहेत.
- या यादीत ब्रिटनच्या संरक्षण सचिव पेनी मॉरंडाउंट व ब्रिटनमधील भारताच्या उच्चायुक्त रुची घनश्याम यांचेही नाव समाविष्ट करण्यात आले आहे.

या यादीत समाविष्ट इतर महिला

- प्रीती पटेल व बॅरोनेस सॅंडी वर्मा (भारतीय वंशाचे ब्रिटनमधील संसदपटू), गुरिंदर चड्ढा (चित्रपट निर्माते), झिया मोदी व पल्लवी श्रॉफ (भारतीय लॉ फर्म प्रमुख), देबजानी घोष (नॅसकॉमचे अध्यक्ष) व सुनीता रेड्डी (अपोलो हॉस्पिटलच्या व्यवस्थापकीय संचालक).

महत्त्व

- ही यादी द्विपक्षीय संबंधांमध्ये महिलांच्या आघाडीवरील आणि केंद्रीय भूमिकेला अधिरेखित करते.
- व्यवसाय, राजकारण, कला, शिक्षण इत्यादी सर्वच क्षेत्रांमध्ये महिला दोन्ही देशांमधील ही द्विपक्षीय भागीदारी दृढ करण्यास महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावत असल्याची पोचपावती ही यादी देते.

एसडीजी लिंग निर्देशांक २०१९

- अलीकडेच प्रसिद्ध करण्यात आलेल्या जगातील पहिल्या 'शाश्वत विकास उद्दिष्टे लिंग निर्देशांक'मध्ये (SDG Gender Index) १२९ देशांच्या यादीत भारताला ९५वे स्थान प्राप्त झाले आहे.
- या निर्देशांकांमध्ये लैंगिक (स्त्री-पुरुष) समानतेचे ध्येय साध्य करण्यासाठी देशांनी केलेल्या प्रगतीचे मूल्यमापन करण्यात आले आहे.
- हा निर्देशांक इक्वल मेजर्स २०३० (Equal Measures 2030) या संस्थेने प्रादेशिक आणि जागतिक संघटनांच्या मदतीने तयार केला आहे.
- या निर्देशांकांमध्ये देशांच्या मुल्यांकन १७ पैकी १४ शाश्वत विकास उद्दिष्टांमधील ५१ निकषांच्या आधारे करण्यात आले आहे.
- हे सर्व असे निकष आहेत ज्यांचा थेट संबंध स्त्री-पुरुष समानतेशी आहे आणि त्यांचा परिणाम स्त्रिया आणि मुलींवर होतो. उदा. गरिबी, आरोग्य, शिक्षण, साक्षरता, राजकीय प्रतिनिधित्व आणि कामाच्या ठिकाणावरील समानता इत्यादी.
- या निर्देशांकात देशांना ०-१०० यादरम्यान गुण देण्यात आले आहेत. यातील १०० गुणांचा अर्थ असा आहे की, संबंधित देशाने लैंगिक समानतेची सर्व उद्दिष्टे साध्य केली आहेत. तर ५० गुणांचा अर्थ, त्या देशाने लैंगिक समानतेची केवळ अर्धीच उद्दिष्टे साध्य केली आहेत.
- या निर्देशांकाची जागतिक सरासरी गुणसंख्या ६५.७ (वाईट श्रेणी) इतकी होती. ज्यातून हे स्पष्ट होते की, अजून एकही देश लैंगिक समानतेची सर्व उद्दिष्टे सध्या करू शकला नाही.
- तसेच जगातील सुमारे ४० टक्के महिला व बालिका अशा देशांमध्ये वास्तव्य करतात, जेथे लैंगिक समानता नाही.

पहिले १० देश

- डेन्मार्क (१), फिनलँड (२), स्वीडन (३), नॉर्वे (४), नेदरलँड (५), स्लोव्हेनिया (६), जर्मनी (७), कॅनडा (८), आयर्लंड (९), ऑस्ट्रेलिया (१०).

शेवटचे १० देश

- सिएरा लिओन (१२०), लाइबेरिया (१२१), नायजेरिया (१२२), माली (१२३), मॉरिटानिया (१२४), नायजर (१२५), यमन (१२६), कांगो (१२७), डीआर कांगो (१२८), चाड (१२९).

भारताचे प्रदर्शन

- या निर्देशांकात भारताची सरासरी गुणसंख्या ५६.२ आहे, ज्याचा अर्थ भारत भारताचा समावेश 'अत्यंत वाईट' श्रेणीमधील शेवटच्या ४३ देशांमध्ये होतो.
- भारताला सर्वाधिक गुण आरोग्य (७९.९), भूक व पोषण (७६.२), उर्जा क्षेत्र (७१.८) यामध्ये मिळाले आहे. तर सर्वात कमी गुण समान भागीदारी क्षेत्र (१८.३), उद्योग, पायभूत सुविधा व नवोन्मेष (३८.१) यात मिळाले आहे.
- आशियायी देश आणि पॅसिफिक समुदायातील देशांमध्येही भारताचे स्थान समाधानकारक नाही. २३ आशियायी देशांत भारत १७व्या स्थानी आहे.
- या यादीत चीन ७४व्या स्थानी असून भारताजोरील पाकिस्तान ११३व्या, नेपाळ १०२ तर बांगलादेश ११०व्या स्थानावर आहे.

शाश्वत विकास उद्दिष्टे

- SDGs: Sustainable Development Goals
- शाश्वत विकास उद्दिष्टे (SDGs) हा भविष्यकालीन आंतरराष्ट्रीय विकासाशी संबंधित १७ ध्येयांचा संच आहे. या १७ मुख्य उद्दिष्टांतर्गत १६९ विशिष्ट उद्दिष्टे आहेत.
- संयुक्त राष्ट्रांच्या महासभेने २०१५ साली ही ध्येये तयार केली असून, ती २०३० पर्यंत साध्य करावयाची आहेत. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या सर्व १९३ सदस्य राष्ट्रांनी २०१५मध्ये या उद्दिष्टांना मान्यता दिली आहे.
- या ध्येयांनी, सहस्त्र विकास ध्येये (MDGs) ज्यांची मुदत वर्ष २०१५च्या शेवटी संपली, त्यांची जागा घेतली आहे.

इक्वल मेजर्स २०३०

- नागरी समाज, विकास आणि खाजगी क्षेत्रातील वैश्विक आणि प्रादेशिक संस्थांचा हा एक समूह आहे.
- यामध्ये बिल अँड मेलिंडा गेट्स फाउंडेशन, आफ्रिकन विमेन्स डेव्हलपमेंट अँड कम्युनिकेशन नेटवर्क, इंटरनेशनल विमेन्स हेल्थ कोएलेशन आणि प्लॅन इंटरनॅशनल इत्यादी संस्थांचा समावेश आहे.

क्यूएस वर्ल्ड युनिव्हर्सिटी रँकिंग २०२०

- जगातील सर्वोत्कृष्ट विद्यापीठांचा समावेश असलेली 'क्यूएस वर्ल्ड युनिव्हर्सिटी रँकिंग २०२०' अलीकडेच प्रसिद्ध करण्यात आली.
- क्वॅक्रेली सायमंड्स (क्यूएस) ही खासगी संस्था विद्यापीठांची क्रमवारी जाहीर करते. या यादीत जगातील १०० सर्वोत्तम विद्यापीठांमध्ये एकही भारतीय विद्यापीठ समाविष्ट नाही.
- क्यूएस रँकिंगमध्ये जगातील सर्वोत्तम १० शिक्षण संस्थांमध्ये ५ संस्था अमेरिका, ४ इंग्लंड आणि १ संस्था स्वित्झर्लंडमधील आहे.

भारताचे प्रदर्शन

- या यादीमध्ये भारतातील २३ संस्थांचा समावेश असून, त्यापैकी केवळ ९ संस्था सर्वोत्तम ५०० विद्यापीठांमध्ये आहेत. त्यापैकी ४ संस्थांनी गेल्या वर्षीच्या तुलनेत क्रमवारीत वरचे स्थान मिळवले आहे.
- केवळ आयआयटी मुंबई, आयआयटी दिल्ली व इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स (बंगळूरु) यांच्या यांनी सर्वोत्तम २०० विद्यापीठांच्या यादीत स्थान मिळवले आहे.
- या क्रमवारीनुसार आयआयटी मुंबई सलग तिसऱ्या वर्षी देशातील सर्वोत्तम विद्यापीठ ठरले आहे. तर मुंबई विद्यापीठाने महाराष्ट्रामध्ये प्रथम क्रमांक पटकावला आहे.
- क्यूएस रँकिंगमध्ये आयआयटी मुंबई गतवर्षी १६२व्या क्रमांकावर होती. यावर्षी आयआयटी मुंबईच्या रँकिंगमध्ये वाढ होऊन ते १५२व्या क्रमांकावर पोहचली आहे.
- ज्या संशोधनाने अर्थकारणाला आणि जीवनमान उंचावण्याला चालना मिळते त्या संशोधनाचा विचार ही क्रमवारी ठरविताना केला जातो.
- त्या अनुषंगाने आयआयटी मुंबईतील संशोधनाच्या उपयुक्ततेची पातळी ही जागतिक किमान दर्जा पातळीपेक्षा अधिक असल्याने या क्रमवारीत आयआयटी मुंबईचे रँकिंग सुधारले आहे.
- त्याचप्रमाणे या यादीत आयआयटी दिल्लीने १८२वा क्रमांक तर बंगळूरुच्या इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्सने १८४वा क्रमांक पटकावला आहे.
- २००९ साली स्थापन झालेल्या ओपी जिंदाल जागतिक विद्यापीठाने (सोनीपत) या यादीत पहिल्यांदाच स्थान मिळविले असून, त्याचे स्थान ७५१-८०० दरम्यान आहे.
- या यादीत समाविष्ट झालेले हे सर्वात तरुण (सर्वात उशिरा स्थापन झालेले) विद्यापीठ आहे. हे खाजगी विद्यापीठ भारतात १४व्या स्थानी आहे.
- महाराष्ट्र राज्यातील आघाडीच्या मानल्या जाणाऱ्या मुंबई विद्यापीठ, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ यांचे या यादीतील स्थान ८०० ते १००० यादरम्यान म्हणजे अगदी तळाळा आहे.
- या यादीत सर्वोत्तम ५०० विद्यापीठांमध्ये स्थान मिळविणारी इतर भारतीय विद्यापीठे: आयआयटी मद्रास (२७१), आयआयटी खरगपूर (२८१), आयआयटी कानपूर (२९१), आयआयटी रुरकी (३८३), दिल्ली विद्यापीठ (४७४), आयआयटी गुवाहाटी (४९१).

जगातील सर्वोत्तम विद्यापीठ

- अमेरिकेतील मॅसॅच्युसेट्स इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी या विद्यापीठाने सलग आठव्यांदा जगातील सर्वोत्तम विद्यापीठ होण्याचा मान मिळवित इतिहास रचला आहे.
- क्यूएस रँकिंगच्या इतिहासात सलग इतकी वर्षे एकाच विद्यापीठाला प्रथम स्थान आजवर कायम ठेवता आलेले नाही.
- स्टॅनफोर्ड विद्यापीठ, हार्वर्ड विद्यापीठ, ऑक्सफर्ड विद्यापीठ आणि कॅलिफोर्निया इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी (कॅलटेक) या यादीमध्ये अनुक्रमे २ ते ५ क्रमांकावर आहे.
- नॅशनल युनिव्हर्सिटी ऑफ सिंगापूर आणि नानयांग टेक्नॉलॉजिकल युनिव्हर्सिटी (सिंगापूर) ही दोन्ही विद्यापीठे जागतिक क्रमवारीत ११व्या स्थानी असून, ती आशियातील सर्वोत्तम विद्यापीठे आहेत.

क्यू एस रँकिंग म्हणजे काय?

- क्वॅक्रेली सायमंड्स या शिक्षण क्षेत्रातील जाणकार ब्रिटिश कंपनीतर्फे जगभरातील विद्यापीठांची आणि शिक्षणसंस्थांची वार्षिक क्रमवारी 'क्यू एस वर्ल्ड युनिव्हर्सिटी रँकिंग' या वार्षिकांकात प्रसिद्ध केली जाते. त्यामुळे या क्रमवारीला 'क्यूएस रँकिंग' असेच नाव पडले आहे.
- क्यूएस समूह आणि टाईम्स हायर एज्युकेशन यांनी एकत्रितपणे या क्रमवारीची २००४मध्ये केली. परंतु २०१०मध्ये हे दोन्ही समूह विभक्त झाले आणि आपापली स्वतंत्र क्रमवारी प्रसिद्ध करू लागले.

नीति आयोगाने जाहीर केला आरोग्य निर्देशांक

- नीति आयोगाने जाहीर केलेल्या आरोग्य निर्देशांकाच्या दुसऱ्या फेरीत केरळ हे राज्य प्रथम क्रमांक पटकावत देशातील सर्वात तंदुरुस्त राज्य ठरले आहे.
- त्याखालोखाल आंध्र प्रदेश दुसऱ्या, महाराष्ट्र तिसऱ्या, गुजरात चौथ्या, पंजाब पाचव्या आणि हिमाचल प्रदेश सहाव्या स्थानी आहे.
- मात्र, उत्तर प्रदेश, बिहार व ओडिशा या राज्यांची आरोग्य क्षेत्रातील कामगिरी अत्यंत वाईट असल्याचे या अहवालातून समोर आले आहे.
- राज्यांनी आरोग्य सेवा सुधारण्यासाठी धोरणात्मक बदल करावेत, हा आरोग्य निर्देशांक तयार करण्यामागचा उद्देश आहे.
- नीति आयोगाचे सदस्य विनोद कुमार पॉल यांचा सल्ला: केंद्र सरकारने एकूण राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या २.५ टक्के रक्कम आरोग्य क्षेत्रावर खर्च करण्याची गरज आहे, याशिवाय राज्य सरकारांनी त्यांच्या अर्थसंकल्पात आरोग्यावरील खर्च सरासरी ४.७ टक्क्यांवरून ८ टक्क्यांपर्यंत वाढवण्याची गरज आहे.

अहवालाबद्दल

- या अहवालाचे नाव 'हेल्दी स्टेट्स, प्रोग्रेसिव्ह इंडिया : रिपोर्ट ऑन रँक ऑफ स्टेट्स अँड युनियन टेरिटरीज' असे आहे.
- मोठी राज्ये, लहान राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेश अशा ३ वर्गवारीमध्ये हा निर्देशांक ठरविण्यात आला आहे. समान राज्यांमधील तुलना व्यवस्थित व्हावी या उद्देशाने ही वर्गवारी करण्यात आली होती.
- केंद्रीय आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या मदतीने, तसेच जागतिक बँकेच्या तांत्रिक साहाय्याने हा अहवाल तयार करण्यात आला आहे.
- आरोग्य क्षेत्रातील कामगिरीबद्दलच्या विविध २३ निकषांचा विचार हा निर्देशांक तयार करताना झाला आहे.
- नवजात बालकांचा मृत्युदर, ५ वर्षांखालील मुलांचा मृत्युदर, लसीकरण, दवाखाने व आरोग्य केंद्रात बाळंतपणे, एचआयव्हीचा प्रसार, अँटी रेट्रोव्हायरल उपचार उपलब्धता यासह अनेक घटक यात तपासले जातात.
- आरोग्य निर्देशांकाची ही दुसरी फेरी २०१५-१६ हे पायाभूत वर्ष व २०१७-१८ हे संदर्भ वर्ष मानून तयार केली आहे.
- फेब्रुवारी २०१८ मध्ये पहिल्या फेरीचे आरोग्य निर्देशांक जाहीर करण्यात आले होते. ते वार्षिक व वर्धित कामगिरीच्या आधारे २०१४-१५ हे पायाभूत वर्ष व २०१५-१६ संदर्भ वर्ष मानून तयार केले होते.

राज्यांची क्रमवारी

- या अहवालानुसार, आरोग्य निर्देशांकात मोठ्या राज्यांमध्ये केरळ, आंध्र प्रदेश व महाराष्ट्र ही राज्ये अनुक्रमे पहिल्या, दुसऱ्या व तिसऱ्या स्थानी आहेत.
- वर्षभरात कामगिरीत वाढ केलेल्या मोठ्या राज्यांमध्ये अनुक्रमे हरियाणा, राजस्थान आणि झारखंड या राज्यांना अनुक्रमे पहिले, दुसरे आणि तिसरे स्थान मिळाले आहे.
- या क्रमवारीमध्ये २१ मोठ्या राज्यांमध्ये उत्तर प्रदेश हे राज्य सर्वात खाली आहे तर बिहार हे राज्येवून दुसऱ्या स्थानी आहे.
- लहान राज्यांमध्ये मिझोरामने या निर्देशांकात पहिले स्थान मिळवले आहे तर मणिपूर दुसऱ्या स्थानी आहे. वार्षिक कामगिरी वाढीमध्ये त्रिपुरा आणि मणिपूर ही राज्ये आघाडीवर आहेत.
- सिक्कीम आणि अरुणाचल प्रदेश यांची आरोग्य क्षेत्रातील कामगिरी घसरल्याचे निर्देशांकातून स्पष्ट झाले आहे.
- केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये चंडीगडने पहिले स्थान मिळवले. तर दादरा आणि नगर हवेलीच्या कामगिरीत सर्वाधिक सुधारणा झाली आहे.

- कामगिरीमध्ये मोठी तफावत: मोठ्या राज्यांमध्ये उत्कृष्ट कामगिरी करणाऱ्या राज्यांचा आरोग्य निर्देशांक वाईट कामगिरी करणाऱ्या राज्यांच्या आरोग्य निर्देशांकाच्या २.५ पट आहे.
- केरळ आणि तामिळनाडू या राज्यांनी २०३० मध्ये साध्य करावयाचे बालमृत्युदाराचे शाश्वत विकास उद्दिष्ट (प्रतिहजारी १२ बालमृत्यू) यापूर्वीच साध्य केले आहे.

जागतिक शांतता निर्देशांकामध्ये भारताचा १४१वा क्रमांक

- अलीकडेच प्रसिद्ध झालेल्या १६३ देशांच्या जागतिक शांतता निर्देशांकामध्ये भारताचा १४१वा क्रमांक लागला आहे. मागील वर्षाच्या तुलनेत भारताची ५ स्थानांनी घसरण झाली आहे.
- या अहवालात जगातील १९.७ टक्के लोकसंख्येला समाविष्ट करण्यात आले आहे. या निर्देशांकात २३ निकषांच्या आधारे देशांचे मूल्यांकन करण्यात आले आहे.
- या निर्देशांकामध्ये आईसलॅंड हा देश सर्वात शांतताप्रिय ठरला असून, तो या यादीत प्रथम स्थानी आहे. २००८ पासून आईसलॅंड या यादीत पहिल्या स्थानी आहे.
- या क्रमवारीत आईसलॅंड खालोखाल न्यूझीलंड, ऑस्ट्रेलिया, पोर्तुगाल आणि डेन्मार्क हे देश आहेत.
- फिलीपीन्स, जपान, बांगलादेश, म्यानमार, चीन, इंडोनेशिया, व्हिएतनाम आणि पाकिस्तान या देशांसह भारताचा समावेश अशा देशांमध्ये होतो, ज्यांना विविध वातावरणीय धोक्यांची जोखीम अधिक आहे.
- भारत, अमेरिका, चीन, सौदी अरेबिया आणि रशिया ही सर्वाधिक लष्करी खर्च करणारे देश आहेत.
- या निर्देशांकात अफगाणिस्तान सर्वात शेवटच्या स्थानी आहे. सीरिया, दक्षिण सुदान, येमेन आणि इराक हे देशही या क्रमवारीत सर्वात तळाळा आहेत.
- दक्षिण आशियाच्या संदर्भात भूटानची कामगिरी सर्वोत्तम आहे, या निर्देशांकात भूटान १५व्या स्थानावर आहे. या क्रमवारीत श्रीलंका ७२व्या, नेपाळ ७६व्या, बांगलादेश १०१व्या आणि पाकिस्तान १५३व्या स्थानी आहे.
- या निर्देशांकाच्या प्रत्येक निकषामध्ये दक्षिण आशियाची कामगिरी जागतिक सरासरीपेक्षा खूपच वाईट आहे.

भारत २०२७मध्ये असेल जगातील सर्वाधिक लोकसंख्येचा देश

- भारत लोकसंख्येच्या बाबतीत चीनला २०२७ पर्यंत मागे टाकून जगातील सर्वाधिक लोकसंख्येचा देश ठरेल, असा अंदाज संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या 'World Population Prospects 2019' या अहवालात वर्तविण्यात आला आहे.
- २०५० पर्यंत भारताच्या लोकसंख्येत २७.३ कोटींची भर पडेल व याचबरोबर या शतकाच्या अखेरपर्यंत लोकसंख्येच्या बाबतीत भारत प्रथम क्रमांक कायम ठेवेल, असेही अहवालात नमूद करण्यात आले आहे.
- हा जागतिक लोकसंख्येचा अंदाज अहवाल संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या आर्थिक व सामाजिक विभागाच्या लोकसंख्या शाखेने जाहीर केला आहे.

या अहवालातील इतर ठळक मुद्दे

- सध्या भारताची लोकसंख्या १.३७ अब्ज व चीनची लोकसंख्या १.४३ अब्ज आहे. अहवालानुसार, २०५० पर्यंत भारताची लोकसंख्या १.६४ अब्ज होईल.
- सध्या जगाची लोकसंख्या ७.७ अब्ज आहे. पुढील ३० वर्षात (२०५०पर्यंत) जगाची लोकसंख्या अंदाजे २ अब्जाने वाढून ९.७ अब्ज होईल. २१व्या शतकाच्या अखेरपर्यंत जगाची लोकसंख्या जवळ-जवळ ११ अब्ज होईल.
- २०५० पर्यंत भारत, नाइजीरिया, पाकिस्तान, कांगो, इथियोपिया, टांझानिया, इंडोनेशिया, इजिप्त आणि अमेरिका या फक्त ९ देशांची लोकसंख्या जगाच्या लोकसंख्येच्या निम्मी असेल.
- भारताची लोकसंख्या २०१९ ते २०५० या काळात २७.३ कोटीने वाढेल. याच काळात नायजेरियाची लोकसंख्या २० कोटीने वाढेल.
- २०५० पर्यंत जगातील वाढणाऱ्या एकूण लोकसंख्येमध्ये २३ टक्के वाटा भारत आणि नायजेरिया यांचा असेल.
- जगाची लोकसंख्या दिवसेंदिवस वाढत आहे. मागील ६९ वर्षात जगाची लोकसंख्या ३ पटीने वाढली आहे.
- संयुक्त राष्ट्रांचे भारत चीनला मागे टाकण्याचे यापूर्वीचे अंदाज:
  - वर्ष - अंदाज
  - २०१५ - २०२२
  - २०१७ - २०२४
  - २०१९ - २०२७
- सर्वाधिक लोकसंख्या (२०१९)
  - चीन: १.४३ अब्ज
  - भारत: १.३७ अब्ज
  - अमेरिका: ३२.९ कोटी
  - इंडोनेशिया: २७.१ कोटी

- सर्वाधिक लोकसंख्या (शतकाअखेरीस)

- ❖ भारत: १.५ अब्ज
- ❖ चीन: १.१ अब्ज
- ❖ नायजेरिया: ७३.३ कोटी
- ❖ अमेरिका: ४३.३ कोटी
- ❖ पाकिस्तान: ४०.३ कोटी

- जागतिक लोकसंख्या

- ❖ वर्ष - लोकसंख्या
- ❖ २०१९ - ७.७ अब्ज
- ❖ २०५० - ९.७ अब्ज
- ❖ २०९९ - ११ अब्ज

जागतिक गुंतवणूक अहवाल २०१९

- संयुक्त राष्ट्रांच्या व्यापार व विकास परिषदेने (UNCTAD) अलीकडेच जागतिक गुंतवणूक अहवाल २०१९ जाहीर केला आहे.
- या अहवालानुसार २०१८ मध्ये भारतातील थेट परकीय गुंतवणुकीमध्ये (एफडीआय) ६ टक्क्यांची वृद्धी झाली आहे.
- तसेच २०१७-१८मध्ये सर्वाधिक थेट गुंतवणूक प्राप्त करणाऱ्या जगातील अव्वल २० देशांच्या यादीमध्ये भारताचा समावेश आहे.
- २०१८ मध्ये भारतातील थेट परकीय गुंतवणुकीमध्ये ६ टक्क्यांची वाढ होऊन ती ४२ अब्ज डॉलर्स इतकी झाली आहे.
- ही थेट परकीय गुंतवणूक उत्पादन, वित्तीय सेवा क्षेत्र, संचार आणि अधिग्रहण इत्यादी क्षेत्रांमध्ये सर्वाधिक आढळून आली.
- दक्षिण आशियातील थेट परकीय गुंतवणुकीमध्ये ३.५ टक्क्यांची वाढ होऊन ती ५४ अब्ज डॉलर्सवर पोहोचली आहे. यामध्ये ७०-८० टक्के वाटा एकट्या भारताचा आहे.
- भारताखालोखाल बांगलादेशमध्ये ३.६ अब्ज डॉलर्स आणि श्रीलंकेमध्ये १.६ अब्ज डॉलर्स थेट परकीय गुंतवणूक प्राप्त झाली.
- पाकिस्तानमधील थेट परकीय गुंतवणुकीमध्ये २७ टक्क्यांची घट होऊन ती आता २.४ अब्ज डॉलर्सवर पोहोचली आहे.

संयुक्त राष्ट्रसंघाची व्यापार व विकास परिषद

- UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development
- या संस्थेची स्थापना संयुक्त राष्ट्रसंघाद्वारे १९६४ मध्ये एकीकृत व्यापार आणि विकासाच्या उद्देशाने करण्यात आली होती.
- ही संस्था संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेचे एक अंग आहे. सध्या १९५ देश या संस्थेचे सदस्य आहेत.
- विकसनशील देशांमध्ये व्यापार, गुंतवणूक आणि विकासाचा संधीना प्रोत्साहन देणे, हे या संस्थेचे मुख्य कार्य आहे.

जागतिक कार्बन उत्सर्जनामध्ये २ टक्क्यांची वाढ

- युनायटेड किंग्डमची बहुराष्ट्रीय तेल आणि नैसर्गिक वायू कंपनी ब्रिटिश पेट्रोलियमने 'The BP Statistical Review of World Energy' नामक अहवाल प्रसिद्ध केला आहे.
- या अहवालानुसार, २०१८मध्ये कार्बन उत्सर्जनामध्ये २ टक्क्यांची वाढ झाली आहे. २०११-१२ नंतर कार्बन उत्सर्जनामध्ये झालेली ही सर्वाधिक वृद्धी आहे.

अभ्यासाने म्हटले आहे की.....

- कार्बन उत्सर्जनाचे सध्याचे वाढते प्रमाण जगाला अस्थिरतेच्या मार्गाकडे घेऊन जात आहे, असे या अहवालात नमूद करण्यात आले आहे.
- या अहवालानुसार, हवामान बदलाचे परिणाम कमी करण्यासाठी आणि हरितगृह वायूचे उत्सर्जन कमी करण्यासाठी फारच थोडे प्रयत्न केले गेले आहेत.
- तसेच ऊर्जा मागणी आणि कार्बन उत्सर्जनामध्ये खूप वाढ झाली आहे. जागतिक ऊर्जा मागणीमध्ये २.९ टक्क्यांची वाढ झाली असून, ही मागणी पूर्ण करण्यासाठी अमेरिकेने मोठ्या प्रमाणात जीवाश्म इंधनाचे उत्पादन वाढविले आहे.
- २०१८ मध्ये नूतनीकरणक्षम उर्जेच्या वापरामध्ये फक्त १४.५ टक्के वृद्धी झाली आहे.
- या अहवालानुसार हरित / नूतनीकरणक्षम उर्जेद्वारे हरितगृह वायूचे शुद्ध-शून्य उत्सर्जन साध्य करणे अत्यंत कठीण आहे. त्यामुळे देशांना कोळसा आणि तेलापासून होणारे प्रदूषण कमी करण्यासाठी कार्य करावे लागणार आहे.

The BP Statistical Review of World Energy

- हे ऊर्जा उद्योगाचे मानक मानले जाते. यात देशाच्या तेल साठ्यांचे आकार, अक्षय ऊर्जा निर्मिती आणि विविध प्रकारच्या ऊर्जांच्या वापराच्या दर यांचे वर्णन करण्यात येते.

कार्बन उत्सर्जन कमी करण्यासाठीचे जागतिक प्रयत्न

- जगातील सर्वच देश सरकार हरितगृह वायू उत्सर्जन कमी करण्यासाठी कालमर्यादा निर्धारित करीत आहेत.
- ब्रिटनच्या सर्वोच्च सल्लागार समितीने ब्रिटिश सरकारला २०५० पर्यंत हरितगृह वायू शून्य उत्सर्जन साध्य करण्यासाठी शिफारस केली आहे. अनेक युरोपियन देशांनी याचे अनुकरण केले आहे.
- अमेरिकेत २०३० पर्यंत शून्य हरितगृह वायू उत्सर्जन साध्य करण्यासाठी प्रयत्न केले जात आहेत. पण हे लक्ष्य बरेच कठीण आहे.

ॲमेझॉन इंडिया भारतातील सर्वात 'आकर्षक एम्प्लॉयर ब्रँड'

- रँडस्टेड एम्प्लॉयर ब्रँड रिसर्चद्वारे (REBR) केलेल्या एका अभ्यासानुसार, ई-कॉमर्स क्षेत्रातील आघाडीची कंपनी ॲमेझॉन इंडिया भारतातील सर्वात 'आकर्षक एम्प्लॉयर ब्रँड' ठरला आहे.
- तर ॲमेझॉन इंडियाच्या खालोखाल मायक्रोसॉफ्ट इंडिया दुसऱ्या स्थानी आहे.

या अभ्यासातील ठळक मुद्दे

- भारतातील १० सर्वात आकर्षक एम्प्लॉयर ब्रँड: १. ॲमेझॉन इंडिया, २. मायक्रोसॉफ्ट इंडिया, ३. सोनी, ४. मर्सिडीज बेंज, ५. आयबीएम, ६. लार्सन आणि टूब्रो, ७. नेस्ले, ८. इन्फोसिस, ९. सॅमसंग, १०. डेल.
- भारतीय कार्यबलासाठी नियोजन (एम्प्लॉयर) निवडताना वेतन आणि कर्मचाऱ्यांना दिले जाणारे लाभ या गोष्टी आजही सर्वात महत्त्वपूर्ण आहेत. त्याखालोखाल वर्क-लाइफ बॅलंस आणि नोकरीची सुरक्षा हे मुद्दे आहेत.
- महिला वेतन आणि लाभ यांना अनुक्रमे ४९ टक्के आणि ४७ टक्के महत्त्व देतात. तर पुरुष या दोन्ही पैलूंना प्रत्येकी ४६ टक्के महत्त्व देतात.
- या सर्वेक्षणामध्ये ५२ टक्के लोकांनी नोकरीच्या सुरक्षिततेसाठी वेतनातील १० टक्के भाग सोडण्यास सहमती दर्शविली.

रँडस्टेड एम्प्लॉयर ब्रँड रिसर्च (REBR)

- रँडस्टेड एम्प्लॉयर ब्रँड रिसर्च (REBR) ही जगातील सर्वात व्यापक, स्वतंत्र आणि गहन एम्प्लॉयर ब्रँड रिसर्च आहे.
- ही हजारो कंपन्यांमधून सर्वात आकर्षक कंपन्यांची निवड करते. यासाठी सुमारे ३२ देशांमधील ६१६२ कंपन्यांमधील २ लाखांहून अधिक लोकांचे मत विचारात घेतले जाते.

नियुक्त्या व राजीनामे

अजित डोवाल यांची राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागारपदी फेरनिवड

- राष्ट्रीय सुरक्षेच्या मुद्यावर पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या ५ वर्षांच्या कार्यकाळात महत्वाचे योगदान देणारे अजित डोवाल यांची राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागारपदी (NSA) ५ वर्षांसाठी फेरनियुक्ती करण्यात आली आहे.
- डोवाल यांना त्यांच्या योगदानामुळे यावेळी कॅबिनेट मंत्र्यांचा दर्जाही देण्यात आला आहे. या निर्णयामुळे डोवाल हे सलग दुसरी टर्म मिळवणारे पहिलेच राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार ठरले आहेत.
- मोदी सरकारच्या पहिल्या पर्वात डोवाल यांना राज्यमंत्रीपदाचा दर्जा देण्यात आला होता. आता त्यांना कॅबिनेट मंत्रीपदाचा दर्जा देण्यात आल्यामुळे ते केंद्रीय मंत्रिमंडळाच्या बैठकींना उपस्थित राहू शकतील.
- नियुक्त्याविषयक कॅबिनेट समितीच्या ३१ मे रोजी झालेल्या बैठकीत डोवाल यांची फेरनियुक्ती करण्यात आली असून, त्यांचा कार्यकाळ पंतप्रधान मोदी यांच्या कार्यकाळासोबत समाप्त होईल.
- मोदी सरकारचे दुसरे पर्व सुरू झाल्यानंतर करण्यात आलेली पहिली मोठी नियुक्ती घोषणा आहे.

अजित डोवाल

- निवृत्त आयपीएस अधिकारी असलेले अजित कुमार डोवाल ३० मे २०१४पासून भारताचे राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार आहेत. ते भारताचे पाचवे राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार आहेत. यापूर्वी शिवशंकर मेनन भारताचे राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार होते.
- १९४५मध्ये उत्तराखंडमधील गढवाली कुटुंबात अजित डोवाल यांचा जन्म झाला. त्यांनी अजमेरच्या मिलिटरी स्कूलमधून प्रारंभिक शिक्षण पूर्ण केले.
- त्यानंतर त्यांनी आग्रा विद्यापीठातून अर्थशास्त्र विषयातील एमए केले आणि पदवी प्राप्त केल्यानंतर त्यांनी आयपीएससाठी तयारी करण्यास सुरवात केली.
- १९६८ मध्ये त्यांची केरळ कॅंडरमधून आयपीएस अधिकारी म्हणून निवड झाली. २००५ मध्ये ते इंटेलिजंस ब्यूरोचे (आयबी) प्रमुख म्हणून निवृत्त झाले. त्यानंतर २०१४ मध्ये मोदी सरकारमध्ये त्यांच्यावर राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागाराची जबाबदारी देण्यात आली होती.
- डोवाल यांना अंडरवर्ल्ड डॉन छोटा राजनचे प्रत्यार्पण, २०१६ मध्ये पाकव्याप्त काश्मीरमध्ये लष्कराने केलेला सर्जिकल हल्ला, ऑगस्टा वेस्टलँड हेलिकॉप्टर धोटाव्यातील आरोपी मिशेलचे प्रत्यार्पण, चाळू वर्षी

फेब्रुवारीमध्ये पाकिस्तानच्या बालाकोटवरील हवाई हल्ला आणि फ्रान्स, इस्रायल व संयुक्त अरब अमिरातीसोबत झालेली धोरणात्मक भागीदारी यांचे श्रेय दिले जात आहे.

- १९८४ मध्ये खलिस्तानी आतंकवादीविरोधात चालवण्यात आलेल्या ऑपरेशन ब्ल्यु स्टारमध्ये देखील त्यांनी महत्वाची भूमिका निभावली होती.
- १९९९ मधील कंदहार विमान अपहरण प्रकरणात भारतातर्फे मध्यस्थी करणाऱ्यांमध्ये डोवाल यांचा मोठा वाटा होता.
- डोवाल 'राॅ'मध्ये (RAW) कार्यरत असताना त्यांनी पाकिस्तानमध्ये ७ वर्षे मुस्लीम होऊन राहत भारतासाठी हेरगिरी करत माहिती पुरवली.
- डोवाल हे एकमेव असे आयपीएस अधिकारी आहेत जे लष्करी सेवेत नसतानाही त्यांना किर्ती चक्राने सन्मानित करण्यात आले आहे.
- मिझोरममधील बंडखोरी कारवाया मोडून काढत, बंडखोरांचा नेता लालडेंगा यास चर्चेचा मार्ग स्वीकारण्यास भाग पाडल्याबद्दल १९८८मध्ये त्यांना या पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले होते.

राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार

- NSA: National Security Adviser
- भारताचे राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार हे देशाचे वरिष्ठ सुरक्षा अधिकारी असतात. त्याचप्रमाणे ते देशाच्या राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय सुरक्षेविषयी पंतप्रधानांचे प्राथमिक सल्लागार असतात.
- राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागाराची निवड नियुक्त्यांविषयक कॅबिनेट समितीद्वारे केली जाते. आतापर्यंत ५ व्यक्तींनी हे पद भूषविले आहे.
- ब्रजेश मिश्रा हे देशाचे पहिले राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार होते. त्यानंतर जे. एन. दीक्षित, एम. के. नारायणन, शिव शंकर मेनन व अजित डोवाल यांनी हे पद भूषविले आहे.
- भारतात राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार पदाची निर्मिती सर्वात आधी माजी पंतप्रधान अटल बिहारी वाजपेयी यांनी १९९८ मध्ये केली होती.
- राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार देशाच्या सुरक्षेविषयीची सर्वोच्च संस्था राष्ट्रीय सुरक्षा परिषदेचे (नॅशनल सिक्युरिटी कौन्सिल) सचिव असतात. देशाचे पंतप्रधान या संस्थेचे प्रमुख असतात.

निर्मला सीतारामन: देशाच्या पहिल्या पूर्णवेळ केंद्रीय महिला अर्थमंत्री

- मागील मंत्रिमंडळात देशाच्या पहिल्या पूर्णवेळ महिला संरक्षण मंत्री होण्याचा मान मिळविलेल्या निर्मला सीतारामन यांना यंदाच्या मंत्रिमंडळात देशाच्या पहिल्या पूर्णवेळ केंद्रीय महिला अर्थमंत्री होण्याचा मान मिळाला आहे.
- मोदींच्या पहिल्या कार्यकाळात सीतारामन यांच्याकडे उद्योग आणि वाणिज्य मंत्रालयाचे राज्यमंत्री (स्वतंत्र प्रभार) म्हणून जबाबदारी सोपविण्यात आली होती.
- संरक्षण मंत्री मनोहर पर्रीकर यांची गोव्याच्या मुख्यमंत्रीपदी नियुक्ती झाल्यानंतर त्यांना कॅबिनेट मंत्रीपदी बढती देऊन त्यांच्याकडे संरक्षण मंत्रालयाचा कारभार सोपवण्यात आला होता.
- संरक्षणमंत्रीपदाची जबाबदारी समर्थपणे सांभाळणाऱ्या सीतारामन यांना नव्या मंत्रिमंडळात अर्थ खात्यासोबतच कंपनी व्यवहार मंत्रालयाचीही सूत्रे देण्यात आली आहेत.
- यापूर्वी १९७०-७१मध्ये इंदिरा गांधी यांनी पंतप्रधान असताना अर्थ खाते त्यांच्याकडे ठेवले होते. त्यामुळे सीतारामन यांना पहिल्या महिला अर्थमंत्री नाही तर पहिल्या पूर्णवेळ महिला अर्थमंत्री होण्याचा मान मिळाला आहे.

निर्मला सीतारामन

- १८ ऑगस्ट १९५९ रोजी तामिळनाडूतील सर्वसामान्य कुटुंबात सीतारामन यांचा जन्म झाला होता. त्यांचे वडील रेल्वेत नोकरीला होते.
- सीतारामन यांचे सुरुवातीचे शिक्षण तामिळनाडूच्या तिरुचिरापल्ली येथे झाले. दिल्लीच्या जवाहरलाल नेहरू युनिवर्सिटी अर्थात जेएनयूमधून अर्थशास्त्रात एमएची पदवी मिळवली. तसेच एमफीलही केले.
- त्यानंतर त्यांनी इंडो-युरोपियन टेक्स्टाइल ट्रेडमध्ये पीएचडी केली. २००८मध्ये त्यांनी राजकारणात प्रवेश केला. भाजपमध्ये प्रवेश केल्यानंतर २ वर्षांनंतर त्यांची प्रवक्तेपदी नियुक्ती करण्यात आली होती.
- केंद्रात अटलबिहारी वाजपेयी सरकार असताना २००३ ते २००५ या काळात त्या राष्ट्रीय महिला आयोगाच्या सदस्या होत्या.

चार अर्थमंत्री झाले पंतप्रधान

- आतापर्यंत केंद्रीय अर्थखाते खूप मोठमोठ्या लोकांनी सांभाळले आहे. आर. के. षण्मुखम चेट्टी हे देशाचे पहिले अर्थमंत्री होते.
- पंडित जवाहरलाल नेहरू, इंदिरा गांधी, राजीव गांधी, इंद्रकुमार गुजराल आणि मनमोहन सिंग या पंतप्रधानांनीही आपल्या कारकीर्दीत काही काळ अर्थमंत्री पद सांभाळले होते.
- मोरारजी देसाई, चौधरी चरण सिंह, वी. पी. सिंग आणि डॉ. मनमोहन सिंग या ४ अर्थमंत्र्यांना पुढे जाऊन पंतप्रधान होण्याचीही संधी मिळाली होती.

विरल आचार्य यांचा आरबीआयच्या डेप्युटी गव्हर्नर पदाचा राजीनामा

- रिझर्व्ह बँकेचे डेप्युटी गव्हर्नर व आरबीआयच्या स्वायत्ततेचे खंदे समर्थक विरल आचार्य यांनी कार्यकाळ पूर्ण होण्याच्या ६ महिने आधीच आपल्या पदाचा राजीनामा दिला आहे.
- गेल्या ७ महिन्यांत कार्यकाळ पूर्ण होण्याआधीच राजीनामा देणारे ते आरबीआयचे दुसरे उच्चाधिकारी आहेत. याआधी ऊर्जित पटेल यांनी डिसेंबर २०१८मध्ये वैयक्तिक कारणास्तव आरबीआय गव्हर्नर पदाचा राजीनामा दिला होता.
- २३ जून २०१७ रोजी विरल आचार्य यांनी रिझर्व्ह बँकेच्या डेप्युटी गव्हर्नर पदाचा पदभार स्वीकारला होता. आचार्य यांचा ३ वर्षांचा सेवाकाळ जानेवारी २०२० मध्ये संपत होता.
- डॉ. आचार्य हे रिझर्व्ह बँकेच्या इतिहासातील सर्वात तरुण डेप्युटी गव्हर्नर आहेत. वयाच्या अवघ्या ४२व्या वर्षी त्यांना आरबीआयचे डेप्युटी गव्हर्नरपद मिळाले होते.

कोण आहेत विरल आचार्य?

- आचार्य हे न्यूयॉर्क विद्यापीठाच्या स्टर्न बिझनेस स्कूलमध्ये प्राध्यापक होते. डेप्युटी गव्हर्नरपदासाठी अर्ज केलेल्या १०० पेक्षा जास्त लोकांमधून आचार्य यांची निवड करण्यात आली होती.
- नोटाबंदीनंतर रिझर्व्ह बँकेवर टीका होत असताना आचार्य यांनी डेप्युटी गव्हर्नर पद स्वीकारले होते. रिझर्व्ह बँकेत ते पतधोरण आणि संशोधन विभागाचे काम पाहत होते.
- मुळचे मुंबईतील गिरगावचे असलेल्या विरल आचार्य यांचे कुटुंब गेल्या अनेक वर्षांपासून न्यूयॉर्क येथे वास्तव्यास आहे.
- १९९५ साली त्यांनी आयआयटी मुंबईतून कम्प्युटर इंजिनीअरिंगची पदवी घेणाऱ्या आचार्य यांनी नंतर न्यूयॉर्क विद्यापीठातून फायनान्समध्ये डॉक्टरेटही मिळवली.
- त्यानंतर ते लंडन बिझनेस स्कूलमध्ये (LBS) अर्थशास्त्राचे प्राध्यापक म्हणून रुजू झाले. आरबीआयच्या डेप्युटी गव्हर्नर पदावर नियुक्त होण्यापूर्वी २००९ पासून ते स्टर्न बिझनेस स्कूलमध्ये अर्थशास्त्र विषय शिकवीत होते.
- युरोपीयन सिस्टमिक रिस्क बोर्ड, फायनान्शियल इंडस्ट्री रेग्युलेशन ॲथॉरिटी या युरोपातील संस्था, तसेच भारतातील सेबी, मुंबई शेअर बाजार अशा संस्थांच्या समित्यांवर त्यांनी काम केले आहे.
- डिसेंबर २०१६ मध्ये त्यांची ३ वर्षांसाठी रिझर्व्ह बँकेत डेप्युटी गव्हर्नरपदी नेमणूक करण्यात आली होती, त्यानंतर जानेवारी २०१७ मध्ये त्यांनी हे पद स्वीकारले होते.
- आचार्य यांना संगीताची आवड असून, ते एक चांगले गिटारवादकही आहेत. त्यांनी 'यादों के सिलसिले' हा म्युझिक अल्बमदेखील संगीतबद्ध केला आहे.

त्यांच्या राजीनाम्याची कारणे

- आपल्या राजीनामा पत्रामध्ये व्यक्तिगत कारणास्तव पद सोडत असल्याचे आचार्य यांनी म्हटले असले तरीही मात्र रिझर्व्ह बँकेच्या स्वायत्ततेवर ठाम असलेले आचार्य यांनी सरकार सोबतच्या मतभेदामुळेच राजीनामा दिल्याची चर्चा आहे.
- सरकार आरबीआयच्या स्वायत्ततेसोबत तडजोड करत असल्याचा आरोप करत मोदी सरकारला खडे बोल सुनावल्याने ते ऑक्टोबर २०१८ मध्ये चर्चेत आले होते.
- रिझर्व्ह बँकेच्या स्वायत्ततेच्या मुद्द्यावरून सरकार व ऊर्जित पटेल यांच्यामध्ये उद्भवलेल्या संघर्षामध्ये आचार्य यांनी पटेल यांना पाठिंबा दिला होता.
- देशाच्या आर्थिक धोरण निश्चितीसाठी भारतीय रिझर्व्ह बँक स्वायत्त असणे गरजेचे आहे, अशी भूमिका आचार्य यांनी सातत्याने घेतली होती.
- रिझर्व्ह बँकेच्या स्वायत्ततेला सरकारने सुरंग लावण्याचा प्रयत्न केल्यास भांडवली बाजार तसेच, अर्थव्यवस्थेचे खच्चीकरण होईल, असे त्यांनी ऑक्टोबर २०१८ मध्ये मुंबईमध्ये झालेल्या व्याख्यानात म्हटले होते.
- अर्थव्यवस्था बळकट करण्यासाठी रेपो दरात कपात करावी तसेच, एनबीएफसींना (बिगर बँकिंग वित्तीय संस्था) अधिक अर्थसाहाय्य केले जावे असे सरकारला वाटत होते.
- मात्र, आचार्य यांचा यास विरोध होता. याशिवाय, रिझर्व्ह बँकेच्या अतिरिक्त राखीव निधीवरूनही त्यांचे सरकारशी मतभेद होते.
- गेल्या काही दिवसांपासून आरबीआयचे गव्हर्नर शक्तिकांत दास यांच्याशी देखील चलनवाढ, व्याजदर व विकास या मुद्द्यांवर त्यांचे मतभेद झाले होते.
- पतधोरण निश्चितीच्या मुद्द्यावरही या दोघांनी परस्परविरोधी भूमिका घेतल्या होत्या. तसेच केंद्र सरकारचा आरबीआयच्या कारभारातील वाढता हस्तक्षेप आचार्य यांना खटकत होता. या कारणांमुळेच आचार्य यांनी राजीनामा दिला असल्याची चर्चा आहे.

आरबीआयचे डेप्युटी गव्हर्नर

- आचार्य यांनी राजीनामा दिल्याने रिझर्व्ह बँकेत आता ३ डेप्युटी गव्हर्नर उरले असून, त्यात एन. एस. विश्वनाथन, बी. पी. कानुंगो, महेश कुमार जैन यांचा समावेश आहे.

- रिझर्व्ह बँकेमध्ये १ गव्हर्नर व ४ डेप्युटी गव्हर्नर असतात. या ४ डेप्युटी गव्हर्नरपैकी २ रिझर्व्ह बँकेतून, १ व्यापारी बँकेचे क्षेत्रातून तर १ अर्थतज्ञ निवडला जातो.
- डॉ. आचार्य यांची नेमणूक अर्थतज्ञ म्हणून झाली होती. एन. एस. विश्वनाथन व बी. पी. कानुंगो हे डेप्युटी गव्हर्नर आरबीआयमधूनच नेमले गेले आहेत, तर महेश कुमार जैन हे बँकिंग क्षेत्रातून आहेत.
- यापैकी एन. एस. विश्वनाथन यांचा कार्यकाळही पुढील महिन्यात संपणार आहे. मात्र आता आचार्य यांनी राजीनामा दिल्याने विश्वनाथन यांचा कार्यकाळ वाढविण्यावर विचार केला जाण्याची शक्यता आहे.

अर्थतज्ञांचे राजीनामासत्र

- मोदी सरकारच्या काळात विरल आचार्य यांच्यापूर्वी विविध विभागातील अनेक अर्थतज्ञांनी आपला कार्यकाळ पूर्ण होण्याआधी राजीनामे दिले आहेत.
- सरकारचे मुख्य आर्थिक सल्लागार अरविंद सुब्रमण्यम यांनी जुलै २०१८ मध्ये आपल्या पदाचा राजीनामा दिला होता.
- त्यानंतर अर्थतज्ञ व पंतप्रधानांच्या आर्थिक सल्लागार परिषदेचे अर्धवेळ सदस्य सुरजित भल्ला यांनी डिसेंबर २०१८ मध्ये आपले पद सोडले होते.
- डिसेंबर २०१८ मध्येच आरबीआयचे गव्हर्नर ऊर्जित पटेल यांनी आपला कार्यकाळ संपण्याच्या नऊ महिने अगोदर गव्हर्नर पदाचा राजीनामा दिला होता.
- रोजगार व जीडीपीबाबतचा अहवाल उघड करण्यास सरकारने टाळाटाळ केल्याच्या पार्श्वभूमीवर राष्ट्रीय सांख्यिकी आयोगाच्या (NSC) पी. सी. मोहनन आणि जे. व्ही. मीनाक्षी या सदस्यांनी जानेवारी २०१९ मध्ये पदाचे राजीनामे दिले होते.
- निती आयोगाचे उपाध्यक्ष व प्रसिद्ध अर्थतज्ञ अरविंद पानगडिया यांनी जून २०१७ मध्ये पदाचा राजीनामा दिला होता.
- याव्यतिरिक्त 'स्वच्छ भारत अभियाना'च्या प्रमुख विजयलक्ष्मी जोशी यांनीही ३ वर्षे अगोदर सेवानिवृत्ती घेतली होती.

भारतीय रिझर्व्ह बँक

- आरबीआय भारताची मध्यवर्ती बँक आहे. ही भारतातील सर्व बँकांची बँक म्हणून कार्य करते. तिचे मुख्यालय मुंबईमध्ये स्थित आहे.
- आरबीआयची स्थापना भारतीय रिझर्व्ह बँक अधिनियम १९३४अन्वये १ एप्रिल १९३५ रोजी करण्यात आली होती. आरबीआयच्या स्थापनेत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे महत्त्वपूर्ण योगदान आहे.
- हिल्टन यंग यांच्या अध्यक्षतेखालील 'दि रॉयल कमिशन ऑन इंडियन करन्सी अँड फायनान्स' या आयोगाच्या शिफारशीनुसार आरबीआयची स्थापना करण्यात आली.
- १ जानेवारी १९४९ रोजी आरबीआयचे राष्ट्रीयीकरण झाले. यासाठी (सार्वजनिक मालकीकडे हस्तांतरण) आरबीआय कायदा १९४८ संमत करण्यात आला.
- सर ऑसबॉर्न अर्कल स्मिथ हे रिझर्व्ह बँकेचे पहिले गव्हर्नर होते. त्यांनी १ एप्रिल १९३५ रोजी आपला कार्यभार स्वीकारला.
- सर चिंतामण द्वारकानाथ देशमुख हे आरबीआयचे पहिले भारतीय गव्हर्नर आहेत. ते १९४३साली या पदावर विराजमान झाले.
- डॉ. मनमोहन सिंग हे आरबीआयचे असे एकमेव गव्हर्नर आहेत, जे पुढे भारताचे वित्त मंत्री आणि पंतप्रधानही झाले.
- आरबीआयच्या व्यवस्थापनाची जबाबदारी २० सदस्यीय मध्यवर्ती संचालक मंडळाकडे असते. यापैकी १ गव्हर्नर व ४ डेप्युटी गव्हर्नर असतात.
- भारतीय रिझर्व्ह बँक ही देशपातळीवर आर्थिक संस्थांना शिस्त लावण्याचे काम करते. तसेच द्विमाही पतधोरण (मॉनेटरी पॉलिसी) जाहीर करते.
- आरबीआयचे प्रमुख उद्देश
  - देशात पतनियंत्रण करून आर्थिक स्थिरता कायम ठेवणे.
  - भारतीय चलनी नोटांची छपाई गरजेनुसार करणे.
  - भारताची परकीय गंगाजळी राखणे.

प्रदीप कुमार सिन्हा यांना कॅबिनेट सचिवपदी ३ महिने मुदतवाढ

- केंद्र सरकारने प्रदीप कुमार सिन्हा यांची कॅबिनेट सचिवपदाची मुदत आणखी ३ महिने वाढविण्याचा निर्णय घेतला आहे. १२ जून रोजी सिन्हा यांचा कॅबिनेट सचिवपदावर ४ वर्षांचा कार्यकाळ पूर्ण होत आहे.
- प्रदीप कुमार सिन्हा यांना मुदतवाढ देण्यासाठी केंद्र सरकारने ६० वर्षांपूर्वीच्या अखिल भारतीय सेवा (मृत्यू व सेवानिवृत्ती लाभ) अधिनियम १९५८च्या कायद्यात बदल केला आहे.
- कॅबिनेट सचिव पदाचा कार्यकाळ २ वर्षांचा असतो. या कायद्यानुसार, सरकार कॅबिनेट सचिवांना सेवावाढ देऊ शकते. पण, त्यांचा कार्यकाळ हा ४ वर्षांपेक्षा जास्त नसावा.
- प्रदीप कुमार सिन्हा यांना ४ वर्षांपेक्षा जास्त काळासाठी मुदतवाढ देण्यासाठी सरकारने नियमात बदल केला आहे.

- नव्या नियमानुसार केंद्र सरकार ४ वर्षांनंतर कॅबिनेट सचिवांना किमान ३ महिन्यांपर्यंत मुदतवाढ देऊ शकते. त्यानुसार आता कॅबिनेट सचिव प्रदीप कुमार सिन्हा यांना ३ महिन्यांची मुदत वाढ देण्यात आली आहे.
- यामुळे प्रदीप कुमार सिन्हा आता कॅबिनेट सचिव पदावर सर्वात जास्त काळ काम करणारे अधिकारी ठरले आहेत.
- सिन्हा यांना २०१५ साली कॅबिनेट सचिव पदावर नियुक्त करण्यात आले होते. २०१७ व २०१८ मध्ये दोनदा प्रत्येकी १ वर्षाची मुदतवाढ देण्यात आली होती. त्यांना देण्यात आलेली ही तिसरी मुदतवाढ आहे.

कॅबिनेट सचिव

- कॅबिनेट सचिव हे नोकरशाहीतले सर्वात महत्त्वाचे पद आहे. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या जवळचे असे हे पद आहे. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी, राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार आणि कॅबिनेट सचिव यांच्याकडे पंतप्रधान कार्यालयामधील सर्वात प्रभावशाली चमू म्हणून पाहिले जाते.
- कॅबिनेट सचिव हे कॅबिनेट सचिवांमध्ये प्रशासकीय प्रमुख असतात. ते नागरी सेवा मंडळाचे पदसिद्ध अध्यक्षही असतात.
- कॅबिनेट सचिव भारत सरकारचे वरिष्ठ कार्यकारी अधिकारी आणि वरिष्ठ नागरी सेवक (आयएसएस कॅडरचे) असतात.
- एन आर. पिल्लई स्वतंत्र भारताचे पहिले कॅबिनेट सचिव होते. त्यांनी ६ फेब्रुवारी १९५० ते १३ मे १९५३ पर्यंत या पदावर काम केले.
- वाय. एन. सुकथनकर कॅबिनेट सचिवपदावर सर्वाधिक काळ कार्य करणारे अधिकारी आहेत. त्यांनी १४ मे १९५३ ते ३१ जुलै १९५७ पर्यंत या पदावर कार्य केले.

नृपेंद्र मिश्रा यांची पंतप्रधानांच्या मुख्य सचिवपदी फेरनियुक्ती

- केंद्रीय कॅबिनेटच्या निवड समितीने नृपेंद्र मिश्रा (निवृत्त आयएसएस अधिकारी) यांची पंतप्रधानांच्या मुख्य सचिवपदी फेरनियुक्ती केली.
- नृपेंद्र मिश्रा यांचा कार्यकाळ आणखी ५ वर्षांनी वाढवण्यात आला आहे. त्यामुळे मोदी पक्षाच्या दुसऱ्या सत्रातही तेच पंतप्रधानांच्या सचिवपदी कायम राहणार आहेत.
- मोदी सरकारच्या पहिल्या पर्वापासून ते या पदावर कार्यरत आहेत. ३१ मे २०१९ पासून ते पुढील ५ वर्षासाठी यापदाचा कार्यभार पाहतील.
- ट्रायचे माजी अध्यक्ष नृपेंद्र मिश्रा १९६७ बॅचचे निवृत्त आयएसएस अधिकारी आहेत. त्यांना मे २०१४ मध्ये पंतप्रधानांचे मुख्य सचिव म्हणून नियुक्त करण्यात आले होते.
- २००६ ते २००९ या काळात नृपेंद्र मिश्रा यांनी भारतीय दूरसंचार नियामक प्राधिकरण अर्थात ट्रायचे अध्यक्षपद भूषविले होते.
- ट्रायच्या कायद्याअंतर्गत या पदावरून निवृत्त होणाऱ्या व्यक्तीला केंद्र किंवा राज्याशी संबंधित अन्य कोणतेही पद स्वीकारता येत नाही.
- त्यामुळे त्यांची प्रधान सचिवपदी नियुक्ती करण्यासाठी मोदींना 'दूरसंचार नियामक प्राधिकरणा'च्या (ट्राय) कायद्यात दुरुस्ती करावी लागली होती.
- सध्या नृपेंद्र मिश्रा हे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या मंत्रालयातील ज्येष्ठ अधिकारी आहेत. त्यांना कॅबिनेट मंत्रिपदाचा दर्जा आहे.
- पंतप्रधान योजनांच्या कामांवर नृपेंद्र मिश्रा यांचे विशेष लक्ष असते. तसेच पंतप्रधान कार्यालय, इतर विभागीय मंत्रालय आणि राज्य सरकार यांच्यात ताळमेळ राखण्याचे महत्त्वाचे कामही ते करतात.
- हार्वर्ड केनेडी स्कूल ऑफ गव्हर्नमेंट आणि अलाहाबाद विद्यापीठाचे विद्यार्थी राहिलेले नृपेंद्र मिश्रा नोकरशाहीसोबत राजकारण या विषयावरही बारीक लक्ष देतात.

अनिता भाटिया युएन-विमेनच्या उपकार्यकारी संचालकपदी नियुक्त

- संयुक्त राष्ट्रसंघाचे महासचिव ॲंटोनियो ग्युटेरेस यांनी भारतीय वंशाच्या अनिता भाटिया यांना लिंग समानता व महिला सशक्तीकरणासाठीच्या संयुक्त राष्ट्रांच्या संस्थेच्या (UN-Women) उपकार्यकारी संचालक म्हणून नियुक्त केले आहे.
- यापूर्वी अनुभवी भारतीय राजनैतिक अधिकारी व लैंगिक समानता विषयाच्या तज्ञ असलेल्या लक्ष्मी पुरी यांनी UN-Womenच्या उपकार्यकारी संचालकांच्या सहाय्यक महासचिव म्हणून काम केले आहे.
- अलीकडेच (मे २०१९ मध्ये) ॲंटोनियो ग्युटेरेस यांनी लेफ्टिनेंट जनरल शैलेश तिनकर यांना दक्षिण सुदानामधील संयुक्त राष्ट्र मिशनचे कमांडर म्हणून नियुक्त केले होते.
- अनिता भाटिया यांना रणनीतिक-भागीदारी, संसाधनांचे एकत्रीकरण आणि व्यवस्थापन यामध्ये व्यापक अनुभव आहे. यापूर्वी त्यांनी वर्ल्ड बँक ग्रुपमध्ये उत्कृष्ट कार्य केले आहे.

UN-Women

- संयुक्त राष्ट्रांची लिंग समानता व महिला सशक्तीकरणासाठीची संस्था अर्थात UN-Women ही महिला सबलीकरण आणि लिंग समानतेसाठी कार्य करणारी संयुक्त राष्ट्रांची एक संस्था आहे.

- या संस्थेची स्थापना जुलै २०१० मध्ये संयुक्त राष्ट्रांच्या आमसभेद्वारे करण्यात आली आणि जानेवारी २०११ मध्ये या संस्थेने कार्य करण्यास सुरुवात केली. तिचे मुख्यालय न्यूयॉर्क येथे स्थित आहे.
- जगभरातील महिला आणि मुलींच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी आणि त्यांच्या प्रगतीसाठी ही संस्था कार्यरत आहे.
- जीवनाच्या प्रत्येक स्तरात स्त्रियांनाही पुरुषांइतकाच सहभाग घेता यावा, हे संयुक्त राष्ट्रांचे शाश्वत विकास उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी ही संस्था प्रयत्नशील आहे.

मृत्युंजय मोहपात्रा: भारतीय हवामानशास्त्र विभागाचे नवे महासंचालक

- प्रतिष्ठित वैज्ञानिक मृत्युंजय मोहपात्रा यांची भारतीय हवामानशास्त्र विभागाचे (IMD) महासंचालक म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे.
- कार्मिक, सार्वजनिक तक्रार व निवृत्ती वेतन मंत्रालयाने त्यांच्या नियुक्तीचा आदेश जारी केला आहे.
- ५४ वर्षीय मृत्युंजय मोहपात्रा एक चक्रीवादळ चेतावणी विशेषज्ञ असून, ते भारतीय हवामानशास्त्र विभागात 'जी' ग्रेडचे वैज्ञानिक आहे.
- आयएमडीमध्ये काम करण्यापूर्वी त्यांनी संरक्षण संशोधन व विकास संघटनेच्या (डीआरडीओ) चांदीपूर येथील प्रयोगशाळेत काम केले आहे.
- ते १ ऑगस्ट २०१९ रोजी आयएमडीच्या प्रमुखपदाचा कार्यभार स्वीकारतील. त्यांची नियुक्ती ५ वर्षासाठी करण्यात आली आहे.
- सध्या ते आयएमडीच्या चक्रीवादळ चेतावणी विभागाचे नेतृत्व करतात व त्यांच्या चक्रीवादळांबाबत वर्तवलेल्या अचूक अंदाजांमुळे ते 'सायक्लोन मॅन' म्हणून ओळखले जातात.
- त्यांच्या नेतृत्वाखाली मागील ६ वर्षांत चक्रीवादळ चेतावणी विभागाने अनेक चक्रीवादळांचे अचूक अंदाज वर्तविले आहेत. उदा. फायलीन (२०१३), हूडहूड (२०१४), तितली (२०१८) इत्यादी.
- आयएमडीचे प्रमुख म्हणून आयएमडीच्या पायाभूत सुविधा बळकट करणे आणि हवामान विषयक माहितीच्या प्रसारामध्ये सुधारणा करणे, क्षेत्रनिहाय अंदाज वर्तविणे यावर त्यांचा मुख्य भर असेल.

भारतीय हवामानशास्त्र विभाग

- इंग्रजी: इंडिया मेट्रोलॉजिकल डीपार्टमेंट (आयएमडी)
- ही भूविज्ञान मंत्रालयाअंतर्गत भारत सरकारच्या हवामानात्मक अंदाज आणि भूकंप विज्ञानाचा कार्यभार सांभाळणारी हवामानशास्त्र विभागाची एक सरकारी संस्था आहे.
- आयएमडीची स्थापना १८७५ साली झाली. त्याचे मुख्यालय नवी दिल्ली येथे आहे. आयएमडीचे मुख्यालय १९०५मध्ये शिमला, १९२८मध्ये पुणे आणि शेवटी नवी दिल्ली येथे स्थानांतरीत करण्यात आले.
- आयएमडी जागतिक हवामान संघटनेच्या ६ विशिष्ट हवामानशास्त्र केंद्रांपैकी एक आहे. स्वातंत्र्यानंतर २७ एप्रिल १९४९ रोजी भारतीय हवामानशास्त्र विभाग जागतिक हवामान संघटनेचा सदस्य झाला.
- उत्तर हिंदी महासागर, बंगालचा उपसागर, अरबी समुद्र यामधील उष्णकटिबंधीय चक्रीवादळांसंबंधी चेतावणी देणे, त्यांचे नामकरण करणे हे आयएमडीचे प्रमुख कार्य आहे.
- भारतापासून अंटार्क्टिकापर्यंतची लक्षावधी हवामान प्रक्षेपण केंद्रे सध्या भारतीय हवामानशास्त्र विभागाद्वारे चालविली जातात.

कॅग राजीव महर्षी यांची WHOचे बाह्य लेखापाल म्हणून नियुक्ती

- भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (CAG) राजीव महर्षी यांची जागतिक आरोग्य संघटनेचे (WHO) बाह्य लेखापाल (external auditor) म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे.
- जिनिव्हा (स्वित्झर्लंड) येथे मे २०१९ मध्ये आयोजित ७२व्या जागतिक आरोग्य सभेमध्ये (WHA) त्यांची निवड करण्यात आली. त्यांची नियुक्ती २०२० ते २०२३ अशी ४ वर्षासाठी असेल.
- सध्या जागतिक आरोग्य संघटनेचे बाह्य लेखापाल असलेल्या फिलिपिन्सच्या सुप्रीम ऑडिट इंस्टीट्यूशनकडून ते पदभार स्वीकारतील.
- ७२व्या जागतिक आरोग्य सभेमध्ये राजीव महर्षी यांनी १६२ पैकी ९० मते मिळवीत पहिल्याच फेरीत विजय संपादन केला.
- या पदासाठी युनायटेड किंग्डम, कांगो, फ्रान्स, आयर्लंड, घाना, ट्युनिशिया या देशांचे महालेखापाल राजीव महर्षी यांचे प्रतिस्पर्धी होते.
- यापूर्वी मार्च २०१९मध्ये भारताच्या महालेखापालांची अन्न व कृषी संस्थेच्या (FAO) बाह्य लेखापाल पदावरही नियुक्ती करण्यात आली होती.
- याशिवाय सध्या कॅग राजीव महर्षी संयुक्त राष्ट्रांच्या लेखापाल मंडळावर आहेत. तसेच ते संयुक्त राष्ट्रांच्या बाह्य लेखापरीक्षक पॅनलचे उपाध्यक्षदेखील आहेत.

राजीव महर्षी

- माजी गृह सचिव असलेले राजीव महर्षी यांची सप्टेंबर २०१८ मध्ये देशाचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक (कॅग) म्हणून नियुक्ती झाली होती.

- राजस्थान कॅडरच्या १९७८च्या तुकडीचे आयएसएस अधिकारी महर्षी यांनी ऑगस्ट २०१७ मध्ये गृहसचिवाच्या रुपात २ वर्षांचा कार्यकाळ पूर्ण केला.
- राजीव महर्षी यांनी युनिव्हर्सिटी ऑफ ग्लासगोमध्ये एमबीएचे शिक्षण पूर्ण केले आहे. याचबरोबर दिल्ली विद्यापीठातून बीए आणि एमएचे शिक्षण घेतले आहे.
- घटनात्मक अधिकारी या नात्याने कॅंगवर केंद्र आणि राज्य सरकारांच्या खात्यांचे लेखापरीक्षण करण्याची जबाबदारी असते. कॅंगचा अहवाल संसद आणि राज्य विधानसभेत सादर केला जातो.

रोमिला थापर यांची एपीएसच्या आंतरराष्ट्रीय सदस्या म्हणून निवड

- प्रसिद्ध भारतीय इतिहासकार व लेखिका रोमिला थापर यांची अमेरिकन फिलॉसॉफिकल सोसायटीच्या (APS) आंतरराष्ट्रीय सदस्या म्हणून निवड करण्यात आली आहे.
- त्यांच्यासोबत इतर १०१२ व्यक्तींची अमेरिकन फिलॉसॉफिकल सोसायटीचे (APS) आंतरराष्ट्रीय सदस्य म्हणून निवड करण्यात आली आहे.
- रोमिला थापर या प्राचीन भारतीय इतिहासाचे बहुमोल संशोधन करणाऱ्या भारतीय इतिहासकार आहेत. सध्या त्या दिल्लीतील जवाहरलाल नेहरू विद्यापीठ (जेएनयू) येथे इतिहासाच्या प्राध्यापिका आहेत.
- त्यांनी भारतीय इतिहासाचे पुनर्लेखन करून ऐतिहासिक दृष्टीकोन मांडला. प्राचीन भारत व मौर्यकाळ याविषयीचे त्यांचे संशोधन मोलाचे आहे.

अमेरिकन फिलॉसॉफिकल सोसायटी

- ही अमेरिकेतील सर्वात जुनी संस्था आहे. ही संस्था विचारांच्या आदान-प्रदानासाठी मंच प्रदान करते.
- १७४३ मध्ये बेंजामिन फ्रँकलिन (विविध विषयांचे अमेरिकन विद्वान व अमेरिकेच्या संस्थापकांपैकी एक) यांनी उपयुक्त ज्ञानाचा प्रसार करण्याच्या हेतूने या संस्थेची स्थापना केली होती.

न्या. धीरुभाई पटेल दिल्ली उच्च न्यायालयाचे नवे मुख्य न्यायाधीश

- न्यायमूर्ती धीरुभाई नारनभाई पटेल यांनी अलीकडेच दिल्ली उच्च न्यायालयाचे मुख्य न्यायाधीश म्हणून शपथ घेतली आहे. त्यांना लेफ्टिनेंट गव्हर्नर अनिल बैजल यांनी पद आणि गोपनीयतेची शपथ दिली.
- दिल्ली उच्च न्यायालयाचे विद्यमान मुख्य न्यायाधीश न्या. राजेंद्र मेनन हे आपल्या दोन दशकांच्या न्यायिक कार्यकाळानंतर सेवानिवृत्त झाल्याने रिक्त झालेल्या या पदावर धीरुभाई पटेल यांची नियुक्ती करण्यात आली आहे.
- न्या. धीरुभाई पटेल यांनी २८ जुलै १९८४ रोजी आपल्या कारकिर्दीला प्रारंभ केला. ते सुरुवातीला गुजरात उच्च न्यायालयात वकील होते.
- ७ मार्च २००४ रोजी त्यांना गुजरात उच्च न्यायालयात अतिरिक्त न्यायाधीश म्हणून नियुक्त करण्यात आले. नंतर २६ जानेवारी २००६ रोजी त्यांना कायमस्वरूपी न्यायाधीश म्हणून बढती देण्यात आली.
- त्यांनंतर फेब्रुवारी २००९ मध्ये त्यांची नियुक्ती झारखंड उच्च न्यायालयामध्ये करण्यात आली. सध्या ते तेथेच कार्यरत होते.

शरद कुमार यांची दक्षता आयुक्त म्हणून नियुक्ती

- शरद कुमार यांची दक्षता आयुक्त म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे. हे हरियाणा कॅडरचे १९७९च्या तुकडीचे आयपीएस अधिकारी आहेत.
- शरद कुमार यांनी यापूर्वी राष्ट्रीय तपास संस्था तथा राष्ट्रीय अन्वेषण अभिकरण (NIA)चे अध्यक्ष म्हणून कार्य केले आहे. एनआयए अध्यक्षपदाचा ४ वर्षांचा कार्यकाळ पूर्ण करून ते सप्टेंबर २०१७ मध्ये सेवानिवृत्त झाले होते.

केंद्रीय दक्षता आयोग

- CVC: Central Vigilance Commission
- स्थापना: ११ फेब्रुवारी १९६४
- भारत सरकारच्या विविध विभागांचे अधिकारी किंवा कर्मचारी यांच्याशी संबंधित भ्रष्टाचारावर नियंत्रण ठेवणारी ही सर्वोच्च संस्था आहे.
- या आयोगाची स्थापना १९६४मध्ये करण्यात आली होती. भ्रष्टाचाराला आळा घालण्यासाठी उपाय सुचविण्यासाठी नेमलेल्या संथानाम समितीने (१९६२-१९६४) या आयोगाच्या स्थापनेची शिफारस केली होती.
- केंद्रीय दक्षता आयोगाला घटनात्मक दर्जा प्राप्त असून, हा आयोग कोणत्याही कार्यकारी अधिकाऱ्याच्या नियंत्रणापासून मुक्त असतो.
- केंद्र सरकारच्या संघटनांच्या विविध प्राधिकरणांना हा आयोग त्यांच्या दक्षतेच्या कार्याची योजना आखणे, अंमलबजावणी, पुनरावलोकन आणि सुधारणा करणे यासाठी सल्ला देतो.
- केंद्रीय दक्षता आयोगाचे विधेयक २००३ मध्ये संसदेमध्ये मंजूर करण्यात आले होते व त्यास ११ सप्टेंबर २००३ रोजी राष्ट्रपतींनी मंजुरी दिली होती.

- केंद्रीय दक्षता आयोगामध्ये एक केंद्रीय दक्षता आयुक्त असतो, जो या आयोगाचा अध्यक्ष असतो व इतर २ दक्षता आयुक्त असतात. दक्षता आयुक्तांची संख्या २ पेक्षा अधिक असू शकत नाही.
- यांची नियुक्ती एका ३ सदस्यीय समितीद्वारे केली जाते, ज्यामध्ये पंतप्रधान, लोकसभेचे विरोधी पक्षनेते आणि केंद्रीय गृहमंत्री सदस्य असतात.
- अध्यक्ष आणि दक्षता आयुक्तांचा कार्यकाळ ४ वर्षे अथवा वयाची ६५ वर्षे पूर्ण होईपर्यंत (जे आधी येईल ते) असतो.
- सध्या के व्ही चौधरी हे केंद्रीय दक्षता आयोगाचे अध्यक्ष आहेत तर शरद कुमार आणि तेजेन्द्र मोहन भसीन दक्षता आयुक्त आहेत.

व्ही. एस. कौमुदी पोलीस संशोधन व विकास ब्युरोचे महासंचालक

- केंद्र सरकारने भारतीय पोलीस सेवेचे अधिकारी व्ही. एस. कौमुदी यांची पोलीस संशोधन आणि विकास ब्युरोचे महासंचालक म्हणून नियुक्ती केली आहे.
- व्ही. एस. कौमुदी १९८४च्या तुकडीचे आयपीएस अधिकारी सुदीप लखटकिया यांची जागा घेतील. त्यांचा कार्यकाळ २ वर्षांचा असेल.
- आयपीएस व्ही. एस. कौमुदी आंध्रप्रदेश कॅडरचे अधिकारी असून, सध्या ते केंद्रीय राखीव बलामध्ये अतिरिक्त महासंचालक म्हणून कार्यरत आहेत.

पोलीस संशोधन आणि विकास ब्युरो

- BPR&D: Bureau of Police Research and Development
- पोलीस संशोधन आणि विकास ब्युरोची स्थापना २८ ऑगस्ट १९७० रोजी केंद्रीय गृह मंत्रालयांतर्गत करण्यात आली होती.
- भारत सरकारद्वारे देशाच्या पोलिस बलांचे आधुनिकीकरण करणे, हा या ब्युरोचा उद्देश आहे.
- सध्या त्याचे ४ विभाग आहेत - संशोधन, विकास, प्रशिक्षण आणि प्रशासन. त्याचे मुख्यालय नवी दिल्ली येथे आहे.
- २०१७मध्ये प्रशासकीय कार्यक्षमता सुधारण्यासाठी आणि पोलिसांशी संबंधित संसाधनांचा उत्कृष्ट वापर करण्यासाठी केंद्र सरकारने नॅशनल क्राइम रेकॉर्ड ब्युरोला (NCRB) पोलीस संशोधन आणि विकास ब्युरोमध्ये विलीन केले.
- विलीन केलेल्या या नव्या ब्युरोचे प्रमुख पोलीस संशोधन आणि विकास ब्युरोचे महासंचालक असतात. तर एनसीआरबी संचालक त्यांच्या अखत्यारीत कार्य करतात.

डॉ. वीरेंद्र कुमार १७व्या लोकसभेचे हंगामी अध्यक्ष

- भाजपचे खासदार डॉ. वीरेंद्र कुमार यांची १७व्या लोकसभेचे हंगामी अध्यक्ष (प्रोटेम स्पीकर) म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे.
- निवडणुकांनंतर संसदेच्या पहिल्या अधिवेशनाचे कामकाज सुरळीत पार पडावे यासाठी लोकसभेतील जेष्ठ नेत्यांची लोकसभेचे हंगामी अध्यक्ष म्हणून निवड केली जाते.
- या अधिवेशनात लोकसभेत निवडून आलेल्या सर्व सदस्यांना हंगामी अध्यक्ष पद आणि गोपनीयतेची शपथ देतात.
- लोकसभेच्या नव्या अध्यक्षांची निवड होईपर्यंत सभागृहाचे संचालन करण्याची जबाबदारी हंगामी अध्यक्षांकडे असते. नवीन अध्यक्षांची निवड झाल्यानंतर हंगामी अध्यक्षांचा कार्यकाळ संपतो.
- दलित समाजाचे प्रतिनिधित्व करणारे डॉ. वीरेंद्र कुमार हे मध्यप्रदेशमधील लोकसभा मतदारसंघातून ७ वेळा लोकसभेवर भाजपच्या तिकिटावर निवडून आले आहेत.

१७व्या लोकसभेच्या अध्यक्षापदी ओम बिर्ला यांची निवड

- राजस्थानमधील कोटा मतदारसंघाचे भाजपचे खासदार ओम बिर्ला यांची १७व्या लोकसभेच्या अध्यक्षा पदावर बिनविरोध निवड झाली आहे.
- याआधी आठवेळा खासदार राहिलेल्या सुमित्रा महाजन यांनी १६व्या लोकसभेचे अध्यक्षपद भूषविले होते. महाजन यांनी सध्या सक्रिय राजकाणातून निवृत्ती घेतली आहे.
- लोकसभेचे अंतरिम (प्रोटेम) अध्यक्ष वीरेंद्र कुमार यांनी निवडणूक प्रक्रियेची घोषणी करताच सर्वनीच त्यांना आपले समर्थन दिले. त्यांच्या विरोधात कुणीही निवडणूक न लढवल्याने त्यांची निवड बिनविरोध झाली.
- लोकसभेत पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी ओम बिर्ला यांच्या नावाचा प्रस्ताव मांडला. ज्याला राजनाथ सिंह, अमित शहा आणि नितीन गडकरी यांनी अनुमोदन दिले. यानंतर सर्व वेगवेगळ्या पक्षाच्या नेत्यांनी त्यांच्या नावाचा प्रस्ताव मांडला आणि आपले समर्थन दिले.
- लोकसभा अध्यक्षापदी निवड झालेले बिर्ला हे राजस्थानचे दुसरे नेते आहेत. यापूर्वी मूळचे पंजाबचे; परंतु राजस्थानातील सिकर मतदारसंघातून लोकसभेवर निवडून गेलेले काँग्रेस नेते बलराम जाखड हे १९८० ते १९९० अशी १० वर्षे लोकसभाध्यक्ष होते.

- ओम बिरला हे राजस्थानमधील कोटा येथील खासदार असून ते केंद्रीय गृहमंत्री व भाजपचे अध्यक्ष अमित शहा यांच्या निकटचे मानले जातात.
- ५७ वर्षांचे बिरला त्यांच्या शालेय जीवनापासून राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाशी निगडित आहेत. १९७९ मध्ये ते विद्यार्थी संघटनेचे अध्यक्षही होते. नंतर त्यांनी भारतीय जनता पार्टी युवा मोर्चाचे नेतृत्व स्वीकारले होते.
- १९९०च्या दशकात रामजन्मभूमी आंदोलनात त्यांनी सहभाग घेतला होता. राजस्थान भाजपच्या विस्तारात ओम बिरला यांनी बरेच काम केले आहे.
- वसुंधरा राजे यांचे सरकारच्या विरोधात जेव्हा पक्षांतर्गत वातावरण होते तेव्हा पक्षात असंतोष वाढून नये याची खबरदारी बिरला यांनी घेतली होती.
- बिरला हे राजस्थानमधील दक्षिण कोटा येथून दुसऱ्यांदा लोकसभेवर निवडून आले आहेत. यापूर्वी, ते तीनदा विधानसभा सदस्य देखील राहिले आहेत.
- लोकसभा निवडणुकीत बिरला यांनी काँग्रेसचे रामनारायण मीणा यांचा विक्रमी २ लाख ७९ हजार मतांनी पराभव केला आहे.
- बिरला यांची राजस्थानात पर्यावरणप्रेमी अशी ओळख आहे. 'ग्रीन कोटा' अभियानांतर्गत त्यांनी आजवर अनेक लोकांना वृक्षारोपणासाठी प्रेरित केले आहे. पर्यावरणाबाबत ते सतत जागरूक असतात.

थावरचंद गेहलोत यांची राज्यसभेच्या नेतेपदी निवड

- केंद्रीय सामाजिक न्याय व सबलीकरण मंत्री थावरचंद गेहलोत यांची राज्यसभेच्या नेतेपदी निवड करण्यात आली आहे. राज्यसभेच्या नेत्याची निवड केंद्रात सत्तेत असलेल्या पक्षाद्वारे केली जाते.
- नरेंद्र मोदी यांच्या मागील सरकारमध्ये (२०१४-१९) या पदाची जबाबदारी वरिष्ठ भाजप नेते व माजी वित्तमंत्री अरुण जेटली यांच्याकडे सोपविण्यात आली होती.
- ७१ वर्षीय गेहलोत हे मध्य प्रदेशचे नेते आहेत आणि त्यांना सुमारे ४ दशकांचा राजकारणाचा अनुभव आहे. ते अनुसूचित जातीचे असून, भाजपचा ते दलित चेहरा आहेत.
- ते अनेक वेळा राज्याच्या विधानसभेवर निवडून गेले असून, ते लोकसभेवरही निवडून गेले होते. २०१२ मध्ये ते पहिल्यांदा राज्यसभेचे सदस्य झाले. २०१८ मध्ये ते राज्यसभेवर पुन्हा निवडून आले.
- त्यांचा राज्यसभेचा सध्याचा कार्यकाळ २०२४ मध्ये संपणार आहे. राज्यसभेच्या सदस्यांचा कार्यकाळ ६ वर्षांचा असतो.

राज्यसभेचा नेता

- राज्यसभेचा असा सदस्य जो केंद्रीय मंत्री आहे किंवा इतर नामांकित मंत्री राज्यसभेचा नेता म्हणून निवडला जाऊ शकतो.
- राज्यसभेच्या नेत्याला राज्यसभा अध्यक्षांच्या (देशाचे उपराष्ट्रपती जे राज्यसभेचे पदसिद्ध अध्यक्ष असतात) खालोखालचा दर्जा असतो.
- राज्यसभेच्या पद्धती आणि व्यवहाराच्या नियमांच्या नियम २(१)मध्ये 'राज्यसभेचा नेता' याची व्याख्या परिभाषित करण्यात आली आहे.
- गोपालस्वामी अयंगर राज्यसभेचे पहिले नेते होते.

कृष्णमूर्ती सुब्रमण्यम व बी. श्रीराम आयबीबीआयचे सदस्य म्हणून नियुक्त

- मुख्य आर्थिक सल्लागार (सीईए) कृष्णमूर्ती सुब्रमण्यम आणि इंडियन डेव्हलपमेंट बँक ऑफ इंडियाचे (आयडीबीआय बँक) माजी व्यवस्थापकीय संचालक (एमडी) व मुख्य कार्यकारी अधिकारी (सीईओ) बी. श्रीराम यांची भारतीय नादारी आणि दिवाळखोरी मंडळाचे अंशकालिक सदस्य म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे.
- इंडियन स्कूल ऑफ बिझनेसमध्ये प्राध्यापक असलेल्या डॉ. कृष्णमूर्ती सुब्रमण्यम यांची डिसेंबर २०१८ मध्ये ३ वर्षांसाठी देशाच्या मुख्य आर्थिक सल्लागारपदी नियुक्ती करण्यात आली आहे..
- या दोघांच्या नियुक्तीला कॅबिनेटच्या नियुक्ती समितीने मंजुरी दिली आहे. ता समितीमध्ये पंतप्रधान नरेंद्र मोदी आणि गृहमंत्री अमित शहा यांचा समावेश आहे.

भारतीय नादारी आणि दिवाळखोरी मंडळ

- IBBI: Insolvency and Bankruptcy Board of India
- भारतातील दिवाळखोरी नियामक एजन्सी असलेल्या भारतीय नादारी आणि दिवाळखोरी मंडळाची स्थापना १ ऑक्टोबर २०१६ रोजी झाली.
- लोकसभेने ५ मे २०१६ रोजी मंजूर केलेला भारतातील दिवाळखोरी कायदा अर्थात भारतीय नादारी आणि दिवाळखोरी संहिता (आयबीसी) द्वारे या मंडळाला घटनात्मक दर्जा प्रदान करण्यात आला आहे.
- आयबीसी २०१६ने भारतातील दिवाळखोरी कारवाईची देखरेख करण्यासाठी आणि त्याखालील नोंदणीकृत संस्थांना नियंत्रित करण्यासाठी आयबीबीआयची स्थापना केली.
- आयबीबीआयच्या नियमन मंडळात १० सदस्य असतात. यामध्ये वित्त मंत्रालय, कायदा व न्याय मंत्रालय, कंपनी व्यवहार मंत्रालय आणि रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया (आरबीआय) यांच्या प्रतिनिधींचा समावेश असतो.

- भारतात दिवाळखोरी कार्यवाही आणि दिवाळखोरी व्यावसायिक (आयपी), दिवाळखोरी व्यावसायिक एजन्सी (आयपीए) अशा संस्थांसाठी आयबीबीआयच्या एक नियामक म्हणून कार्य करते.
- आयबीसी व्यक्ति, कंपनी, भागीदारी कंपनी आणि मर्यादित दायित्व भागीदारी या संदर्भातील प्रकरणे नॅशनल कंपनी लॉ ट्रिब्यूनल (NCLT) व डेब्ट रिकव्हरी ट्रिब्यूनल (DRT) यासारख्या न्यायाधिकरणांचा वापर करून हाताळते.

इंगेर अँडरसन युएनईपीच्या नव्या कार्यकारी संचालक

- डेन्मार्कच्या इंगेर अँडरसन यांची संयुक्त राष्ट्र पर्यावरण कार्यक्रमाच्या (UNEP) कार्यकारी संचालक (Executive Director) म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे. त्यांचा कार्यकाळ ४ वर्षांचा असेल.
- इंगेर अँडरसन अर्थशास्त्रज्ञ आणि पर्यावरणवादी आहेत. आंतरराष्ट्रीय विकासाचे अर्थशास्त्र आणि धोरणात्मक कार्यात त्यांचा अनुभव ३० वर्षांहून अधिक आहे.
- संयुक्त राष्ट्रसंघाचे महासचिव अँटोनियो ग्युटेरस यांनी संयुक्त राष्ट्र पर्यावरण कार्यक्रमाचे कार्यकारी संचालक म्हणून नियुक्ती करण्यासाठी त्यांना नामांकित केले होते. संयुक्त राष्ट्र महासभेने त्यांची या पदावर नियुक्ती केली आहे.
- संयुक्त राष्ट्र पर्यावरण कार्यक्रमाचे मावळते कार्यकारी संचालक असलेल्या टांझानियाच्या जॉयस एमसुया यांच्याकडून त्या पदभार स्वीकारणार आहेत.
- इंगेर अँडरसन यांनी यापूर्वी जानेवारी २०१५ ते मे २०१९ दरम्यान इंटरनॅशनल युनियन फॉर कंझर्वेशन ऑफ नेचरच्या (IUCN) महासंचालक म्हणून कार्य केले आहे.
- त्यापूर्वी त्यांनी जागतिक बँकेत विविध महत्त्वपूर्ण पदांवर कार्य केले होते. जागतिक बँकेत कार्य करण्यापूर्वी त्यांनी संयुक्त राष्ट्रसंघामध्ये सुमारे १२ वर्षे कार्य केले आहे.

संयुक्त राष्ट्र पर्यावरण कार्यक्रम

- UNEP: United Nations Environment Programme
- स्थापना: ५ जून १९७२
- मुख्यालय: नैरोबी (केनिया)
- ही संयुक्त राष्ट्रांच्या पर्यावरणविषयक कार्यक्रमांचे नियंत्रण व अंमलबजावणी करणारी संस्था आहे.
- जून १९७२ मध्ये यूएनईपीची स्थापना संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या मानव पर्यावरण परिषदेच्या (स्टॉकहोम परिषद) परिणामस्वरूप झाली होती.
- या संस्थेचे मुख्यालय नैरोबी येथे असून, ६ सहा इतर देशांमध्ये प्रादेशिक कार्यालये देखील आहेत.
- यूएनईपी मुख्यतः पर्यावरणीय शिक्षण, शाश्वत विकासासाठी पर्यावरणाचा सदुपयोग करण्यावर भर देणे, पर्यावरण संवर्धन इत्यादी कार्ये करते.

आरबीआयच्या कार्यकारी संचालक पदी रबी एन. मिश्रा

- रबी एन. मिश्रा यांनी भारतीय रिझर्व्ह बँकेचे कार्यकारी संचालक म्हणून पदभार स्वीकारला आहे. रोजमेरी सेबेस्टियन यांच्या सेवानिवृत्तीनंतर हे पद रिक्त झाले होते.
- यापूर्वी रबी एन. मिश्रा आरबीआयच्या जोखीम व्यवस्थापन विभागाचे मुख्य महाव्यवस्थापक होते. भारतीय रिझर्व्ह बँकेमध्ये एकूण १२ कार्यकारी संचालक असतात.

भारतीय रिझर्व्ह बँक

- आरबीआय भारताची मध्यवर्ती बँक आहे. ही भारतातील सर्व बँकांची बँक म्हणून कार्य करते. तिचे मुख्यालय मुंबईमध्ये स्थित आहे.
- आरबीआयची स्थापना भारतीय रिझर्व्ह बँक अधिनियम १९३४अन्वये १ एप्रिल १९३५ रोजी करण्यात आली होती. आरबीआयच्या स्थापनेत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे महत्त्वपूर्ण योगदान आहे.
- हिल्टन यंग यांच्या अध्यक्षतेखाली 'दि रॉयल कमिशन ऑन इंडियन करन्सी अँड फायनान्स' या आयोगाच्या शिफारशीनुसार आरबीआयची स्थापना करण्यात आली.
- १ जानेवारी १९४९ रोजी आरबीआयचे राष्ट्रीयकरण झाले. यासाठी (सार्वजनिक मालकीकडे हस्तांतरण) आरबीआय कायदा १९४८ संमत करण्यात आला.
- सर ऑसबॉर्न अर्कल स्मिथ हे रिझर्व्ह बँकेचे पहिले गव्हर्नर होते. त्यांनी १ एप्रिल १९३५ रोजी आपला कार्यभार स्वीकारला.
- सर चिंतामण द्वारकानाथ देशमुख हे आरबीआयचे पहिले भारतीय गव्हर्नर आहेत. ते १९४३साली या पदावर विराजमान झाले.
- डॉ. मनमोहन सिंग हे आरबीआयचे असे एकमेव गव्हर्नर आहेत, जे पुढे भारताचे वित्तमंत्री व पंतप्रधानही झाले.
- आरबीआयच्या व्यवस्थापनाची जबाबदारी २० सदस्यीय मध्यवर्ती संचालक मंडळाकडे असते. यापैकी १ गव्हर्नर व ४ डेप्युटी गव्हर्नर असतात.
- भारतीय रिझर्व्ह बँक ही देशपातळीवर आर्थिक संस्थांना शिस्त लावण्याचे काम करते. तसेच द्विमाही पतधोरण (मॉनेटरी पॉलिसी) जाहीर करते.

आरबीआयचे प्रमुख उद्देश

- देशात पतनियंत्रण करून आर्थिक स्थिरता कायम ठेवणे.
- भारतीय चलनी नोटांची छपाई गरजेनुसार करणे.
- भारताची परकीय गंगाजळी राखणे.

डीजीएफटीच्या महासंचालकपदी आलोक वर्धन यांना मुदतवाढ

- मंत्रिमंडळाच्या नियुक्ती समितीने वरिष्ठ अधिकारी आलोक वर्धन चतुर्वेदी यांना विदेश व्यापार संचालनालयाचे (DGFT) महासंचालक म्हणून मुदतवाढ देण्यास मंजुरी दिली आहे. ही मुदतवाढ ३ महिन्यांची असेल.
- आलोक वर्धन चतुर्वेदी हे १९८६च्या बॅचचे बिहार कॅडरचे आयएएस अधिकारी आहेत. त्यांना १८ जून २०१९ पासून ३० सप्टेंबर २०१९ पर्यंत मुदतवाढ देण्यात आली आहे.
- मंत्रिमंडळाची नियुक्ती समिती भारत सरकारच्या अंतर्गत विविध प्रमुख पदांवर नियुक्तीसंदर्भात निर्णय घेते. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी या समितीचे अध्यक्ष आहेत, तर गृहमंत्री अमित शहा हे या समितीचे सदस्य आहेत.

विदेश व्यापार संचालनालय (DGFT)

- ही केंद्रीय वाणिज्य आणि उद्योग मंत्रालयाची एजन्सी आहे. भारतातील परदेशी व्यापार आणि परकीय गुंतवणूक या संबंधित नियमांची अंमलबजावणी करण्याचे कार्य ही एजन्सी करते.
- ही संस्था भारतात आयात आणि निर्यात धोरणांची देखील अंमलबजावणी करते. भारतातील आयातक आणि निर्यातकांना ही संस्था माहितीसाठी उपलब्ध करून देते.

शेफाली जुनेजा यांची ICAO परिषदेमध्ये भारताचे प्रतिनिधी म्हणून निवड

- वरिष्ठ अधिकारी शेफाली जुनेजा यांची आंतरराष्ट्रीय नागरी उड्डाण संस्थेच्या (ICAO) परिषदेमध्ये भारताचे प्रतिनिधी म्हणून निवड करण्यात आली आहे.
- शेफाली जुनेजा भारतीय महसूल सेवेच्या (प्राप्तीकर कॅडरच्या) १९९२च्या तुकडीच्या अधिकारी आहेत. सध्या त्या नागरी उड्डाण मंत्रालयाच्या सहसचिव आहेत.
- आंतरराष्ट्रीय नागरी उड्डाण संस्थेच्या (ICAO) भारताचे प्रतिनिधी म्हणून त्यांचा कार्यकाळ ३ वर्षांचा असेल. ऑक्टोबर २०१५ पासून या पदावर विराजमान असलेले वरिष्ठ आयएएस अधिकारी अलोक शेखर यांची त्या जागा घेतील.

आंतरराष्ट्रीय नागरी उड्डाण संस्था

- ICAO: International Civil Aviation Organisation
- आंतरराष्ट्रीय नागरी उड्डाण संस्था ही संयुक्त राष्ट्रसंघाची एक विशेष संस्था आहे. ही संस्था आंतरराष्ट्रीय हवाई वाहतूक प्रगत व सुरक्षित व्हावी यासाठी अनेक उपक्रम राबवते व धोरणे ठरवण्यास मदत करते.
- या संस्थेची स्थापना १९४४ साली आंतरराष्ट्रीय नागरी उड्डाण संविधीच्या (शिकागो कन्व्हेंशन) आधारे झाली. तिचे मुख्यालय मॉन्ट्रियल (कॅनडा) येथे स्थित आहे.
- शिकागो कन्व्हेंशनची अंमलबजावणी करणे, हा या संस्थेच्या स्थापनेचा उद्देश आहे. जगातील १९३ देश या संस्थेचे सदस्य आहेत.
- जगभरात स्वीकारलेली आंतरराष्ट्रीय उड्डाण मानके आणि शिफारस केलेल्या पद्धती व धोरणे यावर सदस्य राष्ट्रांमध्ये एकमत प्राप्त करण्यासाठी ही संस्था कार्य करते.
- सदस्य राष्ट्रे या पद्धती आणि धोरणांचा वापर स्थानिक नागरी उड्डाण ऑपरेशन्स व नियम जागतिक नियमांप्रमाणे असल्याची खात्री करण्यासाठी करतात.
- तसेच सुरक्षित, सुलभ, आर्थिकदृष्ट्या शाश्वत आणि पर्यावरणरूपेनेही नागरी उड्डाण क्षेत्र विकसित करण्यासाठीही याचा फायदा सदस्य राष्ट्रांना होतो.

ICAO परिषद

- या परिषदेमध्ये ३६ सदस्य राष्ट्रांचा समावेश असतो, जे ३ वर्षांसाठी निवडले जातात.
- हवाई वाहतुकीमध्ये आघाडीवर असलेले व हवाई दिशादर्शनाच्या सुविधा पुरविण्यासाठी सर्वाधिक योगदान देणाऱ्या देशांचा या परिषदेमध्ये सदस्य म्हणून समावेश केला जातो.

लेखक अमिष त्रिपाठी लंडनच्या नेहरू केंद्राचे नवीन संचालक

- प्रख्यात लेखक अमिष त्रिपाठी यांची भारतीय सांस्कृतिक संबंधांच्या परिषदेअंतर्गत (आयसीसीआर) लंडनच्या नेहरू केंद्राचे नवीन संचालक म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे.
- अमिष त्रिपाठी हे 'सिक्रेट ऑफ नागाज' आणि 'सीता-वॉरियर ऑफ मिथिला' यांसारख्या बेस्ट-सेलिंग पुस्तकांचे लेखक आहेत.
- ते श्रीनिवास गोत्रू यांच्याकडून संचालक पदाची जबाबदारी घेतील, ज्यांचा ४ वर्षांचा कार्यकाळ २०१९च्या सुरुवातीला पूर्ण झाला होता.
- संचालक पदासाठी अर्ज केल्यानंतर निवड समितीने घेतलेल्या मुलाखतीनंतर गुणवत्तेच्या आधारे अमिष त्रिपाठी यांची नियुक्ती करण्यात आली.

- त्यांची नियुक्तीने आयसीसीआरच्या महत्वाकांक्षी सांस्कृतिक केंद्राची दृश्यता वाढण्याची अपेक्षा आहे आणि त्यामुळे परदेशातील आयसीसीआर अंतर्गतची केंद्रे अधिक उत्साही आणि सक्रिय होतील.

लंडनचे नेहरू केंद्र

- नेहरू केंद्र हे सांस्कृतिक केंद्र आहे, जे साऊथ ऑडले स्ट्रीट (लंडन, युनायटेड किंग्डम) येथे स्थित आहे.
- या केंद्राची स्थापना १९९२साली भारत आणि युनायटेड किंग्डम यांच्यादरम्यान सांस्कृतिक देवाणघेवाण वाढविण्याच्या उद्देशाने करण्यात आली होती.
- गोपाळकृष्ण गांधी (या केंद्राचे संस्थापक-संचालक) तसेच प्रसिद्ध नाटककार-अभिनेते या गिरीश कर्नाड हे या केंद्राशी संबंधित काही प्रसिद्ध व्यक्ती आहेत.

नीति आयोगाचे सीईओ अमिताभ कांत यांना २ वर्षांची मुदतवाढ

- केंद्र सरकारच्या नियुक्ती समितीने नीति आयोगाचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी (सीईओ) अमिताभ कांत यांना २ वर्षांची मुदतवाढ देण्याचा निर्णय घेतला आहे.
- अमिताभ कांत हे ३० जून २०१९ रोजी सेवानिवृत्त होणार होते. परंतु आता त्यांचा कार्यकाळ ३० जून २०२१ पर्यंत वाढविण्यात आला आहे.
- पंतप्रधान मोदींना त्यांच्या या थिंक टँकची पुनर्बांधणी केल्यानंतर हा निर्णय घेण्यात आला आहे. कांत हे १९८०च्या बॅचचे केरळ कॅडरचे आयएएस अधिकारी आहेत.
- १७ फेब्रुवारी २०१७ रोजी त्यांची नीति आयोगाचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी म्हणून नियुक्ती करण्यात आली होती. त्यापूर्वी ते औद्योगिक धोरण व संवर्धन विभागाचे सचिव होते.

नीति आयोग

- NITI: National Institution for Transforming India
- नीति आयोग (भारताच्या परिवर्तनासाठीची राष्ट्रीय संस्था) ही भारत सरकारची विकास धोरण ठरवणारी शिखर संस्था आहे.
- नीति आयोग सरकारचा 'थिंक टँक' म्हणून कार्य करतो. केंद्र आणि राज्य स्तरावर देशाला धोरणात्मक आणि तांत्रिक सल्ला देणे हे नीति आयोगाचे मुख्य कार्य आहे.
- पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या संकल्पनेतून नीति आयोगाची स्थापना करण्यात आली. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी नीति आयोगाचे अध्यक्ष आहेत.
- माजी पंतप्रधान जवाहरलाल नेहरू यांनी स्थापन केलेला ६५ वर्षांपूर्वीचा योजना आयोग बरखास्त करून त्याजागी १ जानेवारी २०१५ रोजी मोदी सरकारने नीति आयोगाची स्थापना केली.

नीति आयोगाची रचना

- अध्यक्ष: पंतप्रधान नरेंद्र मोदी.
- उपाध्यक्ष: राजीव कुमार.
- पूर्णवेळ सदस्य: माजी डीआरडीओ प्रमुख व्ही. के. सारस्वत, प्राध्यापक रमेश चंद, डॉ. व्ही. के. पॉल.
- कार्यकारी सदस्य: अमित शहा (गृहमंत्री), राजनाथ सिंह (संरक्षणमंत्री), निर्मला सीतारामण (अर्थमंत्री), नरेंद्र सिंह तोमर (कृषी आणि ग्रामविकास मंत्री).
- विशेष निमंत्रित सदस्य: नितीन गडकरी (वाहतूक मंत्री), पियुष गोयल (वाणिज्य व उद्योग मंत्री आणि रेल्वेमंत्री), थावरचंद गेहलोत (सामाजिक न्यायमंत्री), राव इंद्रजित सिंह (सांख्यिकी राज्यमंत्री).
- मुख्य कार्यकारी अधिकारी: अमिताभ कांत

भारतीय तटरक्षक दलाच्या महासंचालकपदी के. नटराजन

- भारतीय तटरक्षक दलाच्या महासंचालक पदावर के. नटराजन यांची नियुक्ती करण्यात आली आहे. ३० जून २०१९ रोजी निवृत्त होत असलेल्या राजेंद्र सिंह यांची ते जागा घेणार आहे.
- के. नटराजन १९८४च्या बॅचचे अधिकारी असून, यापूर्वी त्यांनी विविध ठिकाणी विविध पदांवर काम केले आहे. ते आयसीजीएस मंडपमचे कमांडिंग अधिकारीदेखील राहिले आहेत.
- याशिवाय त्यांनी तटरक्षक सेवा निवड समितीचे अध्यक्ष, धोरण व नियोजनाचे प्रमुख संचालक, प्रकल्प संचालक, तटरक्षक दलाच्या महासंचालकांचे सल्लागार अशा महत्त्वपूर्ण पदांवर कार्य केले आहे.
- याबरोबरच त्यांनी भारतीय तटरक्षक दलाच्या संग्राम (प्रगत ऑफशोर गस्तीनौका), कनकलता बरुआ (जलद गस्तीनौका), वीरा (किनारी गस्तीनौका) आणि चांदबीबी (इनशोर गस्तीनौका) या नौकांचे सारथ्य केले आहे.
- सध्या ते तटरक्षक दलाच्या पश्चिम सागरी मंडळाचे अतिरिक्त संचालक म्हणून कार्यरत आहेत. या मंडळावर गुजरातपासून केरळपर्यंतच्या संवेदनशील सागरी सीमेच्या संरक्षणाची जबाबदारी आहे.

भारतीय तटरक्षक दल

- भारतीय तटरक्षक दल अर्थात इंडियन कोस्ट गार्ड (ICG) हे एक सशस्त्र बल असून, किनाऱ्यापासून १२ सागरी मैलांपर्यंतची सागरी सुरक्षा भारतीय तटरक्षक दलाच्या संरक्षणाखाली असते.
- भारतीय तटरक्षक दलाची स्थापना १८ ऑगस्ट १९७८ रोजी करण्यात आली. याचे मुख्यालय नवी दिल्लीमध्ये स्थित आहे. 'वयम् रक्षाम्' हे भारतीय तटरक्षक दलाचे ब्रीदवाक्य आहे.

- भारतीय तटरक्षक दलामध्ये १५,७१४ कर्मचारी कार्यरत आहेत. तसेच १४२ जहाजे आणि ६२ विमाने भारतीय तटरक्षक दलाचा भाग आहेत.

अरविंद कुमार : इंटेलिजन्स ब्युरोचे नवे संचालक

- केंद्र सरकारने इंटेलिजन्स ब्युरोच्या संचालक पदावर अरविंद कुमार यांची नियुक्ती केली आहे. अरविंद कुमार आयपीएस अधिकारी आहेत.
- अरविंद कुमार यांना जम्मू-काश्मीर मुद्द्याचे तज्ञ मानले जाते. ते इंटेलिजन्स ब्युरोचे सध्याचे संचालक राजीव जैन यांची जागा घेणार आहे.

इंटेलिजन्स ब्युरो

- इंटेलिजन्स ब्युरो ही भारतातील अंतर्गत गुप्तचर संघटना आहे. या संघटनेची स्थापना १८८७ साली इंटेलिजन्स डिपार्टमेंट या नावाने झाली. १९४७ मध्ये तिची इंटेलिजन्स ब्युरो या नावाने पुनर्रचना केली गेली.
- या संस्थेचे मुख्यालय नवी दिल्ली येथे आहे. 'जागृत अहर्निष' (सदैव जागृत) हे इंटेलिजन्स ब्युरोचे ब्रीदवाक्य आहे.
- इंटेलिजन्स ब्युरो भारत सरकारच्या गृह मंत्रालयाअंतर्गत कार्य करतो. हा देशातील दहशतवादी कारवायांना लगाम लावण्याचे कार्य करतो.

रॉच्या प्रमुख पदावर सामंत गोयल यांची नियुक्ती

- केंद्र सरकारने संशोधन आणि विश्लेषण विभागाच्या (RAW) प्रमुख पदावर सामंत गोयल यांची नियुक्ती करण्याचा निर्णय घेतला आहे.
- गोयल यांनी फेब्रुवारी २०१९ मध्ये भारतीय वायुसेनेने पाकिस्तानच्या हद्दीतील बालाकोट येथील दहशतवादी तळावर केलेल्या हवाई हल्ल्याची योजना आखण्यात महत्त्वपूर्ण योगदान दिले होते.
- सामंत गोयल १९८४च्या बॅचचे आयपीएस अधिकारी आहेत. अनिल धस्माना यांच्या जागेवर त्यांची रॉचे प्रमुख (रॉ चीफ) म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे.

संशोधन आणि विश्लेषण विभाग

- RAW (रॉ): Research and Analysis Wing
- ही भारताची परकीय गुप्तचर संस्था आहे. या संस्थेची स्थापना २१ सप्टेंबर १९६८ रोजी करण्यात आली. तिचे मुख्यालय नवी दिल्ली येथे आहे.
- 'धर्मो रक्षति रक्षितः' (अर्थ: कायदा तेव्हाच संरक्षण करतो, जेव्हा कायद्याचे संरक्षण केले जाते.) हे रॉचे ब्रीदवाक्य आहे.
- १९६८मध्ये भारत-चीन युद्धादरम्यान गुप्त माहिती मिळविण्यात आलेल्या अपयशानंतर भारताला परकीय गुप्तचर माहिती गोळा करण्यासाठी एक स्वतंत्र संस्था स्थापन करण्याची गरज भासली. त्यातून रॉ उदयास आली.
- बांग्लादेशचे स्वातंत्र्य आणि सिक्कीमचे भारतात सामीलीकरण करून घेण्यात या संस्थेने विशेष कार्य केले आहे.
- विदेशी गुप्त माहिती जमा करणे, दहशतवादाला आळा घालणे, सरकारला विदेशी धोरण ठरवताना मदत करणे, देशाच्या परकीय संरक्षण धोरणास प्रगत करणे ही या संस्थेची प्राथमिक कार्ये आहेत.

नरिंदर बत्रा यांची आयओसीच्या सदस्यपदी निवड

- भारतीय ऑलिम्पिक संघटनेचे अध्यक्ष नरिंदर बत्रा यांची आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समितीच्या (IOC) सदस्यपदी निवड झाली आहे. त्यांना ६२ पैकी ५८ मते मिळाली.
- बत्रा यांच्यासमवेत इतर १० सदस्यांचीही निवड झाली आहे. याबरोबरच आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समितीच्या सदस्यांची संख्या १०५ झाली आहे.
- बत्रा हे देशातील एक दिग्गज क्रीडा प्रशासक असून, डिसेंबर २०१७ पासून ते आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समितीचे अध्यक्ष म्हणून कार्यरत आहेत. तसेच ते आंतरराष्ट्रीय हॉकी संघटनेच्या (FIH) अध्यक्षपदीही कार्यरत आहेत.

आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समिती

- आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक समिती ही लोझान (स्वित्झर्लंड) स्थित आंतरराष्ट्रीय गैर-सरकारी क्रीडासंघटना आहे.
- फ्रेंच इतिहासकार व शिक्षणवादी प्येर दे कुबेर्ती यांनी आंतरराष्ट्रीय ऑलिंपिक समितीची स्थापना २३ जून १८९४ रोजी पॅरीस (फ्रान्स) येथे केली होती. त्यांना आधुनिक ऑलिंपिक स्पर्धांचा जनक मानले जाते.
- दर ४ वर्षांनी भरवल्या जाणाऱ्या उन्हाळी व हिवाळी ऑलिंपिक खेळांचे आयोजन करण्याची जबाबदारी आंतरराष्ट्रीय ऑलिंपिक समितीकडे आहे.
- या समितीचे सदस्य: ९५ सक्रीय सदस्य देश, ४४ मानद सदस्य देश, २ सन्माननीय सदस्य देश (सेनेगल व अमेरिका) आणि २०६ वैयक्तिक राष्ट्रीय ऑलिंपिक समित्या.

- आंतरराष्ट्रीय ऑलिंपिक समिती सर्व राष्ट्रीय ऑलिंपिक समित्यांची प्रशासकीय संस्था आहे. जर्मनीचे थॉमास बाक हे सध्या आंतरराष्ट्रीय ऑलिंपिक समितीचे अध्यक्ष आहेत.

भारतीय निर्यात महासंघाच्या अध्यक्षपदी शरद कुमार सराफ यांची नियुक्ती

- भारतीय निर्यात महासंघाचे अध्यक्ष म्हणून शरद कुमार सराफ यांची नियुक्ती करण्यात आली आहे. ते नामांकित निर्यातदार गणेश कुमार गुप्ता यांची जागा घेतल.
- शरद कुमार सराफ यापूर्वी भारतीय निर्यात महासंघाचे दोनदा उपाध्यक्षही राहिले आहेत. याशिवाय ते ४ वेळा क्षेत्रीय अध्यक्ष (पश्चिम क्षेत्र) देखील राहिले आहेत. ते टेक्नोक्राफ्ट इंडस्ट्रीजचे (इंडिया) अध्यक्ष व संस्थापक आहेत.
- भारतीय निर्यात महासंघाचे उपाध्यक्ष असताना त्यांनी 'भारतीय निर्यातदार तक्रार मंचा'ची स्थापना केली होती. या मंचाद्वारे भारतीय निर्यातदारांच्या तक्रारी कायदेशीर मार्गाने सोडविल्या जातात.

भारतीय निर्यात महासंघ

- FIEO: Federation of Indian Export Organizations
- स्थापना: १९६५
- मुख्यालय: नवी दिल्ली
- भारतीय निर्यात महासंघाची स्थापना केंद्रीय वाणिज्य मंत्रालयाने १९६५ साली केली. ही व्यापार संवर्धन परिषद, कमोडिटी बोर्ड आणि निर्यात विकास प्राधिकरण यांची सर्वोच्च संस्था आहे.
- भारताच्या एकूण निर्यातीच्या ७० टक्के निर्यात या महासंघाच्या सदस्यांद्वारे केली जाते. देशातील आंतरराष्ट्रीय व्यावसायिक समुदाय, केंद्र व राज्य सरकार, रेल्वे, बंदरे व वित्तीय संस्थांमध्ये हा महासंघ एक महत्त्वाचा दुवा आहे.

पद्मनाभ आचार्य मणिपुरचे नवीन राज्यपाल

- पद्मनाभ आचार्य यांनी मणिपुरचे नवीन राज्यपाल म्हणून शपथ घेतली. मणिपूर उच्च न्यायालयातील ज्येष्ठ न्यायाधीश लानुशुंगकम जमीर यांनी त्यांना पद आणि गोपनीयतेची शपथ दिली.
- सध्या नागालॅंडचे राज्यपाल असलेले पद्मनाभ आचार्य मणिपूरच्या राज्यपाल नजमा हेपतुल्ला यांच्या अनुपस्थितीत मणिपुर राज्यपाल पदाचा अतिरिक्त कार्यभार सांभाळतील.
- पद्मनाभ आचार्य भारतीय राजकारणी आहेत, ते भारतीय जनता पक्षाशी संबंधित आहेत. ते १४ जुलै २०१४ पासून नागालॅंडचे राज्यपाल आहेत.
- १२ डिसेंबर २०१४ ते १७ ऑगस्ट २०१६ दरम्यान ते आसामचे राज्यपाल (अतिरिक्त कार्यभार) होते. त्यापूर्वी २१ जुलै २०१४ ते १९ मे २०१५ पर्यंत ते त्रिपुराचे राज्यपाल होते.

मणिपूर

- मणिपूर हे भारताच्या ईशान्य भागातील एक राज्य आहे. मणिपूरची राजधानी इम्फाळ आहे.
- २१ जानेवारी १९७२ रोजी मणिपूरला संपूर्ण राज्याचा दर्जा प्रदान करण्यात आला.
- मणिपूर विधानसभेत ६० जागा आहेत. तर मणिपूरमध्ये २ लोकसभा आणि १ राज्यसभा मतदारसंघ आहे.
- मणिपूरचे क्षेत्रफळ २२,३२७ चौरस किलोमीटर आहे. या राज्यातील प्रति चौरस किमी लोकसंख्येची घनता १३० आहे.
- मणिपूरचे विद्यमान मुख्यमंत्री: एन. बिरेन सिंह

आयएसआयच्या प्रमुखपदी लेफ्टनंट जनरल फैज अहमद

- पाकिस्तानची गुप्तचर संस्था इंटर सर्व्हिसेस इंटरिजन्स (आयएसआय)च्या प्रमुखपदी लेफ्टनंट जनरल फैज अहमद यांनी निवड करण्यात आली आहे. जनरल आसिम मुनीर यांच्या जागी त्यांची निवड करण्यात आली आहे.
- जनरल फैज अहमद हे कट्टरपंथीय म्हणून ओळखले जातात आणि आयएसआयच्या प्रमुखपदी त्यांची निवड करण्यात आल्याने भारतासमोरील आव्हानही वाढले आहे.
- जनरल आसिम मुनीर यांची ८ महिन्यांपूर्वी आयएसआयच्या प्रमुखपदी निवड करण्यात आली होती.
- आयएसआयच्या प्रमुखाला कालावधी हा ३ वर्षांचा असतो. परंतु तो पूर्ण होण्यापूर्वीच जनरल आसिम मुनीर यांना पदावरून हटवण्यात आले आणि जनरल फैज अहमद यांची निवड करण्यात आली. जनरल फैज अहमद यांनी यापूर्वी आयएसआयसोबत काम केलेले आहे.

भारताला चिंता

- पाकिस्तान पुरस्कृत पुलवामा हल्ला आणि त्याला भारताने बालाकोटमध्ये एअर स्ट्राईक करून दिलेल्या प्रत्युत्तरानंतर दोन्ही देशांमधील तणाव शिगेला गेलेला आहे.
- अशांत आयएसआयच्या प्रमुखपदी कट्टरपंथीय जनरल फैज अहमद यांची निवड करण्यात आल्याने दोन्ही देशातील तणावात भर पडण्याची शक्यता आहे.
- पाकिस्तानच्या निर्मितीनंतर गेल्या ७२ वर्षांत निरम्यापेक्षा अधिक काळ येथे लष्कराचे शासन राहिले आहे. आयएसआय व पाकिस्तानी लष्कर येथील सरकार चालवत असल्याचा आरोपही सातत्याने होतो.

- पाकिस्तानमध्ये आयएसआय प्रमुखाचे पद ताकदवर मानले जाते आणि अशा पदावर एका कट्टरपंथीय व्यक्तीची निवड करण्यात आल्याने दोन्ही देशातील तणावात भर पडण्याची शक्यता आहे.

इंटर सर्व्हिसेस इंटरलिजन्स (आयएसआय)

- इंटर सर्व्हिसेस इंटरलिजन्स (आयएसआय)ची स्थापना १९४८ मध्ये एक स्वायत्त संस्था म्हणून करण्यात आली होती.
- पाकिस्तानच्या गुप्तचर नेटवर्कला मजबुती देणे हा आयएसआयच्या स्थापनेचा मुख्य उद्देश होता. १९५० पासून आयएसआयला पाकिस्तानच्या राष्ट्रीय सुरक्षेचे काम सोपविण्यात आले.
- सुरुवातीला आयएसआयचे मुख्यालय रावलपिंडी येथे होते, नंतर ते इस्लामाबाद येथे हलविण्यात आले.

पुरस्कार व सन्मान

मोदींचा मालदीवच्या 'निशान इज्जुद्दीन' या सर्वोच्च सन्मानाने गौरव

- सलग दुसऱ्यांदा भारताच्या पंतप्रधान पदावर निवड झाल्यानंतर मालदीवच्या दौऱ्यावर गेलेले नरेंद्र मोदी यांना मालदीव सरकारने मालदीवच्या 'निशान इज्जुद्दीन' या सर्वोच्च सन्मानाने गौरविले आहे.
- मालदीवचे राष्ट्राध्यक्ष इब्राहिम मोहम्मद सोलिह यांनी नरेंद्र मोदींना हा सन्मान बहाल केला. परदेशी लोकप्रतिनिधींना मालदीवकडून दिला जाणारा हा सर्वोच्च सन्मान आहे.
- नरेंद्र मोदींचा हा दुसरा मालदीव दौरा आहे. यापूर्वी नरेंद्र मोदी मागील वर्षी राष्ट्राध्यक्ष इब्राहिम मोहम्मद सोलिह यांच्या शपथविधीसाठी मालदीवला गेले होते.
- दुसऱ्यांदा पंतप्रधान पदावर निवड झाल्यानंतरचा हा मोदींचा पहिलाच परदेश दौरा आहे. २०१४ मध्ये पहिल्यांदा पंतप्रधान झाल्यावर मोदी त्यांच्या पहिल्या परदेश दौऱ्यावर भूटानला गेले होते.

नरेंद्र मोदी

- नरेंद्र मोदी यांनी राष्ट्रपती भवनात ३० मे रोजी सलग दुसऱ्यांदा पद आणि गोपनीयतेची शपथ घेऊन देशाचे पंतप्रधानपद स्वीकारले. राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांनी त्यांना शपथ दिली.
- मे २०१९ मध्ये झालेल्या लोकसभा निवडणुकीत भारतीय जनता पक्षाने ५४२ पैकी ३०३ जागांवर विजय मिळवत एकहाती विजय संपादन केला होता.
- १७व्या लोकसभेमध्ये भाजपा नेतृत्वाखालील राष्ट्रीय लोकशाही आघाडीकडे (एनडीए) एकूण ३५३ जागा आहेत. तर काँग्रेसप्रणित संयुक्त पुरोगामी आघाडीकडे (युपीए) केवळ ९० जागा आहेत.
- जवाहरलाल नेहरू आणि इंदिरा गांधी यांच्यानंतर पूर्ण बहुमतासह सलग दुसऱ्यांदा पंतप्रधानपदी निवड होणारे नरेंद्र मोदी हे तिसरे पंतप्रधान आहेत.
- नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वाखाली भाजपला मिळालेले हे आतापर्यंतचे सर्वात मोठे यश असून काँग्रेसनंतर ३०० जागांचा टप्पा पार करणारा भाजप हा देशातील दुसरा राष्ट्रीय पक्ष ठरला आहे.
- फेब्रुवारी २०१८मध्ये पॅलेस्टाइनचे राष्ट्राध्यक्ष महमूद अब्बास यांनी मोदींना 'ग्रँड कॉलर ऑफ द स्टेट ऑफ पॅलेस्टाइन' या नावाने सन्मानित केले होते.
- रशियाचे राष्ट्राध्यक्ष व्लादिमीर पुतिन यांनी रशियाचा सर्वोच्च नागरी सन्मान 'सॅंट्र अँड्र्यू' पंतप्रधान मोदींना बहाल केला होता.
- संयुक्त अरब अमिरातीचे राजे शेख मोहम्मद यांनीही पंतप्रधान मोदींना देशाचा सर्वोच्च नागरिक पुरस्कार 'जायेद मेडल' प्रदान केला होता.
- याशिवाय नरेंद्र मोदी यांना सेऊल शांतता पुरस्कार, चॅम्पिअन्स ऑफ द अर्थ अवॉर्ड, फिलीप कॉटलर प्रेसिडेंशियल पुरस्कार असे अनेक पुरस्कार प्राप्त झाले आहेत.

साहित्य अकादमी बाल आणि युवा साहित्य पुरस्कार २०१९

- साहित्य अकादमीने २०१९ या वर्षासाठी बाल साहित्य पुरस्कार विजेत्या २२ लेखकांची आणि युवा साहित्य पुरस्कारांसाठी २३ लेखकांची यादी प्रसिद्ध केली आहे.
- साहित्य अकादमीचे अध्यक्ष प्रा. चंद्रशेखर कंबार यांच्या अध्यक्षतेखाली आगस्तला येथे झालेल्या कार्यकारी मंडळाच्या बैठकीत या पुरस्कारांसाठी लेखकांची निवड करण्यात आली.
- या विजेत्यांची निवड प्रत्येक भाषेसाठीच्या ३ सदस्यीय ज्युरीच्या शिफारशीद्वारे करण्यात येते. ज्युरीच्या मतांच्या आधारे विजेत्यांच्या नावाची घोषणा साहित्य अकादमीचे कार्यकारी मंडळ करते.
- हे वार्षिक पुरस्कार २४ प्रमुख भाषांमध्ये (भारतीय संविधानाच्या ८व्या परिशिष्टात समाविष्ट २२ भाषा, राजस्थानी आणि इंग्रजी) प्रकाशित साहित्यासाठी दिले जातात.
- ताम्रपट व ५० हजार रुपये रोख असे या पुरस्कारांचे स्वरूप आहे.
- टीप: मैथिली भाषेतील युवा आणि बाल साहित्य पुरस्कारांची घोषणा करण्यात आली नसून, ती लवकरच करण्यात येणार असल्याचे साहित्य अकादमीने म्हटले आहे.

साहित्य अकादमी युवा साहित्य पुरस्कार

- साहित्य अकादमी २०१९च्या युवा पुरस्कारांसाठी २३ लेखकांची निवड करण्यात आली. हा पुरस्कार ३५ वर्षे किंवा त्यापेक्षा कमी वयाच्या साहित्यिकांना प्रदान करण्यात येतो.
- ६ पुस्तके, ५ कादंबऱ्यांसह ११ पुस्तके, १ साहित्य समीक्षा आणि १० कवितांची या पुरस्कारांसाठी निवड करण्यात आली.
- मराठी साहित्य प्रकारात 'शहर आत्महत्या करायचंय म्हणतंय' या कवितेसाठी सुशीलकुमार शिंदे यांची पुरस्कारासाठी निवड करण्यात आली. शिंदे यांची निवड गणेश आवटे, प्रफुल्ल शिलेदार आणि श्रीकांत देशमुख यांच्या निवड मंडळाने केली.
- कोकणी साहित्य प्रकारात 'कथाकार' या कथेसाठी हेमंत आड्या यांची निवड करण्यात आली. आड्या यांची निवड डॉ. चंद्रशेखर चिनाय, गोकुलदास प्रभू आणि तुकाराम सेठ यांच्या निवड मंडळाने केली.

साहित्य अकादमी बाल साहित्य पुरस्कार

- साहित्य अकादमीच्या २०१९च्या बाल साहित्य पुरस्कारांसाठी २२ लेखकांची निवड करण्यात आली. हा पुरस्कार मागील ५ वर्षात प्रकाशित सर्वोत्कृष्ट बाल साहित्यास देण्यात येतो.
- यात मराठी साहित्य प्रकारात 'जंगल खजिन्याचा शोध' या कादंबरीसाठी सलीम सरदार मुल्ला यांची निवड करण्यात आली आहे. मुल्ला यांची निवड रणधीर शिंदे, अतुल पेठे आणि वीणा गवाणकर यांच्या निवड मंडळाने केली.
- कोकणी भाषेतील 'चिटुकल्या चिंकीचे विशाल विश्व' या कथेसाठी राजश्री बांदोडकर कारपूरकर यांची पुरस्कारासाठी निवड करण्यात आली आहे. कोकणी भाषेसाठी दामोजी मौजो, प्रकाश कामत आणि विंची कुआद्रोस यांच्या निवड मंडळाने काम पाहिले.
- बाल साहित्य पुरस्कार १४ नोव्हेंबर २०१९ रोजी आयोजित केल्या जाणाऱ्या विशेष समारंभात प्रदान करण्यात येतील.

साहित्य अकादमी

- ही एक भारतीय भाषांचे संवर्धन करणारी स्वायत्त भारतीय संस्था आहे. या संस्थेची स्थापना १२ मार्च १९५४ रोजी झाली. या संस्थेचे मुख्यालय दिल्लीमध्ये आहे.
- साहित्य अकादमी ही साहित्याच्या क्षेत्रात वेगवेगळे उपक्रम राबवत असते. तसेच साहित्य अकादमी 'पुस्तके व समकालीन भारतीय साहित्य' हे हिंदी भाषा भाषेतील द्विमासिक नियतकालिक ही प्रकाशित करते.
- भारतीय साहित्याचा विश्वकोशही साहित्य अकादमीने प्रकाशित केला आहे. साहित्य अकादमीचे बहुभाषिक व अतिशय समृद्ध असे भारतातील एक प्रमुख ग्रंथालय आहे.
- साहित्य अकादमीद्वारे दरवर्षी देशातल्या विविध २४ प्रादेशिक भाषांमधील (भारतीय संविधानाच्या ८व्या परिशिष्टात समाविष्ट २२ भाषा, राजस्थानी व इंग्रजी) उत्कृष्ट साहित्यकृतींसाठी पुरस्कार दिले जातात.

यूके-इंडिया पुरस्कार २०१९

- ब्रिटनचे अनुभवी पत्रकार सर मार्क टुली यांना ब्रिटन-भारत संबंधांमध्ये त्यांच्या अनमोल योगदानासाठी लंडनमधील यूके-इंडिया पुरस्कार सोहळ्यात 'जीवनगौरव पुरस्कार' देऊन सन्मानित करण्यात आले.
- ते नवी दिल्ली येथील बीबीसीचे (ब्रिटिश ब्रॉडकास्टिंग कॉर्पोरेशन) माजी ब्युरो चीफ आहेत. यापूर्वी त्यांना ब्रिटनच्या राणी एलिझाबेथ द्वितीय यांनी पुरस्कृत केले होते. भारत सरकारने त्यांचा पद्मभूषण पुरस्कार देऊनसंमान केला आहे.

यूके-इंडिया पुरस्कार

- हे वार्षिक पुरस्कार आहेत. विशेष प्रतिभा असलेले व्यक्ती व संस्था ज्या आपल्या जागतिक प्रभावाचा वापर ब्रिटन आणि भारत यांच्यातील संबंध मजबूत करण्यासाठी करतात, त्यांना हे पुरस्कार प्रदान करण्यात येतात.
- यूके-इंडिया सप्ताहाच्या समापन प्रसंगी हा पुरस्कार सोहळा आयोजित करण्यात आला. या सप्ताहाची सुरुवात लंडन येथे पहिल्या 'भारत दिना'च्या आयोजनाने करण्यात आली होती.
- या पुरस्कारांचे हे तिसरे वर्ष असून, यंदाच्या पुरस्कार विजेत्यांची निवड पहिल्यांदाच सर्व महिला सदस्य असलेल्या पॅनेलद्वारे करण्यात आल्यामुळे यंदाचे पुरस्कार विशेष आहेत.
- इंडिया इंक. या लंडनमध्ये स्थित एक मिडिया हाऊसद्वारे या पुरस्कार सोहळ्याचे आयोजन करण्यात आले होते.

इतर पुरस्कार विजेते

- मार्केट एंट्रंट ऑफ द ईयर श्रेणी: ओयो (OYO), भारतीय आतिथ्य स्टार्ट-अप.
- सामाजिक प्रभाव श्रेणी: ब्रिटिश टेलिकॉम (बीटी)
- ग्लोबल इंडियन आयकॉन ऑफ द ईयर: कुणाल नय्यर, जो अमेरिकेतील 'द बिग बॅंग थिअरी' या कार्यक्रमातील राजेश कुशपल्ली या भूमिकेसाठी ओळखला जातो.
- यूके-इंडिया संबंधांमध्ये विशेष महत्त्वपूर्ण योगदान: मुळचे भारतीय वंशाचे कोब्रा बीअरचे संस्थापक लॉर्ड करन बिलिमोरिया.
- स्टार्टअप ऑफ द ईयर पुरस्कार: मांच, एक नवीन मंच जो दान निधी देणाऱ्यांना निधीची गरज असलेल्यांशी मिळवून देतो आणि शाश्वत विकासाला गतिमान करतो.

राजस्थान वैद्यकीय व आरोग्य विभागाला तंबाखू नियंत्रण पुरस्कार

- जागतिक आरोग्य संघटनेने (WHO) राजस्थानच्या वैद्यकीय व आरोग्य विभागाला २०१९साठीचा तंबाखू नियंत्रण पुरस्कार जाहीर केला आहे.
- राजस्थान सरकारच्या तंबाखू नियंत्रणाच्या क्षेत्रातील उपलब्धीसाठी हा पुरस्कार देण्यात आला आहे. ३१ मे रोजी तंबाखू सेवन विरोधी दिनाच्या निमित्ताने नवी दिल्ली येथे हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.
- जागतिक आरोग्य संघटना दरवर्षी तंबाखू नियंत्रणाच्या क्षेत्रातील उपलब्धीसाठी व्यक्ती अथवा संस्थांना हा पुरस्कार प्रदान करते.
- यंदाच्या या पुरस्कार विजेत्यांमध्ये ३३ व्यक्ती आणि संस्थांचा समावेश आहे. यापैकी ५ संस्था दक्षिण-पूर्व क्षेत्रातील (म्हणजेच भारत, थायलंड व इंडोनेशिया) आहेत.
- यामध्ये वल्लभभाई पटेल चेस्ट इन्स्टीट्यूट (नवी दिल्ली) व राजस्थान सरकारचा वैद्यकीय व आरोग्य विभाग या भारतातील २ संस्थांचा समावेश आहे.
- राजस्थानचा वैद्यकीय व आरोग्य विभाग आपल्या तंबाखू-मुक्त उपक्रमासाठी हा पुरस्कार मिळविणारा देशातील एकमेव सरकारी विभाग आहे.

राजस्थानची तंबाखूविरोधी अभियाने

- राजस्थानच्या वैद्यकीय व आरोग्य विभागाने २०१८-१९ दरम्यान शाळा, महाविद्यालये, सरकारी कार्यालये, पोलीस स्टेशन येथे तंबाखू सेवनविरोधी अनेक अभियाने राबविली आहेत.
- ३० जानेवारी २०१९ रोजी हुतात्मा दिनाच्या पार्श्वभूमीवर राजस्थान सरकारने तंबाखू-मुक्त उपक्रम राबविला, ज्यांतर्गत १.१३ कोटी लोकांनी तंबाखू सेवन न करण्याची शपथ घेतली.
- यासंबंधी कार्यक्रमांचे आयोजन १.५६ लाख सरकारी संस्थांमध्ये करण्यात आले होते आणि यावेळी जनतेला तंबाखूच्या वाईट परिणामांबद्दल जागरूक करण्यात आले होते.
- राजस्थानच्या आरोग्य विभागाने इतर विभागांच्या मदतीने अंगणवाड्या, शैक्षणिक संस्था तसेच आरोग्य संस्थांच्या आवारात तंबाखू-मुक्त परिसराची निर्मिती केली आहे.

स्क्रिप्स नॅशनल स्पेलिंग बी स्पर्धेत भारतीय वंशाचे ७ जण विजेते

- अतिशय प्रतिष्ठेच्या स्क्रिप्स नॅशनल स्पेलिंग बी स्पर्धेत भारतीय वंशाच्या विद्यार्थ्यांनी वर्चस्व गाजवले असून, या स्पर्धेच्या ८ विजेत्यांमध्ये ७ जण भारतीय वंशाचे विद्यार्थी आहेत. तर १ अमेरिकी विद्यार्थी आहे.
- या सर्वांना संयुक्तपणे विजेते ठरवण्यात आले असून, त्या सर्वांनाच प्रत्येकी ५० हजार डॉलर्स रोख व इतर बक्षिसे दिली जाणार आहेत.
- मेरीलॅंडमधील गेलॉर्ड नॅशनल रिसॉर्ट येथे २८ मे पासून ही स्पर्धा सुरू झाली. अमेरिका, कॅनडा, घाना, जमेका यांसह अनेक देशांचे स्पर्धक यात होते.
- यातील बहुतांश स्पर्धकांना व्यक्तिगत प्रशिक्षक होते, अनेक महिने त्यांनी तयारी केली होती. ७ ते १४ वयोगटांतील एकूण ५६२ विद्यार्थ्यांमधून ८ जणांची विजेते म्हणून निवड झाली.
- ६ मुलगे व २ मुली यांनी ५ सलग फेऱ्यांमध्ये ४७ शब्दांचे स्पेलिंग बरोबर सांगितले. त्यामुळे या स्पर्धेचा या वर्षीचा शेवट अभूतपूर्व ठरला.
- या स्पर्धेच्या १४व्या वर्षात प्रथमच दोनपेक्षा अधिक सहविजेते ठरले आहेत. तर २००७नंतर प्रथमच एरिन हॉवर्ड (अलाबामा) या एका अमेरिकन विद्यार्थ्याचा विजेत्यांमध्ये समावेश आहे.
- ऋषिक गंधश्री (कॅलिफोर्निया), साकेत सुंदर (मेरीलॅंड), श्रुतिका पाथी (न्यू जर्सी), सोहम सुखठणकर (टेक्सास), अभिजय कोडाली (टेक्सास), रोहन राजा (टेक्सास), ख्रिस्तोफर सेराओ (न्यू जर्सी) हे भारतीय वंशाचे विद्यार्थी सहविजेते ठरले आहेत.
- गंधश्रीने 'ऑसलॉट', हॉवर्डने 'एरीसिपेलास', सुंदरने 'बोगनविले', पाथीने 'एग्विलेट', सुखठणकरने 'पेंडेलोक', कोडालीने 'पलामा', सेरावने 'सेरन्युअस', रोहनने 'ओडिलिक' या शब्दांची स्पेलिंग बरोबर सांगितली.
- गेल्या वर्षी भारतीय अमेरिकी विद्यार्थी कार्तिक नेमानी याने ही स्पर्धा जिंकली होती त्याला ४२ हजार डॉलर्सचे बक्षिस मिळाले होते. त्याने 'कोईनोनिया' शब्दांचे स्पेलिंग अचूक सांगितले होते. २०१७ मध्ये भारतीय-अमेरिकी मुलगी अनन्या विनय हिने ही स्पर्धा जिंकली होती.

प्रतिभा पाटील यांना मेक्सिकोचा सर्वोच्च पुरस्कार

- भारताच्या पहिल्या महिला राष्ट्रपती प्रतिभा पाटील यांचा मेक्सिको देशाच्या सर्वोच्च पुरस्काराने सन्मान करण्यात आला. हा पुरस्कार प्राप्त करणाऱ्या त्या पहिल्या भारतीय महिला आहेत.
- या देशाच्या भारतातील राजदूत सेन्यूया मेलबा प्रिया यांनी त्यांना 'ओर्डेन मेक्सिकाना डेल अगिला अज्तेका'ने (मेक्सिकन ऑर्डर ऑफ दी अज्तेक ईगल) हा पुरस्कार प्रदान केला.
- भारत आणि मेक्सिकोतील व्यापार, विज्ञान, कला आणि द्विपक्षीय संबंधांतील योगदानाबद्दल त्यांना हा पुरस्कार देण्यात आला.

- प्रतिभा पाटील देशाच्या राष्ट्रपती असतांना सन २००७ मध्ये मेक्सिकोचे राष्ट्राध्यक्ष फेलिपी डी जेझस कॉल्टेरोन हिनोजोसा यांनी भारताला भेट दिली होती.
- २००८ मध्ये मेक्सिकोला २७ वर्षांनंतर भेट देणाऱ्या प्रतिभाताई पहिल्या भारतीय राष्ट्रपती होत्या. त्यांच्या भेटीमुळे दोन्ही देशांत १० अब्ज डॉलरचा करार झाला होता.
- याआधी नेल्सन मंडेला, राणी एलिझाबेथ द्वितीय, सर्वपल्ली राधाकृष्णन, बिल गेट्स, प्राध्यापक श्यामाप्रसाद गांगुली (२०१८मध्ये) यांना या पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले आहे.

ऑर्डर ऑफ दी अज्तेक ईगल

- हा मेक्सिकन सन्मान प्रथेचा भाग आहे. मेक्सिकन सरकारद्वारे एखाद्या परदेशी व्यक्तीला देण्यात येणारा हा सर्वोच्च सन्मान आहे.
- या सन्मानाची स्थापना मेक्सिकोचे तत्कालीन राष्ट्रपती अबेलादो रॉड्रीगेज यांनी डिसेंबर १९३३ मध्ये केली होती.
- या सन्मानाचा दर्जा मेक्सिकोच्या नागरिकांना देण्यात येणाऱ्या कोदेकोरासियोन मिगुएल हिदाल्गो आणि बेलिसारियो डोमिंगेज मेडल ऑफ ऑनर यांच्याप्रमाणे आहे.

प्रतिभा पाटील

- प्रतिभा देवीसिंह पाटील या भारतीय प्रजासत्ताकाच्या १२व्या राष्ट्रपती होत्या. भारताच्या राष्ट्रपतीपदावर नेमल्या गेलेल्या त्या पहिल्या महिला होत्या.
- त्यांनी दिवंगत माजी राष्ट्रपती ए.पी.जे. अब्दुल कलाम यांच्या कार्यकाळानंतर २००७ पासून २०१२ पर्यंत राष्ट्रपतीपद सांभाळले.
- प्रतिभाताईंनी आपल्या जीवनाची सुरुवात समाजकार्याने केली व नंतर गांधीवादी विचारामुळे सक्रीय राजकारणात सहभागी झाल्या.
- सुखोई लढाऊ विमान चालविणाऱ्या त्या जगातील पहिल्या महिला राष्ट्रपती आहेत. त्यांनी वयाच्या ७४व्या वर्षी सुखोई विमानातून उड्डाण केले होते.
- राष्ट्रपती होण्यापूर्वी त्या राजस्थानच्या १६व्या राज्यपाल व प्रथम महिला राज्यपाल होत्या. तत्पूर्वी त्या राज्यसभेच्या उपसभापती व १९६२ ते १९८५ दरम्यान महाराष्ट्राच्या विधानसभेत आमदार व विविध खाताच्या मंत्री होत्या.

ग्रेटा थनबर्गला ॲम्बेसडर ऑफ कॉनसाइंस पुरस्कार

- पर्यावरण संरक्षणासाठी कार्य करणाऱ्या स्वीडनच्या १६ वर्षीय ग्रेटा थनबर्गने ॲमनेस्टी इंटरनॅशनल या संस्थेचा 'ॲम्बेसडर ऑफ कॉनसाइंस' (Ambassador of Conscience) हा पुरस्कार जिंकला आहे.
- जागतिक तापमानवाढीबाबत (ग्लोबल वॉर्मिंग) जनजागृती करण्यासाठी त्यांना हा पुरस्कार जाहीर झाला आहे.

ग्रेटा थनबर्ग

- ग्रेटा थनबर्गचा जन्म ३ जानेवारी २००३ रोजी स्वीडनमध्ये झाला. ग्रेटा स्कूल स्ट्राइक फॉर क्लायमेट मूव्हमेंट किंवा फ्रायडेज फॉर फ्युचर किंवा युथ फॉर क्लायमेट या नावाने प्रसिद्ध आंदोलनांची संस्थापिका आहे.
- या आंदोलनाची सुरुवात ऑगस्ट २०१८ मध्ये झाली, जेव्हा पॅरिस करारानुसार कार्बन उत्सर्जन कमी करण्यासाठी सरकारने कार्य करावे यासाठी ग्रेटाने स्वीडिश संसदेसमोर निदर्शने केली होती.
- त्यानंतर ग्रेटाने दर शुक्रवारी शाळा बुडवून पर्यावरणासाठी स्वीडिश संसदेसमोर निदर्शने करण्यास सुरुवात केली. हळूहळू तिच्या या मोहिमेला इतर विद्यार्थ्यांचाही पाठींबा मिळू लागला.
- तिची प्रेरणा घेऊन डिसेंबर २०१८पर्यंत जगातील २७० शहरांमधील २०,००० शाळांमध्ये विद्यार्थ्यांद्वारे उपोषण करण्यात आले होते.
- स्टॉकहोममधील टेड टॉकला संबोधित करण्यासाठीही ग्रेटाला आमंत्रित करण्यात आले होते. याशिवाय तिला २०१९च्या नोबेल शांतता पुरस्कारासाठी नामांकित करण्यात आले आहे.
- जर ग्रेटाला यंदाचा शांततेचा नोबेल पुरस्कार मिळाला, तर नोबेल पुरस्कार जिंकणारी ती सर्वात तरुण व्यक्ती ठरेल.
- यापूर्वी पाकिस्तानी सामाजिक कार्यकर्त्या मलाला युसुफझाई यांना २०१४मध्ये वयाच्या १७व्या नोबेल पारितोषिक देण्यात आले होते. ती आतापर्यंतची सर्वात तरुण नोबेल पुरस्कार विजेती आहे.

ॲमनेस्टी इंटरनॅशनल

- स्थापना: जुलै १९६१
- मुख्यालय: लंडन, युनायटेड किंग्डम
- ही एक गैर-सरकारी आंतरराष्ट्रीय स्वयंसेवी संस्था आहे, जी मानवाधिकारांच्या संरक्षणासाठी कार्य करते.
- या संस्थेची स्थापना जुलै १९६१मध्ये पीटर बेनेसन यांनी केली होती. सध्या भारतीय वंशाचे कुमि नायडू ॲमनेस्टी इंटरनॅशनलचे महासचिव आहेत.
- या संस्थेला १९७७मध्ये शांततेच्या नोबेल पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले होते. तर १९७८मध्ये मानवाधिकार क्षेत्रातील संयुक्त राष्ट्रांचा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला होता.

ॲम्बेसडर ऑफ कॉनसाइंस पुरस्कार

- ॲमनेस्टी इंटरनॅशनलतर्फे दिल्या जाणाऱ्या या पुरस्काराची सुरुवात २००२ मध्ये करण्यात आली होती.
- मानवाधिकार, पर्यावरण यांच्या रक्षणासाठी प्रयत्न करणाऱ्या व स्वतःच्या कार्याने इतरांना प्रेरित करणाऱ्या व्यक्ती अथवा समूहाला हा पुरस्कार प्रदान केला जातो.
- यापूर्वी हा पुरस्कार नेल्सन मंडेला, हॅरी बेलाफोन्ट, मलाला युसूफझाई, कॉलीन केपनिंक, एई वेईवेई आणि जोआन बेझ यांना प्रदान करण्यात आला आहे.

मल्याळम अभिनेत्री शीला यांना जे.सी. डॉनियल पुरस्कार

- जेष्ठ मल्याळम अभिनेत्री शीला यांना मल्याळम चित्रपट क्षेत्रात त्यांनी दिलेल्या योगदानासाठी जे.सी.डॉनियल पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.
- अराणमुला पोन्नम्मा (२००५) यांच्यानंतर हा पुरस्कार प्राप्त करणाऱ्या शीला या दुसऱ्या महिला अभिनेत्री आहेत.
- शीला या त्यांच्या चाहत्यांमध्ये शीलाम्मा नावाने प्रसिद्ध आहेत. त्यांनी आपल्या चित्रपटसृष्टीतील कारकिर्दीची सुरुवात १९६० साली तमिळ चित्रपट 'पासम'मधून केली.
- १९६२ नंतर त्यांनी पी. भास्करन यांच्या 'भाग्यजथकम' चित्रपटातून मल्याळम सिनेसृष्टीत पदार्पण केले. तेव्हापासून सुमारे २ दशके त्यांनी मल्याळम सिनेसृष्टीवर अधिराज्य गाजविले.
- १९६९ सालच्या 'कल्लीचेल्लाम्मा' या चित्रपटासाठी केरळ राज्य सरकारचा सर्वोत्कृष्ट अभिनेत्रीचा पुरस्कार प्राप्त करत त्यांनी इतिहास रचला होता.
- २००४ साली त्यांना 'अकाले' या चित्रपटासाठी सर्वोत्कृष्ट कलाकाराचा राज्य आणि केंद्र शासनाचा पुरस्कार मिळाला होता.
- प्रेम नझीर यांची नायिका म्हणून १३० चित्रपटांमध्ये अभिनय केल्याबद्दल त्यांच्या नावे गिनीज बुकमध्ये विक्रम नोंदविण्यात आला आहे.

जे.सी. डॉनियल पुरस्कार

- मल्याळम चित्रपट क्षेत्रात दिलेल्या योगदानासाठी दिला जाणारा हा केरळ सरकारचा सर्वोच्च पुरस्कार आहे.
- मल्याळम चित्रपट उद्योगामध्ये पहिला मुकपट तयार करणाऱ्या जे.सी. डॉनियल यांच्या नावे हा पुरस्कार दिला जातो.
- प्रशस्तीपत्र, स्मृतीचिन्ह आणि ५ लाख रुपये रोख असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे.

तायारी जोन्स यांनी जिंकले विमेन्स प्राईझ फॉर फिक्शन

- अमेरिकन कादंबरीकार तायारी जोन्स यांनी आपली ४थी कादंबरी 'ॲन अमेरिकन मॅरेज'साठी या वर्षाचे 'विमेन्स प्राईझ फॉर फिक्शन' (Women's Prize for Fiction) जिंकले आहे.
- लंडन येथे आयोजित पुरस्कार सोहळ्यात त्यांना पुरस्कारस्वरूप ३० हजार युरोंची रक्कम आणि बेस्सी नामक दुर्मिळ कांस्यप्रतिमा देण्यात आली.
- हे महिलांच्या कलाकृतीसाठी देण्यात येणारे अत्यंत प्रतिष्ठीत आणि मोठे आंतरराष्ट्रीय पारितोषिक आहे.
- आपल्या इतर ५ प्रतिस्पर्ध्यांना मागे टाकत त्यांनी हे पारितोषिक जिंकले. यामध्ये ॲना बर्न्स (मिल्कमॅन कादंबरीसाठी २०१८चे बुकर पारितोषिक) व पॅट बार्कर या २ बुकर पारितोषिक विजेत्यांचीही समावेश होता.
- 'ॲन अमेरिकन मॅरेज' ही प्रेम आणि कुटुंब, अन्याय आणि शक्ती यांची गोष्ट आहे. यात एका आफ्रिकन अमेरिकन तरुणाचा चुकीचा निर्णय आणि त्याचा त्याच्या विवाहावर होणारा परिणाम चित्रित केला आहे.

विमेन्स प्राईझ फोर फिक्शन

- जगभरातील महिला लेखिकांना त्यांच्या उत्कृष्टता व नवनिर्मितक्षमता यासाठी दिले जाणारे हे युनायटेड किंग्डमचे एकमेव वार्षिक पुस्तक पारितोषिक आहे.
- याची सुरुवात १९९६ मध्ये कादंबरीकार केट मोसे यांनी केली होती. २०१९ हे या पुरस्कारांच्या स्थापनेचे २४वे वर्ष आहे.
- महिलांद्वारे लिखित कथांचा आंतरराष्ट्रीय स्तरावर प्रसार करण्याचे कार्य हे पारितोषिक करते.

जिमी कार्टर यांना जॉर्ज एच डब्ल्यू बुश पुरस्कार

- अमेरिकेचे माजी राष्ट्राध्यक्ष जिमी कार्टर यांना अमेरिका-चीन संबंधांसाठी केलेल्या प्रयत्नांसाठी पहिल्या राजनीती कौशल्यसाठीच्या जॉर्ज एच डब्ल्यू बुश पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले आहे.
- चीन आणि अमेरिकेदरम्यान दड आणि परस्पर फायदेशीर संबंधांच्या विकासासाठी अतुलनीय योगदान देणाऱ्या व्यक्तींना जॉर्ज एच डब्ल्यू बुश फाउंडेशनद्वारे हा पुरस्कार प्रदान केला जातो.

जिमी कार्टर

- जिमी कार्टर हे अमेरिकेचे ३९वे राष्ट्राध्यक्ष होते. त्यांनी २० जानेवारी १९७७ ते २० जानेवारी १९८१ या कालखंडात अमेरिकेच्या राष्ट्राध्यक्षपदाची सूत्रे सांभाळली.
- त्यांना २००२ साली नोबेल शांतता पुरस्कार देऊन गौरवण्यात आले. अध्यक्षीय कारकिर्दीनंतर नोबेल पुरस्कार मिळवणारे ते एकमेव माजी राष्ट्राध्यक्ष आहेत.

- व्यवसायाने भुईमुगाचे शेतकरी व अमेरिकी नौदलातील अधिकारी असलेले कार्टर अध्यक्षपदापूर्वी १९६३ ते १९६७ या काळात जॉर्जियाच्या सेनेटचे सदस्य, १९७१ ते १९७५ या काळात जॉर्जियाचे गव्हर्नर होते.
- त्यांच्या कार्यकाळात १९७९ मध्ये अमेरिका आणि चीन दोन्ही देशांमधील राजनैतिक संबंधांना अधिकृत सुरुवात झाली. १ मार्च १९७९ रोजी दोन्ही देशांनी दूतावासदेखील सुरु केले.
- कार्टर यांनी तैवानमधून अमेरिकेचे लष्कर मागे घेण्याची घोषणादेखील केली. ज्यामुळे चीनसह अमेरिकेने स्वाक्षरी केलेली सीनो-अमेरिकन म्युचुअल डिफेन्स ट्रीटी समाप्त झाली होती.

डेक्कन विकास सोसायटीच्या महिला गटाला इक्वेटर पारितोषिक

- डेक्कन विकास सोसायटी (DDS) संघमच्या महिला गटाला संयुक्त राष्ट्रांच्या विकास कार्यक्रमाद्वारे (UNDP) देण्यात येणारे इक्वेटर पारितोषिक २०१९ जाहीर झाले आहे.
- पर्यावरणशास्त्रामध्ये त्यांनी दिलेले योगदान व कोरडवाहू बाजरीच्या लागवडीमध्ये केलेली नवनिर्मिती यासाठी त्यांना हे पारितोषिक जाहीर झाले आहे.
- डेक्कन विकास सोसायटीच्या ६ महिला शेतकऱ्यांच्या गटाला हे पारितोषिक प्रदान करण्यात आले आहे. २०१९ साठी हे पारितोषिक जिंकणारा हा एकमेव भारतीय गट आहे.
- डीडीएस संघमसोबत काम करणाऱ्या या महिला बहुधा अशिक्षित, दलित आणि उपेक्षित असल्या तरी कृषी क्षेत्रातील ३ दशकांहून अधिक काळ पारंपारिक पद्धतीने केलेल्या त्यांच्या कार्याला आता जागतिक स्तरावर ओळख प्राप्त झाली आहे.
- स्वतःची बियाणे बँक स्थापन केल्याबद्दल व तेलंगानातील संगरेड्डी जिल्ह्यातील प्रामुख्याने कोरडवाहू गावांमध्ये बाजरीचे उत्पादन घेतल्याबद्दल त्यांना हे पारितोषिक जाहीर झाले आहे.
- त्यांचे हे प्रयत्न म्हणजे हवामान बदल व शाश्वत विकासासाठी स्थानिक, निसर्ग आधारित उपायांचे उत्कृष्ट उदाहरण आहे.

डेक्कन विकास सोसायटी

- ही तेलंगाना राज्यातील मेदक जिल्ह्यात स्थित एक शेती आधारित भारतीय गैर-सरकारी संस्था (NGO) आहे.
- तिची स्थापना १९८३ साली करण्यात आली होती. तेव्हापासून ही संस्था स्थानिक शेतकऱ्यांना मदत करण्यासाठी विविध पीक सुधारणांच्या कार्यक्रमांवर आणि उपक्रमांवर कार्य करीत आहे.
- या संस्थेतील महिला आपल्या पारंपारिक पद्धती आणि यंत्रणांद्वारे पर्यावरणाच्या संवर्धनासाठी गेल्या ३ दशकांपासून अविरतपणे कार्यरत आहेत.
- याचा फायदा स्थानिक जनतेला अन्न सुरक्षा आणि अन्न सार्वभौमत्व प्राप्त करण्यासाठी झाला आहे.

इक्वेटर पारितोषिक

- या पुरस्काराची सुरुवात २००२ मध्ये झाली. स्थापनेपासून प्रदान करण्यात आलेल्या २२३ पैकी भारताला केवळ ९ वेळा हे पारितोषिक मिळविण्यात यश आले आहे.
- जैवविविधतेचे संवर्धन व त्याच्या शाश्वत वापराद्वारे दारिद्र्य कमी करण्यासाठी केलेल्या सामुदायिक प्रयत्नांना UNDPच्या इक्वेटर उपक्रमाद्वारे देण्यात येणारे हे द्विवार्षिक पारितोषिक आहे.
- या पुरस्काराच्या विजेत्यांची निवड संयुक्त राष्ट्रांच्या स्वतंत्र तांत्रिक सल्लागार समितीद्वारे केली जाते आणि विजेत्यांना १० हजार डॉलरची रक्कम पुरस्कारस्वरूप दिली जाते.
- २०१९च्या या पुरस्कारासाठी १२७ देशांमधून सुमारे ८४७ नामांकने संयुक्त राष्ट्रसंघाना प्राप्त झाली होती. त्यापैकी डीडीएसच्या महिला गटासह २० जणांना हे पारितोषिक प्रदान करण्यात आले.

आंतरराष्ट्रीय योग दिवस मिडिया सम्मान

- केंद्रीय माहिती आणि प्रसारण मंत्रालयाने वर्ष २०१९ पासून आंतरराष्ट्रीय योग दिवस मिडिया सम्मान (AYDMS) या नव्या पुरस्काराची स्थापना केली आहे.
- योगाच्या फायदांबद्दल जागरूकता पसरविण्यासाठी आणि आंतरराष्ट्रीय योग दिनाच्या प्रसारासाठी प्रसार माध्यमांच्या (मिडिया) योगदानासाठी हा पुरस्कार सुरु करण्यात आला आहे.
- प्रतिवर्षी २१ जून रोजी साजरा केल्या जाणाऱ्या आंतरराष्ट्रीय योग दिनाच्या स्मरणार्थ या पुरस्काराची स्थापना करण्यात आली आहे.
- योगाचा प्रसार भारतासह जगभरात करण्यासाठी प्रसार माध्यमांची सकारात्मक भूमिका व जबाबदारी यांचा गौरव या पुरस्काराद्वारे केला जाईल.
- आंतरराष्ट्रीय योग दिवस मिडिया सम्मान मुद्रीत माध्यमे (प्रिंट मीडिया) आणि इलेक्ट्रॉनिक माध्यमे (टिव्ही आणि रेडिओसह) यामध्ये कार्य करणाऱ्या प्रसार माध्यमांच्या समूहास देण्यात येईल.
- १० ते २५ जून या काळात योगावरील प्रसार माध्यमांच्या मोहिमा यंद्याच्या पुरस्कारांसाठी विचारात घेण्यात येतील. विजेत्यांची निवड करण्यासाठी ६ सदस्यीय जुरीच्या गटाची स्थापना करण्यात आली आहे.
- राज्यघटनेच्या ८व्या परिशिष्टामध्ये समाविष्ट २२ भारतीय भाषा व इंग्रजी या भाषांमधील योगाबाबतच्या सर्वोत्तम प्रसारणास हे पुरस्कार जुलै महिन्यामध्ये प्रदान केले जातील.

- विजेत्यांना पुरस्कारस्वरूप विशेष पदक, स्मृतीचिन्ह, चषक आणि प्रशस्तीपत्र देण्यात येणार आहे. हे पुरस्कार एकूण ३ श्रेण्यांमध्ये (प्रत्येक श्रेणीमध्ये ११ पुरस्कार याप्रमाणे) एकूण ३३ पुरस्कार प्रदान केले जातील.
- या पुरस्काराच्या विविध श्रेण्या पुढीलप्रमाणे:
  - वर्तमानपत्राद्वारे योगाचे सर्वोत्तम प्रसारण.
  - दूरदर्शनद्वारे योगाचे सर्वोत्तम प्रसारण.
  - रेडिओद्वारे योगाचे सर्वोत्तम प्रसारण.

आंतरराष्ट्रीय योग दिन

- २१ जून हा दिवस जगभरात 'आंतरराष्ट्रीय योग दिन' म्हणून साजरा होण्याचे संपूर्ण श्रेय हे भारताला जाते.
- जाणकारांच्या मते योग ही भारतातील ५००० वर्ष जुनी शारीरिक, मानसिक आणि आध्यात्मिक साधना असून, ती शरीर व मनात परिवर्तन घडवून आणते.
- योगाची हीच प्राचीन परंपरा जपली जावी, यासाठी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी २१ जून हा दिवस आंतरराष्ट्रीय योग दिन म्हणून साजरा करण्यात यावा, असा प्रस्ताव २७ सप्टेंबर २०१४ रोजी संयुक्त राष्ट्रांच्या महासभेत मांडला होता.
- या प्रस्तावात योगासनांचे फायदे आणि त्याचे आरोग्यावरील परिणाम कसे असतात या बद्दलची सविस्तर माहिती देण्यात आली होती.
- संयुक्त राष्ट्रातील सुरक्षा आयोगाचे कायमस्वरूपी सदस्य असलेले चीन, फ्रान्स, रशिया, इंग्लंड आणि अमेरिका यांच्यासह एकूण १७ देश या प्रस्तावाचे सहप्रतिनिधी आहेत.
- प्रस्ताव करण्यात आल्यानंतर तीनच महिन्यात संयुक्त राष्ट्रांनी २१ जून हा दिवस 'आंतरराष्ट्रीय योग दिन' म्हणून साजरा करण्याच्या प्रस्तावाला मान्यता दिली.
- २१ जून हा दिवस जगभरातील अनेक देशांमध्ये सर्वात मोठा दिवस असतो. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय योग दिनासाठी याच दिवसाची निवड करण्यात आली.

भारतीय वंशाच्या निया टोनीचा युएईमध्ये सन्मान

- दुबई (युएई) येथे आयोजित एमिरेट्स रिसायकलिंग पुरस्कारांच्या २२व्या आवृत्तीमध्ये भारतीय वंशाची विद्यार्थिनी निया टोनी हिला सन्मानित करण्यात आले आहे.
- तिला १४,९१४ किलो कागदाचा कचरा गोळा केल्याबद्दल 'कागद' विभागात वैयक्तिक श्रेणीमध्ये पुरस्कार प्राप्त झाला.
- कागदाचा कचरा गोळा करून पर्यावरण स्वच्छ केल्याबद्दल तिला देण्यात आलेल्या या पुरस्काराचे नाव 'इको चॅम्पियन ऑफ रिसायकलिंग' असे आहे.
- देशव्यापी रिसायकलिंग मोहिमेचा भाग म्हणून तिने युनायटेड अरब अमिरातीमध्ये (यूएई) सुमारे १५,००० किलो कागदी कचरा गोळा केला.
- तिने तिच्या घराच्या परिसरात वृत्तपत्रे, मासिके आणि इतर न लागणारा कागदी कचरा गोळा करण्यास सुरुवात केली होती. जेणेकरून त्याचा पुनर्वापर करता येईल.

एमिरेट्स रिसायकलिंग पुरस्कार

- ही मोहीम युएईमध्ये कार्यरत एक गैर सरकारी व्यावसायिक गट अमिरात पर्यावरण समूहाद्वारे (EEG: Emirates Environmental Group) आयोजित केली गेली होती.
- ५ जून रोजी जागतिक पर्यावरण दिन साजरा करण्यासाठी एमिरेट्स रिसायकलिंग पुरस्कारांचे आयोजन करण्यात आले होते.
- यूएईमधील या पर्यावरणस्नेही मोहिमेमध्ये ३ श्रेण्या होत्या. (१) कॉर्पोरेट, (२) शैक्षणिक संस्था आणि (३) व्यक्ती / कुटुंबे.
- मोहिमेदरम्यान गोळा केलेल्या सामग्रीमध्ये पेपर, प्लॅस्टिक, ग्लास, कॅन, मोबाईल आणि इतर वस्तूंचा समाविष्ट होता.
- या देशव्यापी रिसायकलिंग मोहिमेद्वारे ईईजीने कार्बन उत्सर्जनात सुमारे ७३,३९३ मेट्रिक टनांची घट करण्यात यश मिळविले आहे.

प्रियंका चोप्राला डॅनी काये मानवतावादी पुरस्कार

- संयुक्त राष्ट्रे बाल निधीने (युनिसेफ) भारतीय अभिनेत्री प्रियंका चोप्राला डॅनी काये मानवतावादी पुरस्कार प्रदान केला आहे.
- प्रियंका चोप्राला तिच्या सामाजिक कार्यासाठी आणि मुलांच्या शिक्षणासाठी तिने केलेल्या कार्यासाठी ओळखले जाते.
- ती युनिसेफची सदस्य असून, त्यांतर्गत अलीकडेच तिने इथियोपियाला भेट दिली होती. याशिवाय ती संयुक्त राष्ट्रांच्या 'गर्ल अप' अभियानाचाही एक भाग आहे.
- ती भारतातील विविध एनजीओशी जोडलेली आहे, जे मुलींच्या शिक्षण, आरोग्य व सुरक्षितता याबाबत जनजागृती करण्यासाठी कार्य करतात.

संयुक्त राष्ट्रे बाल निधी अर्थात युनिसेफ

- UNICEF: United Nations Children's Fund.
- पूर्वीचे नाव: United Nations International Children's Emergency Fund.
- स्थापना: ११ डिसेंबर १९४६
- मुख्यालय: न्यूयॉर्क (अमेरिका)
- युनिसेफ जागतिक आरोग्य संघटना व इतर आरोग्य संस्थांच्या सहकार्याने मुलांना पाणी, स्वच्छता, रागांपासून बचाव इत्यादीसाठी कार्यक्रम चालविते.
- जगातील मुलांच्या कल्याणासाठी कार्य करताना युनिसेफ कोणत्याही प्रकारच्या जाती, धर्म, राष्ट्रीयत्व, राजकीय विचारधारा इत्यादींच्या आधारे भेदभाव करीत नाही.
- युनिसेफ दरवर्षी जगभरातील नवजात बालकांच्या लसीकरणासाठी ३ अब्जांहून अधिक लसी प्रदान करते.

डॅनी काये मानवतावादी पुरस्कार

- हा पुरस्कार अमेरिकन परोपकारी अभिनेते डॅनी काये यांच्या नावाने दिला जातो. ते एक अमेरिकन अभिनेता, गायक, वादक, नर्तक, कॉमेडीयन होता.
- ते युनिसेफचे पहिले सदस्य होते. १९५४ मध्ये ते युनिसेफचे सदस्य बनले.

शी जिनपिंग यांना किर्गीझस्तानचा सर्वोच्च राष्ट्रीय पुरस्कार

- चीनचे राष्ट्राध्यक्ष शी जिनपिंग यांना किर्गीझस्तानच्या सर्वोच्च राष्ट्रीय पुरस्कार 'मानस ऑर्डर ऑफ फर्स्ट डिग्री'ने सन्मानित करण्यात आले.
- १४ जून २०१९ रोजी सुरु झालेल्या शांघाय सहकार्य संघटनेच्या (SCO) १९व्या बैठकीचे यजमानपद किर्गीझस्तानकडे आहे. या बैठकीसाठी शी जिनपिंग यांनी किर्गीझस्तानला भेट दिली होती.
- किर्गीझस्तानचे राष्ट्रपती सूरोनबे जीनबेकोव्ह यांनी बिश्केक येथे शी जिनपिंग यांना हा देशाचा सर्वोच्च पुरस्कार प्रदान केला.
- जिनपिंग यांच्या या भेटीमुळे दोन्ही देशांदरम्यान द्विपक्षीय संबंधांचा एक नवीन अध्याय सुरु होईल, असा विश्वास किर्गीझस्तानच्या राष्ट्रपतींनी व्यक्त केला.

शांघाय सहकार्य संघटना

- SCO: Shanghai Cooperation Organization
- मुख्यालय: बीजिंग, चीन
- स्थापना: २६ एप्रिल १९९६
- शांघाय सहकार्य संघटनेची (एससीओ) स्थापना २००१मध्ये चीनच्या पुढाकाराने करण्यात आली.
- चीन, कझाकस्तान, किर्गीझस्तान, उझबेकिस्तान, ताजिकिस्तान आणि रशिया हे या संघटनेचे संस्थापक देश आहेत.
- या देशांपैकी उझबेकिस्तान वगळता इतर देश १९९६मध्ये स्थापन झालेल्या 'शांघाय फाइव्ह' या गटाचे सदस्य होते.
- भारत व पाकिस्तानला २००५मध्ये या संघटनेच्या पर्यवेक्षकाचा तर २०१७मध्ये पूर्ण सदस्यत्वाचा दर्जा देण्यात आला. यामुळे सध्या या संघटनेचे ८ सदस्य देश आहेत.
- हे ८ देश जगातील ४२ टक्के लोकसंख्येचे प्रतिनिधित्व करतात. या देशांचे उत्पन्न हे जागतिक उत्पन्नाच्या २० टक्के आहे.
- अफगाणिस्तान, बेलारूस, इराण व मंगोलिया हे 'एससीओ'शी निरीक्षक देश म्हणून संलग्न आहेत.
- दहशतवाद, फुटीरतावाद या समस्यांविरुद्ध लढण्यासाठी आणि उपखंडीय समृद्धीसाठी यंत्रणा निर्माण करण्याकरिता शांघाय सहकार्य संघटना (एससीओ) स्थापन झाली.
- मूलतत्त्ववाद व दहशतवाद या समस्यांबरोबरच व्यापार, गुंतवणूक व दळणवळण तसेच संपर्क या मुद्द्यांवर या संस्थेच्या माध्यमातून बदल घडून येणे अपेक्षित आहे.
- तसेच सदस्य राष्ट्रांच्या प्रदेशात शांतता, सुरक्षितता आणि स्थैर्य कायम राहावे यासाठी एकत्रित प्रयत्न करणे, हेदेखील या संघटनेचे कार्य आहे.

प्रसिद्ध इंग्रजी लेखक अमिताव घोष यांना ज्ञानपीठ पुरस्कार

- साहित्य क्षेत्रातील सर्वोच्च मानला जाणारा यंदाचा ५४वा ज्ञानपीठ पुरस्कार प्रसिद्ध इंग्रजी लेखक अमिताव घोष यांना प्रदान करण्यात आला.
- त्यांना हा सन्मान पश्चिम बंगालचे माजी राज्यपाल गोपालकृष्ण गांधी यांच्या हस्ते नवी दिल्ली येथे आयोजित कार्यक्रमात प्रदान करण्यात आला.
- ज्ञानपीठ मिळविणारे ते पहिलेच इंग्रजी साहित्यिक ठरले आहेत. यापूर्वी हा पुरस्कार केवळ भारतीय भाषेतील साहित्यिकांनीच जिंकला आहे.
- अमिताव घोष यांचा ११ जुलै १९५६ रोजी कोलकाता येथे जन्म झाला. दिल्लीच्या सेंट स्टीफन आणि दिल्ली स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्स या संस्थांमधून घोष यांनी आपले शिक्षण पूर्ण केले.

- यानंतर त्यांनी काही काळ इंग्रजी वर्तमानपत्रात पत्रकारिताही केली. अमिताव घोष यांची इंग्रजी साहित्यातील नामवंत लेखकांमध्ये गणना होते.
- 'द सर्कल ऑफ रीजन' ही त्यांची पहिली कादंबरी होती. या कादंबरीने अमिताव घोष यांना अमाप प्रसिद्धी मिळवून दिली.
- याआधी घोष यांच्या 'शॅडो लाइन्स' या कादंबरीला साहित्य अकादमी पुरस्काराने गौरवण्यात आले आहे.
- त्यानंतर साहित्य क्षेत्रातील भरीव योगदानासाठी त्यांना पद्मश्री पुरस्कारानेही सन्मानित करण्यात आलेले आहे.
- दी कलकत्ता क्रोमोसोम, दी ग्लास पॅलेस, दी हंगरी टाइड, रिह्वर ऑफ स्मोक, फलड ऑफ फायर या घोष यांच्या गाजलेल्या कादंबऱ्या आहेत.
- २००९ साली रॉयल सोसायटी ऑफ लिटरेचरचे फेलो म्हणून त्यांची नियुक्ती झाली. २०१५ मध्ये त्यांना फोर्ड फाउंडेशन आर्ट ऑफ चेंज फेलो म्हणून नियुक्त करण्यात आले.

अमितव घोष यांच्या रचना

- द सर्कल ऑफ रीजन (१९८६), शॅडो लाइन्स (१९८८), द कलकत्ता क्रोमोसोम (१९९५), द ग्लास पॅलेस (२०००), द हंगरी टाइड (२००४), सी ऑफ पॉपीज (२००८), रिह्वर ऑफ स्मोक (२०११), फलड ऑफ फायर (२०१५), अँटीकलॅंड (१९९२), डान्सिंग इन कंबोडिया अँड अँट लार्ज इन बर्मा (१९९८), काउंटडाउन (१९९९), द इमाम अँड द इंडियन (२००२), द ग्रेट डेरेंजमेंट: क्लाइमेट चेंज अँड द अर्थिकेबल (२०१६).

ज्ञानपीठ पुरस्कार

- ज्ञानपीठ पुरस्कार भारत सरकारतर्फे साहित्याच्या क्षेत्रात दिला जाणारा सर्वोच्च पुरस्कार आहे. हा पुरस्कार १९६१ साली स्थापन करण्यात आला.
- ज्ञानपीठ पुरस्कार हा भारतीय साहित्यजगतात नोबेल पुरस्काराइतकाच सर्वश्रेष्ठ पुरस्कार समजला जातो. या पुरस्कार विजेत्यांना रोख रक्कम, प्रशस्तीपत्र आणि सरस्वती देवीची कांस्य प्रतिमा प्रदान करण्यात येते.
- भारतीय संविधानात समाविष्ट २२ भारतीय भाषांमध्ये उत्कृष्ट कार्य करणाऱ्या साहित्यिकांना हा पुरस्कार प्रदान केला जातो.
- पूर्वी इंग्रजी भाषेतील साहित्यिकांना हा पुरस्कार दिला जात नसे. परंतु ४९ व्या ज्ञानपीठ पुरस्कारांपासून तो इंग्रजी साहित्यिकांनाही देण्याचा निर्णय घेण्यात आला.
- १९६५ मध्ये पहिला ज्ञानपीठ पुरस्कार मल्याळम कवी श्री. गोविंद शंकर कुरूप यांच्या ओडोक्वुघल (बासरी) या काव्यकृतीला मिळाला.
- आतापर्यंत हिंदी भाषेतील साहित्यिकांना सर्वाधिक ९ वेळा आणि कन्नड भाषेतील साहित्यिकांना ८ वेळा हा पुरस्कार देण्यात आला आहे.
- मराठी भाषेसाठीचा पहिला ज्ञानपीठ पुरस्कार १९७४ साली विष्णु सखाराम खांडेकर यांच्या ययाती या कादंबरीला प्रदान करण्यात आला.
- आतापर्यंत वि. स. खांडेकर, कुसुमाग्रज अर्थात विष्णु वामन शिरवाडकर (१९८७), विंदा करंदीकर (२००३), भालचंद्र नेमाडे (२०१४) या मराठी लेखकांना ज्ञानपीठ पुरस्कार मिळाला आहे.

अक्षयपात्र फाउंडेशनला बीबीसीचा पुरस्कार

- भारतातील बंगळूरू स्थित तैर-सरकारी संघटना (एनजीओ) 'अक्षयपात्र फाउंडेशन'ने 'बीबीसी वर्ल्ड सर्व्हिस ग्लोबल चॅम्पियन पुरस्कार' जिंकला आहे.
- अक्षयपात्र फाउंडेशन एक एनजीओ आहे, जी सरकारी शाळांमध्ये चालणाऱ्या मध्यान्ह भोजन (मिड-डे मिल) योजनेत जेवण पुरवण्याचे काम करते.
- या फाउंडेशनची स्थापना मधु पंडित दास यांनी २००० मध्ये केली. या फाउंडेशनच्या माध्यमातून १२ राज्यांमधील १४०७ शाळांमध्ये १० लाख ६० हजार मुलांना जेवण उपलब्ध करून दिले जात आहे.
- फेब्रुवारी २०१९ मध्ये अक्षयपात्र फाउंडेशनने पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या हस्ते ३०० कोटीच्या मुलांच्या थाळीत जेवण वाढले होते.
- अक्षयपात्राचा उद्देश वंचित वर्गातील मुलांना पौष्टिक भोजन पुरविणे हा आहे. यामुळे, मुलांना अन्न मिळविण्यासाठी शिक्षण सोडून काम करण्याची गरज पडत नाही.

बीबीसी वर्ल्ड सर्व्हिस ग्लोबल चॅम्पियन पुरस्कार

- बीबीसी वर्ल्ड सर्व्हिस ग्लोबल चॅम्पियन पुरस्काराचे हे तिसरे वर्ष आहे. हा पुरस्कार अशा लोकांना किंवा प्रकल्पांना देण्यात येतो जे अन्न उत्पादन, वापर किंवा प्रक्रिया यांच्यात चांगल्या कार्यासाठी बदल करतात.
- यावर्षी युनायटेड किंग्डमची WRAP नामक संस्था आणि Food 4 Education या संस्थेलाही या पुरस्कारासाठी नामांकित करण्यात आले होते.
- गेल्या वर्षी हा पुरस्कार होजे आंद्रेस यांना प्रदान करण्यात आला होता. त्यांनी प्युएर्तो रिको येथे मारिया या चक्रीवादळांने पिडीत ३.४ दशलक्ष लोकांना अन्न पुरविले होते.

सुमन रावने पटकावला फेमिना मिस इंडिया २०१९चा किताब

- सौंदर्य स्पर्धेतील महत्वाचा मानला जाणारा फेमिना मिस इंडिया २०१९चा किताब राजस्थानच्या सुमन रावने पटकावला. गतवर्षी मिस इंडियाचा किताब जिंकलेल्या अनुकृती वासने सुमनला 'मिस इंडिया २०१९'चा मुकुट घातला.
- या स्पर्धेत उत्तर प्रदेशची शिनता चौहान पहिली रनरअप ठरली तर तेलंगणाची संजना विज दुसरी रनरअप ठरली आहे.
- या स्पर्धेत बिहारच्या श्रेया शंकरने मिस इंडिया यूनायटेड कॉन्टिनेंट २०१९चा किताब जिंकला, तर छत्तीसगढच्या शिवानी जाधवने मिस ग्रँड इंडिया २०१९चा किताब जिंकला.
- मुंबईतील सरदार वल्लभभाई पटेल इनडोर स्टेडियममध्ये हा सोहळा पार पडला. करण जोहर, मनीष पॉल, विश्वसुंदरी (२०१७) मानुषी छिल्लर यांनी या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले.
- या सोहळ्याला करण जोहर, कतरिना कैफ, हुमा कुरेशी, दिया मिर्झा, चित्रांगदा सिंग, मौनी रॉय, नोरा फतेही, रेमो डिस्झा, विकी कौशल व आयुष शर्मा हे सेलिब्रिटी उपस्थित होते.
- सुमन रावचा जन्म २३ नोव्हेंबर १९९९ रोजी झाला. मुळची राजस्थानची असलेली सुमन राव मुंबईत लहानाची मिठी झाली आहे.
- २० वर्षीय सुमनने याच वर्षी मिस इंडिया राजस्थान ही स्पर्धा जिंकली होती. डिसेंबर २०१९ मध्ये थायलंडमध्ये पार पडणाऱ्या 'मिस वर्ल्ड' स्पर्धेत भारताचे प्रतिनिधित्व करणार आहे.
- सुमन मॉडेलिंगसुद्धा करते. त्याचसोबत तिला नृत्यात रस आहे. कथ्थक हा शास्त्रीय नृत्य प्रकार ती सध्या शिकत आहे. सध्या ती चार्टर्ड अकाउंटसीचा अभ्यास करीत आहे.

२९ पत्रकार मातृ श्री मीडिया पुरस्काराने सन्मानित

- मुद्रित आणि इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांमधील २९ पत्रकारांना त्यांच्या पत्रकारितेतील योगदानासाठी नवी दिल्ली येथे मातृ श्री मीडिया पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.
- मातृ श्री मीडिया पुरस्कारांचे हे ४४वे वर्ष आहे. यावेळी पत्रकारांच्या व्यतिरिक्त, सामाजिक कार्यकर्त्यांना देखील भारत माता शील्ड प्रदान करण्यात आली.
- २०१९चे पुरस्कार विजेते: दुर्गा प्रसाद मिश्रा (पीटीआय फोटो पत्रकार), अग्रज प्रताप सिंह (UNI), जितेन्द्र कुमार (युनिवार्ता), नमिता (पीटीआय भाषा), पूनम गौर (नवभारत टाइम्स), कुणाल कश्यप (पंजाब केसरी), संदीप अश्वारियो (मुख्य व्यंगचित्रकार, टाइम्स ऑफ इंडिया) आणि रवि भूषण द्विवेदी (संध्या टाइम्स).
- इतर विजेते: आदेश गुप्ता (उत्तर दिल्ली महानगरपालिकेचे माजी महापौर) यांना त्यांच्या समाज कार्यातील योगदानासाठी आणि 'बधाई हो' या चित्रपटास भारत माता शील्ड प्रदान करण्यात आली.

मातृ श्री मीडिया पुरस्कार

- मातृ श्री मीडिया पुरस्कार पत्रकारिता आणि संबंधित क्षेत्रात सर्वोत्तम कार्य करण्यासाठी प्रदान केला जातो.
- देशातील आणीबाणीच्या काळात (१९७५) या पुरस्काराची स्थापना करण्यात आली. हे पुरस्कार दरवर्षी प्रदान केले जातात.
- २००० सालापासून चित्रपट निर्मात्यांनाही हे पुरस्कार प्रदान केले जातात.
- लाला जगत नारायण हा पुरस्कार मिळाविणारे पहिले व्यक्ती आहेत.

नितेश कुमार जांगिड राष्ट्रकुलचा मानाचा पुरस्कार

- भारतीय अभियंता नितेश कुमार जांगिड यांना २०१९चा कॉमनवेल्थ सेक्रेटरी-जनरलस् इनोवेशन फॉर सस्टेनेबल डेव्हलपमेंट पुरस्कार लंडन येथे प्रदान करण्यात आला.
- नवजात बालकांना श्वासोच्छवास करता यावा यासाठी किफायतशीर श्वास घेण्याचे उपकरण विकसित केल्याबद्दल त्यांना हा पुरस्कार देण्यात आला. या उपकरणाचे नाव 'सांस' (अर्थ : श्वास) आहे.
- राष्ट्रकुलचे युवा राजदूत प्रिन्स हॅरी (इयूक ऑफ ससेक्स) व राष्ट्रकुलच्या महासचिव पॅट्रीशिया स्कॉटलंड यांनी हा पुरस्कार नितेश कुमार यांना प्रदान केला.
- हे पुरस्कार ५३ राष्ट्रकुल देशांमधील १५ संशोधकांना देण्यात आले आहेत. प्रत्येक विजेत्याला ट्रॉफी, प्रमाणपत्र आणि २००० पौंडचे बक्षिस देण्यात आले.
- मुळचे बंगळूरुचे असलेले नितेश कुमार इलेक्ट्रॉनिक्स अभियंता असून, ते Coeo Labs या कंपनीचे सहसंस्थापक आहेत.
- Coeo Labs एक वैद्यकीय उपकरण बनविणारी कंपनी आहे, जिचा उद्देश आपत्कालीन आणि गंभीर दक्षता क्षेत्रांमध्ये होणारे मृत्यू रोखण्यासाठी प्रयत्न करणे आहे.
- याच हेतूने नितेश कुमार यांनी 'सांस' हे उपकरण निर्माण केले आहे. श्वासोच्छवासाच्या आजारामुळे नवजात शिशूंचे होणारे मृत्यू टाळण्यासाठी हे उपकरण फायदेशीर आहे
- याशिवाय याच प्रकारच्या इतर उपकरणांच्या तुलनेत हे उपकरण तीन पट स्वस्त आहे. गेल्या तीन महिन्यांपासून देशाच्या विविध जिल्हा रुग्णालयात याचा वापर केला जात आहे.
- या पुरस्काराच्या रक्कमेचा वापर हे उपकरण आणखी अद्यावत करण्यासाठी आणि इतर राष्ट्रकुल देशांमध्ये या उपकरणाचा प्रसार करण्यासाठी होईल.

कॉमनवेल्थ सेक्रेटरी-जनरलस् इनोवेशन फॉर सस्टेनेबल डेव्हलपमेंट पुरस्कार

- राष्ट्रकुल देशांना शाश्वत विकास लक्ष्य (एसडीजी) साध्य करण्यासाठी फायदेशीर ठरणार्या प्रभावी नवकल्पना आणि शोध यांचा गौरव करण्यासाठी आणि त्यांना पाठींबा देण्यासाठी हे पुरस्कार प्रदान केले जातात.
- राष्ट्रकुलच्या ५३ सदस्य देशांचे नागरिक अथवा खाजगी, सार्वजनिक क्षेत्रातील संस्था यांना हा पुरस्कार प्रदान केला जातो. विशेषतः स्त्रिया व युवकांना हा पुरस्कार प्रदान केला जातो.
- हा पुरस्कार पुढील ५ श्रेण्यांमध्ये दिला जातो. १) लोकांचे जीवन सुधारणे, २) शांततेचा प्रसार करणे, ३) समृद्धी वाढवणे, ४) पृथ्वी ग्रह रक्षण करणे, ५) राष्ट्रकुलमधील विकासासाठी भागीदारी वाढविणे.

पंतप्रधान योग पुरस्कार २०१९

- योग संवर्धन आणि विकासात महत्वपूर्ण योगदान दिल्याबद्दल पंतप्रधान योग पुरस्कार २०१९ची घोषणा २० जून रोजी करण्यात आली.
- विविध श्रेण्यांमधील ७९ नामांकांमधून ४ पुरस्कार विजेत्यांची निवड करण्यात आली. पुरस्कार विजेत्यांना स्मृतीचिन्ह, प्रमाणपत्र आणि २५ लाख रुपये रोख देण्यात आले.
- २०१६ मध्ये दुसऱ्या आंतरराष्ट्रीय योग दिनाच्या (२१ जून) निमित्ताने पंतप्रधान नरेंद्र मोदींनी योग विकास आणि संवर्धनामध्ये कार्य करणाऱ्यांना पुरस्कार देण्याची घोषणा केली होती.
- आयुष्य मंत्रालयाने या पुरस्काराबाबत मार्गदर्शिका विकसित केली व यासाठी खुल्या जाहिरातीद्वारे नामांकेने मागविण्यात आली होती.

पुरस्कार विजेते

- वैयक्तीक श्रेणी: गुजरातचे जीवनशैली अभियानाचे स्वामी राजश्री मुनी.
  - स्वामी राजश्री मुनी गुजरातमधील लिम्बडी येथील योगगुरु आहेत. ते गुजरातच्या लकुलिश योग विद्यापीठाचे अध्यक्षही आहेत.
- वैयक्तीक श्रेणी (आंतरराष्ट्रीय): इटलीच्या ॲण्टोनिटा रोझी.
  - त्या इटलीतील योगा प्राध्यापक आहेत. योग क्षेत्रात त्यांना सुमारे ४२ वर्षांचा अनुभव आहे.
- संघटना श्रेणी: बिहार स्कूल ऑफ योगा.
  - या स्कूलची स्थापना स्वामी सत्यानंद सरस्वती यांनी १९६४ मध्ये केली होती.
- संघटना श्रेणी (आंतरराष्ट्रीय): जपान योग निकेतन (जपान).
  - या संघटनेची स्थापना १९८० मध्ये झाली होती. ही योग संस्था उच्च गुणवत्ता युक्त योग प्रशिक्षण कार्यक्रमांचे आयोजन करते. योगाच्या प्रसारात या संघटनेने मोलाची भूमिका बजावली आहे.

ट्रिब्युनच्या पत्रकार रचना खैरा यांना रेडइंक पुरस्कार

- ट्रिब्युन न्यूज सर्व्हिसच्या पत्रकार रचना खैरा यांना मुंबई प्रेस क्लबच्यावतीने देण्यात येणारा रेडइंक 'जर्नलिस्ट ऑफ द ईयर' हा प्रतिष्ठेचा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.
- रचना यांनी आधार कार्डचा डेटा सुरक्षित नसल्याचा गौप्यस्फोट करणारे वृत्त दिले होते, त्यासाठीच त्यांना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. सध्या त्या द हफिंग्टन पोस्टसाठी काम करीत आहेत.
- खैरा यांनी केलेल्या तपासणीत असे आढळून आले की, लाखो लोकांचा वैयक्तिक डेटा आधार कार्डच्या माध्यमातून चोरला जाऊ शकतो अथवा ५०० रुपयांमध्ये विकलाही जाऊ शकतो.
- रचना खैरा यांनी केलेल्या विविध स्टिंग ऑपरेशनच्या माध्यमातून त्यांना, युआयडीएआयच्या सर्व्हिसवर 'आधार'चा सर्व सुरक्षित असल्याच्या सरकारच्या दावावर शंका येऊ लागली.
- त्यानंतर त्यांच्याकडून देण्यात आलेल्या अनेक विविध माहितीचा वापर जनहित याचिकांमध्ये केला गेला. परिणामी विविध गोष्टींसाठी आधार अनिवार्य करण्याचा निर्णय सरकारला मागे घ्यावा लागला.

इतर विजेते

- निडरपणे प्रश्न विचारणाऱ्या आणि ज्यांच्या प्रश्न विचारण्यामुळे समाजात सकारात्मक बदल घडून आला अशा ३२ विजेत्या पत्रकारांचा या रेडइंक पुरस्काराने सन्मान करण्यात आला.
- संयुक्त महाराष्ट्र लढ्यात कारावास भोगणारे व पत्रकारितेतील लोकशाही मूल्ये, अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य, दलित, आदिवासी व श्रमिकांच्या प्रश्नांसाठी नेहमी झगडणारे महाराष्ट्र टाइम्सचे ज्येष्ठ पत्रकार दिनू रणदिने यांना रेडइंक २०१९ जीवनगौरव पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.
- २६/११ च्या लष्कर-ए-तोयबाने केलेल्या मुंबई हल्ल्याची छायाचित्रे टिपणारे मुंबई मिररचे ज्येष्ठ वृत्तछायाचित्रकार सेबेस्टियन डिसोझा यांनाही जीवनगौरव पुरस्काराने गौरविण्यात आले.
- मुंबई मेट्रो व अन्य विकासाकामे होत असताना कशाप्रकारे पर्यावरणाचा हास होत आहे, यावर विविध अंगांनी वार्ताकन करणारे 'मिड डे'चे पत्रकार रणजीत जाधव यांना 'स्टार मुंबई रिपोर्टर' हा पुरस्कार देण्यात आला.

प्रमुख अतिथी

- ज्येष्ठ समाजसेवक डॉ. प्रकाश बाबा आमटे आणि बांग्लादेशमधील प्रसिद्ध पत्रकार आणि सामाजिक कार्यकर्ते शाहिदुल आलम यांच्या हस्ते हे पुरस्कार प्रदान करण्यात आले.

- बांग्लादेशमध्ये आंदोलन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांवर पोलिसांनी केलेल्या लाठी हल्ल्याविरोधात फेसबुकवर पोस्ट टाकल्याबद्दल शाहिदुल आलम यांना ऑगस्ट महिन्यात अटक करण्यात आली होती. त्यांच्या अटकेविरोधात जगभरातील समविचारी लोकांनी आंदोलने केल्यामुळे त्यांना सोडण्यात आले.

रेडइंक पुरस्कार

- या वार्षिक पुरस्कारांची सुरुवात मुंबई प्रेस क्लबद्वारे २०१० मध्ये करण्यात आली होती.
- पत्रकारितेच्या क्षेत्रात केलेल्या उत्कृष्ट कार्यासाठी पत्रकारांना दिला जाणारा हा मनाचा पुरस्कार आहे.
- हा पुरस्कार प्राप्त करणाऱ्या विजेत्यांना राष्ट्रीय पातळीवर ओळख मिळते.

राष्ट्रीय ॲल्युमिनियम कंपनीला राष्ट्रपती पुरस्कार

- ओडिशा स्थित सार्वजनिक क्षेत्रातील नवरत्न कंपनी राष्ट्रीय ॲल्युमिनियम कंपनीला (NALCO) राष्ट्रपती पुरस्काराने गौरविण्यात येणार आहे.
- कॉर्पोरेट सोशल रिस्पॉन्सिबिलिटी (सीएसआर) निधीचा सामाजिक विकासासाठी वापर केल्याबद्दल या कंपनीला राष्ट्रपती पुरस्कार देण्यात येणार आहे.
- अलियाली झिया (Aliali Jhia) या योजनेसाठी नाल्कोला पुरस्कृत करण्यात येणार आहे.

अलियाली झिया योजना

- २०१५मध्ये नाल्कोने अलियाली झिया योजना सुरु केली होती. या योजनेची सुरुवात 'बेटी बचाव बेटी पढाव' या योजनेच्या पार्श्वभूमीवर करण्यात आली होती.
- या योजनेतर्गत दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबातील गरिब व होतकरू मुलींना दत्तक घेऊन त्यांना शिक्षण देण्यात येत आहे.
- या योजनेतर्गत नाल्कोने आतापर्यंत ओडिशातील ६६ गावांमधील दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबातील ४१६ मुलींना दत्तक घेतले आहे. या मुली ४५ विविध शाळांमध्ये सध्या शिक्षण घेत आहेत.
- या योजनेतर्गत मुलींच्या ८वी ते १०वी पर्यंतचा शिक्षणाचा सर्व खर्च नाल्कोद्वारे केला जात आहे. या योजनेमध्ये आय नाल्कोच्या कर्मचाऱ्यांनीही योगदान देण्यास सुरुवात केली आहे.

राष्ट्रीय ॲल्युमिनियम कंपनी (नाल्को)

- NALCO: National Aluminium Company Limited
- नाल्को ही सार्वजनिक क्षेत्रातील नवरत्न कंपनी असून, ती खाण मंत्रालयाच्या अधीन आहे. या कंपनीमध्ये केंद्र सरकारचा हिस्सा ५२ टक्के आहे.
- या कंपनीची स्थापना १९८१ साली झाली. तिचे नोंदणीकृत कार्यालय भुवनेश्वर (ओडिशा) येथे स्थित आहे. ही आशियातील सर्वात मोठी एकीकृत ॲल्युमिनियम उत्पादक कंपनी आहे.

कॉर्पोरेट सोशल रिस्पॉन्सिबिलिटी (सीएसआर)

- कॉर्पोरेट सोशल रिस्पॉन्सिबिलिटी म्हणजे सोप्या भाषेत समजावयाचे झाले तर औद्योगिक घराण्यांची सामाजिक बांधिलकी.
- पर्यावरण आणि सामाजिक कल्याणकारी उपक्रमांमध्ये कंपन्यांच्या स्वैच्छिक योगदानासाठी याची सुरुवात करण्यात आली.
- सीएसआर हे एखाद्या निरसर्चकप्रमाणे असते. जे काही समाज, पर्यावरणाकडून मिळाले तेच पुन्हा त्यांना अर्पण करणे हे त्याचे उदात्त तत्त्व असते.
- कंपनी अधिनियम २०१३च्या कलम १३५मध्ये सीएसआरची तरतूद करण्यात आली आहे. सध्याच्या नियमानुसार, सीएसआरबद्दल निर्णय घेण्याची क्षमता कंपनीच्या मंडळाकडे आहे.
- यानुसार ५०० कोटी रुपये मूल्य असलेल्या किंवा १००० कोटी रुपयांची उलाढाल असलेल्या किंवा ५ कोटी रुपयांहून अधिक निव्वळ नफा असलेल्या कंपन्यांना गेल्या ३ वर्षांतील सरासरी निव्वळ नफ्यापैकी २ टक्के रक्कम सीएसआरशी संबंधित उपक्रमांवर खर्च करणे बंधनकारक आहे.
- केंद्रीय कॉर्पोरेट कामकाज मंत्रालयाने या मंत्रालयाचे सचिव इंजीती श्रीनिवास यांच्या अध्यक्षतेखाली ऑक्टोबर २०१८मध्ये सीएसआरसाठी उच्चस्तरीय समितीची स्थापना केली आहे.
- ही समिती सध्याच्या सीएसआर रचनेचे पुनरावलोकन करेल व सीएसआरसाठीच्या धोरणासाठी रोडमॅप तयार करेल.

निधनवार्ता

निधन: ज्येष्ठ अभिनेते, नाटककार आणि साहित्यिक गिरीश कर्नाड

- ज्ञानपीठ पुरस्कार विजेते ज्येष्ठ अभिनेते, नाटककार आणि साहित्यिक गिरीश कर्नाड यांचे १० जून रोजी वयाच्या ८१व्या वर्षी बेंगळुरू येथील राहत्या घरी दीर्घ आजाराने निधन झाले.
- १९ मे १९३८ रोजी माथेरान येथे कोकणी कुटुंबात जन्म झालेल्या गिरीश कर्नाड यांनी धारवाडमधून आपले शिक्षण पूर्ण केले.

- यानंतर इंग्लंडमध्ये जाऊन त्यांनी ऑक्सफर्ड विद्यापीठातून तत्त्वज्ञान, राज्यशास्त्र व अर्थशास्त्र या विषयातून पदव्युत्तर पदवी प्राप्त केली. शिकागो विद्यापीठातील फुलब्राईट महाविद्यालयात त्यांनी अध्यापनाचे कार्यही केले होते.
- त्यांनी १९६१ मध्ये वयाच्या २३व्या वर्षी 'ययाति' हे पहिले नाटक कन्नड भाषेत लिहिले होते. कालांतराने त्याचे इंग्रजीत भाषांतर झाले.
- कर्नाड यांनी आपल्या अभिनयाची आणि पटकथा लेखनाची सुरुवात कन्नड सिनेमा 'समसकारा'मधून केली. या सिनेमाला त्यावेळी राष्ट्रपतींचे सुवर्णकमळ मिळाले होते.
- दूरचित्रवाणीवरील गाजलेली मालिका 'मालगुडी डेज'मध्ये त्यांनी स्वामीच्या वडिलांची भूमिका साकारली होती. याशिवाय 'उंबरठा' या मराठी चित्रपटामध्येही त्यांनी काम केले होते.
- ज्येष्ठ कन्नड लेखक एस. एस. भैरप्पा यांच्या 'वंशवृक्ष' या कांदबरीवर आधारित कलाकृतीतून त्यांनी दिग्दर्शनाच्या क्षेत्रात प्रवेश केला.
- त्यांनी कन्नड आणि हिंदीतील विविध सिनेमांचे दिग्दर्शन केले. यामध्ये प्रामुख्याने गोधुली आणि उत्सव या २ सिनेमांचा उल्लेख करावा लागेल.
- कर्नाड यांच्या तुघलक, नागमंडल, हयवदन या नाटकांनी रंगभूमीवर इतिहास घडवला. त्यांना जागतिक कीर्ती मिळवून दिली. यताति, अंजु मल्लिगे, अग्निमतु माले या नाटकांनाही प्रेक्षकांचा प्रचंड प्रतिसाद मिळाला.
- भारतातील वेगवेगळ्या प्रादेशिक भाषांमध्ये त्यांची नाटके अनुवादित करण्यात आली होती. अनेक दिग्गज दिग्दर्शकांनी त्यांच्या नाटकांचे प्रभावीपणे दिग्दर्शन केले होते.
- गेल्या ४ दशकांपासून सिनेमा आणि नाट्य क्षेत्रात गिरीश कर्नाड कार्यरत होते. इतिहासातील विविध दाखले घेऊन आपल्या कलाकृतीच्या माध्यमातून सध्याच्या परिस्थितीवर चपखल भाष्य करण्यासाठी ते प्रसिद्ध होते.
- जागतिक स्तरावरील साहित्य आणि कला यामधील योगदानाबद्दल त्यांना १९९९ मध्ये ज्ञानपीठ पुरस्काराने गौरविण्यात आले होते.
- भारत सरकारने गिरीश कर्नाड यांना पद्मश्री आणि पद्मभूषण पुरस्कार देऊन गौरवले होते. त्यांना ४ वेळा फिल्मफेअर पुरस्कारही मिळाला होता. १९९४ मध्ये त्यांना साहित्य अकादमी पुरस्काराने गौरविण्यात आले होते.
- संगीत नाटक अकादमीचे अध्यक्ष, पुण्यातील फिल्म ऍड टेलिव्हिजन इन्स्टिट्यूटचे संचालक, लंडन येथील नेहरू सेंटरचे संचालक व ऑक्सफर्ड युनियनचे अध्यक्ष म्हणूनही त्यांनी काम बघितले होते.
- थोर विचारवंत, समाज सुधारक व बुद्धीवादी म्हणून कर्नाड ओळखले जात होते. काही समाजकटकांनी त्यांना लक्ष्य बनविले होते.
- टिपू सुलतानबद्दलच्या विचारांमुळे काही हिंदुत्ववादी संघटनांनी त्यांच्यावर टीका सुरू केली होती. गौरी लंकेश यांची हत्या केलेल्या समाजकटकांच्या हिटलिस्टर त्यांचे नाव होते. गौरी लंकेश यांची हत्या झाल्यानंतर राज्य पोलिसांनी त्यांना सुरक्षा पुरवली होती.
- खेळता खेळता आयुष्य हे गिरीश कर्नाड यांचे आत्मचरित्र. कर्नाड यांनी कन्नड भाषेत मांडलेला त्यांचा जीवनप्रवास उमा कुलकर्णी यांनी मराठीत अनुवादित केला आहे.

निधन: स्वातंत्र्य सैनिक पद्मश्री मोहन रानडे

- गोवा मुक्तिसंग्रामातील लढवय्ये कार्यकर्ते, स्वातंत्र्य सैनिक पद्मश्री मोहन रानडे यांचे दीर्घ आजाराने २५ जून रोजी पुण्यामध्ये निधन झाले. ते ८९ वर्षांचे होते.
- पोर्तुगीज वसाहतवादी राजवटीतून गोवा स्वतंत्र करण्यासाठी उभ्या राहिलेल्या मुक्तिसंग्रामातील आझाद गोमंतक दलाचे नेते, ही रानडे यांची महत्त्वाची ओळख आहे.
- रानडे यांचा जन्म २५ डिसेंबर १९३० रोजी सांगलीत झाला. त्यांचे खरे नाव मनोहर आपटे. ते पेशाने वकील होते. ते गणेश आणि विनायक दामोदर सावरकर यांच्या विचारांनी प्रेरित होते.
- रानडे यांनी शिक्षकी पेशा स्वीकारून गोव्यात प्रवेश केला. पोर्तुगीजांविरुद्धात सशस्त्र बंड उभारले. १९५५ मध्ये बेती येथील पोलिस चौकीवर केलेल्या हल्ल्यात ते जखमी झाले व पोर्तुगीज पोलिसांनी त्यांना अटक केली. त्यांना २६ वर्षांची शिक्षा सुनावत त्यांची रवानगी पोर्तुगालमध्ये लिस्बन येथील तुरुंगात केली.
- १९६१-६२ मध्ये केंद्र सरकारच्या लष्करी कारवाईनंतर ४५० वर्षांच्या पोर्तुगीजांच्या गुलामगिरीतून गोवा स्वतंत्र झाला. गोव्याच्या तुरुंगात असलेल्या भारतीय क्रांतिकारकांना मुक्त करण्यात आले. परंतु रानडे पोर्तुगालच्या तुरुंगातच होते.
- रानडे यांच्या सुटकेसाठी तत्कालीन विरोधी पक्षनेते अटलबिहारी वाजपेयी यांनी संसदेत आवाज उठविला होता तसेच संगीत दिग्दर्शक सुधीर फडके यांच्या अध्यक्षतेखाली 'मोहन रानडे विमोचन समिती' स्थापन झाली होती.
- तामिळनाडूचे तत्कालीन मुख्यमंत्री सी. एन. अण्णादुराई यांनी पोप पॉल यांची व्हॅटिकन सिटीत भेट घेऊन रानडे यांच्या सुटकेची मागणी केली होती.
- सुमारे १४ वर्षे तुरुंगवास भोगल्यानंतर १९६९ मध्ये पोपनी हस्तक्षेप केल्यानंतर रानडे यांची सुटका झाली.

- सुटकेनंतर गोव्यात त्यांनी गोमंतक मराठी शिक्षण परिषद स्थापन केली. या संस्थेचे ते कार्यवाहक होते. या संस्थेच्या माध्यमातून त्यांनी यथाशक्ती गोव्यात शिक्षण प्रसाराचे काम केले.
- १९८६ साली त्यांनी महिला व बालककल्याण गृह या संस्थेची स्थापना केली. या संस्थेतर्फे झोपडपट्टी व गलिच्छवस्तीत राहणाऱ्या गरीब, उपेक्षित अशा गरजू महिला व बालकांसाठी त्यांनी कार्य केले. या कार्यात पत्नी विमल रानडे यांचा सक्रिय सहभाग लाभला.
- इंडियन रेडक्रॉस या नावाजलेल्या संस्थेच्या गोवा शाखेचे ते १९८८-१९९२ दरम्यान अध्यक्ष होते. त्यांनी स्वातंत्र्यवीर सावरकरांवर दै. गोमंतकमधून दीर्घ मालिकाही लिहिली होती. त्यानंतर ते पुण्यात स्थायिक झाले.
- गोवा मुक्तिसंग्राम लढ्यातील बिनीचा शिलेदार असलेले रानडे १९५४ मध्ये झालेल्या दादरा नगरहवेली मुक्तिलढ्यातही सहभागी होते.
- रानडे यांचे गोवा मुक्तिसंग्रामातील अनुभवांवर 'सतीचे वाण' हे आत्मचरित्र तसेच 'स्ट्रगल अनफिनिश' हे पुस्तक प्रसिद्ध आहे.
- त्यांच्या सामाजिक योगदानाबद्दल गोवा सरकारने 'गोवा पुरस्कार' तसेच केंद्र सरकारने 'पद्मश्री पुरस्कार' देऊन त्यांना गौरविले आहे.

पार्श्वभूमी

- १५१० मध्ये पोर्तुगीज भारतात आले आणि त्यांनी पश्चिम किनाऱ्यावरील बऱ्याच भागात आपले वर्चस्व निर्माण केले.
- १९व्या शतकाच्या अखेरीस पोर्तुगीजांनी गोवा, दमण, दीव, दादरा, नगर हवेली आणि अंजेदेव बेटे ताब्यात घेतली होती.
- भारताच्या स्वातंत्र्यानंतर, तत्कालीन भारत सरकारने पोर्तुगीजांसोबत गोवा समाविष्ट करण्यासाठी वाटाघाटीचा मार्ग निवडला. पण हा मार्ग यशस्वी होऊ शकला नाही.
- शेवटी, तत्कालीन पंतप्रधान जवाहरलाल नेहरूंनी सशस्त्र लष्करी कारवाई करत गोवा भारतात सामील करण्याचे आदेश दिले. १९ डिसेंबर १९६१ रोजी भारतीय सैन्याने लष्करी कारवाई करत गोव्याला स्वतंत्र केले.
- गोवा मुक्त झाल्यानंतर १९६३मध्ये अधिकृतपणे गोवा भारतात सामील करून घेण्यासाठी भारतीय संसदेने १२वी घटनादुरुस्ती केली. याद्वारे गोवा, दीव-दमण आणि दादरा व नगर हवेली यांना केंद्रशासित प्रदेश घोषित करण्यात आले. १९८७ मध्ये दीव-दमण यांना वेगळे करून गोव्याला पूर्ण राज्याचा दर्जा देण्यात आला.
- पोर्तुगीजांच्या जोखडातून गोवा मुक्त व्हावा यासाठी डॉ. राम मनोहर लोहिया, डॉ. टी. बी. कुन्हा, पुरुषोत्तम काकोडकर, मोहन रानडे, टेलो द मास्करेन्हास अशा असंख्य कार्यकर्त्यांनी कठोर परिश्रम केले.
- गोवा मुक्ती संग्रामात महिलांचा सहभाग लक्षणीय होता. शेकडोंनी महिला कार्यकर्त्या या संग्रामात सहभागी झाल्या. यात सुधा जोशी, सिंधुताई देशपांडे, कॉ. मालिनीबाई तुळपुळे, कमलाबाई भागवत, कमला उपासनी, प्रभा साठे, शांता राव या महिला लढ्यात अग्रभागी होत्या.
- गोवा मुक्ती संग्रामात महाराष्ट्राचे मोलाची साथ दिली. एस. एम. जोशी, ना. ग. गोरे, शिरूभाऊ लिमये, सेनापती बापट, पीटर अल्वारीस, पं. महादेवशास्त्री जोशी, केशवराव जेधे, मधू दंडवते, जयंतराव टिळक, वसंतराव तुळतुळे, हिरवे गुरुजी, संगीतकार सुधीर फडके यांनी गोवा मुक्तीसाठी कार्य केले.

दिनविशेष

१ जून : जागतिक दुध दिन

- वैश्विक खाद्य पदार्थांच्या रूपातील दुधाचे महत्त्व आणि त्याचे उपयोग यांच्याबद्दल जागरूकता पसरविण्यासाठी प्रतिवर्षी १ जून हा दिवस जागतिक दुध दिन म्हणून साजरा केला जातो.
- दूध आणि दुग्धजन्य पदार्थ बनविणाऱ्या उद्योजकांना प्रोत्साहन देण्यासाठी जागतिक अन्न व कृषी संघटनेच्या (FAO) निर्देशानुसार २००१ पासून १ जून हा दिवस जागतिक दूध दिवस म्हणून साजरा केला जातो.
- हा दिवस दुग्ध व्यवसाय क्षेत्राशी संबंधित विविध प्रक्रिया व समस्या यांच्यावर लक्ष केंद्रित करण्याची संधी प्रदान करतो.
- या दिवसाची कोणतीही विशिष्ट थीम नसते. विविध देश व गैर-सरकारी विविध संस्था या दिवसासाठी स्वतःची थीम ठरवीत असतात.
- जगभरामधे दूध व दुग्धजन्य पदार्थांचा वापर एक अन्नपदार्थ म्हणून केला जातो. मनुष्यप्राणी फार पूर्वीपासून दुधाचे सेवन करत आला आहे.
- दूध प्रथिने, कॅल्शियम आणि जीवनसत्त्वे याचा एक चांगला स्रोत आहे. हाडे, दात आणि मज्जासंस्था यासाठी दुध खूप उपयुक्त आहे. हे पचनामध्येही मदत करते. तसेच दुध हे उर्जेचाही एक चांगला स्रोत आहे.

अन्न व कृषी संघटना

- FAO: Food and Agriculture Organization
- स्थापना: १६ ऑक्टोबर १९४५

- मुख्यालय: रोम, इटली
- सदस्य: १९४ देश
- ही संयुक्त राष्ट्रांची एक विशेष संस्था आहे. भूक निवारणासाठी जगभर प्रयत्न करणे, हे या संस्थेचे मुख्य कार्य आहे.
- कृषी उत्पादकता वाढविण्यासाठी व ग्रामीण लोकसंख्येच्या उदरनिर्वाहाच्या स्थितीत सुधारणा करून त्यांचे जीवनमान उंचावणे, या उद्देशाने या संस्थेची स्थापना करण्यात आली होती.

या संघटनेची प्रमुख कार्ये

- उपासमार, कुपोषण आणि अन्न असुरक्षितता नष्ट करणे.
- शेती, वनीकरण आणि मत्स्यपालनाला अधिक उत्पादनक्षम व शाश्वत बनविणे.
- ग्रामीण दारिद्र्य कमी करणे.
- कृषी आणि अन्न प्रणाली कार्यक्षम व सर्वसमावेशी बनविणे.

३ जून : जागतिक सायकल दिन

- ३ जून हा दिवस जागतिक सायकल दिन म्हणून ओळखला जातो. दैनंदिन जीवनात सायकलचा वापर लोकप्रिय करणे, हा या दिनाचा मुख्य उद्देश आहे.
- पहिला अधिकृत जागतिक सायकल दिन ३ जून २०१८ रोजी, परिवहनाच्या एका सरल, किफायतशीर, विश्वासार्ह, स्वच्छ व पर्यावरणस्नेही अशा सायकलच्या वापरला प्रोत्साहन देण्यासाठी साजरा करण्यात आला.
- हा दिन साजरा केला जावा, यासाठी अमेरिकेच्या मॉंटगोमेरी कॉलेजचे प्राध्यापक लेस्झी सिबिल्सकी आणि त्यांच्या समाजशास्त्राच्या वर्गाने सायकलचे फायदे व महत्त्व याच्या प्रचारासाठी, जागतिक सायकल दिन साजरा करण्यात यावा अशी याचिका दाखल केली होती.
- प्रा. लेस्झी सिबिल्सकी यांनी आपल्या सहकाऱ्यांसह या मोहिमेचा समाज माध्यमांच्या सहाय्याने प्रसार केला. या मोहिमेला तुर्कमेनिस्तानसह ५६ इतर देशांचे सहकार्य लाभले.
- अखेर २०१८ मध्ये संयुक्त राष्ट्रांनी ३ जून हा दिवस जागतिक सायकल दिन म्हणून साजरा करण्याचा निर्णय घेतला.
- महत्त्व: सायकल हे परिवहनाचे स्वस्त आणि स्वच्छ माध्यम आहे. यामुळे कोणत्याही प्रकारचे प्रदूषण होत नाही. तसेच सायकल चालविणे आरोग्यासही चांगले असते. सायकलमुळे देशातील इंधनाची बचत होते व कार्बन उत्सर्जन कमी करण्यासही मदत होते.
- वेधक तथ्य: ऑम्स्टरडॅम (नेदरलँड्सची राजधानी) येथे सुमारे ४० टक्के लोक कामाला जाण्यासाठी सायकलचा वापर करतात. ही संख्या जगात सर्वाधिक आहे.
- वेधक तथ्य: २०१८ मध्ये जागतिक सायकल दिनानिमित्त बंगळूरू या शहराने सत्या शंकरन यांची देशातील पहिले 'सायकल महापौर' म्हणून नियुक्ती केली होती.

५ जून : जागतिक पर्यावरण दिन

- पर्यावरणाप्रती सजगता दाखवत पर्यावरण जतनाचे महत्त्व अधोरेखित करण्यासाठी दरवर्षी ५ जून हा दिवस 'जागतिक पर्यावरण दिन' म्हणून जगभरात साजरा करण्यात येतो.
- पर्यावरणासाठी पुरक निर्णय घेण्याची क्षमता लोकांमध्ये निर्माण व्हावी म्हणून पोषक वातावरणाची निर्मिती करणे, हा पर्यावरण दिन साजरा करण्यामागचा मुख्य हेतू आहे.
- तसेच पर्यावरणाची गुणवत्ता वाढवणे, पर्यावरण समस्या व संवर्धनाविषयी जागरूकता निर्माण करणे हादेखील यामागचा उद्देश आहे.
- पर्यावरणाच्या संवर्धनात अधिकाधिक देशांनी सहभागी व्हावे यासाठी १९८७ पासून दरवर्षी एक-एक संकल्पना ठरवून वेगवेगळ्या देशाकडे जागतिक पर्यावरण दिनाचे यजमानपद देण्यात येते.
- २०१९च्या जागतिक पर्यावरण दिनाचे यजमानपद चीनकडे आहे आणि 'वायू प्रदूषण' (Beat Air Pollution) ही यंदाच्या पर्यावरण दिनाची संकल्पना आहे.
- वायू प्रदूषण ही सध्याची सर्वात मोठी पर्यावरणविषयक समस्या आहे. जगभरातल्या सुमारे ९२ टक्के लोकांना श्वासोच्छ्वासासाठी स्वच्छ हवा मिळू शकत नाही.
- वायू प्रदूषणामुळे जागतिक अर्थव्यवस्थेला दरवर्षी ५ ट्रिलियन अमेरिकी डॉलर्सचा फटका सहन करावा लागतो. ओझोन प्रदूषणामुळे २०३० पर्यंत मुख्य पिकांची उत्पादकता २६ टक्क्यांनी घटण्याची शक्यता आहे.
- वेधक तथ्य: २०१८च्या जागतिक पर्यावरण दिनाचे यजमानपद भारताकडे होते. 'प्लास्टिक प्रदूषणावर आळा घालणे' ही २०१८च्या पर्यावरण दिनाची संकल्पना आहे.

पार्श्वभूमी

- पर्यावरण (Environment) हा शब्द मूळ फ्रेंच शब्द 'Environ' या शब्दापासून तयार झाला आहे. 'Environ' म्हणजे 'Surrounding or encircle'.
- सजीव-निर्जीव यांच्यामधील क्रिया-प्रतिक्रिया व आंतरक्रियांमधून साकार झालेली सजीवाच्या सभोवतालची परिस्थिती म्हणजे पर्यावरण होय.

- पहिल्या महायुद्धानंतर मानवाच्या निसर्गावरील आघाताचे परिणाम शास्त्रज्ञांच्या लक्षात आले. त्याचप्रमाणे औद्योगिक क्रांतीच्या फळांबरोबर त्याचे दूरगामी गंभीर परिणाम मानवाला भेडसावू लागले. त्यामुळे १९६० पासून पर्यावरण हा विषय स्वतंत्ररित्या अभ्यासासाठी येऊ लागला.
- बदलत्या हवामानाचे परिणाम हळूहळू जगाला जाणवू लागले होते. भविष्यात याचे गंभीर परिणाम मानवासाठी भेडसावू लागतील, फक्त मनुष्यजीवांवरच नाही तर पशू-पक्षी सगळ्यांनाच याचे परिणाम भोगावे लागतील याची जाणीव सगळ्यांना होऊ लागली.
- पर्यावरण संरक्षणासाठी ५ जून १९७२ या दिवशी स्टॉकहोम येथे बदलत्या वातावरणाची दखल घेत काही देश एकत्र जमले. बदलते हवामान आणि पर्यावरण याची दखल घेण्यासाठी ही परिषद आयोजित करण्यात आली होती.
- या दिवसाची आठवण म्हणून, त्यानंतर २ वर्षांनी म्हणजे १९७४ पासून ५ जून हा दिवस 'जागतिक पर्यावरण दिन' साजरा करण्यात येऊ लागला.

भारताचे उपक्रम व पुढाकार

हवा आने दे

- जागतिक पर्यावरण दिनाच्या यंदाच्या 'वायू प्रदूषण' या संकल्पनेच्या पार्श्वभूमीवर केंद्रीय पर्यावरण, वन व हवामान बदल मंत्रालयाने वायू प्रदूषणाबाबत जागरूकता निर्माण करण्यासाठी 'हवा आने दे' हे गीत सादर केले आहे.
- आरोग्य, पुनर्वसन, महिला सशक्तीकरण आणि पर्यावरण जागरूकतेसाठी काम करणाऱ्या मुंबई स्थित खाजगी संघटना भामला फाउंडेशन व पर्यावरण मंत्रालयाने मिळून हे गाणे बनवले आहे.
- स्वानंद किरकिरे यांनी या गाण्याची रचना केली असून, हे गाणे सुनिधी चौहान, शंकर महादेवन, शांतनू मुखर्जी आणि कपिल शर्मा यांनी गायले आहे.

राष्ट्रीय स्वच्छ हवा कार्यक्रम

- NCAP: National Clean Air Policy
- देशातल्या वाढत्या वायू प्रदूषणाची समस्या हाताळण्यासाठी राष्ट्रीय स्तरावर समावेशक कालबद्ध धोरण राबविण्यासाठी केंद्र सरकारने एनसीएपी अर्थात राष्ट्रीय स्वच्छ हवा कार्यक्रम सुरु केला आहे.
- वायू प्रदूषण रोखणे, त्यावर नियंत्रण आणण्यासाठी समावेशक कृती आणि देशातल्या हवा गुणवत्ता सुधार नेटवर्कमध्ये वृद्धी करणे हे या कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट आहे.
- हा पंचवार्षिक कार्यक्रम आहे. याद्वारे पीएम १० आणि पीएम २.५ प्रदूषकांमध्ये २०२४ पर्यंत २०-३० टक्के घट केली जाईल. यासाठी २०१७ हे आधारभूत वर्ष असेल.
- या कार्यक्रमात, २३ राज्ये आणि केंद्र शासित प्रदेशांच्या १०२ नॉन-अटेनमेंट शहरांचा समावेश करण्यात आला आहे.
- या शहरांची निवड २०११ ते २०१५ दरम्यानच्या वायू गुणवत्ता आधारावर केंद्रीय प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने केली आहे.
- नॉन-अटेनमेंट शहरे: ही अशी शहरे आहेत जेथे राष्ट्रीय मानकांनुसार वायू गुणवत्ता कायम खराब आहे. यामध्ये दिल्ली, वाराणसी, भोपाळ, कोलकाता, नोएडा, मुझफ्फरपूर, मुंबई अशा मोठ्या शहरांचा समावेश आहे.

#SelfiewithSapling जनमोहिम

- केंद्रीय पर्यावरण मंत्री प्रकाश जावडेकर ५ जून रोजी साजरा केल्या जाणाऱ्या जागतिक पर्यावरण दिनाच्या पार्श्वभूमीवर '#सेल्फी विथ सॅपलिंग' (#SelfiewithSapling) या जनमोहिमेचा प्रारंभ केला.
- एक रोपटे (Sapling) लावून त्यासमवेत आपला सेल्फी समाज माध्यमावर पोस्ट करत सर्वांनी यात सहभागी व्हावे असे आवाहन त्यांनी यावेळी केले.
- पर्यावरणविषयक मुद्दे हाताळताना जन भागीदारी हा अविभाज्य भाग असून पर्यावरण रक्षणासाठी जन चळवळीचे स्वरूप प्राप्त व्हायला हवे यावर जावडेकर यांनी भर दिला.

७ जून : जागतिक अन्न सुरक्षा दिन

- जगभरात ७ जून रोजी पहिला जागतिक अन्न सुरक्षा दिन साजरा करण्यात आला. या दिनाची मुख्य संकल्पना (थीम) 'अन्न सुरक्षा प्रत्येकाची जबाबदारी' (Food Safety, everyone's business) अशी होती.
- संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या अन्न व कृषी संघटनेच्या (FAO) सहकार्याने जागतिक आरोग्य संघटनेद्वारे (WHO) जागतिक अन्न सुरक्षा दिवस साजरा करण्यात आला.
- सुरक्षित अन्नाचे महत्त्व अधोरेखित करण्यासाठी व त्यासंबंधीच्या समस्या कमी करण्याचा हेतूने संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेने डिसेंबर २०१८ मध्ये या दिनाची स्थापना केली होती.
- या दिनाच्या निमित्ताने अन्न सुरक्षेच्या प्रसाराच्या आणि असुरक्षित अन्नामुळे होणाऱ्या रोगांचा प्रसार कमी करण्याच्या आपल्या प्रयत्नांचा जागतिक आरोग्य संघटना पाठपुरावा करते.

अन्न सुरक्षा

- डब्ल्यूएचओच्या आकडेवारीनुसार, जगातील १० पैकी १ व्यक्ती दुषित अन्न खाल्ल्याने आजारी पडते, तसेच यामुळे सुमारे १.२५ लाख ५ वर्षांखालील बालकांचा मृत्यू होतो. अन्नापासून झालेल्या आजारांची सुमारे ६०० दशलक्ष प्रकरणे दरवर्षी नोंदविली जातात.
- असुरक्षित अन्नामुळे बऱ्याच कमी आणि मध्यम उत्पन्न अर्थव्यवस्थांच्या विकासाला खीळ बसली आहे. परिणामी या देशांचे प्रतिवर्षी सुमारे १५ अब्ज अमेरिकन डॉलर्स उत्पादकतेचे नुकसान होत आहे.

भारतातील उपक्रम

- पहिल्या जागतिक अन्न सुरक्षा दिनाच्या पार्श्वभूमीवर केंद्रीय आरोग्य मंत्री डॉ. हर्ष वर्धन यांनी खालील उपक्रम सुरु केले.

राज्य अन्न सुरक्षा निर्देशांक

- SFSI: State Food Safety Index.
- अन्न सुरक्षा व मानके प्राधिकरणाने (FSSAI) केंद्रीय आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या अंतर्गत पहिल्यांदाच राज्य अन्न सुरक्षा निर्देशांक विकसित केला आहे.
- यामध्ये अन्न सुरक्षेशी संबंधित ५ निकषांवर राज्यांच्या कामगिरीचे मूल्यमापन करण्यात आले आहे.
- यंदाच्या अन्न सुरक्षा निर्देशांकांमध्ये महाराष्ट्र राज्याच्या अन्न व औषध प्रशासनाने सर्वोत्तम कामगिरी केली आहे.

रमण १.०

- हे अन्नामधील भेसळ तात्काळ ओळखण्यासाठी तयार करण्यात आलेले एक लहानसे परंतु प्रभावी उपकरण आहे.

फुड सेफ्टी मॅजिक बॉक्स

- हे अन्नाची भेसळ ओळखण्यासाठीच्या उपकरणे व सूचनांचा संच आहे. याचा उपयोग शाळांमध्ये अन्न सुरक्षा सुनिश्चित करण्यासाठी प्रभावीपणे केला जाऊ शकतो.

ईट राईट पुरस्कार

- नागरिकांचे आरोग्य सुधारण्यासाठी त्यांना सुरक्षित आणि निरोगी अन्न पर्याय निवडण्यास प्रोत्साहित करण्यासाठी कंपनी अथवा व्यक्तींनी केलेल्या प्रयत्नांना हा पुरस्कार प्रदान केला जातो.
- या पुरस्काराची सुरुवात अन्न सुरक्षा व मानके प्राधिकरणाने (FSSAI) केली आहे.

१२ जून : जागतिक बालकामगार विरोधी दिन

- बालमजुरी बद्दल जागतिक स्तरावर जागरूकता वाढवण्याच्या उद्देशाने प्रतिवर्षी १२ जून रोजी जागतिक बालकामगार विरोधी दिन साजरा केला जातो.
- मागील वर्षी 'जागतिक बालकामगार विरोधी दिन' व 'कामाच्या ठिकाणी सुरक्षितता व आरोग्यासाठीचा दिन' यांनी तरुण कामगारांची सुरक्षा व त्यांचे आरोग्य आणि बालमजुरीचे उच्चाटन करण्यासाठी एक अभियान सुरु केले होते.
- शाश्वत विकास उद्दिष्टांतर्गत निर्धारित उद्दिष्ट ८.७ नुसार २०२५ पर्यंत बालमजुरीच्या सर्व प्रकारांचे समूळ उच्चाटन करणे आणि निर्धारित उद्दिष्ट ८.८ नुसार २०३० पर्यंत सर्व कामगारांसाठी कामाच्या ठिकाणी सुरक्षित वातावरण निर्माण करणे, हे या अभियानाचे मुख्य उद्देश आहेत.

पार्श्वभूमी

- २०२० मध्ये आंतरराष्ट्रीय श्रम संघटनेने (आयएलओ) बालमजुरीची वैश्विक मर्यादा आणि त्यास समाप्त करण्याच्या प्रयत्नांची गरज यावर लक्ष केंद्रित करत जागतिक बालकामगार विरोधी दिनाची सुरुवात केली होती.
- बालकामगारांच्या दुर्दशेबद्दल जागरूकता पसरविण्यासाठी व त्यावर उपाय सुचविण्यासाठी जगातील विविध संस्था, सरकारे, लाखो लोक यांना एकत्रित करण्यासाठी, हा दिवस प्रतिवर्षी १२ जून रोजी साजरा केला जातो.

१३ जून : आंतरराष्ट्रीय अल्बिनिझम जागरूकता दिन

- १३ जून रोजी जगभरात दरवर्षी आंतरराष्ट्रीय अल्बिनिझम जागरूकता दिन म्हणून पाळला जातो.
- अल्बिनिझमबाबत सार्वजनिक जागरूकता वाढविणे आणि अल्बिनिझमने ग्रस्त लोकांवरील हल्ले आणि त्यांच्यासोबत होणारा भेदभाव टाळणे, हा त्यामागील हेतू आहे.
- यंदाच्या अल्बिनिझम जागरूकता दिनाची थीम 'Still Standing Strong' अशी होती. याद्वारे जगभरातील लोकांना सर्व अल्बिनिझम रुग्णांसोबत उभे राहण्याचे आवाहन करण्यात आले.
- १३ जून २०१४ रोजी अल्बिनिझम जागरूकता दिन साजरा करण्याबाबत ठराव संयुक्त राष्ट्रांनी मंजूर केला होता. यामुळे १३ जून हा दिवस अल्बिनिझम जागरूकता दिनासाठी निवडण्यात आला आणि २०१५ पासून तो साजरा केला जाऊ लागला.

अल्बिनिझम / वर्णकहीनता (Albinism)

- हा अनुवंशिक जन्मतः असणारा जनुकीय विकार आहे.

- या रोगामध्ये शरीर मेलॅनिन हे रंगद्रव्य (Pigment) तयार करू शकत नाही. त्यामुळे त्वचा, डोळे, केस इ. निस्तेज आणि पांढरे दिसतात. यात दृष्टिपटलात वर्णक नसल्याने डोळे सामान्यतः गुलाबी होतात.
- शरीराचा, केसांचा रंग ठरवण्यासाठी मेलॅनिन महत्त्वाची भूमिका पार पाडते. शरीरात नैसर्गिकरित्या सनस्क्रीनप्रमाणे मेलॅनिन काम करते. सूर्यप्रकाशातील घातक किरणांपासून ते बचाव करते.
- पण समाजात अल्बिनिझमचा त्रास असणाऱ्या लोकांकडे वेगळ्या दृष्टीने पाहिले जाते. केनिया, टांझानिया या देशात अल्बिनिझमग्रस्तांना शारिरीक त्रास दिला जातो.
- जर दोन्ही पालकांमध्ये अल्बिनिझमची जनुके असतील तर सुमारे ४ पैकी एका अपत्यास अल्बिनिझम होण्याचा धोका असतो.
- हा क्वचित आढळणारा एक आजार आहे. सुमारे १७००० लोकांमध्ये एकाला अल्बिनिझमचा धोका असतो. भारतात अंदाजे १ लाख लोकांना अल्बिनिझम आहे.

१४ जून: जागतिक रक्तदाता दिन

- स्वेच्छेने आणि विना मोबदला रक्तदान करून अनेकांना जीवनदान देणाऱ्या रक्तदात्यांप्रति कृतज्ञता व्यक्त करण्यासाठी १४ जून हा दिवस 'जागतिक रक्तदाता दिन' साजरा केला जातो.
- हा दिवस रक्तदानाशी संबंधित सन्मान, सहानुभूती आणि दयाळूपणा या मानवी मूल्यांवरही प्रकाश टाकतो.
- मानवी रक्तगटांचा शोध लावणारे आणि रक्तदान संकल्पनेला अधिक शास्त्रशुद्ध पद्धतीने मांडणारे ऑस्ट्रियाचे नोबेल विजेते शास्त्रज्ञ डॉ. कार्ल लॅन्डस्टेनर यांच्या जन्मदिनानिमित्त जागतिक रक्तदाता दिन आयोजिला जातो.
- रक्तदात्याला रक्तदानासाठी प्रेरित करण्यासाठी व नियमित रक्तदात्यांचे आभार व्यक्त करण्यासाठी २००४ पासून जागतिक आरोग्य संघटना (वर्ल्ड हेल्थ ऑर्गनायझेशन) १४ जून रोजी जागतिक रक्तदाता दिवस साजरा करित असते.
- एक पिशवी रक्त दिल्याने त्यातील लालपेशी, प्लेटलेट्स, प्लाझ्मा अशा ३ घटकांना वेगळे करून ३ लोकांचा जीव वाचवता येऊ शकतो. रक्तदानामुळे प्रतिवर्षी लाखो लोकांचे प्राण वाचविण्यास मदत होते.
- यंदा रक्तदाता दिवसाची थीम ही 'सेफ ब्लड फॉर ऑल' (सर्वासाठी सुरक्षित रक्त) ही आहे. तसेच रवांडा हा यंदाच्या रक्तदाता दिनाचा यजमान देश आहे.
- काही आजारांवर उपचार करताना रुग्णाला रक्त मिळाले नाही, तर दगावण्याची शक्यता वाढते. शिवाय थॅलेसेमिया, सिकलसेलच्या रोग्यांना नियमित रक्त देणे गरजेचे आहे. मात्र, रक्ताची उणीव मोठ्या प्रमाणात भासते, हे देखील वास्तव आहे.
- भारतात एकूण लोकसंख्येच्या केवळ ०.९ टक्के लोक नियमित रक्तदान करतात. एकूण गरजेच्या अनेकपटीने कमी आहे. विकसित देशात रक्तदान करण्याचे हेच प्रमाण ४ टक्क्यांपर्यंत आहे.
- म्हणून यंदाच्या थीममध्ये सर्वासाठी रक्तदान हे एक महत्त्वाचे ध्येय आहे. अशावेळी 'सर्वासाठी रक्त' हे ध्येय पूर्ण करण्यासाठी तरुणाईने मोठ्या संख्येत रक्तदान केले पाहिजे.
- जागतिक रक्तदाता दिन हा जागतिक आरोग्य संघटनेद्वारे चिन्हांकित करण्यात आलेल्या (खालील) ८ अधिकृत वैश्विक सार्वजनिक आरोग्य अभियानांपैकी एक आहे.
  - ❖ २४ मार्च: जागतिक क्षयरोग दिन.
  - ❖ ७ एप्रिल: जागतिक आरोग्य दिन.
  - ❖ २५ एप्रिल: जागतिक मलेरिया दिन.
  - ❖ एप्रिलचा शेवटचा आठवडा: जागतिक लसीकरण सप्ताह.
  - ❖ ३१ मे: जागतिक तंबाखू सेवन विरोधी दिन.
  - ❖ १४ जून: जागतिक रक्तदाता दिन.
  - ❖ २८ जुलै: जागतिक हेपीटायटीस दिन.
  - ❖ १ डिसेंबर: जागतिक एड्स दिन.

रक्तदान करण्यासाठी पूर्ण करावे लागणारे काही प्राथमिक निकष

- गर्भवती महिला, मद्यपान करणारी व्यक्ती रक्तदान करू शकत नाही.
- त्याचप्रमाणे एचआयवी पॉझिटिव्ह व्यक्ती, उच्च रक्तदाब असणारी व्यक्ती, हृदयरोग, रक्तदाब, कर्करोग, मधुमेह आणि किडनी संबंधीत आजार असणाऱ्या व्यक्तीही रक्तदान करू शकत नाही.
- तुम्ही शरीरावर टॅटू किंवा कॉस्मेटिक सर्जरी केली असेल तर त्यानंतर किमान ६ महिने तुम्ही रक्तदान करू शकत नाही.
- भारतात रक्तदात्याची वयोमर्यादा ही वय वर्ष १८ ते ६५ आहे.
- रक्तदात्याचे वजन हे किमान ५० किलो असलं पाहिजे.
- रक्तातील कमीत कमी हिमोग्लोबीनची पातळी ही १२.५ g/dl असली पाहिजे.
- रक्तदाता आजारी असता कामा नये
- रक्तदान केल्यानंतर किमान ३ महिन्यांनंतर तुम्ही पुन्हा रक्तदान करू शकता.

१६ जून : कुटुंबांच्या परदेशी वित्तप्रेषणाचा आंतरराष्ट्रीय दिन

- कुटुंबांच्या परदेशी वित्तप्रेषणाचा आंतरराष्ट्रीय दिन (IDFR: The International Day of Family Remittances) प्रतिवर्षी १६ जून रोजी साजरा केला जातो.
- सुमारे २०० दशलक्ष स्थलांतरित लोकांनी मायदेशातील त्यांच्या सुमारे ८०० दशलक्ष कुटुंबियांसाठी आणि त्यांच्या मुलांच्या चांगल्या भवितव्यासाठी दिलेल्या योगदानाला (परदेशातून पाठविलेल्या रक्कमेचे) अधोरेखित करण्यासाठी हा दिन साजरा केला जातो.
- संयुक्त राष्ट्रांनी या दिनाची सुरुवात केली असून, त्याद्वारे परदेशी वित्तप्रेषणाच्या कुटुंब, समुदाय व देशांवर होणाऱ्या प्रभावाबद्दल जागरूकता पसरविण्याचा संयुक्त राष्ट्रांचा हेतू आहे.
- याशिवाय परदेशी वित्तप्रेषणाच्या स्वरूपात लोकांनी दिलेल्या योगदानाचा प्रभाव वाढविता यावा यासाठी सरकारे, खाजगी क्षेत्रातील संस्था व नागरी समाजास मार्ग शोधण्याचा संदेशही हा दिन देतो.
- हा दिन संयुक्त राष्ट्रांच्या आंतरराष्ट्रीय कृषी विकास निधीद्वारे (IFAD: International Fund for Agricultural Development) साजरा केला जातो.

आंतरराष्ट्रीय कृषी विकास निधी

- ही संयुक्त राष्ट्रांची विशेष संस्था आहे, जिच्या स्थापनेचे मूळ जागतिक अन्न परिषद १९७४ मध्ये आहे. नंतर १९७७ मध्ये तिची स्थापना आंतरराष्ट्रीय वित्तीय संस्था म्हणून करण्यात आली.
- संयुक्त राष्ट्रांचे अन्न व कृषी कार्यक्रमांचे केंद्र असलेल्या रोम (इटली) या शहरात या संस्थेचे मुख्यालय आहे.
- १९७८ पासून आतापर्यंत या संस्थेने अनुदान आणि कमी व्याजदराच्या कर्जाच्या स्वरूपात सुमारे १८५ अब्ज डॉलर्सची रक्कम दिली असून, त्याचा लाभ सुमारे ४६४ दशलक्ष लोकांपर्यंत पोहोचला आहे.

परदेशी वित्तप्रेषण

- परदेशी वित्तप्रेषण (Remittance) म्हणजे परदेशात काम करणाऱ्या व्यक्तीने तिच्या मायदेशी पाठवलेला पैसा होय.
- बऱ्याच विकसनशील देशांमध्ये परदेशस्थ स्थलांतरितांनी मायदेशी पाठवलेला पैसा, ही दुसऱ्या क्रमांकाची मोठी वित्तीय आवक असून तिचे प्रमाण आंतरराष्ट्रीय साह्यापेक्षाही अधिक आहे.
- भारत हा सर्वाधिक परदेशी वित्तप्रेषण प्राप्त करणाऱ्या देशांमध्ये आघाडीवर आहे.

१७ जून: जागतिक वाळवंटीकरण व दुष्काळ प्रतिबंधक दिवस

- दरवर्षी १७ जून हा दिवस जागतिक वाळवंटीकरण आणि दुष्काळ प्रतिबंधक दिवस म्हणून साजरा केला जातो.
- संयुक्त राष्ट्रांच्या मते, वाळवंटीकरणचा अर्थ सध्या अस्तित्वात असलेल्या वाळवंटांचा विस्तार होणे नसून, शुष्क, अर्ध-शुष्क व कोरड्या उप-आर्द्र भागात जमिनीचा दर्जा खालावणे असा आहे.
- संयुक्त राष्ट्रांच्या महासभेने वाळवंटीकरण प्रतिबंध कन्व्हेन्शनचा मसुदा काहीर केल्याच्या पुढच्या दिवशी म्हणजेच ३० जानेवारी १९९५ रोजी जागतिक वाळवंटीकरण व दुष्काळ प्रतिबंधक दिन साजरा करण्याचा निर्णय घेतला होता.
- २०१९ या वर्षी युनायटेड नेशन्स कन्व्हेन्शन टू कोम्बॅट डेझर्टीफिकेशन (UNCCD) शाश्वत जमीन व्यवस्थापनात देशांनी केलेल्या प्रगतीची २५ वर्षे साजरी करीत आहे.
- यंदाच्या जागतिक वाळवंटीकरण आणि दुष्काळ प्रतिबंधक दिनाची थीम 'चला एकत्र भविष्य घडवूया' (Let's Grow the Future Together) आहे.
- युनायटेड नेशन्सच्या आकडेवारीनुसार, दरवर्षी २४ अब्ज टन उपजाऊ मातीचे वाळवंटीकरण होत आहे. यामुळे विकसनशील देशांचे राष्ट्रीय सकल उत्पन्न सुमारे ८ टक्क्यांनी घटत आहे.

वाळवंटीकरण रोखण्यासाठी भारताचे प्रयत्न

- भारत सरकारद्वारे वाळवंटीकरण रोखण्यासाठी अनेक योजना राबविण्यात येत आहेत. उदा. पर ड्रॉप मोर क्रॉप (जल व्यवस्थापनासाठी), सॉईल हेल्थ कार्ड योजना आणि शेतकऱ्यांसाठी कडूनिंबाचा लेप असलेला यूरिया, ज्यामुळे सुपीक जमिनीचा विस्तार होईल.
- गेल्या ५ वर्षांत भारताने जंगल क्षेत्रात वाढ केली आहे. भारतीय सरकार शेतकऱ्यांचे कल्याण आणि पर्यावरणाचे संरक्षण करण्यासाठी सतत प्रयत्न करीत आहे.
- वाळवंटीकरणविरुद्ध लढण्यामध्ये भारत एक उदाहरण निर्माण करण्याचा प्रयत्न करीत आहे आणि या दिशेने जगाला सहकार्य करण्यास तयार आहे.

१८ जून : ऑटिस्टिक प्राइड दिवस

- प्रतिवर्षी १८ जून रोजी ऑटिस्टिक प्राइड दिवस (Autistic Pride Day) म्हणून साजरा केला जातो. स्वमग्नता (ऑटिझम)ला एक रोग म्हणून नाही तर एक भिन्नता म्हणून स्वीकार करणे, हा या दिनाचा उद्देश आहे.
- त्यानिमित्त यादिवशी जगभर विविध उपक्रम राबवले जातात.
- यासाठी संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेने १ नोव्हेंबर २००७ रोजी एक ठराव संमत केला होता, जो १८ डिसेंबर २००७ रोजी स्वीकृत करण्यात आला.

स्वमग्नता (ऑटिझम)

- स्वमग्नता हा एक प्रकारचा मनोविकार असून, याला सायकोन्यूरोलॉजिकल डेव्हलपमेंट डिसऑर्डर किंवा ऑटिझम असे देखील म्हटले जाते.
- स्वमग्नता (ऑटिझम) मेंदूच्या वाढीतील विस्कळितपणा आहे. स्वतःतच रमून राहण्याची तीव्र स्वाभाविक वृत्ती म्हणजे स्वमग्नता. ही एक अवस्था असून ती आनुवंशिकही आहे.
- ही एक प्रकारची 'गुंतागुंतीची असणारी मानसिक जन्मस्थ अवस्था' असून, तो रोग नाही. याचा शोध लिओ केनर यांनी १९४३ मध्ये लावला.
- सरासरी दोनशे मुलांमध्ये एकाला हा विकार होण्याची शक्यता आहे. स्वमग्नता आढळून येणाऱ्या लहान मुलांमध्ये मुलीपेक्षा मुलांचे प्रमाण चार पटींनी जास्त आढळून येते.
- वैद्यकीय व शैक्षणिक क्षेत्राच्या अभ्यासक्रमात अजूनही स्वमग्नता याबद्दल पुरेसा सखोल अभ्यास नाही. कुठलेही वैद्यकीय तत्काळ उपचार अस्तित्वात नाहीत. त्यामुळे या विकाराविषयी समाजात जनजागृती होणे गरजेचे आहे.
- २ एप्रिल हा दिवस जगभरात जागतिक स्वमग्नता (ऑटिझम) जागृती दिन म्हणून पाळला जातो. यावर्षी जागतिक स्वमग्नता जागृती दिनाची संकल्पना (थीम) 'सहायक तंत्रज्ञान, सक्रिय सहभाग' ही आहे.
- संयुक्त राष्ट्रांच्या सदस्य राष्ट्रांमध्ये स्वमग्नता (ऑटिझम) याविषयी जनजागृती करणे, हा या दिनाचा मुख्य उद्देश आहे.

१९ जून : जागतिक सिकल सेल दिन

- सिकल सेल रोगाविषयी जागरूकता पसरविण्याच्या उद्देशाने व लोकांना त्याच्या उपचार पद्धतीबद्दल माहिती देण्यासाठी दरवर्षी १९ जून रोजी जागतिक सिकल सेल दिन म्हणून साजरा केला जातो.
- या दिनाची सुरुवात संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेने २००८ मध्ये केली होती. सिकल सेल रोगाची आंतरराष्ट्रीय संघटना (SCDIO), काँगो प्रजासत्ताक, सेनेगल, आफ्रिकन युनियन, युनेस्को व जागतिक आरोग्य संघटनेने त्यास समर्थन दिले होते.
- १९ जून २००९ रोजी पहिला जागतिक सिकल सेल दिन साजरा करण्यात आला.

सिकल सेल रोग काय आहे?

- व्यक्तीच्या रक्तात लाल पेशी व पांढऱ्या पेशी अशा दोन प्रकारच्या पेशी असतात. सिकल सेल हा मुख्यतः लाल रक्तपेशींमध्ये होणारा आजार आहे.
- सर्वसाधारण व्यक्तीच्या शरीरातील लाल रक्तपेशींचा आकार गोल असतो. लाल रक्तपेशींना ऑक्सिजन मिळाला नाही तर लाल रक्त पेशींचा गोल आकार नाहीसा होवून विळ्यासारखा होतो.
- इंग्रजी भाषेत सिकल म्हणजे विळा व सेल म्हणजे पेशी होय. म्हणूनच या आजारास विळ्यासारखा दिसणाऱ्या (लाल रक्त) पेशींचा आजार म्हणजे सिकलसेल आजार असे म्हणतात.

सिकल सेल ॲनिमिया

- निरोगी माणसाच्या आणि सिकल सेल रुग्णाच्या लाल रक्तपेशींचा तुलनात्मक अभ्यास केल्यावर शास्त्रज्ञांना सिकल सेल पेशींमधल्या 'हिमोग्लोबिन' प्रथिनात दोष आढळून आला.
- दोष आढळलेल्या हिमोग्लोबिनला 'सिकलिंग हिमोग्लोबिन' असे नाव देण्यात आले. या प्रकारच्या हिमोग्लोबिनमुळे लाल रक्तपेशींचे आयुष्य कमी होते आणि त्या लवकर फुटतात.
- सर्वसाधारण व्यक्तीमध्ये लाल रक्तपेशी १२० दिवस शरीरात जगतात. हे प्रमाण सिकल सेलच्या आजारात घसरून सुमारे ५ ते ३० दिवस इतके खाली येते.
- त्यामुळे रक्त कमी होते. याच अवस्थेला आपण 'ॲनिमिया' म्हणतो. त्यामुळे या आजाराला 'सिकल सेल ॲनिमिया' असे नाव पडले.
- हा आजार जनुकीय दोषामुळे होत असल्याने तो आनुवंशिक आहे. आई-वडिलांकडून हा आजार अपत्यांमध्ये येतो. कोणत्याही सूक्ष्म जंतू किंवा विषाणूमुळे किंवा पोषक आहार न घेतल्यामुळे हा आजार होत नाही.

सिकल सेलचे २ प्रकार

- आनुवंशिक शास्त्राच्या नियमांनुसार हा दोष २ प्रकारांत आढळतो. यातला एक प्रकार म्हणजे 'सिकल सेल वाहक' (कॅरिअर) आणि दुसरा म्हणजे 'सिकल सेल पीडित' (सफरर).
- पीडित व्यक्तीला वारंवार जंतू संसर्ग झाल्याने लवकर बरा होत नाही. रक्त पेशी लवकर नष्ट होतात. रक्तातील हिमोग्लोबिनचे प्रमाण कमी होऊन भूक न लागणे, हातपाय दुखणे, सांधे सुजून दुखू लागणे अशी लक्षणे दिसून येतात.
- ज्या व्यक्तीला सिकल सेल आजाराचा त्रास होत नाही. पण ती व्यक्ती पुढच्या पिढीला सिकल सेल आजार देऊ शकते, अशा व्यक्तीला सिकलसेल वाहक म्हणतात.
- वाहक व्यक्ती सर्वसाधारण माणसासारखेच असतात. त्यांच्या रक्तात सिकल सेल रक्तपेशी असतात. त्यांचे प्रमाण खुपच कमी असते. म्हणून त्यांना पीडित व्यक्तीसारखा त्रास होत नाही.

लक्षणे

- सिकल सेल आजार झालेल्या व्यक्तीत प्रामुख्याने रक्तक्षय, हातापायावर सुज येणे, पक्षाघात, लघवीतून रक्त जाणे, डोकेदुखी, अर्धांगवायू, शैक्षणिक प्रगती खुंटित होणे, निमोनिया, टायफॉईड, त्वचेचे आजार, मानसीक संतुलन बिघडणे इत्यादी विविध रोगांची लक्षणे दिसून येतात.

- प्राणवायूच्या कमतरतेमुळे सिकल सेल रुग्णाच्या शरीरातील सिकलिंग प्रक्रिया वाढते. वेड्यावाकड्या सिकल पेशी रुग्णाच्या सूक्ष्म रक्तवाहिन्यांमध्ये अडकतात व त्या रक्तवाहिनीतला रक्तपुरवठा खंडित होतो.
- शरीराच्या ज्या भागात ही प्रक्रिया घडते तिथे रुग्णाला प्रचंड वेदना होतात. वैद्यकीय भाषेत याला 'क्रायसिस' म्हणतात. अशावेळी ताबडतोब वैद्यकीय उपचार मिळाले नाहीत तर रुग्ण दगावण्याचीही शक्यता असते.
- रुग्णाला क्रायसिस येण्याची ही प्रक्रिया अधूनमधून होत राहते. सतत क्रायसिस येत राहिले तर शरीरातील विविध अवयवांवर विपरित परिणाम होण्यास सुरुवात होते.
- ही लक्षणे या आजाराला रुग्णाला वयाच्या तिसऱ्या किंवा चौथ्या वर्षापासून दिसू लागतात. वय वाढते तशी लक्षणांची तीव्रता वाढते.

उपचार

- हा आनुवंशिक आजार असल्यामुळे तो औषधाने बरा होणारा नाही. पण आता वैद्यकीय क्षेत्रात अनेक नवीन शोध लागत आहेत.
- त्या आधारे पाश्चिमात्य देशांत बोन मॅरो ट्रांस्प्लांटेशन, जीन थेरपी, स्टेम सेल ट्रांस्प्लांटेशन अशा आधुनिक उपचारांचा या आजारवर यशस्वी प्रयोग झालेला आहे.
- या उपचारांनी हा आजार बरा होऊ शकतो. पण हे उपचार खर्चिक असल्याने देशातील सामान्य नागरिकांना ते परवडणारे नाहीत.
- या आजाराला लक्षणांची तीव्रता कमी करण्यासाठी किंवा या लक्षणांना दूर ठेवण्यासाठी हायड्रॉक्सिल युरियासारखी काही औषधे उपलब्ध आहेत. मात्र ही औषधे खूप महागडी आहेत, तसेच ती आयुष्यभर घ्यावी लागतात.
- आजाराचे अचूक निदान, वेळोवेळी डॉक्टरांचा सल्ला, योग्य औषधोपचार, पोषक आहार, स्वच्छता याबरोबरच मानसिक ताणतणाव कमी करण्यासाठी योगासने व प्राणायाम यांची जोड दिल्यास या आजारबरोबरही आयुष्य आनंददायी पद्धतीने जगता येऊ शकते.
- या आजार पूर्णपणे बरा करणारे औषध नसल्यामुळेच प्रतिबंधक उपाय म्हणून या आजाराला रुग्ण मूल जन्मास येऊ नये याबद्दल काळजी घेण्याची संकल्पना समोर आली.
- सिकल सेल गुणधर्म असलेल्या (वाहक किंवा पीडित) दोन व्यक्तींचा विवाह झाल्यास त्यांच्या होणाऱ्या अपत्यातही सिकल सेल गुणधर्म आढळू शकतो. त्यामुळे अशा व्यक्तींनी एकमेकांशी लग्न न करण्याचा सल्ला दिला जातो.

या रोगाचा आढळ

- सिकलसेल मुख्यतः ऑक्सिजनची मात्रा कमी असलेल्या वातावरणाच्या ठिकाणी, जसे की उंच डोंगराळ भागात जास्त आढळतो.
- या आजाराला रुग्ण जगभर सापडतात. पण आफ्रिका, सौदी अरेबिया आणि भारतात या आजाराला प्रमाण अधिक आहे. देशात मध्य भारतात याचे रुग्ण अधिक सापडतात. तसेच हा आजार प्रामुख्याने आदिवासी, दलित आणि इतर मागासवर्गीय समाजांमध्ये आढळतो.
- संयुक्त राष्ट्रांच्या आकडेवारीनुसार, दरवर्षी सुमारे ५ लाख मुले सिकल सेल रोगासह जन्माला येतात आणि त्यापैकी सुमारे २.५ लाख मुलांचा ५ वर्षांमध्येच मृत्यू होतो.

२० जून : जागतिक निर्वासित दिन

- जगभरातील निर्वासितांच्या स्थितीबद्दल जागरूकता निर्माण करण्यासाठी २० जून हा दिवस जागतिक निर्वासित दिन म्हणून साजरा केला जातो. निर्वासितांच्या दुर्दशेकडे जगाचे लक्ष आकर्षित करून घेणे, हा या दिनाचा उद्देश आहे.
- जागतिक निर्वासित दिन २०१९ची मुख्य थीम '#StepWithRefugees : Take A Step on World Refugee Day' अशी आहे.
- ४ डिसेंबर २००० रोजी संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेने २० जून हा दिवस जागतिक निर्वासित दिन म्हणून साजरा करण्याचा निर्णय घेतला.
- याशिवाय संयुक्त राष्ट्रांच्या निर्वासितांसाठीच्या उच्चायुक्तांच्या (UNHCR) कार्यालयाने संमत केलेल्या १९५१ सालच्या संविधीला २००१ मध्ये ५० वर्षे पूर्ण झाल्याचेही संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेने नमूद केले.
- यूएनएचसीआरच्या अभ्यासानुसार २०१८च्या अखेरीस निरनिराळ्या कारणांमुळे निर्वासित झालेल्यांची संख्या ७८.८ दशलक्ष होती. गेल्या ७० वर्षांतील ही निर्वासितांची सर्वोच्च संख्या आहे.
- या अभ्यासानुसार ही लोकांना त्यांचे घर सोडून निर्वासित होण्यास भाग पाडण्यास छळ, युद्ध व हिंसा हे प्रमुख कारणे आहेत.
- जगात प्रत्येक २ सेकंदाला सरासरी एका व्यक्तीला संघर्ष वा छळाच्या परिणामस्वरूप जबरदस्तीने विस्थापित केले जाते आणि शरणार्थी हे जगातील सर्वात असुरक्षित लोक आहेत, असे या अभ्यासात नमूद करण्यात आले आहे.

संयुक्त राष्ट्रांचे निर्वासितांसाठीचे उच्चायुक्त

- UNHCR: United Nations High Commissioner for Refugees
- स्थापना: १४ डिसेंबर १९५०

- मुख्यालय: जिनिव्हा (स्विट्झर्लंड)
- प्रमुख: फिलिपो ग्रॅंडी
- संयुक्त राष्ट्रांचे निर्वासितांसाठीचे उच्चायुक्त ही संयुक्त राष्ट्रसंघाची एक समिती आहे. ही समिती जगभरातील निर्वासितांचे रक्षण करते.
- जगात चालणाऱ्या विविध युद्ध, लढाया, संघर्ष इत्यादींमध्ये स्थानिक जनतेला निर्वासित व्हावे लागते. अशावेळी यजमान देशाच्या किंवा संयुक्त राष्ट्रांच्या विनंतीवरून ही समिती या निर्वासितांसाठी तात्पुरत्या सोयी करते व त्यांना संरक्षण पुरवते.
- आजवर पॅलेस्टाइन, इराक, अफगाणिस्तान, सीरिया, सुदान, कॉंगो इत्यादी देशांमध्ये यूएनएचसीआरने कार्य केले आहे.
- संयुक्त राष्ट्रे निर्वासित उच्चायुक्त कार्यालयाला आजवर १९५४ व १९८९ असा दोन वेळा सर्वोच्च नोबेल शांतता पुरस्कार मिळाला आहे.
- प्रसिद्ध अमेरिकन अभिनेत्री अँजेलिना जोली संयुक्त राष्ट्रे निर्वासित उच्चायुक्त समितीची सदस्य राजदूत (Goodwill Ambassador) आहे.

निर्वासित कोण आहेत?

- संयुक्त राष्ट्रांच्या निर्वासितविषयक उच्चायुक्तांच्या कार्यालयाने संमत केलेल्या १९५१ सालच्या संविधीने निर्वासितांची व्याख्या पुढीलप्रमाणे केली आहे.
- निर्वासित म्हणजे वंश, धर्म, राष्ट्रीयता, विशिष्ट सामाजिक गट किंवा राजकीय मतप्रणालीचे सभासदत्व या कारणांमुळे छळ होईल अशी साधार भूमी वाटल्याने आपल्या देशाबाहेर असलेली व्यक्ती, जिला स्वदेशाचे संरक्षण स्वीकारणे शक्य नाही किंवा वरील प्रकारच्या भूमीमुळे ते स्वीकारण्यासही तयार नाही; अथवा राष्ट्रीयत्व नसलेली व पूर्वी ज्या देशात तिचे नित्य वास्तव्य होते, त्याबाहेर असलेली व्यक्ती, जिला त्या देशात जाणे शक्य नाही किंवा वरील प्रकारच्या भूमीमुळे तेथे परतण्यास ती तयार नाही.
- यूरोपीय स्थलांतरितांच्या संदर्भातील आंतरराष्ट्रीय समितीने १९५१ मध्ये निर्वासितांची एक व्यापक व्याख्या सादर केली, ती अशी : निर्वासित म्हणजे एखादे युद्ध किंवा आपत्ती यांना बळी पडलेली व्यक्ती, जिची जीवनस्थिती त्या युद्धामुळे वा आपत्तीमुळे गंभीरपणे बिघडली आहे.

२१ जून : आंतरराष्ट्रीय योग दिवस

- नियमित योगा करण्याच्या अनेक फायद्यांविषयी जागरूकता वाढवण्याच्या हेतूने २१ जून २०१९ रोजी पाचवा आंतरराष्ट्रीय योग दिवस साजरा करण्यात आला.
- यंदाच्या आंतरराष्ट्रीय योग दिनाची मुख्य थीम 'हवामानासाठी योगा' (Yoga for Climate Action) ही आहे. यंदा पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी रांची (झारखंड) येथील कार्यक्रमाला भाग घेत हा दिवस साजरा केला.

आंतरराष्ट्रीय योग दिन

- २१ जून हा दिवस जगभरात 'आंतरराष्ट्रीय योग दिन' म्हणून साजरा होण्याचे संपूर्ण श्रेय हे भारताला जाते.
- जाणकारांच्या मते योग ही भारतातील ५००० वर्ष जुनी शारीरिक, मानसिक आणि आध्यात्मिक साधना असून, ती शरीर व मनात परिवर्तन घडवून आणते.
- योगाची हीच प्राचीन परंपरा जपली जावी, यासाठी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी २१ जून हा दिवस आंतरराष्ट्रीय योग दिन म्हणून साजरा करण्यात यावा, असा प्रस्ताव २७ सप्टेंबर २०१४ रोजी संयुक्त राष्ट्रांच्या महासभेत मांडला होता.
- या प्रस्तावात योगासनांचे फायदे आणि त्याचे आरोग्यावरील परिणाम कसे असतात या बद्दलची सविस्तर माहिती देण्यात आली होती.
- संयुक्त राष्ट्रातील सुरक्षा आयोगाचे कायमस्वरूपी सदस्य असलेले चीन, फ्रान्स, रशिया, इंग्लंड आणि अमेरिका यांच्यासह एकूण १७ देश या प्रस्तावाचे सहप्रतिनिधी आहेत.
- प्रस्ताव करण्यात आल्यानंतर तीनच महिन्यात संयुक्त राष्ट्रांने २१ जून हा दिवस 'आंतरराष्ट्रीय योग दिन' म्हणून साजरा करण्याच्या प्रस्तावाला मान्यता दिली.
- २१ जून हा दिवस जगभरातील अनेक देशांमध्ये सर्वात मोठा दिवस असतो. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय योग दिनासाठी याच दिवसाची निवड करण्यात आली.

२५ जून : आंतरराष्ट्रीय खलाशी दिन

- प्रतिवर्षी २५ जून हा दिवस जगभरात आंतरराष्ट्रीय खलाशी दिन म्हणून साजरा केला जातो. इंटरनॅशनल मेरीटाईम ऑर्गनायझेशनद्वारे (आयएमओ) हा दिन समन्वयित केला जातो.
- आयएमओद्वारे यंदाचा आंतरराष्ट्रीय खलाशी दिन 'लिंग समानतेसाठी मी तयार आहे' (I Am On Board with gender equality) (#iamonboard) या अभियानासह साजरा केला गेला.
- खलाशांच्या प्रशिक्षण, प्रमाणपत्र व देखरेखीसाठीच्या संविधी १९७८च्या सुधारित मानकांचा स्वीकार करण्यासाठी २०१० मध्ये या दिनाची सुरुवात करण्यात आली.
- सर्वप्रथम आंतरराष्ट्रीय खलाशी दिन २०११मध्ये साजरा केला गेला. तेव्हापासून तो प्रतिवर्षी साजरा केला जात आहे.

- आंतरराष्ट्रीय सागरी व्यापार, नागरी समुदाय आणि जागतिक अर्थव्यवस्थेमध्ये खलाश्यांचे योगदान अधोरेखित करण्यासाठी हा दिवस साजरा केला जातो.

इंटरनॅशनल मेरीटाईम ऑर्गनायझेशन

- इंटरनॅशनल मेरीटाईम ऑर्गनायझेशन (IMO) ही संयुक्त राष्ट्रांची एक विशेष संस्था आहे. ती सागरी वाहतुकीचे नियमन करण्यासाठी कार्य करते.
- या संस्थेची स्थापना १९४८मध्ये जिनिव्हा (स्वित्झर्लंड) येथे आंतरराष्ट्रीय आंतर-सरकारी समुद्री सल्लागार संस्थेच्या स्वरूपात झाली होती.
- १९८२मध्ये या संस्थेचे नामकरण इंटरनॅशनल मेरीटाईम ऑर्गनायझेशन असे करण्यात आले.
- या संस्थेचे मुख्यालय लंडन येथे स्थित आहे. या संस्थेचे १७१ सदस्य आणि ३ सहयोगी सदस्य आहेत. १९५९मध्ये भारत आयएमओचा सदस्य बनला.
- सागरी वाहतुकीसाठी आणि त्याच्या संमतीसाठी एक व्यापक नियामक संरचना विकसित करणे हे आयएमओचे मुख्य कार्य आहे.
- या संरचनेमध्ये सुरक्षा, कायदेशीर समस्या, पर्यावरणीय समस्या, तांत्रिक सहकार, समुद्री सुरक्षा आणि सागरी वाहतूक दक्षता इत्यादींचा समावेश होतो.

२६ जून : जागतिक अंमली पदार्थ दुरुपयोग व अवैध तस्करी विरोधी दिन

- दरवर्षी २६ जून हा दिवस जगभर जागतिक अंमली पदार्थ दुरुपयोग व अवैध तस्करी विरोधी दिन म्हणून विविध विधायक उपक्रमांच्या स्वरूपात साजरा केला जातो.
- अंमली पदार्थांचा दुरुपयोग आणि त्यांची अवैध तस्करी यांच्या समाजाला असलेल्या धोक्यांबद्दल जागरूकता निर्माण करण्यासाठी हा दिवस साजरा केला जातो.
- संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेने ७ डिसेंबर १९८७ रोजी हा दिन साजरा करण्यासाठीचा ठराव संमत केला होता. पहिला जागतिक अंमली पदार्थ दुरुपयोग व अवैध तस्करी विरोधी दिन २६ जून १९८९ रोजी साजरा केला गेला.
- २६ जून या दिवसाला चीनमधील पहिल्या अफू युद्धाच्या काळात (१९८७) अफू व्यापारावर घातल्या गेलेल्या बंदीचा संदर्भ आहे.
- हा दिन अंमली पदार्थांच्या दुरुपयोगापासून मुक्त आंतरराष्ट्रीय समुदायाचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी जागतिक प्रयत्न आणि सहकार्याचे प्रतिक आहे.
- या दिनाची यंदाची थीम: आरोग्यासाठी न्याय. न्यायासाठी आरोग्य. (Health for Justice. Justice for Health)
- जेव्हा आपण अंमली पदार्थांशी संबंधित समस्यांचा विचार करतो, तेव्हा आरोग्य आणि न्याय या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू असतात, असे ही थीम दर्शवते.
- संयुक्त राष्ट्रांचे अंमली पदार्थ व अपराध कार्यालय (UNODC) जनता, एनजीओ, सरकारे, खाजगी क्षेत्राला हा दिन साजरा करण्याचे आवाहन करते.

संयुक्त राष्ट्रांचे अंमली पदार्थ व अपराध कार्यालय

- UNODC: United Nations Office on Drugs and Crime
- स्थापना: १९९७
- मुख्यालय: विएन्ना (ऑस्ट्रिया)
- याची स्थापना संयुक्त राष्ट्रांचा आंतरराष्ट्रीय अंमली पदार्थ नियंत्रण कार्यक्रम आणि अपराध प्रतिबंध व फौजदारी न्याय विभाग यांचे एकत्रीकरण करून संयुक्त राष्ट्रांचे अंमली पदार्थ नियंत्रण व अपराध प्रतिबंध कार्यालय म्हणून करण्यात आली होती.
- २००२ साली त्याचे नामांतर संयुक्त राष्ट्रांचे अंमली पदार्थ व अपराध कार्यालय असे करण्यात आले. ते संयुक्त राष्ट्रांच्या विकास समूहाचा (UNDG) भाग आहे.
- या कार्यालयाची मूल संस्था संयुक्त राष्ट्रांचे सचिवालय आहे.

२७ जून : सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग दिन

- सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग दिन (MSME) प्रतिवर्षी २७ जून रोजी जागतिक स्तरावर साजरा केला जातो. एप्रिल २०१७मध्ये स्थापन झाल्यानंतर, या दिनाची ही दुसरी आवृत्ती आहे.
- या दिनाचे बहुआयामी उद्देश: युवकांच्या रोजगारात एमएसएमई उद्योगांचे महत्त्व अधोरेखित करणे, योग्य नोकऱ्या मिळविण्यासाठी आवश्यक विविध कौशल्यांबद्दल युवकांना जागरूक करणे आणि युवा उद्योजकतेबद्दल जागरूकता वाढवणे.
- यंदाच्या एमएसएमई दिनाची मुख्य थीम: Big Money For Small Business: Financing the SDGs
- विकसनशील देशांमध्ये लघु व मध्यम उद्योगात असलेल्या अधिकाधिक गुंतवणुकीच्या गरजेबद्दल जागरूकता वाढविणे आणि लघु उद्योगांच्या जागतिक अर्थव्यवस्थेमधील योगदानाची नोंद घेणे, यासाठी यंदा ही थीम निवडण्यात आली आहे.

- संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेने लघु उद्योगात सुधारणा करण्याची आवश्यकता ओळखण्यासाठी सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग दिनाची स्थापना केली.
- हा प्रस्ताव अर्जेन्टिनाच्या प्रतिनिधिमंडळाद्वारे सादर करण्यात आला आणि ५४ सदस्यांनी त्यास पाठींबा दिला होता. एप्रिल २०१७ मध्ये १९३ सदस्यीय संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेने विनामतदान हा प्रस्ताव स्वीकारला होता.

एमएसएमई दिन व भारत

- एमएसएमई दिनाच्या पार्श्वभूमीवर भारतात एमएसएमई मंत्रालयाने 'Indian MSMEs, Global Aspirations' या थीमवर आधारित आंतरराष्ट्रीय परिषदेचे नवी दिल्ली येथे आयोजन केले.
- याशिवाय या दिनाच्या निमित्ताने देशातील १०० उत्कृष्ट लघु व मध्यम उद्योगांना ६व्या भारतीय एसएमई १०० पुरस्कारांतर्गत गौरविण्यात आले.

सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योगांचे महत्त्व

- एमएसएमई विकासासाठी प्रमुख रोजगार प्रदाता म्हणून कार्य करतात. हे मुख्यत्वे शाश्वत विकासाची लक्ष्ये (एसडीजी) साध्य करण्यावर भर देतात.
- हे नवकल्पना, सर्जनशीलता व प्रत्येकासाठी योग्य रोजगार यांना प्रोत्साहन देते. उद्योगीय व्यवसायात बनविण्यात आलेल्या ५ नवीन औपचारिक रोजगारांपैकी ४ एमएसएमईमध्ये आहेत.
- एमएसएमई श्रमिकांचे कमकुवत क्षेत्र जसे महिला, तरुण आणि गरीब कुटुंबांतील लोकांपैकी मोठ्या भागाला रोजगार प्रदान करते. काहीवेळेस ग्रामीण भागात एमएसएमई रोजगाराचा एकमात्र स्रोत आहे.

२९ जून : राष्ट्रीय सांख्यिकी दिन

- सामाजिक-आर्थिक नियोजन आणि धोरण तयार करण्यामध्ये सांख्यिकीचे महत्त्व याबाबत जनजागृती निर्माण करण्यासाठी २९ जून हा दिवस प्रतिवर्षी राष्ट्रीय सांख्यिकी दिन म्हणून साजरा केला जातो.
- आर्थिक योजना आणि सांख्यिकी प्रणाली विकास या क्षेत्रातील दिवंगत प्रा. प्रशांत चंद्र महालनोबिस यांच्या उल्लेखनीय कार्याचा गौरव म्हणून २००७ पासून भारत सरकार त्यांचा २९ जून हा जन्मदिवस 'राष्ट्रीय सांख्यिकी दिवस' म्हणून साजरा करते.
- हा दिवस साजरा करण्याचा मुख्य उद्देश सामाजिक-आर्थिक नियोजन आणि धोरण निश्चितीमधे प्रो.महालनोबिस यांच्या योगदानाबद्दल तरुण पिढीला जागरूक करणे तसेच प्रेरणा देणे होय.
- २०१९च्या राष्ट्रीय सांख्यिकी दिनाचा मुख्य विषय 'शाश्वत विकास लक्ष्य' आहे. हा विषय सांख्यिकीय प्रणाली आणि उत्पादनांमध्ये गुणवत्तेच्या अनिवार्य मानकांची पूर्तता करण्याचे महत्त्व दर्शवितो.

प्रशांत चंद्र महालनोबिस

- त्यांचा जन्म २९ जून १८९३ रोजी कोलकाता येथे झाला आणि २८ जून १९७२ रोजी कोलकाता येथे त्यांचे निधन झाले.
- जागतिक मान्यता मिळविणारे ते प्रथम भारतीय संख्याशास्त्रज्ञ होते. १९३३ मध्ये त्यांनी प्रथम भारतीय सांख्यिकीय पत्रिकेची स्थापना केली होती.
- भारतीय सांख्यिकी संस्थेच्या (आयएसआय) स्थापनेसाठी प्रो.महालनोबिस यांनी मोठ्या प्रमाणात नमुना सर्वेक्षण योजनांमध्ये योगदान दिले होते.
- स्वातंत्र्योत्तर भारताच्या नवनिर्वाचित मंत्रिमंडळाचे ते सांख्यिकी सल्लागार बनले. तसेच औद्योगिक उत्पादनात जोरदार वाढ करून बेरोजगारी कमी करण्याचा सरकारच्या उद्देशापूर्तीसाठी त्यांनी योजना तयार केली.
- त्यांनी भारतात मानवमितीमध्ये विद्वत्ता प्राप्त केली होती. १९५५ ते १९६७ दरम्यान ते भारतीय नियोजन आयोगाचे सदस्यही होते. महालनोबिस दुसऱ्या पंचवार्षिक योजनेचे मुख्य सूत्रधार होते.
- भारताची दुसरी पंचवार्षिक योजना भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या महालनोबिस यांच्या गणितीय सिद्धांतावर आधारित होती. या योजनेमुळे भारतातील उद्योगांच्या विकासाला प्रचंड प्रोत्साहन देण्यात आले.
- यानंतर याला मॉडेलला नेहरू- महालनोबिस मॉडेल किंवा आर्थिक विकासाचे मूलभूत औद्योगिक धोरण म्हणून ओळखले जाऊ लागले.
- महालनोबिस हे त्यांच्या 'महालनोबिस अंतर' या शोधासाठीही ओळखले जातात. हे एक संख्याशास्त्रीय एकक आहे.

२९ जून : आंतरराष्ट्रीय उष्ण कटिबंध दिवस

- उष्ण कटिबंध क्षेत्रातील असामान्य विविधता साजरी करण्यासाठी प्रतिवर्षी २९ जून हा दिवस आंतरराष्ट्रीय उष्ण कटिबंध दिवस म्हणून साजरा केला जातो.
- १४ जून २०१९ रोजी संयुक्त राष्ट्र संघाच्या महासभेने मंजूर केलेल्या एका ठरावानुसार २९ जून हा दिवस प्रतिवर्षी आंतरराष्ट्रीय उष्ण कटिबंध दिवस म्हणून साजरा केला जात आहे.
- २९ जून का?: या दिवशी नोबेल पारितोषिक विजेत्या म्यानमारच्या नेत्या आंग सान स्यू की यांनी पहिला उष्ण कटिबंध स्थिती अहवाल प्रसिद्ध केला होता. त्याच्या स्मरणार्थ हा दिवस आंतरराष्ट्रीय उष्ण कटिबंध दिन म्हणून साजरा केला जातो.

- गरज: गेल्या काही वर्षात उष्ण कटिबंधीय राष्ट्रांनी खूप प्रगती केली आहे, परंतु ते विविध आव्हानांचा सामनादेखील करीत आहेत. या राष्ट्रांच्या शाश्वत विकासासाठी या आव्हानांवर लक्ष केंद्रित करण्याची गरज आहे.

हा दिन साजरा करण्यामागील उद्दिष्टे

- उष्णकटिबंधीय राष्ट्रांद्वारे सामना केल्या जाणाऱ्या अद्वितीय आव्हाने व संधींवर प्रकाश टाकण्यासाठी हा दिन साजरा केला जातो.
- जगभरातील उष्णकटिबंधीय क्षेत्राच्या समस्या, आव्हाने व या समस्यांचे दूरगामी परिणाम याबाबत जागरूकता निर्माण करण्यासाठी हा दिन साजरा केला जातो.
- शाश्वत विकास उद्दिष्टे (एसडीजी) साध्य करण्यासाठी उष्णकटिबंधीय देशांची मोलाची भूमिका अधोरेखित करण्यासाठी देखील हा दिन महत्त्वपूर्ण आहे.

उष्ण कटिबंध म्हणजे काय?

- पृथ्वीवरील कर्कवृत्त (साडेतेवीस उत्तर अक्षांश) आणि मकरवृत्त (साडेतेवीस दक्षिण अक्षांश) दरम्यानचा प्रदेश उष्ण कटिबंध म्हणून ओळखला जातो.
- हा भाग सामान्यतः उबदार असतो आणि दैनंदिन तापमानात रोज थोडासा हंगामी बदल अनुभवतात.
- विषुववृत्तानजीकच्या भागातील पर्जन्याचे प्राबल्य उष्ण कटिबंधीय प्रदेशाचे मुख्य वैशिष्ट्य आहे. विषुववृत्तापासून दूर दूर गेल्यास पावसाचे प्रमाण कमी कमी होत जाते.
- उष्णकटिबंधीय क्षेत्र जगभरातील एकूण भूभागाच्या ४० टक्के भागावर पसरलेले असून जगातील एकूण जैवविविधतेपैकी ८० टक्के जैवविविधता या क्षेत्रात आढळते.
- क्षेत्रफळानुसार जगभरातील ९५ टक्के मॅग्नूव्ह वने आणि ९९ टक्के मॅग्नूव्ह प्रजाती या क्षेत्रात आढळतात. १९८०पासून मात्र उष्णकटिबंधीय क्षेत्रांमध्ये मॅग्नूव्ह वाणाच्या प्रमाणात घट झाली आहे.

- उष्णकटिबंधीय क्षेत्रांमध्ये हवामान बदल, वृक्षतोड, शहरीकरण आणि जनसांख्यिकीय बदल या प्रमुख समस्या आहेत.

आर्थिक साक्षरता सप्ताह २०१९

- भारतीय रिझर्व्ह बँक (आरबीआय) ३ जून ते ७ जून २०१९ दरम्यान आर्थिक साक्षरता सप्ताह २०१९ म्हणून साजरा करीत आहे.
- आर्थिक उत्पादने व सेवा, चांगले आर्थिक व्यवहार, डिजिटल अर्थव्यवस्था व ग्राहक संरक्षण याबद्दल जागरूकता निर्माण करणे, असा या सप्ताहाचा उद्देश आहे. आरबीआयचा हा वार्षिक उपक्रम आहे.
- आर्थिक साक्षरता सप्ताह २०१९ची मुख्य थीम 'शेतकरी' आहे, जिचा मुख्य भर शेतकऱ्यांना औपचारिक बँकिंग व्यवस्थेपासून कशा प्रकारे लाभान्वित करता येईल यावर असेल.
- या सप्ताहात देशातील शेतकऱ्यांना आर्थिक साक्षरता प्रदान केली जाईल आणि त्यांना विविध आर्थिक बाबींबद्दल जागरूक केले जाईल.
- भारतीय रिझर्व्ह बँकेने सर्व बँकांना त्यांच्या ग्रामीण शाखांमध्ये आर्थिक साक्षरता संबंधित पोस्टर आणि इतर माहितीयुक्त सामग्री प्रदर्शित करण्यास सांगितले आहे.
- याशिवाय, दूरदर्शन आणि ऑल इंडिया रेडिओवरही आर्थिक साक्षरतेचा प्रसार केला जात आहे.
- देशातील सुमारे ६० टक्के लोकसंख्या रोजगारासाठी कृषी क्षेत्रावर अवलंबून असल्यामुळे, या क्षेत्राचा विकास एकूण देशाच्या विकासासाठी फार महत्त्वपूर्ण आहे. त्यामुळेच आरबीआय कृषी क्षेत्राच्या आणि शेतकऱ्यांच्या कल्याणासाठी सतत योजना राबवीत आहे.

MPSC TOPPERS

MPSC | PSI | STI | ADO अशा सर्व परीक्षांच्या तयारीसाठी उत्कृष्ट मोबाईल ॲप

4.7 ★★★★★

